

Науково-фантастична феєрія

Учень. Всі радощі й дива життя меркнуть перед оком Смерті, о Гурудева! Звірі й люди, сла-ветні герої та жебраки, могутні армії і держави, гордовиті споруди земних володарів та величні храми, присвячені Богам, — все розпорошується подихом Часу-Хроноса. Люди не вірять у вічне життя, бо воно себе ніде і ніколи не стверджувало. Де, в чому шукати шляху до Безсмертя?

Учитель. Осідлати будь-які зміни, осідлати навіть саму Смерть — Блідого Коня Апокаліпсису — ось Безсмертя, любий Чела! Творчо вилити себе у всі метаморфози. Тоді ти стаєш Всесвітом. Тоді Всесвіт дорівнюватиме Людині.

Учень. О Гурудева! Кому це під силу? Душа моя знемагає від такого страшного і дивного завдан-ня...

Учитель. Дух, усвідомлюючи себе у Земній Сфері, оволодіває процесом зростання, асиміляції, будування, формування. Коли настає пора "розкидання каменів", Дух з жахом покидає "тіло" процесу і розгублено констатує: "Смерть!" А якщо він оволодіє процесом, потоком розпаду, радіючи мож-ливістю повного оновлення, тоді Смерть взагалі не зможе наступити. Один раз Син Людський уже зміг здолати Смерть Смертю, давши нам Запоруку Вічного Життя.

Тому дарую тобі, коханий Чела, мій останній Скарб, Заповіданий Сином Людським, — МРІТА-ЙОГУ — ЙОГУ СМЕРТІ. Ця Йога відкриє Останню Брахму, біля якої очікує Той, перед Любов'ю Яко-го покірно схиляється навіть Смерть.

Пролог

Реквієм у день поминання рідних душ

Блискавице, блискавице!

Ти — небесная дівице,

Зупинися, стань!

Дай на тебе подивиться,

Дай на тебе помолиться,

Матінко повстань!

Зупинитись я не можу,

Б'ю у силу стоворожу,

Це — моє життя!

Хочеш мчатися зі мною?

Стань вогнистою стрілою,

Стань без вороття!

Хай течуть у море води,

Хай воруються народи,

Ти — лети в блакить!

І тебе народить знову

У ясне життя гомове

Блискавична мить!

Друзі мої, рідні мої, як же нам жити далі? Як віднайти спокій, Щоб знову сміятися, спати, працювати, сі-дати до столу, цілувати кохані вуста, розмовляти з людьми про буденні речі? Я знаю, що ви мені відповісте на цей болісний реквієм душі... Так було одвіку, таке веління життя, так сотворено світ, ми нічого не можемо вді-яти супроти законів Природи чи Бога, підростають діти, ми їм готуємо шлях до радощів і горя, до падінь і пе-ремог! Така динаміка і логіка цього світу, і повставати супроти нього — марна трата часу і енергії духу! Вип'ємо, згадаємо добрим словом наших незабутніх і будемо сподіватися, що й нас, можливо, дехто спом'яне незлим, тихим словом...

Знаю, знаю таку відповідь і ще тисячі інших — і від цього знання ще страшніше, бо найлогічніші слова втіхи та розради позбавлені найменшої переконливості, і я жахаюся пустелі безнадійності, що випалює моє серце пекельним самумом буття.

Ще ночами мерехтять зорі, вдень сяє, як і віки тому, Сонце, ще милують наш зір квіти, ще весело смі-ються діти й співають птахи... Та проте хіба це той Всесвіт, котрий був учора? У цьому Всесвіті, де ми нині зібралися над прахом недавно живих і радісних людей, вже втрачено для нас щось таке суттєве, що, можливо, довіку не зняти стрічку жалоби з душі. І зірки мені здаються ранами в темно-блакитних грудях неба, і Сонце стікає кров'ю райдужних променів, і квіти ніби сліди смертельно поранених бійців, котрі з болісним зойком прощання відійшли за обрій буття, і спів соловейка мов плач за безжально розвіяною марою наших ди-тячих мрій та вірувань. На що ж ми сподіваємося, друзі мої, рідні мої?

Як ми легко забуваємо спільне минуле! Як байдуже проходимо степовими путівцями, навіть не глянувши на високі могили, що примарами маячать над обрієм? Хто там похований? За що убитий? Куди

прямував, кого кохав, кого народив, залишив у буремному світі? Чи живі ще його спадкоємці, чи відчують вони тяжіння цих могил — знаків бунтівливого духу?

Чую легковажно-п'яні слова: так було завжди, так було одвіку. Так жили діди й пращури... А хіба від цього легше, коли ми повторимо цю формулу загальнолюдського безсилля? Не втішайте мене, не заспокоюйте, не підсовуйте готових штампів, змайстрованих сліпцями, або лукавцями для сліпців і лукавців, або сплячими для сплячих!

Мій діду Василю! Більше піввіку минуло, коли ти помер з голоду у тридцять третім році, проте я й досі не можу збагнути — як можна змиритися з твоєю безглуздою смертю? Ніби ще вчора бриніли струни твоєї коб-зи, ніби тільки що лунав твій тихий, ласкавий голос, сяяли прозорі юнацькі очі. Для чого ти мандрував на кора-блі довкола світу, навіщо заглиблювався у таємниці походження світів та людей? Ніхто не перехопив твоєї ес-тафети, ніхто не поцікавився тим, що ти побачив у туманах буття!.. Замовкли струни, відкотився у вирій голос, склепилися повіки, а руки... ніжні руки, що гладили мене по голові у дитинстві, струхли в глибині мов-чазної Землі, котра однаково жадібно ковтає царів і рабів, псів і рептилій, бджіл і скорпіонів.

Тату, в той день, коли ти вже відходив у країну тайни, я безжурно сміявся з друзями, обмірковуючи мар-ні, байдужі речі, вважаючи, що це і є життя, що це і є похід до завершення життєвої містерії! І ось телеграма, поїздка додому, в село... і твоя агонія на руках у сестри моєї. Я ринувся в Бориспіль за кисневою подуш-кою, я сподівався зупинити мізерною дурницею наступ такої сили, проти якої безсилі найвеличніші володарі Землі. А може, й Всесвіту! О наївні донкіхоти!

А потім, коли я вже був у таборах на Уралі, прийшла телеграма про твою смерть, сестро моя згорьована! Чому, чому ти поспішила стрибнути на той корабель, котрий пливе в туман і ніколи не повертається до цих бе-регів?

А повернувшись, я день за днем бачив згасання старенької матері... і не міг навіть на годинку зупинити того нещадного потоку щезання. Проси, кричи, хапай за крила вітер! Дарма! Блакитні колись очі, тихий рід-ний голос, щира душа — все тане на свічі незримого вогню...

Та що я кажу про своїх рідних!? Хіба вся Земля не всяяна трупами рідних інших людей? Хіба всі ми — не Єдина Родина, загублена в просторі й часі? Чому ж ми лише наївно, легковажно теоретизуємо, шукаючи словесних пояснень смерті — пояснень релігійних, наукових, містичних... і звичайних — життєвих, триві-альних... Серце моє повстає супроти будь-яких пояснень, воно плаче, ридає, голосить: Олесю, це вже навіки, навіки, навіки! Якщо навіть батько твій у світах потойбіччя, а чи в наукових "паралельних" сферах стане яки-мось потужним титаном чи чаклунською істотою з вражаючими можливостями, то вже буде хтось інший, а не той, хто носив мене у широких долонях, коли я безпорадно дриґав ніжками у сповиточку, не той, хто катав мене на велосипеді в пустельнім херсонським степу, не той, з яким я будував убогу хатину нашу в селі над Дніпром! Ми стояли з матір'ю та сестрою над могилою батька, і я все чекав, що хтось подасть мені таємний знак, як пе-ребути трагічну хвилину. Проте все довкола мовчало. Лише люди щось гомоніли, півча місцевих бабів ста-ранно й щиро проводжала свого покійного ровесника тисячолітніми речитативами та молитвами, а сестра диви-лася в небо змученим поглядом і шепотіла майже безгучно: "Яка туга! Яка страшна туга!"

На поминальному вечорі було майже все село, говорилося чимало хороших слів про покійного, повторю-валися якісь його думки, слова. А я відчував усім серцем: людям залишається лише плівка, порожній інфор-маційний знак діянь та думок того, хто покинув цей світ. Естафета відсутня, треба чесно визнати це! Хіба нама-льований або описаний у слові смолоскип тотожний живому вогню? Хіба він може зігріти, запалити, осяяти? Хіба Пушкін живе в "пушкінознавцях" або Кобзар у "шевченкознавцях"?

Друзі мої, рідні мої!

Ви всі такі розумні, освічені, досвідчені, м'яті-перем'яті життям і поєдинками з супротивними силами. Знайдіть же для мене краплину віри й певності, зернятко глузду, з якого виріс би паросток цілковитого знання, а не риторики! Я сам умію мудрувати, складати фрази для пояснення того, що не може бути пояснене, я сам можу повторити безліч афоризмів та "крилатих" думок відомих людей. Дайте мені таку відповідь, котра дорівнювала б суттю своєю Сонцю, Вітру, Воді, Землі, Повітрю, Вогню, щоб вона — та відповідь — уже не вимагала подальших пояснень. Скажіть же мені: навіщо ми хоронимо в землю близьких, далеких, рідних і нерідних, ворогів і байдужих? Навіщо йдемо вслід за ними, поповнюючи ґрунт, родючий гумус власними тілами? Невже лише для того, щоб хапнути свою порцію повітря, земних плодів, чи ковток джерельної води, а чи судорогу щастя в коханні, насолоду владолюбства або наукового пізнання?! Хто й навіщо запустив для нас страхітливу небесну карусель, що поглинула міріади життів і не хоче зупинятися досі, проте погрожує апокаліпсичною ка-тастрофою?!

Скажіть мені, не мовчіть!

Проте навіщо я питаю у тих, хто позбавлений такого знання або ніколи й не думав про нього?

Ми змагаємося, шукаємо, кохаємо, будуємо, руйнуємо, прагнемо, вертаємося, вмираємо! Ми стверджуємо, проклинаємо, оспівуємо! Та найдивніше те, що здійснюємо ураган дій, не відаючи, хто ми й звідки?!

Не маючи критерію, не маючи розуміння самих себе — навіщо будувати й убивати? Може, варто зупинитися й оглянутися? Може, коли многі замисляться, то загадка з'ясується? І тоді ми з ясним розумінням за-вдань, за ВЕЛІННЯМ ДУХУ ІСТИНИ, а не ложних "законів", ринемось до нової дії, нового чуття, нової мислі, і тоді засяє Реальне Буття на попелищі "лежачого в злі світу", про який бідкалися і прадавні гностики та єванге-лісти, і сучасні поети, і гімалайські махатми та запорізькі характерники, чутливі діти сучасності і страждаючі матері всіх країн та віків, котрі дають життя всім сущим у страшних муках...

Друзі мої, рідні мої!

Я з побожністю цілую хрести на могилі батьків, родичів, пращурів і звертаюся до живих. Я не проща-юся з тими, хто замовк навіки в глибинах Праматері Геї. Сідаю до робочого столу, щоб спробувати розмотати, розплутати "Гордіїв вузол" нашого спільного інферно-пекла. Розрубати його, як це робив колись Олександр, — неможливо! Хай я лише один з тих, хто замислюється над сутністю Буття, проте ми так глибоко зав'язли в тря-совині невігластва та самообману, що будь-яке зусилля до Звільнення — виправдане!

Ці рядки — спроба збагнути себе, тобто — збагнути Світ!..

Жив коваль-чарівник у правічнім гаю край дороги.

(В цілім світі відоме його ремесло).

Доручили кувать йому Слово Полум'яне давнії Боги

І урочий Світанок призначили —

вельми таємне число.

Дні летять, ніби птахи. І треба кувати це Слово!

Тільки люди ж ідуть, замовляють підкови й мечі,

Тим царям захотілось для тюремної брами обнову,

Тому вкрай необхідні для жінки нові рогачі.

І жаліє коваль тих людей, сіє вироби марш у світі,

Забуває про Слово Огнисте, заповідане здавна йому.

І згасає талант. І лягають на плечі століття,

Покривають утомою серце, відпливаючи в тьму.

Небо все ще чекає і надіється знову і знову,

Лиш умови своєї воно з ковалем не міня —

Грізний час недалеко, світ жадає Вогнистого Слова,

І урочий Світанок уже осідлав чарівного Коня.

Не надійся, моряк, на погоду,

Покладайсь на вітрило міцне,

Не надійся на чистую воду —

Під водою каміння страшне!

Мати рідна тебе не обманить,

А обманять тумани густі.

Не надійся, моряк, на погоду —

Будуть шторми лихі на путі!

ПІСНЯ ЛИТОВСЬКИХ РИБАЛОК

...небо,

немов запона, розідралось,

не стало часу, простір зморщився

і бути перестав.

І кожен

у собі побачив Сонце

в звіринім колі...

...І сам себе судив.

М.ВОЛОШИН "Шляхами Каїна"

Книга перша. Падіння Люцифера

Що таке і Сила, і Безсилля?

Тайна ця для кожного нова:

Буря лише гне мале бадилля,

А дуби — з корінням вирива.

Велетні рептилії пропали,

А мурахи — всіх переживуть,

Передохло деспотів чимало,

Сіячі прості в безсмертя йдуть.

Не вважай за силу гримотіння,

Сила дозріває уві сні,

У таємній думі, у насінні,

В Материнській вічній глибині.

Починай шляхи від Блискавиці,

Та в Мовчанні — в Таїну гряди!

Коли хочеш з Силою здружитися,

То її у Серці віднайди...

Хто знайде траву Амуланг, матиме здоров'я, силу й бадьорість духу. Ця трава не росте там, де її вже бодай один раз розшукали. Завжди шукай її в іншому місці. І ще пам'ятай: трава Амуланг нічим не відрізняється від всіх інших трав, що ро-стуть довкола. Знайти її може лише той, хто відзначений долею.

КАЛМИЦЬКА КАЗКА

...Письменник пише книгу. Про кого? Кому? Навіщо? Він вигадує героїв, сюжет, ситуації. Коротко ка-жучи, він творить небувалий світ, психомодель подій, що відбулися в його чутті, умі, уяві.

Хай не говорять мені про реалізм, про документальність тощо. Будь-яка книга — вигадка, бо реальне хі-ба можливо повторити або відтворити? Кожне почуття, подія, явище, сутність або мить — унікальні й само-достатні. Тому відтворити їх в умі або почутті інших людей з допомогою книги, кіно, музики, полотна — марна річ! Тим більше неможливо передати певну ідею, вигадуючи неіснуючих героїв та ситуації, тобто фор-муючи так званий художній твір.

Ми ще не пізнали світу, в якому живемо. Ми ще не відаємо тайни власного буття. Quo vadis? (Куди пря-муєш?) — цей крик звучить впродовж віків. Додавання до нерозгаданого світу множення нових псевдосвітів з допомогою "творчості" ускладнює буття до безкінечності... Тому найясніше можна передати читачеві спогади (або спробу спогадів) про власне, індивідуальне сприйняття життя, пробудження духу, сумнів, прагнення, ося-яння, падіння і піднесення.

Вітаю вас, Друзі, тих, котрі читають ці рядки! Якщо вони вам прислужаться, як віхи у ваших шуканнях, прагненні до Свободи Духа — я буду щасливий. Якщо ні — ми разом з вами, сміючись, розпалимо веселе ба-гаття на гірській стежині і швиргонемо ці сторінки в полум'я Вічного Агні. Вони бодай зігріють наші замерзлі руки. І не станемо печалитися про марно здійснену працю: всі зусилля на шляху до Великої Радості тчуть без-смертне вбрання душі...

Вітаю вас, Вороги, котрі вирішили прочитати ці рядки, щоб завдати мені вирішального удару! В моєму серці відсутня ненависть, бо нема в цілім Всесвіті нічого сущого, що варто було б ненавидіти, окрім невігластва. Та невігластво не буває вічним, тому ваші маски, Вороги, — тимчасові. Промайне епоха дисгармонії, і ми з вами зустрінемося на тій же Гірській Стежині. Це трапиться неодмінно! А поки що — прагніть за мною в не-впинному переслідуванні. Це — чудово! Як промовляють Учителі Сходу: хто переслідує Сина — той прийде в Дім Вітця!

Отже, почнемо...

Сам не відаю, де завершиться цей потік пошуку. Не знаю, якої форми вимагатиме мисль і почуття для тотожного вияву. Може, треба буде згадати сновидіння, мрії, видіння. Адже все це жива тканина формування духу й серця! Може, вплететься в плоть оповіді вірш або казка, притча чи спогад інших віків та сфер?! Можли-во, в плин роздумів упаде, мов метеор з космосу, випадкова мисль, психологічний малюнок, афоризм, відгомін несподіваних зустрічей?!

Не варто говорити про марність "несподіванок" та "випадковостей". Може виявитися, що саме вони — Іскри Правдивого Буття, які інколи прориваються до нашого, закованого детермінізмом та регламентацією, сві-ту, до прадавнього інферно, обплутаного павутиною "законів", до темної сфери, котра задихається в і безнадійності та невігластва...

Корінь Життя

Де нам любо — наше місце сили,

Не дивись — розкішно чи убого.

Дні дитячі паросток зростили

Для життя, для бою й перемоги...

Звідки я з'явився?

Дивне запитання. Дитяче запитання. І все-таки — не лише лелеки та грядки з капустою, але й точне знання фізіології та процесів зачаття не дадуть відповіді.

Ми бачимо зовнішні події: вагітність, зародження живої грудочки, повільне дозрівання нової мислячої істоти (втім, спочатку далеко не мислячої). Це для нас, для спостерігаючих. А що відбувається у внутрішньому світі дитини? Чи це лише фізіологічна машинка,

біокомп'ютер, підготовлений природою для запису соціальних та всяких інших програм? Тоді звідки такі разючі відмінності? В одній і тій же сім'ї виростають генії і виродки, злочинці й ніжні альтруїсти, трударі і ледарі. Чому?

Відповіді шукалися й давалися впродовж тисячоліть. Було там всього: містичне падіння ангелів, котрі перетворилися в чортів і повинні в нижчій сфері спокутувати свою зраду; доктрина перевтілення душ, що отримують відплату або нагороду Карми (закону причин і наслідків) за розмаїті дії в різних життях; механістичні моделі Світу, в котрих життя малюється випадковим сплетінням атомів; агностичні вчення про непізнанність Буття, про його абсурдність та випадковість.

Гадаю, що марні будь-які пояснення. Тому, що для пояснення потрібні попередні докази чи аксіоми, а ті докази або аксіоми вимагають інших доказів, а всі знають, що аксіоми приймаються на віру... і так далі, і тому подібне... Ми потрапляємо в зачароване коло логічного змія, виснажуючи мислення в безплідних пошуках Першооснови.

А чому б не прийняти явище як воно є? Хіба не достатньо того, що воно є? А раз воно єсьм, отже, воно частка Всесвіту. Це чудово: частка Всесвіту! А може, не частка, а цілий Всесвіт у неповторному вияві. Тому з'ясувати цю неповторність, унікальність неможливо, бо щось подібне відсутнє в цілій Безмежності! Як же можна ЩОСЬ пояснити, коли йому нема й не було (і ніколи не буде!) аналога, тотожності? Хтось заперечить: є групи схожих явищ, з допомогою яких ми класифікуємо ці явища для наукового вивчення та пізнання.

Саме тут головна біда сучасної науки і всього пізнання, котрі заплуталися в ілюзії всемогутності число-вої математики і аналітичного методу, розірвавши світ Цільності та Єдності, світ неповторних проявів на ніве-льоване, інкубаторне множество, що висушує Корінь Життя спекою раціоналізму. Але про це — річ попереду. А тепер — про ту мить, коли в саманній хаті, серед херсонського степу, під завивання хурделиці,

закричало, захлинулося відчайдушним плачем безпомічне дитя яке згодом стало автором оцих рядків...

Отже, у сім'ї українського коваля народився син, людське немовля, житель XX віку від Народження Христа, на планеті Земля — третьому супутнику Сонця, жовтої зірки на околиці Галактики — зоряної спіралі, що входить до ще величнішої мета-галактичної сім'ї і т. д...

Я навмисне змалював ієрархію адреси місця мого "народження", щоб підкреслити абсурдність нинішніх уявлень космогоністів та заплутаність часово-просторових координат. Адже всі ці координати — лише утвори нашого розуму. Не більше! Вони — лише відображення нашого страху, що заважає збагнути себе в самодостатності, як ми є в першосуті. Замість цього — повільне й холопське намацування мозаїчних шматочків Цілого й ліплення з них абсурдних споруд космогонічних, Світоглядних, соціальних, релігій-цих та інших...

Правдивий світ залишається поза цими уявленнями. Ми бачимо лише те, що забажалось бачити, і нав'язуємо свої видіння новонародженим поколінням...

ПРИТЧА ПРО НАРОДЖЕНИХ У ТЕМНИЦІ

В сутінках усе таке казкове,

Зійде сонце — пил і марнота.

П'єса йде — усе цікаве й нове,

Глянеш за лаштунки — злиднота!

Люди жили в темниці. Там вони народжувалися, дорослішали, умирали. Вранці за металевими дверима лунко звучали кроки наглядачів, брязкали ключі. Відчинялося віконечко, в ньому можна було побачити багрові пики тюремників, які грізно гримали:

— Підйом! Праця закликає! Новий трудовий день розпочався! До роботи, трудящі!

Ув'язнеш зривалися з жалюгідних ліжок, згортали постелі, складаючи їх попід стінами камер, кожен у своєму власному місці, виділеному наглядачами. Після примітивного туалету (а втім, деякі жінки возилися з цією справою досить довго, поки чоловіки виносили велетенські параші до стічної ями) всі отримували сніда-нок, а потім по команді охоронців збиралися в гігантському приміщенні, де на кожного з них накладали шлеї або ярма, змайстровані винахідливими майстрами з дорогоцінних порід дерев, розмальовані національними орнаментами, відповідно до тих чи інших історичних традицій. Головний наглядач давав команду, цвяхнув батіг, хтось починав пісню, юрба підхоплювала ритмічний приспів, і ув'язнені напружувалися в звичній праці: від їхніх зусиль крутилося велетенське колесо, вісь якого виходила на той бік тюремної стіни. Ніхто не знав, що це колесо рухає на тім боці. Це була таємниця. В цьому був смисл Буття, як запевняли всі покоління наглядачів.

Спочатку вірили, що в незапам'ятні часи ніхто не працював, всі насолоджувалися відпочинком і необме-женим їдлом. І сам Архітектор та Творець Палацу Життя інколи приходив до вічно спочиваючих, бесідував з ними про радощі життя. Та потім люди переступили якусь там заборону Творця, і він прокляв їх, змусивши обертати це Колесо, — таким чином, щоденна праця була спокутою прадавнього падіння прабатьків.

Багато разів повставали трударі супроти безглуздя такого життя і запитували наглядачів:

— Чому ми страждаємо через гріхи прародичів? Їхні кості давно згнили у землі, а ми донині не можемо спокутувати їхню вину. Покажіть нам Творця, хай він з'ясує таку жорстоку дурість!

Повстанців жорстоко карали, розпинали па стінах в'язниці, а матері з своїх кутків показували діткам тіні замучених і шепотіли:

— Не смійте запитувати про Творця і про таємницю праці. Так було, так єсть, так буде!

Та народжувалися нові покоління, і сумніви приходили знову й знову. І тремтіли стіни в'язниці від люті втомлених трударів.

Діти не вдовольнялися казочками про тиранію Творця. Вони сумнівалися, запитували знову й знову. І настав час, коли скептичних юнаків та дівчаток стало дуже й дуже багато. Тоді наглядачі вирішили змінити свою тактику, самі почали сміятися над казочками про Творця, стверджуючи, що жодного падіння не було, а люди, котрі живуть у Палаці Життя, — то єдині господарі Праці та її плодів — їдла й постелі під стінами тем-ниці. Тому праця — не прокляття, а честь і слава, а ще — найперша потреба мислячої істоти. А хто не працює — той не має права їсти.

І захоплені юнаки та дівчата з ентузіазмом крутили титанічне Колесо і прикрашали його квітами, а на-глядачі з багровими пиками вручали їм медалі та премії (додаткову порцію супу чи каші) і прославляли їхні імена на дошках пошани, що вивішувалися в коридорах темниці.

Та знову приходила втома. Набридали промови наглядачів, котрі галасували про радість праці, хоч самі й уникали її, закрадалися в душу сумніви. Нові діти передавали чутки про те, що Палац Життя — то грандіозна Світова Темниця, що поза нею — Свобода й Радість, що треба шукати виходу з тюрми, і тоді всі вони позбав-ляться й Колеса, і щоденної параші, і наглядачів з багровими пиками та брехливими

закликами, і дурисвітських казочок про Творця, і тверджень продажних учених про те, що вся Світобудова зосереджена в цій Темниці, а поза нею — нема нічого, і захоплених умовиводів мистецтвознавців та соціологів, що необхідно розцяцьковувати темницю плодами мистецтва і нести розуміння Краси в душі трудящих, оскільки краса врятує світ...

Проповідників Повної Свободи та виходу з Світової Темниці переслідували ще жорстокіше, ніж в минулі віки. їх убивали, спалювали на вогнищах, а в епохи лібералізму — висміювали, виставляючи на громадський глум:

— Гляньте на цих мудрагелів! Що вони відають про Свободу? Їхня Свобода — то пустий звук. То місти-чний жупел, за котрим нема жодної реальності. Ось помацайте стіни нашого Палацу Життя. Вони щільні, вони відчутні, вони речовинні — отже, реальні! Свобода — то пізнання цих стін, цього подвір'я, цієї стічної ями, цього Колеса Праці, що дає нам щоденне їдло. Свобода — це уміння діяти в цих стінах із знанням справи. А що знають вони — апологети Повної Свободи? Де вона — їхня любовниця, їхня богиня?

— Ми не відаємо її, — гордо відповідали прихильники втечі, — проте ми бачимо рабство — страшне, непотрібне, обтяжливе. Щоб відчути Свободу — треба стати її дітьми. Ми зобов'язані ринутися в її стихію, як пташеня з гнізда...

— Слова, слова! — галасували супротивники втечі і закликали сонно чавкаючих ув'язнених. — Друзі! Вперед — до пізнання нашої рідної Темниці! Вперед — до Великого Колеса Праці! Куди нам втікати? Ось могили наших пращурів та батьків, ось наша кухня, ось наша стічна яма. Так, ще не цілком затишно в Палаці Життя, та ми все це переробимо. Прихорошимо стічну яму музеями художніх творів, парашу замінимо автома-тичною, комп'ютерною магістраллю, по якій завирує бурхливий потік добрив до нових садів та йолів, і тоді ці дурисвіти, ці босяки, ці відщепенці так званої Свободи побачать, що нема буття поза цими монументальними стінами Темниці. Друзі! Вивчайте структуру ось цих

цеглин та кам'яних блоків, таємницю дивовижних скле-пінь, сяйво нічних ліхтарів, будуйте машини для лагодження всіх тих чудес, і ви повністю виконаєте волю по-передніх поколінь, готуючи місце для прийдешніх поколінь...

І все більше виростало сонно чавкаючих людей, все менше прихильників Великої Втечі, котрі напружено рили землю біля стін або довбали камені підвалин, передаючи свій досвід пошуку окремим спадкоємцям. Піз-ніше наглядачі таємно проникли у товариства Втікачів, і були вони найзапеклішими апологетами Свободи, про-те тихцем змінювали стратегію підкопу та Свободи, тому всі зусилля непокірних шукачів були марними, і ніхто ще не зміг вийти з Світової В'язниці. І здавалося, що так буде завжди...

Розірвати всі мережі,

І тоді лиш будеш, брате,

На жаданім узбережжі

Сонце Правди зустрічати...

— Це казка про сірого бичка, — скаже нетерплячий читач.

Правильне зауваження. Бо відсутній кінець у цієї притчі. Вічно народжуються прихильники Втечі, вічно їх розпинають, вічно крутиться Колесо каторжної праці, яке не має жодного глузду, вічно чутно понад віками брязкіт ключів багровопиких наглядачів, що виконують волю Невідомого Господаря, і байдуже — хто він: Не-бесний Дракон чи невблаганний Закон Природи!..

Всякі миті з дивом злиті,

З чудом радості й печалі.

Лиш умій їх розділити

На світи надійно-сталі...

Та повернемося до народження немовляти. Поглянемо, як формувалася для нього стіна Темниці, як він ставав черговим ув'язненим, які конфлікти виникали в його душі і як вони вирішувалися наглядачами Прадав-нього Дракона.

Я часто міркував: "Що в мені — моє?"

Адже це не просте запитання. Скажімо, довелося б мені народитися в Індії — був би я членом такої-то касты. І велено мені молитися ось так, або ось так, і так працювати на полі, в шахті, на заводі, або воювати, або торгувати; і знав би я, що необхідні ось такі ритуали для вмилоствлення таких чи ось яких богів-девів, інакше — можу стати в наступних народженнях гадюкою, жабою, крокодилом, тигром чи ще якоюсь там звірюкою. І навіть якби й закінчив європейський університет і нишком глузував над забобонами рідного краю — нічого, по суті, не змінилося б, бо монолітна генетична стіна в свідомості, в крові, в душі не пустила мене до принципово інших видінь, уявлень, шляхів. Згадаймо геніальних синів Індії Рамакрішну та Вівекананду: маючи в грудях полум'я Великого Агні, хіба зуміли вони звільнитися в своїх мислях та діях від тисячолітньої традиції теологі-чних штампів?! Результат їхньої дії — Великої Світової Дії — традиційний: створення ще однієї прикраси на тюремній стіні — чудової і хвилюючої. Під цим священним знаком рамакрішністи допомагають один одному і всім страждаючим, моляться, співчують, лікують, возносять славослів'я Великому Тюремнику, котрого іме-нують Великим Визволителем, бо він інколи дозволяє вельми активним шукачам (як, приміром, Рамакрішні) відчути, у специфічному стані самадхі, потік

блаженства, пірнути в нього, забуваючи про все на світі. Якщо навіть вважати це досягненням, то Світу на це наплювати, бо й далі буде скрипіти древнє Колесо Муки і по-хмуро височітимуть стіни Темниці, засіяні спіралями зоряних систем.

Та ми ще повернемося у подальших спогадах до Великих Учителів Сходу, а тепер поведемо знову річ про немовля.

Народившись в Англії, Франції, на Новій Гвінеї, я був би сином свого віку й роду, шалено відстоюючи той чи інший світогляд, дорогий для моїх близьких, в чому б він не полягав — у відкриттях Коперніка, а чи в твердженнях чаклуна. А якщо моя свідомість в будь-якому з цих випадків згоджується і стає апологетом традиції батьків, то де ж тоді Я — Неповторний Суб'єкт? Чи його нема? Чи він лише випадкове твориво епохи, мо-менту, суспільства, стихійних переплетінь подій, явищ, істот, інформації?

У більшості випадків так воно і є. Проте ж буває, коли дитя протестує і тужить, відчуваючи іншу реальність, хоча її й не бачать земні очі. Тюремний нагляд вельми чутливо визначає появу таких дітей і обрушує на них всю потугу переконливості та сили: якщо пощастить завербувати таку душу для апології Темниці, тоді ув'язнені мають нових талановитих проповідників Невідомого Господаря, ким би він не був — Творцем Світу, Визволителем Людства або Ідеалом Світлого Грядущого Світу.

Скептики повчально вкажуть мені, що я змішую різні світогляди — первісні, забобонні, наукові; адже ці останні підтверджені суспільною практикою Людства! Теологічні моделі Всесвіту, мовляв, лише суб'єктивні химери ума, а наукові — поступове конкретне пізнання реального Світу, в якому ми живемо.

Ні, читачу! Все правильно. Жодної різниці нема між цими світоглядами, дитячі вони, дикунські чи архі-наукові — байдуже! Бо вони уявляють Всесвіт, як щось одвіку дане, як певну споруду, механізм,

систему — стаціонарну чи динамічну, непорушну чи пульсуючу або таку, що розбігається, у неосяжність. У будь-якому випадку ми визнаємо наявність дому Буття, в якому ув'язнені. Навпаки: більші масштаби — менше шансів вирватися з Вселенської Темниці. В моделі Світу, де панує синайський деспот Єгова, ще є можливість повстання та вибору (згадаймо бунт ангелів на чолі з Сатанайлом), а з метагалактичного лабіринту сучасної науки виходу нема!

Апологети точного знання (та й не лише точного) обуряться, називаючи все це маренням божевільного або демагогією чи еклектикою (ще можна прив'язати кличку невігласа, неука або щось влучніше). Ще б пак! Так багато праці прикладено, щоб збагнути, описати Світ, його закони, і раптом — невігласна заява про те, що будь-яка модель світу — рівноцінна!

І все ж — я наполягаю, що це так! Ми про це поговоримо пізніше, коли немовля виросте, прагнучи до пізнання і самопізнання. А тепер визначимо лише одне: Світ такий, як і ми! Він — то проекція наших уявлень, він — це творення колективного світового суб'єкта (або національного чи групового).

Згадаємо історію пізнання. Юрба завжди приймала ту світоглядну модель, котру їй нав'язували жерці або вчені. Масі достатньо було загальноприйнятого. І їхня суспільна практика чудово мирилася з будь-якою моделлю, навіть наймістичнішою.

Та приходили сумніви, множилися народи, дух рвався до нових обривів, дії та чуття, пізнання й самопізнання. Плоска модель Землі не задовольняла душу, склепіння над Світом не втримувало бунтівний дух. З'явилися моделі земної кулі, довкола якої бігають планети й Сонце, потім — моделі Землі, що кружляє довкола Світила, а далі — Земля загубилася в хороводі незліченних зоряних спіралей.

Та чи народився дух людський в інше буття, в якісно інший Всесвіт?
Чи став він вільним?

Плоска Земля чи куляста, на спині черепахи вона перебуває, чи крутиться довкола Сонця — нічого не міняється, по суті, лише стіна світової Темниці відсунулася на мільярди світлових літ, у безмежність! Цей факт особливо підкреслюють творення світових фантастів, котрі кидають своїх героїв у безодні віків та просторів, але ті герої — такі ж нікчемні в'язні тілесності, як і герої архаїчної Ойкумени...

І найстрашніший результат такого "прогресу" пізнання — це масова переконаність людства, що так воно і є, що ми — вічні в'язні видимого світу.

...Отже, народилося дитя. Субстанційний згусток тілесності, певний ембріон, у котрому прихована Тай-на. Проте для родичів, батьків, для загсу, де немовля реєструється, для попа, який хрестить дитину, для школи, де почнуть навчати її, — все ясно. Це — громадянин такої-то країни, спадкоємець он яких традицій, він "пови-нен" виконувати ось такий і такий обов'язок і продовжити діяння предків в ген такому напрямку. І лише дитину жоден дорослий з цього тлуму не запитував, хто вона, звідки вона, яка мета її приходу в цей тяжкий, хаотич-ний світ? Що — нема такої мови, щоб ми нею запитали, а дитя повідало?

Звідки ми знаємо це? Можливо, вона є і готова до дії, та наш світ так дружно й агресивно нападає на но-воприбульця, що все принесене з Тайни забувається, відпливає в сон, у небувалість, у казку...

Довірливо й оголено входить сюди ЩОСЬ чутливе, вібруюче, ніжне. У нього відсутнє ім'я, борг, спеціа-лізація, знання. Лише первинні функції смоктання, травлення, сну, рефлекси болю, задоволення — все це закладено в мільярднолітньому коді першоклітинок, першоцеглинок Життя. Але настільки пластична субстанція буттєвості, що з тої ж основи можна виліпити і звіроподібного Мауглі, і божественного Платона.

Скептики возрадуються: "Це доказ того, що людина — суспільна тварина!" Навпаки, це доводить, що в основі всіх життє-вих проявів — одна й та ж сутність, Що віддзеркалює т є, що оточує її, тобто вона може проявитися (самопроя-витися) відповідно до наявності динамічних творчих можливостей, накопичених духом людства, а також і сво-єю пробудженістю.

Уявіть собі, що актор, котрий грає Гамлета чи короля Ліра або козацького гетьмана, зненацька забув, що він такий-то актор, що він людина ХХ віку. І забули про це всі інші актори, глядачі, довколишні тварини і сти-хійні сили. Миттю міняється реальність, час, космос...

Мені часто марилися дивні видіння та сни. Вони були не випадкові, а послідовні, логічні, спадкоємні. В дитинстві такі видіння пропливали, мов хмаринки літньої днини, не залишаючи сліду па небі свідомості, а пізніше, — нагромаджуючись, творили грозові тучі роздумів, спричинялися до блискавиць мислення й осяяння. Ще пізніше моя супутниця і другиня, незалежно від мене, бачила аналогічне видіння. Така тотожність вразила мене, співставляючи химерні враження різних психік, ми реконструювали нетутешню реальність, котра передувала всій видимій та відомій Ойкумені нашого людства.

Було так...

Хто сидить у театральній залі,

Хто царює чи вмира на сцені,

Ось актори п'єсу одіграли,

І пустіє світова арена...

Ті, що вмерли, з сміхом воскресають,

Глядачі оцінюють їх драму,

Разом чаші повні піднімають,

Думою гуляють над віками...

Це і є Велика Гра Природи

В п'єсі чи трагічній, чи веселій...

Кожен раз — єдина нагорода:

Інший лик, подoba і оселя...

Ми жили в світі, який не можна було б назвати планетою, тобто кулею речовини, що пливе поміж інши-ми кулями, зорями, сонцями. Це була якась багатомірна, всеохопна реальність — радісна й гармонійна. Те, що нині ми називаємо квітами, птахами, метеликами, тваринами, зорями, хмарами, грозами, різними людьми, народами, — було, існувало, динамічно перепліталось в єдиному буттєвому потоці, але жодне явище не відо-кремлювалося. Все було у всьому!

Безжурна радість зростання, пізнання, пошуку і знаходження. Всі ми були дітьми іскристого потоку бут-тєвості. І всі відали, що наша світлиця — вічність.

У просторі не було Сонця — кожен був Сонцем, всяка істота самопромінилася, хвилями саява вливаю-чись до буття всіх інших форм та виявів. І знали ми, що є в нас Батько, Вітець — ласкавий і мудрий Дух Життя. І є в нього подруга, котра з'являлася невідомо звідки і так же раптово зникала невідомо куди. Вона тішила нас незбагненними

видіннями, розкидаючи у просторі чаклунський плащ, запалювала вдалині іскристі зорі, показу-вала заманливі краєвиди та події, що бентежили свідомість і хвилювали наші серця.

Майже неможливо нинішніми словами передати враження від реалій того світу. Проте суть не в тому. Сталося так, що Вітець залишив нашу буттєву світлицю, а опікуном стала його подруга. Ми страхалися цього, бо знали, що вона зла й лиховісна. А Батько — не знав.

Довгий час я дивувався: чому в моїх видіннях (і у видіннях моєї супутниці) присутній такий парадокс: надкосмічна істота, господар цілого вселенського регіону — наш Вітець — не відав про злобність і підступність своєї стихійної подруги?

Пізніше прийшло розуміння: завершене Добро й Правда позбавлені можливості відчувати те, що ми ро-зуміємо як зло й обман. Саме такими якостями володіє Вітець. Ми не були завершені, ми були дітьми, тому бачили, відчували лукавство таємничої жінки, на волю якої нас залишили...

І ось тоді, коли нас було залишено на її волю, проявився у повній силі обман Вселенської Відьми. Чому я так її називаю? Тому що вона справді відала, знала, вміла. І це відання, поєднане з цілковитою відсутністю всіляких етичних, моральних чи чуттєвих засторог, надавало втіленому злу характеру космічного чаклунства, ві-дьомства, як це розуміли наші батьки й прадіди.

Спочатку ми, діти, були приємно вражені: Відьма виявилася чудовою нянькою й наставницею. Вона опо-відала нам захоплюючі казки та легенди, і в тих розмаїтих історіях мерехтіла багата реальність, якої ми не віда-ли: пошуки правди, герці між носіями зла й добра, кохання і зрада, смерть і воскресіння, жива й мертва вода та безліч інших найхімерніших пригод у мислимих та немислимих світах.

Пізніше, коли Відьма нас повністю полонила своїм умінням вигадливості й розважання, настала катаст-рофічна розв'язка. Наставниця запропонувала дітям увійти в течію тих казок, що нам подобалися, увійти в об-рази, які кожному були близькі й рідні. Ми радісно згодилися. Відьма повела нас до втаємниченого складу за межами Батьківського Краю, показала дивовижне збирище розмаїтих масок, личин, убрань, тілесних футлярів. Запропонувала одягати ті личини, що кожному до вподоби. Я пам'ятаю, що обрав лик і долю наймолодшого сина в сім'ї, котрого всі вважають дурником, але якому доводиться визволяти полонених братів і сестер. Моя подруга обрала подобу Золушки-Попелюшки. Як тільки діти натягли на себе машкари й подоби, як одразу ж почали жити у казці, вигаданій Відьмою, тобто у тій реальності, що існує донині...

І ще один спогад: кожен з нас відчув безповоротність нашого вибору, його вселенський характер, жах і трагедійність. Ми повністю стали полоненими чужих сил, чужого світу, чужих ідеалів та ідей...

Останній погляд із спіралі падіння, погляд через ліве плече: краєвид Батьківського Краю зморщувався, тріскався, рвався на дрібні шматки, ніби картина під нещадними руками злочинця. А з тих шматків формували-ся зорі, планети, сонця, дерева, форми предметів, гори та ріки, хмари й дощі, океани та храми, владики та їхні армії, оратаї в полі й в'язниці, де знемагали й вмирали колишні діти, що забули, навіки забули своє недавнє га-рмонійне минуле...

Грати роль у Світовій П'єсі, проте не забувати, хто т и, — чи можливо вирішити таке завдання?

Чи багато людей в світовій історії пам'ятали, хто вони й звідки? Коли щастило бодай на якусь мить розірвати запону нав'язаної личини — Світ отримував іскри осяянь, нові учення, хвилюючі заклики до інших, не-бувалих, станів буття.

Але ми ще повернемося до цієї суперхимерної думки про Правічну Казку, полоненими і учасниками якої ми є... А тим часом відзначимо: коли дитя потрапляє до вовків, воно виховується як вовчєня (згадаймо хоча б дівчинку Камалу, про яку повідомляли індійські та світові джерела інформації). Вона так і не змогла повністю стати людиною, коли повернулася до людей. А якби дитя потрапило до надлюдей? До богоподібних істот?

Я певен, що людина в суті своїй — Зєрно Універсуму, Всєсвіту, ембріон необмежєних можливостей. На-віть прагматики вчені дивуються колосальним резервам людського ума і чуттів, сили й здібностей. І це — в лабіринтних умовах Землі. Поміж тюремної програми віків. А якби поставити серію безстрашних експеримєнтів по відкриттю можливостей Всеохопного Коду? Якби сміливо ринутися на стежку Імпровізації?!

А втім, я поспішаю, обганяючи події...

Немовля ще лише в колисці, воно смочє або кричить, плямкає губами під завивання хурделиці, під ко-лискову пісню матері. В підсвідомість, в тріпотливу тканину нервової структури струм-ляться джерелом хвиль-ки програмування, жадібно заповнюють сховища глибинних структур. Пісні, слова, барви світу, тьохкання со-ловейка, каркання ворони, голоси звірів та гомони незбагненного ще побуту, настрої батьків, температурні ко-ливання, доторк речей або ласкавих рук матері, жорстких предметів чи сонячних променів — це вже перші цєглинки грядущої темниці. Як глибоко вони замурують Першосутність — хто скажє? Де, в яких глибинах захо-ване Вогняне Зєрно Першосубстанції, котре одне лише може стати ниткою Аріадни?

Всєсвіт для немовляти — калейдоскоп Вогню. Вібрує дивне марєво, несє на розмаїтих хвилях душу в не-збагненні обрії. Лункі голоси, доторки, химерні маніпуляції. Субстанція життя підкоряється тискові, глина бут-тя набуває форми, потрібної "людству".

— Ма-ма!

— Ма-ма...

— Ба-ба!

— Ба-ба...

— Ка-ка!

— Ка-ка...

— Ця-ця!

— Ця-ця...

Певні символи відчуттів, ніби муштрування звірів у цирку: удар або нагорода! Погано — добре, приємно — неприємно, біль — насолода! Не Істина, а жалюгідні перегони до "мети" між примітивними полюсами "зла" й "добра".

Чи винні батьки? Чи можуть вони "зупинитися"? І не лише вони, а школа, держава, суспільство, групи, партії, ідеології, церкви, секти, тварини, планети, зірки? Де "кінець" відьминої казки, запущеної з правіку? Чи це одвічний біг детермінованих явищ, і нічого потикатися в лавину "законів", що несуть буття в невідомість?

А якщо зупинитися, то куди йти? І що таке правдиве буття, що таке Істина? Що таке йти "туди, куди тре-ба"? І чому людство нічого не навчилося за мільярдоліття, адже досвіду — хоч відбавляй! Чому кожна душа починає практично з нуля? Чому всі "вартості", "цінності" людей згодом викликають байдужість і нудоту, якщо вони визначаються як критерії краси, ідеалу, законності, обов'язковості?

Невеликий ухил убік — і цілий потік роздумів! Так — завжди. У кожного. Тільки ми не помічаємо або стараємося не помітити сутності мислення. Це — хаотичні уривки образів, уявлень, прагнень, думок, інформаційних Ідеограм — прочитаних, побачених, почутих. Як звести все це ментальне сміття в струнке Ціле? Чи, може, це немислиме завдання? Тому що для Цілого навіщо міркування, мислі, запитання? Воно — все. Все — в ньому. Отже, хай потік несе нас до Цілого крізь нагромадження розірваного світу, а наша справа — пробувати синтезувати з цих уривків псевдореальності Об'єднуючу Думку, яка допомогла б вернутися кожному до самого себе...

Ніхто ні в чому не винен! Бо відсутній Суддя. Відсутній і злочинець. Згодом дитина збагне, що нема й закону. Але це — далеко попереду.

...А тепер — пустельні херсонські степи. В дощові літа вони дають казкові врожаї. В засушливі — подібні до інопланетних краєвидів. Я запам'ятав безкінечні степові путівці, потріскані від літньої спеки, пожовклі вмираючі трави, тріскаючу шкуринку під колесами батьківського велосипеда.

— Дібдай! — вимогливо кричу я високому, широкоплечому чоловікові з добрими очима. Це означає: по-катай! Батько завжди виконує моє прохання-наказ, — мені гарно, затишно на рамі між його сильними вузлуватими руками. Вітер, хвилі сріблястої тирси-ковили, курява над полями, вібруючий диск сонця в небі.

Хати не пам'ятаю. Лише сині-сині очі матері. І пісні — сумовиті, дивні, немислимо глибокі, бо несли во-ни в собі не лише мелодійність та серйозний текст, але й щось таке поза межами будь-якого смислу, змісту.

Як потрапили батьки сюди, в ці південні степи? Я пізніше почув непросту історію...

Пливе у небі крилате насіння...

Для чого воно? Куди?

В зернятку воля всього покоління —

Лети, поспішай, іди!

Навіщо? Не треба, не слід питати,

Ти — лише вісник Життя!

Впадеш на землю — мусиш зростати,

Інакше доля — гниття.

І хап морози, і хай негода —

Свій не зганьби заповіт!

Для тебе буде одна нагорода —

Ще небувалий світ.

Мати й батько народилися в селі Кілові, над Дніпром. На Правобережжі, на протилежному боці, розкинулося село Трипілля, поряд — Халеп'я, трохи нижче — Витачів, Стайки, Гребені. Історичні назви, повиті ім-лою віків.

Материн батько — дід Василь — служив у військово-морському флоті царської Росії мічманом. Ще й досі збереглася пожовкла фотографія:

красивий русявий велетень у мундирі сидить на стільці, гримаючи на колінах кучеряве немовля. То — моя майбутня матінка. Поряд стоїть миловидна молода жінка в довгій сукні (тепер такі називають — максі). То моя бабуса Гапка (Агафія).

Василь Олександрович після військової служби найнявся на океанографічне судно, тричі плавав довкола світу, привозив з Японії, із Сінгапура, Італії, Марселя всякі дивовижні подарунки; ще я пам'ятаю шовкові хус-тинки, легкі як пух — витвір японських умільців, шкаралупу від кокосових горіхів, казкові картинки на довгих, вузьких полотнищах. Після кожного приїзду народжувалося дитя, моя мама була третьою: старші брати Юрко й Микита вмерли в дитинстві, пізніші — сестри Ліда, Шура та наймолодший брат Борис — вижили. Про це — пізніше...

Батьків батько — дід Трохим — був славетним ковалем, до нього йшли з багатьох сусідніх сіл кувати коней або замовляти сокири, чересла до плугів, сапи, кочерги, рогачі, шини до коліс та інше причандалля. У нього і баби Химки народилося трійко дітей — Ганна, Марина й Павло. Наймолодший, Павлик, або Паля, як його ласкаво називали сестри, пізніше став моїм батьком. Він виростав сильним і допитливим парубійком. Ба-тькове ремесло збагнув і вивчив ще в десять-дванадцять років. А окрім того, цікавився книгами, тому й вчащав до моряка Василя, хата якого була поруч, на тій же кручі, що височіла понад широким Сухим Лугом, проріза-ним дніпровськими старицями, багатьма рибними озерами.

Ходив Павло до сусіда, бачив не раз дівчинку, а потім дівчину Марусю, та не думав, не гадав, що стануть вони подружжям.

Гримнула світова війна. Від Кілова до Витачева почали будувати довжелезний стратегічний міст. Довко-лишні села, як мурашва, збігалися туди на заробітки: возили землю, плели з лози фашини, забивали палі, всти-ляли каменем під'їзди. Там працювали і дід Василь, і ще юний батько — йому було чотирнадцять літ.

Потім заклекотіла революція, громадянська війна. Василь Олександрович співчував соціал-демократам, розповсюджував революційні брошури, книги, проте не примикав до жодної партії. Знайомих та друзів вибирав понад партійними ознаками, він міряв суть людини якимись глибинними мірками. Переховував у своїй відлюд-ній хаті, що стояла на хуторі край лісу, гетьманців від петлюрівців, самостійників від богунців, євреїв від само-стійників, денікінців від чекістів. Це зіграло свою роль у двадцятому році, коли його заарештували переяслав-ські чекісти і збиралися судити трибуналом за те, що переховував самостійників і білогвардійців. Та приїхала ціла орава єврейських адвокатів з Києва, галасуючи: "Не дамо засудити Василя Олександровича! Хоч він і по-запартійна людина, але справжня людина! Врятував од вірної смерті з десятків наших!"

Його відпустили і вже не чіпали.

Зате зачепили дочку Марію. В тому ж таки двадцятому році вона жила й працювала в Києві, влаштував-шись на залізниці. Залицявся до неї молодий комендант вокзалу, красень з кавалерійськими вусами, з шаблю-кою при боці. Інколи приїжджала Марія до Кілова, синьоока краля в модерному убранні, з довгою русою косою. Чи хтось позаздрих, чи мала вона таємного ворога, проте до Київського ЧК надійшла заява, де писалося, що така-то є не хто інший, як знаменита "Маруся", отаман банди, ватаг невлучимого контрреволюційного з'єднання. Вдень вона, мовляв, працює на залізниці, а вночі зі своїми хлопцями гасає по селах та повітах, віша-ючи комуністів та активістів.

Ясна річ, Марію заарештували. Вів її справу якийсь Орлов. Вимога була одна: признайся, нам все відомо. Оскільки їй ні в чому було признаватися і все життя її було як на долоні — батьківська хата, гімназія, півроку праці на залізниці, — то вона щиро відповідала тільки одне слово: ні!

Орлов бісився, загрожував. Потім водив її до підвалу. Стіни були забризкані кров'ю, подзьобані кулями. Слідчий зловісно попередив дівчину, котра вже не сподівалася побачити білий світ:

— Або признаєшся і ми для тебе обмежимося тюрмою, оскільки ти ще молода... а може, й знайдемо для тебе відповідну працю в чека... або тут тобі й амба!

— У чому мені признаватися? — шепотіла помертвілим голосом Марія.
— Я не винна!

— Признавайся, суко! Невже не жаль тобі своєї юності?

Марія мовчала, відчуючи, як тінь смерті насувається на неї неблаганно, неухильно. Пролунали пост-ріли, кулі цвѐхали поряд з вухом, вибиваючи шматочки цегли. Дівчина знепритомніла і впала на закривавле-ний цемент.

Отямилася від холодної води. Орлов стояв над нею з порожнім відром, похмуро говорив:

— Або ти небачена авантюристка... або невинне ягня...

Її відправили до камери. Ще з місяць вона чекала. Потім її випустили, вручивши цидулу на жовтому па-пері. Я її читав ще в п'ятдесятих роках. Там розгонистим почерком було написано:

"Громадянка (ім'ярек) була обвинувачена в бандитській діяльності невідомим дописувачем. Органи ЧК провели уважне слідство, яке виявило повну безпідставність наклепу. Звинувачення з неї знято з повною реабі-літацією.

Підпис: Фелікс Дзержинський".

Все завершилося чудово. Крім одного: в русявій косі вісімнадцятилітньої дівчини на все життя залиши-лася біла смуга сивини, та ще інколи їй снівся підвал, забризканий кров'ю...

Кілька батькових спогадів, що дають уявлення про ті грозові часи...

Він іде з Воронькова до Кілова, побувавши на базарі, де купував коси чи ще якісь інструменти. Вже не-далеко від рідного села, поміж піщаними горбами, порослими дозами та соснами, почув крики, прокляття й постріли. Причаївшись за деревами, Павло узрів страшну картину. Петлюрівці оточили групу беззбройних геть-манців і змушували їх роздягатися. Ті падали на коліна, жалібно благали:

— Хлопці, ми ж і ви — за Україну. Ми ж рідна кров! Хлопці, що ж ви робите?

"Хлопці" били гетьманців прикладами, матюкалися:

— Чорти в болоті вам родичі, а не ми, таку вашу розтаку! — І вогняні нитки пришивали приречених до землі...

Пізніше батько з односельчанами захоронив постріляних. На тому місці виріс буйний кущ лози. Батько в п'ятдесятих роках показував горб, де це сталося, оповідь його була стисла, скупа, проте я чітко побачив той кривавий день, ту абсурдну братовбивчу акцію, яка пояснила так багато подій в подальшому історичному пли-ні.

У вісімнадцятому році Павла мобілізували в якийсь червоний загін, він мотався разом з вершниками від села до села, підковував коней, шаблі в руки не брав. Захворівши на тиф, валявся в шпиталі десь під Березанню. Потім його демобілізували. Вже неподалік від рідного села, в лісовому урочищі, що звалося Вересухою, його перестрів невеликий загін білогвардійців: офіцер у бричці та кілька вершників. Унтер-офіцер,

побачивши хлоп-ця в довгій шинелі з будьонівкою на голові, скочив з коня, витягнув з кобури наган.

— Руки вгору, комунівська шкура!

Павло слухняно виконав наказ. Унтер обшукав його, знайшов у кишенях шинелі чистий зошит, кілька олівців (все це хлопець купив у селі Старе, минаючи його). Більше нічого при ньому не було. Зошит і олівці чомусь дуже розлютили унтера, його жовті очі метали іскри:

— Большевицький шпійон, не інакше! Признавайся, гад, тут тобі й амба!

Хлопець від страху не міг вимовити й слова, а унтер потягнув його до сосни, готуючись розстріляти. І тут втрутився офіцер, котрий весь час мовчав, слухаючи багатоповерхові матюки свого підлеглого. Почувся владний наказ:

— Зачекай!

Офіцер важко зійшов з брички на піщану дорогу, підступив до Павла. Довго й уважно дивився в очі хлоп-ця. Потім засміявся й промовив:

— Цей юнак навіть курки не зможе вбити! Облиш його, дурню, в спокої! Чи не досить нам крові? Іди, хлопче, іди та не попадайся нікому на дорозі! Та скинь ось цю шкуру, не дражни бродячих собак...

Унтер, скрегочучи зубами, одступився, заховав нагана до кобури. Павло, не чекаючи повторного наказу, чимдуж чкурнув додому.

Оповідючи цю історію, він все не міг збагнути, чому унтер офіцер, нібито простий чоловік, по всьому видно, селянин, так спрагло жадав його вбити, а "біла шкура", золотопогонник одразу заглянув у його потаємну глибину, розгадавши навіть характер хлопця (батько, справді,

навіть курки не міг зарізати, мати завжди ходила для цієї справи до сусідів)?!

Так завершилася для Павла громадянська війна. Далі — праця з батьком у кузні, оволодіння ремеслом та майстерністю. Замовлень була гора: селяни отримали землю, почався неп, на широких просторах країни закипі-ла праця, даючи небувалі плоди.

...Тим часом Марія, випущена з буцегарні, залишалася в Києві, влаштувавшись нянькою до якоїсь єврей-ської родини. Закоханий комендант все наполягав на одруженні, здається, справа йшла до завершення, проте трапилася химерна подія, що визначила подальшу долю не лише молодій дівчини, але й зумовила мою появу в світі цьому.

Марії під Новий рік приснився сон. Нібито йде вона по мосту з дитям на руках (немовля буцімто комендантове). Коли це їй назустріч батько — Василь Олександрович. І каже:

— Залиш це баланення (прізвище коменданта — Балан) і йди вниз, до води. Там тебе чекає Павло, щоб перевезти на той бік...

Марія передала немовля на руки батькові і пішла скелястою стежечкою вниз. Там її зустрів Павло з веслом в руках, посадив у човна і відштовхнувся від берега. Довго пливли вони, потім знялася буря, перевернула хистку посудину. Павло підтримував її, вона підтримувала його, і так вони добралися до протилежного берега...

Стара єврейка, вислухавши новорічний сон Марії, авторитетно заявила:

— Пом'янете моє слово — цей хлопець Павло буде вашим чоловіком...

А в Марії навіть думки такої раніше не було — ходить якийсь там сусідський юнак до батька, хай собі ходить! Але щоб одружитись?

Вона провідала батьків у Кілові. І тут зустрілася з Павлом. Диво дивне — в перший же вечір хлопець за-пропонував їй стати дружиною. І друга дивина: Марія одразу ж дала згоду, забувши свого коменданта, київські найми і все, що з нею відбувалося в столиці.

І Павлова родина, й Марусина були рішуче проти їхнього одруження. Навіть спокійний, поміркований Василь Олександрович заявив: "Краще б я побачив тебе в труні, аніж у коваля в дворі!" Чому такий опір, звідки він? Чи, може, певні сили тієї структури, що тепер зветься ноосферою, психосферою, мурували перепони на шляху сестриної та моєї появи?! Жартую, звичайно, а все ж таки...

Павло з Марією, не очікуючи благословення батьків, майнули до Рогозова і там любесенько обвінчалися. Поставили усіх перед фактом.

У двадцять четвертому році народилася Оля, моя сестричка. Тоді ж батько подався в Ялту на заробітки: там після страшного землетрусу все було поруйновано, вимагалися робочі руки для відбудови. Повернувся з добрячими грошенятами — заробив біля п'ятдесяти карбованців. За три карбованці купив розкішні хромові чоботи, за сімнадцять — жовте шкіряне пальто, решту привіз матері. Ціни в ті роки були на диво низькі, гроші набули високої вартості.

Наступного року сім'я виїхала на "переселення". Вимагалось оживити неосяжні дикі поля на Херсонщині, обіцялося вільне господарство, необмежена ініціатива, високі прибутки. Не відаю — здійснилося щось з на-мірів моїх батьків та інших земляків, котрі залишили рідний край. Пам'ятаю лише: замість індивідуальних гос-подарств почали формувати колективні, батько разом з кількома помічниками організовував технічну базу. Од-ного разу, переправляючи трактора зі станції до села Вавилове, він потрапив під зливу, тяжко захворів, і в нього одібрало ноги. То була

страшна трагедія: молодий, сильний чоловік — непорушний, як гнила колода. Вилікував його якийсь херсонський дід — знавець трав та всіляких інших народних способів лікування. Суміш з баранячого жиру, вівса та ще чогось там повністю вигнала ревматичну недугу з батькових ніг, проте сліди залишилися на все життя: хворе серце...

Згодом наша сім'я переїхала до Києва, де батько влаштувався слюсарем на заводі Артема. На Херсонщині залишилися родичі — тітки, дід Василь з бабою Гапкою. Коли настав страшний тридцять третій рік, старий моряк помер від голоду. А втім, який він "старий" — всього шістдесят літ. Все, що міг десь заробити, дістати — сухаря, рибину, пшоно, — віддавав дітям, сам згасав, як свічка. Баба оповідала: ввечері сів за стіл читати книгу Каміла Фламаріона, не маючи в роті й росинки. Вранці дружина покликала його — він сидів біля погаслої свічки, схиливши голову на стіл, не відгукнувся. З опущеної руки випала книга "Про невідоме". Вій спокійно по-прямував у невідоме... Вірив завжди, що цей шлях за межу життя — переміна "шкаралупи", як він висловлювався.

...Наша сім'я стала жити в Передмостовій Слобідці, був такий район в Києві па Лівобережжі, нині там Гідропарк. Невеликий півострів, оточений піщаними пляжами, мав кілька вулиць, я запам'ятав старовинні будівлі, незвичайну архітектуру. Поряд — знаменитий Ланцюговий міст, по ньому гуркотіли трамваї, котилися машини, підводи. На тім боці, на кручах, блищала золотими банями Лавра, ми, діти, любили гратися на схилах під нею.

Уривки образів: прозоро-жовта течія могутньої ріки, зграї красноперів край берега, безжурні купальщики — хлопці та дівчата. Одного разу сестра Оля почала тонути. Люди зняли лемент, прибігла мама, безстрашно пірнула в глибіню, врятувавши дочку. Її довго відкачували...

Почалися голодні дні, ми очікували щодня батька з роботи: він добирався додому трамваєм, тримаючись однією рукою за поручень, в другій руці теліпався казанок з соєвою розмазнею. Мама справедливо

ділила це місиво, часто віддавала свою порцію мені або сестрі, бачачи наші голодні вовчі оченята.

Було свято, коли ми десь дістали (пополам з сусідами) половину забитої коняки. Пам'ятаю дивний смак зеленкуватого м'яса.

Тоді ж я навчився читати — якимось непомітно, без жодних зусиль. Перша книга, яку запам'ятав, — "Білий Зуб" Джека Лондона. Досі згадую дитяче враження від тієї книги: безмовність, сніг, вовки, вогнище, трагедія людей і тварин...

Помилився... Перед тим, як приїхати до Києва, ми жили в комуні "Ленінка" в селі Ревне Бориспільського району. Тоді експериментували з миттєвим переходом до комунізму.

Пам'ятаю довжелезний цегляний гуртожиток. Нам дали кімнату. Чисто, порожньо. Стіл, тумбочка, ліж-ка. Я з сестрою цілий день в дитсадку. У мене — синя форма: трусики, сорочка, у сестри — платтячко в горо-шок їжа — борщ, каша. Дітвора завжди голодна, кричить: добавки! В борщі — товсті шматки жорсткої капусти. З того часу у мене довго була огида до вареної капусти.

Дорослі комунари колоною, з прапором, рушали вранці на поле. Працювали доти, доки не звучав дзвін і на вишці піднімався червоний прапор. Тоді трудящі знову лаштувалися в колону і з революційними піснями йшли до їдальні. У комунарів свого нічого не було. Все — спільне. Це вело до зловживань, незадоволення.

Згадую химерний карнавал. Був Великдень, з району веліли провести атеїстичний спектакль довкола це-ркви в с. Ревне. В храмі співали "Христос воскрес із мертвих, смертю смерть поправ", а довкола танцювали переодягнені комунари, всі в масках, личинах — роги, свинячі рила, потворні пики. Діти сміялися, старенькі жінки, котрі слухали службу, хрестилися, плювалися...

Комуна незабаром розпалася. І ми поїхали до Києва...

Хоча я ледь-ледь пам'ятаю життя в комуні, проте пізніше часто розмірковував про невдачу таких експериментів (і в нас, і в Китаї, і будь-де в іншому місці). Справа ось в чому, як мені думалося... За основу створення єдиного людського колективу, здруженого економічно й психологічно, бралася вельми примітивна модель Людини: вона, мовляв, всього-на-всього функціональна фізіологічна істота, головне для неї — харч і житло, вбрання і задоволення найпростіших потреб. Але навіть цих, зовнішніх, атрибутів життя скороспілі "комуністичні" об'єднання не могли дати учасникам, тим наче що свідомість більшості людей ще була ветха, темна, з усіма накопиченнями віків — заздрістю, злобою, жадібністю, підлістю. Чесні, хороші люди, котрих, безумовно, можна зустріти скрізь, здавалися в очах більшості дурнями.

У всякому разі, комуни всюди розпалися, Замість них виникали колгоспи, радгоспи...

Повернуся до нашої сім'ї. Два роки ми жили, як я вже згадав, у Передмостовій Слобідці. Батько, працюючи слюсарем, поступив на математично-фізичний відділ робфаку, учився добре, голова в нього була золота, ідеї різних винаходів роїлися в ній невпинно. Поряд з цілком прикладними проектами — канавокопач, механічний полільник тощо — він все життя думав над вічним двигуном (перпетуум-мобіле), хоча й читав про неможливість такої конструкції. Мені здається, що його захоплювала сама ідея — дати людям безкоштовну енергію, чисту, безшумну, щедру...

Сестричка Оля, котра вже ходила до школи (десь в районі теперішньої станції метро "Лівобережна"), зненацька тяжко захворіла. Лікарі в поліклініці запевнили, що, навіть коли вона виживе, все одно стане ідіотом. Батько вирішив забрати її додому: хай краще вмере біля батьків. Лікарі не давали, хотіли з нею експериментувати. Він розлючено ввірвався до палати, силою забрав дочку і поїхав додому. Запросили старенького воєнфельдшера, котрий працював ще земським лікарем. За

тиждень він виходив Олю. Я спостерігав за її обличчям, коли вона вже отямилася: було цікаво — чи стане вона ідіотом, як казали лікарі, чи ні? І що це таке — іді-от?

Вона усміхнулася мені. І я теж зрадів — Оля отямилася такою, як і була, — розумненькою і веселою дів-чинкою (в школі вона всі роки училася лише на п'ятірки)...

Була вражаюча повінь тридцять другого року. Слобідку залило. Хлопчаки плавали вулицями в ночвах, в коритах.

Сім'я залишила Київ, перебралася до рідного села. Жили ми в тітки Ганни, батькової сестри. Батько пра-цював у колгоспі ковалем.

Настав страшний рік. Тридцять третій.

По хатах ходили комнезамівці на чолі з представниками "згори", забирали все, що можна було їсти: зер-но, спечений хліб, борошно, картоплю, буряки, моркву. Навіть те, що варилося в печі в горшках, витягали й розбивали об землю. Відбувалося щось незбагненне, селяни падали на коліна, благами залишити бодай якусь крихту для дітей, але групи експропріаторів були невблаганні.

Наша сусідка Оксана була вагітна. Коли грабіжники з комнезаму почали розбишакувати в хаті, — витягли кашу з печі та хрюпнули її об долівку, вона сховала маленький вузлик пшона під спідницю і сіла на нього. Учасниця реквізиційної групи, (до речі, Оксанина родичка) помітила це і звеліла їй встати. Висмикнувши вузлика з-під вагітної, вона урочисто показала його представникові центру.

— Ви тільки гляньте на цей контрреволюційний елемент!

Тоді любили висловлюватися таким високим штилем.

Оксана впала на коліна, тримаючись за вузлик пшона, плакала, звертаючи увагу на свою вагітність, але родичка була невблаганна й політично стійка: експропрійоване не віддавала. Тоді навіть "представник", змило-стивившись, звелів:

— Оставь ей узелок! Все равно подохнет!

За кілька днів село почало перетворюватися в збирище понурих тіней. Люди напухали, вмирали. Труп можна було знайти де завгодно: в полі, в лісі, на дорозі, на березі Дніпра.

Пам'ятаю містичні картини: плентається вулицею конячина, тягне воза. Із-під рогожі стирчать на всі бо-ки сині ноги. Мені цікаво, куди їх везуть, я біжу вслід за підводою. Візник зупиняється біля цвинтаря, там уже викопано велику й глибоку яму. Підходять копачі, піднімають край воза. Труп безладно падають у яму. Звіду-сіль набігають здичавілі, бездомні собаки, гризуть трупи. їх відганяють, проте безуспішно...

Мені страшно, я втікаю геть...

Батьку інколи давали трохи борошна, вівсяні колючі коржі, висівки з проса. Ми з сестрою давилися тими одвійками, вони не лізли в горло.

Приходили якісь жінки, прохали що-небудь поїсти. Мати віддавала останнє — обрізки картоплі, залише-ні для посадки. Одна дівчина увивалася ласкою біля матері, все обіцяла дати їй малини, коли ягоди визріють, взамін картопляних лушпайок. Ми через кілька днів відвідали ту дівчину, котра мешкала над річищем Дніпра. Довкола — спустошені садиби, здичавілі коти. Вибиті вікна. Ніде нікого. На полу біля припічка — вже розкла-дений труп дівчини. Мати голосила, кликала живих ще сусідів, щоб поховати покійну, а я зацікавився книгою, листки якої перегортав вітер на підвіконні. Кожна сторінка була розділена лінією, ліворуч шрифт незрозумілий, праворуч — російською мовою. Правда — дореволюційний правопис. Я досить вільно почав учитуватися в та-

ємничий текст. То було, як я далеко пізніше зрозумів, Євангеліє від Іоанна. На очі мені потрапив шмат, де оповідалося, як Марія Магдалина відвідала гріб, куди поклали Ісуса після страти. Вона його там не знайшла і вельми засумувала. Хтось питає її: кого шукаєш, жінко? Вона не впізнала воскреслого Учителя і благає сказати, де поділи її коханого Ісуса...

Далі мене чомусь вразило його слово: "Марія!" — а потім її захоплений вигук: "Раввуні!" — тобто лас-кава форма поняття —учитель. Скільки згадую, це "раввуні" супроводжувало мене все життя. Чому — не відаю... Сліпучий спогад дитинства: лагідний голос: "Марія!" — і ніби луна над віками: "Раввуні!.."

Наблизилася мама, одірвала мене від читання. Ми залишили ту скорботну хату...

І до нашої оселі завітав майже повний голод. Уже зацвіли акації, ми з сестрою їли солодкуваті суцвіття. Я пригасав, ледве пересував ноги. Приходила цілковита байдужість...

Одного вечора батько приніс з колгоспу кілька вівсяних коржів, з них стирчали гострі шпичаки. Мати хотіла їх передрібнити, щоб дати нам, батько благав дозволити йому з'їсти бодай один корж, але вона не дозволяла: від тих шпичаків уже вмерло кілька сусідів. Батько хряпнув дверима і, не прощаючись, пропав на кілька днів. Вернувся він на четвертий день, привіз крупи, вершків, борошна. Він найнявся працювати ковалем у кол-госпі, що виник на місці комуні "Ленінка". Голова Тютюн (прекрасна, чуйна людина) дав йому трохи продуктів авансом. Це був рятунок. Мати за короткий час відходила пас із сестрою, і ми вже почали рухатися, бігати...

Пізніше я дізнався, що в той страшний рік померло від голоду кілька мільйонів чоловік на Україні і в Ро-сії. Досі серце не може простити цього страхітливого злочину Сталіна та його поплічників: навіщо? навіщо?

Інколи здається, що за цією, по суті, мізерною і банальною постаттю стояла титанічна космічна тінь. Такий злочин, як голод тридцять третього, неможливо пояснити лише сваволею диктатора. Занадто легковажне пояснен-ня!..

І ще я інколи думав (уже в дорослому віці) ось про що: якби люди знали про ілюзорність страху голоду! Адже тепер багато хто лікується голодом, вільно витримуючи 30–40, а інколи навіть 50–60 днів цілковитого посту. Я сам експериментував багато разів і переконався в цьому. Убиває не голод, а страх, звичка їсти щодня, звичка, котра не задовольняється.

О, якби люди знали! Якби свідомість була підготовлена, як це є в Індії! Темрява завдала удару? Відібра-ли їжу? Хай! Народ оголошує загальнонаціональну голодовку. Минає декада, місяць. Жодного трупа. Навпаки — щезають хвороби, здоров'я міцнішає. Перед таким духовним подвигом впала б будь-яка потуга п'їтьми...

Гай-гай! Це лише фантазія. Реальність була іншою: людоїдство, запустіння, зубожіння, розвал господар-ства, дегенерація національного життя.

Зате були створені колгоспи. Диктатура міцно взяла в свої руки державні віжки. Повна централізація і жодної індивідуальної ініціативи. А втім — це вже дорослі думки. Тоді я лише радів поверненню до життя...

Батько домовився про працю в Кагарлицькому районі. Ми поїхали туди. Човном до Ржищева, а далі — підводою по степовій дорозі.

Село Бурти. Зарослі очеретами ставки, верби, левади, затишна хата. Тут я почав відвідувати школу. Тут формувалася моя свідомість.

Ще з дошкільного віку відзначалося прагнення до неба, до зірок. Звідки, чому?

Мати оповідала: я сиджу у неї на руках вечорами, у дивоколі неба — місяць, зірки. Зненацька запитую:

— Чи можна полетіти туди?

— Куди? — дивується вона.

— До місяця... До зірочок...

— Що ти, синку! Туди так далеко, що життя людського не вистачить, щоб долетіти...

Я замовкаю, думаю. Потім радісно смикаю маму за рукав.

— А я придумав, як долетіти!

— Як, синку?

— Зробити великий корабель, посадити в нього і дорослих, і дітей. Великі умруть, а маленькі за цей час виростуть і прилетять туди...

Мати дивується, мовчить.

У першому, другому, третьому класах я жадібно шукав книги про небо, про інші планети, кохався в фан-тастиці. Що вело мене до цього? Чи не той Дух Свободи, що пронизував Безмір, а потім потрапив у полон тіле-сного тяжіння, у Правічну Казку Вселенської Відьми?..

Сонцепромінні руки

Світ огорнули,

Із сновидінь прокидаються луки,

Поклик світання почули...

Ми молитовно і тихо,

Може, пливемо, може, ідемо...

В світі ні горя, ні лиха,

В світі — одвічні Едеми...

Так воно вічно і буде —

Квіти, і трави, і діти між ними.

Пісня у грудях,

Пісня над луками тими...

Мати Великого Сина,

Мати Краси і Кохання,

Хай буде вічно ця днина,

Хай буде вічно казкове світання.

О, якби-то! Якби-то можна було зачаклувати чарівницькі дитячі літа!
Там ще крізь таємничі щілини у юній психіці докочується вільний подих
Батьківського Краю, ніжний легіт світової цільності, не подрібненої
відьомською програмою нахабної казки. Там ще відсутня роздробленість
між небом і землею, між райдугою і калюжею, між людиною і птахом.

Дитина легко й охоче вірить, що її приніс до материнської хати лелека, не заперечує, коли їй пояснюють, що покійний дідусь полетів до зірок і звідти, усміхаючись, дивиться на онука, бажаючи йому щастя й здоров'я. А який у дитинстві смачний "хліб від зайця"! Або подарунок від кабана!

— Татку, а де живе той добрий кабан?

— А отут, в цій-го долині?

— А чому він передав мені цукерки?

— Каже, що ти хороший і слухняний хлопчик...

— А в нього є дітки?

— Є, синку. Малесенькі поросята... смугастенькі, смішні...

— А хто їм передає подарунки?

— Інколи я передаю, мама... якщо трапиться щось смачне...

Дитя замислюється, на личку щасливий усміх. Може, воно грається в світі думки з тими смугастими по-росятами та іншими звірятами на всеосяжних небесних полях? Може, для нього вже давно стало реальністю пророцтво Ісайї про ту пору, коли лев лежатиме поруч з коровою, не чіпаючи її, а дитя простягне руку на нору гадюки і не буде вражене?!

Проте, окрім елегійних моментів ласки й мрійливості, життя показує свою грубу суть: люди лаються, б'ються, сваряться за городи, за чергу в магазині (в лавці, як тоді називали), за трудодні, за курку в просі, за неприв'язаного собаку, коротше кажучи — за все що завгодно, аби вилити свій жаль, свою невтоленність, свою зганьблену мрію про

осмислене, природне, жадане життя, відтиснуте в глибину душі пресом злобності й нару-ги. Окрім чарівних слів мелодійної, гармонійної основи природи та людського світу, в юну душу чорними бризками вриваються якісь грубі, отруйні псевдослова, де в чортячому плетиві химерно поєднуються боги, боже-нята, душа, мати, і, хоч ніхто не пояснює дитині значення тих темних речень, хоч люди довкола регочуться і обличчя їхні пашіють втіхою, молода психіка зіщулюється під патьоками мерзотного граду, відчуває себе по-між тими веселими матюгальниками незатишно.

Я довго, дуже довго не міг спокійно сприймати гідкої лайки з вуст моїх ровесників чи навіть старших людей: шоки паленіли, було боляче й соромно, ніби це я сам вчинив щось паскудне й злочинне. Навіть тепер, коли життєвий шлях стрімко завершується, коли я слухав-переслухав тої бридоти і в повсякденному житті, і в тих місцях, куди Макар телят ганяє, нестерпно чути, коли деякі літератори вставляють в нормальні речення букети чортівських антислів.

Але це так, поміж іншим. Брудні бризки не визначали суті дитячих вражень, все нікчемне одразу ж забувалося, перекривалося веселкою того царства небесного, що "внутрі нас". Навіть перша й остання дитяча крадіжка не затьмарила надовго обрію веселощів тих років. А було так...

Сусідські хлопці підбили мене обчухрати вночі сад у однієї бабусі. Було лячно, незвично, проте я згодив-ся. Чому? Хто скаже, де захоронені в глибині єства оті прадавні генетичні веління розбою й насилля, жадоби грабунку й привласнення того, що тобі не належить? Кілька учасників нападу годували шматками хліба пса, відвертаючи його увагу від сторожового об'єкта, а інші геть обнесли яблуню із смачнішими плодами "білий налив". Та па цьому нічна одіссея не завершилася, комусь із нас закортіло огірків (хоч у кожного того овочу було навалом на власних грядках), і ми шаснули у чужу гудину. Тут мене й схопив за комір господар, до речі, наш добрий сусіда. Мої товариші розбіглися, як мишенята, у сутінки, а майбутнього літератора, котрий пише оці рядки, було поставлено перед очі батьків з вкраденими огірками (до того ж — перестиглими жовтяками) у пазусі. Здається, того вечора не було мені

сказано нічого особливого, тільки мама сплескувала долонями та скрушно похитувала головою, батько з сусідом посміялися з моєї нічної пригоди, але вранці відбулося страшне й ганебне.

Вкрадені огірки повісили гірляндю мені на шию, і в такому вигляді батько за вухо провів мене вздовж села. Я плентався, зашпортовуючись, у пилюці битого шляху, не сміючи звести очей. Навіть люди, виглядаючи з-за тинів, просили: "Павле Трохимовичу, та хто з нас не творив такої чудасії в дитинстві? Та одпустіть Сашка! Він більше не буде! Еге ж ти не будеш?" Але Павло Трохимович був невблаганний: треба було викорчувати вірус прадавньої генетичної хвороби в зародку. Так воно й сталося, зазіхання на чуже в будь-якому вигляді ви-парувалося в дитячій душі, як невеличка брудна калюжка під палючими променями сонця.

Я тепер часто згадую той благословенний час, коли сам дух злочинства був неприйнятний для нормальної людської громади: коли в якійсь родині виявлявся грабіжник, крадій, то знеславлювалася вся сім'я з покоління в покоління. Пізніше, коли жорстока колективізація розчахнула совість народу, всі тисячолітні традиції честі й совісті було спаплюжено, навіть слово "красти" замінили словом "брати". "Я взяв", "ми взяли". Де? Не має значення. На колгоспному полі, в шкільному саду, на леваді сусіда. Сіно, солома, буряки, зерно на току — брати можна все, що потрапить під руку. Суд? Тюрма, табір? Ніщо вже не втримувало. Тисячолітні заборона впали під ураганим натиском сваволі й беззаконня, мури сумління й духовного самозахисту обрушилися в прірву демонічної вседозволеності...

Можна пояснити ту страхотливу деформацію духу: ще котився понад краєм холодний подих тотального голоду, ще болем і соромом відгукувалися в народнім сумлінні часті випадки людоїдства, я чув про те, хоч такі розповіді в дитячій свідомості відкладалися там же, де й страшні та чаклунські казки. Є десь у тридев'ятому царстві баба-яга, є дракони, є і людоїди. Хоч називалися реальні імена, села. Скажімо, село Краснопілка, що межувало з нашим селом. Там у тридцять третьому, збожеволівши від голоду, мати з старшим сином з'їли батька, а потім

почергово — від старшого до меншого — п'ятеро чи шестеро дітей. Коли до хати прийшли комсо-мольці та комнезамівці, старший син варив у чавуні залишки матері в печі. Коли його забирали, він безтямно усміхався, тягнучись брудними, порепаними руками до кісток, що стирчали з чавуна.

А в Трипіллі, де тоді була річкова пристань, забрали стару жінку з дочкою, котрі сформували своєрідний сімейний "кооператив". Запрошували пасажирів на ночівлю, підгодовували пиріжками та борщем, а потім ті люди безслідно пропадали. Як виявилось, нічліжників убивали, перетворюючи в пиріжки, котлети, холодець. Якомусь хлопцю пощастило вирватися з рук убивць, і тоді "кооператив" тріснув: міліція заарештувала бізнес-менів сталінської ери.

Мама оповідала, що на ринках у Києві лікарі проводили лекції, пояснюючи покупцям, чим відрізняється людське м'ясо від яловичини або свинини. І сама вона ледь-ледь не потрапила під ніж "заготівельників", обма-нута якоюсь меткою жіночкою, котра обіцяла їй продати пшона за невелику ціну. Треба було зайти в якийсь темний підвал, але маму зупинив нездоланий жах, вона просила: "Винесіть пшоно сюди, тут розплатимося". Жіночка звивалася вужем, запрошувала: "Та тут кілька кроків, зайдіть!" Але мама вперлася — ані руш з місця. Тоді з глибини підвалу виглянув волохатий, похмурий здоровило і злобно сказав: "Догадлива, сука! Щастя твоє!" Мама кинулася стрімголов від того двору і кілька днів не могла отямитися від несусвітнього жаху...

Отож, переживши такий Страшний Суд, народ розгубив усі свої морально-етичні стереотипи поведінки, розпавшись на частки, що рухалися й діяли поза віковими традиціями та звичаями. Люди відчули, що потрапили в світ, де відсутній захист закону — чи то земного, чи небесного: кожен діяв відповідно до веління моменту. Чи не тому так шалено, так вільотно, так стихійно увійшла в побут тих років зрада, зречення від батьків, доно-си, наклепи, зловтіха? Було зруйновано шлюзи совісті, зламано засторогу вічних сил, повалено браму генетичного підпілля. Звір у душі людській отримав повну свободу для дії. Тепер

адресують всі лихоліття того часу Сталінові та його найближчим поплічникам — Кагановичу, Молотову, Ворошилову, Берії тощо. Чи не надто спрощена схема? Всі ті керівні нелюди (та й безліч інших, менших за чином) лише збудники, ініціатори суспільної лихоманки. Ми пережили історичне божевілля, психічну хворобу космічних масштабів. Не було б Сталіна — був би інший кат, може, ще жорстокіший! Прадавні мудреці говорили: "Те, що вгорі, — те і внизу!" Симптоми недуги, що вразила керівне ядро, визначалися всюди, майже в кожній сім'ї. Мій дядько Грицько (чоловік тітки Ганни) працював лісником у Вороньківському лісництві. Спокійний, тихий, дружелюбний чоловік. В першу світову війну відзначився мужністю, йому дали Георгія і зірочку прапорщика. Після революції повернувся додому, в жодних політичних рухах не брав участі, до білих не приставав, будь-яких бандитів сахався, одразу ж взявся до своєї улюбленої роботи — садити посадки, охороняти ліс. Сусідові закортіло зайняти заробітне місце, він настрочив до ГПУ цидулку, де пояснювалося, що такий-то лісник приховує своє золотопогонне нутро, був царським офіцером, має Георгія, такому чоловікові довіряти відповідальне місце в лісогосподарстві не слід і так далі...

Дядька Грицька забрали. Від сина Івана, котрий служив радистом на Чорноморському флоті, зажадали зречення. В газеті "Пролетарська правда" було надруковано, що такий-то Іван "зрікається батька — ворога на-роду" і обіцяє вірно служити справі Леніна — Сталіна, оскільки є членом ВКП(б). Старому лісникові в тюрмі дали прочитати це зречення, він тяжко плакав, не промовивши й слова на таке блюзнірство. Після того тітка Ганна не мала жодних вістей від чоловіка, лише віддано — рік за роком — ходила до гадалок, які запевняли, що "Грицько живий", що "після пікової дороги згодом повернеться додому". "Пікова дорога" дядька завершилася тим, що в п'ятдесят шостому році тітку Ганну ошчасливили повідомленням про реабілітацію її чоловіка; а розстріляли його тоді ж таки — ще до війни. Та хіба тільки його? Лише в нашому селі, де налічувалося біля двох-сот дворів, — було репресовано, знищено десятки людей. І так — у кожному селі, місті. Смертельна демонічна коса свистіла щоднини протягом десятків років. Хіба можна звести

закономірності тієї "косовиці" душ лише до "характеру" Вождя та його помічників?

А втім — я поспішив, перескочивши зі спогадів дитячих до пізніших, вже зрілих думок. Тоді все те стра-хиття сприймалося якось інакше, може, навіть звично, природно, адже щоранку сходило сонце, тьохкав навесні соловейко, мукали щодня корови, вертаючись у хмарі куряви з громадського пасовиська. Вісті про лихоліття тієї або іншої людини, сім'ї, вплетені в потік звичайного життя, не торкалися глибин дитячої свідомості, а сприймалися як обов'язковий чинник буденності...

Щодня мовилося, діялося узвичаєне, рутинне, звичне — як дихання, як їдження, як пиття води: прокида-тися вранці, носити воду, варити борщ і кашу, снідати, обідати, вечеряти, а для того, щоб все це було постій-ним, — треба сіяти, орати, вирощувати, копати, заробляти гроші, годувати дітей, прати, добувати паливо, пред-мети вжитку, цукор, горілку, молоти зерно на борошно, заквашувати тісто, вимішувати, пекти хліб...

Проте всі ці звичні дії не були таким собі мерехтінням марних дій: у кожній з них відображалось щось виняткове, значне, вічне, таємниче. Це ми в дорослому віці знаємо, чому бродить тісто, чому сходить сонце, чому співає соловейко, чому парує земля навесні і обрієм біжать "баранчики". А в дитячі дивні літа відсутнє позитивне знання, та й не потрібне воно, чуже й зайве. Схід сонця — вічне диво! Все, що супроводить це космі-чне дійство, — чаклунство: молитовний спів пташок, міріади росинок на траві, ніби крапельки безцінних само-цвітів, дим над коминами, мовби жертвний дарунок небу від кожної світлиці, урочисті поклики півнів понад пробудженим селом, нетерпляче мукання корів, жадаючих якнайхутчіше дістатися пасовиська...

Те село Бурти — дарунок долі моїй дитячій душі. Там формувалася свідомість, там було місце моєї си-ли, недарма ще досі сновидіння пов'язані з психообрами тих країв, того часу. Читачу, краєвиди, що тебе ото-чують, не просто лаштунки спектаклю — то елементи твоєї

душі, то — ноти мелодії твого життя, то ключі до подальшого самотворення твого внутрішнього космосу...

Перша хата, де ми жили, здавалася в найми незаміжньою дівчиною Яриною. Колгосп "Перебудова", де батько влаштувався ковалем, щось там платив їй, а вона жила в родичів. Хата як хата: кімната, піч, настелені дошки для сання (піл). Скриня замість столу, лавки аж до порога, відро з водою, рогачі в кутку, палаючий во-гонь між челюстями печі. Все потрібне, нічого зайвого. Їсти — з однієї миски. Спати з сестрою — на одній по-стелі, вкриватися одним рядном. Чому зреклися ми такої вражаючої простоти, що була запорукою духовної цноти і непідробного щастя? Хіба тепер, коли нас заливає потоп речей — телевізорів, магнітофонів, пральних машин, сервантів, кухонних причандалів, машин, розмаїтих страв, книг, часописів, — хіба, маючи в сотні разів більше тих "дарунків" науково-технічної ери, ми маємо бодай па дрібку більше радості й втіхи?! Навпаки! Втрачено — і, може, навіки — чари безпосереднього контакту людської душі з Матір'ю, що нас породила, ви-плекала в тисячолітніх мандрах і пошуках, з Природою...

Звичайне село, проте воно відобразилося в дитячій уяві, як щось казкове, містичне, вічне. Може, то і є правдиве бачення світу, про яке завжди говорили мудреці, — бачення очима серця?

стежиною поміж городиною я біжу на леваду, далі трави, квіти. Стежечка понад ставом. Ланцюжок із кількох ставків пролягає у затишних долинах розлогої долини; ті розкішні плеса творяться завдяки загатам-греблям із потоку-річечки, що зветься Росавкою. Росавка, Роставиця, Роська, Рось! Скільки хвилюючих гідро-німів, що свідчать про славу давнину цих благословених країв! Тут формувався дух росичів, русинів, руси-чів, тут вони набирали снаги для безмірного космічного шляху. Чи не розгублено скарби пошуку на манівцях останніх віків?

Ставки широкі, розкішні, порослі густим очеретом та цар-зіллям. Риби — карасі, лини, коропи, окуні — сонно нишпорять в прозорій воді. А

поміж ними — блискучі жуки, чорні п'явки, а на поверхні води — меткі павуки, що безкоштовно показують диво ходження по водах...

На тім боці — гряда високих круч, порослих материнкою, звіробоем, полином, диною полуницею. Далі — поля, за ними — село Кадомка. Трохи праворуч — за ставом — куток, що зветься Коробівщиною. Там бага-то сімей з прізвищем Коробенко. Перша моя вчителька — Леся Сергіївна Коробенко-Григорівська — мешкає там. Чорноока, експансивна, справедлива, щира — вона чомусь одразу відзначила мене в першому класі, полю-била, запросила до хати, дарувала книги з власної бібліотеки. Чоловік — теж учитель — Лаврін Йонович: могутній, широкоплечий козарлюга, доброзичливий, людяний, покладистий. Він викладав російську мову в старших класах і геометрію. Мало це подружжя сина Юрка, молодшого від мене на рік чи два. Ми разом гуляли, читали, майстрували згодом самопали, стріляли з них по жабах та воронах. У Коробенків був патефон, вони часто слухали записи пісень — більше народних: "їхали козаки із Дону додому", "Ой на горі та й женці жнуть", "Засвис-тали козаченьки". Чимало було мелодій танго, які мені чомусь дуже подобалися: "Бризки шампанського", "Дощ іде", ще щось, не пам'ятаю...

Але те все — трохи пізніше. Перші знайомства — поруч. Через дорогу живе сім'я Стеценків: стара мати, два сини — один вже вчителює, Іван Степанович. Другий — Микола, трохи старший від мене, музично обдарований. Він гарно грає на балалайці, на мандоліні. Має детекторний приймач. Картонний циліндр, на ньому намотано блискучий дріт з рухливим важільцем (реостат), зверху — кристалик детектора. Надворі — від дерева до дерева — довжелезна антена, заземлення. Тикаючи струною в кристалик, можна намацати передачі радіо-станції імені Комінтерну: різні промови, міжнародні вісті, музику, передачі для дітей. Інколи мені дозволяють надіти навушники, і тоді я пірнаю в світ рукотворної казки.

Але найбільше я люблю бувати у батьковій кузні. Вже перебігши Стеценків сад, ступивши на стежку, що прокладена понад цариною,

чуєш тяжке гупання молота, дзвінкий спів молотка. Ті звуки чомусь видаються мені такими ж природними, як грім під час грози, як шум вітру, як кукурікання півня на світанку, як хлюпання хвилі в ставку. І щечимось він подібний, той переспів молота й молотка, до церковного дзвону; на початку тридцятих років в церкві ще була служба, інколи понад селом котився благовіст або тривожний сполох в час пожежі, і ті звуки гармонійно вливалися в щоденне життя села. Пізніше хрести поскидали, дзвони зняли, кудись вивезли, попа відправили на Соловки. В безголовому храмі зробили сцену, там виступала самодіяльність, крутили німі кінофільми...

Так от... Ступаючи під драну покрівлю колгоспної кузні, я одразу ж відзначаю біло-синій вогник над горном і жилаві батькові руки. На ковадлі — шмат розжареного металу, молот, хвацько охаючи, лупить по ньому, мене, плавить, гне в дугу, не дає загуснути в постійній формі, а молоток танцює в ковалевій долоні, перескакуючи з ковадла на сяюче залізо, показуючи, куди бити, як і з якою силою. Хутко, майже блискавично, те хаотичне вариво набуває зграбної форми, вихорощується, темніє і, пірнувши у відро з водою, випускає хмарку пари, а ще згодом, скупавшись, вискакує на світ сокирою або рогачем, череслом або кочергою...

Та найбільше мені до вподоби та мить, коли з-під молотка скачуть увсебіч рясні іскри, вони мені одразу ж нагадують нічиє зоряне дивоколо, і жодних труднощів не викликає зусилля уяви — побачити батька як космічного велета, який на ковадлі життя виковує нові небеса і нові планети. Недарма, певно, наші прадіди вважали ковалів чаклунами, магами!

Батько спостерігає, що я прийшов у гості до нього, проте праці не зупиняє, лише підморгує мені підбадьорливо. Інколи дає мені пофукати міхом, розжарити у горні чергову заготовку. Я щасливий з такого довір'я, мені радісно роздмухувати батьківське вогнище. О, якби я й життям своїм зміг здійснити те давнє доручення! Хто скаже — чи сталося так, чи ні?..

Тут, поруч з кузнею, в колгоспній конторі, я вперше побачив фантастичний фільм "Подорож па Місяць". Пам'ятаю, що консультував його Ціолковський. То була незабутня подія! Суть не в змісті, фільм, як я пізніше переконався, був примітивний і навіть німецький, але він став чарівним ключем для відкривання якихось втаємничених замків у моєму єстві. Можливо, це був "кесарів розтин" лабіринтної плівки повсякденності і в полоне-ну свідомість ринувся потік образів та вражень з далекого, забутого, космічного минулого!

Той отвір вже ніколи не заростав, крізь нього магнетично дихав легіт Вічності, кликав, манив, обіцяв. Відтоді мене вабили будь-які книги, пов'язані з далекими світами, з чаклунством, з астрономією, з фантастичними ідеями. Байдуже, чи талановитими були ті книги або фільми, чи слабенькими, моїй душі було достатньо легенького пунктиру, все інше вона доповнювала власним втаємниченим скарбом, глибинною чашею генетичного досвіду.

Кілька дореволюційних книг лишилося від діда Василя: "Популярна астрономія" Фламаріона, "Кінець світу" його ж таки, ще Щось, видрукуване в журналі "Вестник знання". Далі мене зацікавили фантастичні книжки Володимира Владка: "Ідуть роботарі", "Чудесний генератор", "Аргонавти Всесвіту", "Сивий капітан", "До-рога скіфів". Перед самою війною схвилювали романи Олександра Казанцева: "Палаючий острів", "Арктичний міст".

Можливо, все те читиво, всі ті враження були каталізатором духовного процесу, який привів мене до най-дивнішої події всього життя, до зустрічі з чаклунським таємничим другом, котрий відтоді вже не покидав мене в найтяжчі хвилини земної містерії...

Хлопці, гайда на поле!

Там, в глинищах, прадавню печеру відкриємо. Мо', у ній булаву
гетьманську чи шаблю козацьку віднайдемо. Може, стрілу предковічну чи
списа... А ще, можливо, пришельців космічних сліди, що побували у нас
на Землі...

Хлопці, гайда у гори!

Може, на скелях крутих, неприступних знайдемо ди-вний Жар-цвіт?
Той, що приносить людям безсмертя, дарує любов. Невмируща любов
для людей — хіба є щось чарівніше?

Хлопці, гайда до далеких зірок!

Для Землі — материнської нашої Хати — прокладе-мо нові шляхи —
небувалі, казкові.

Дівчата, гайда з нами!

Для вас — ніжних і ясних — відкриваються нові сві-ти. А без вас —
цнотливих, пісенних — і Безмір нам не потрібний!..

Я зустрів його в лозах, коли сидів на березі ставка і милувався
малесенькою пташкою, що звивала гніз-дечко не трьох очеретинах. Вітер
розхитував ту химерну опору, проте притулок тримався на ній впевнено й
надійно. Дитяча тямка моя дивувалася: чому пташечка не шукає
спокійнішого притулку — десь на міцному де-реві або на землі?

— А подумай гарненько сам — чому? — почулося збоку тихе
запитання.

Я з подивом озирнувся. Нікого. Тиша. Шелестять очерети.

Стало лячно. Я зіщулився й знову задивився на гніздечко. А справді, чому пташечка вибрала таку хитли-ву опору?

У дитячій тямі пробігають різні відповіді, ніби миготять кадри химерного кіно. І десь у грудях хлюпає радість знайденої відповіді.

— Знаю, знаю! — гукнув я.

— Чому ж? — перепитав голос.

— Щоб жодна звірина... ні кіт, ані видра не дістали, — кажу я, вже не дивуючись голосу незримого співбесідника.

— А ще чому?

— Щоб дітки-пташенята не боялися вітрів! Бо змалку їх гойдатиме, лякатиме... а вони звикнуть!

— Молодець! Який ти молодець! А ще чому?

— Знаю, знаю! — вже захоплено сміюся я. — Я бачив, як вітер ламав товсті дерева, а очерет тільки гнеться... та й знову розгинається...

— Добре, синку... Добре...

Я знову лякливо оглядаюся. Синку... Хто мене так називає? Із-за лози наближається сусідський дядько з косою, під жовтими неохайними вусами в нього пихкає цигарка, скручена з газети, він підозріло дивиться до-вкола й запитує:

— З ким це ти гомониш?

— Ні з ким...

— Як то ні з ким? Я чув...

— Сам з собою...

— Гм. Сам з собою... Дивися, Сашко, аби в тебе ум за розум не зайшов. Коли будеш змалку балакати сам з собою, то...

Що "то" — дядько не доказав, а лиш покрутив пальцем біля скроні та й почвалав далі понад берегом.

Я ще трохи посидів біля ставка, міркуючи, що б то означало — зайшов ум за розум, а потім чкурнув до-дому. Химерний діалог з невидимим співбесідником вивітрився з свідомості: гульбища на вулиці, шкільний клекіт, читання книжок, слухання детекторного радіо у Стеценків — все це на деякий час викреслило чарівну подію. Та згодом в неї було несподіване продовження.

До Кагарлика приїхав мандрівний цирк. В якусь із літніх неділь Директор школи зібрав учнів і, домовившись з головою колгоспу "Перемога" про машину, доправив нас до райцентру. Балаган цирку було нап'ято на базарному майдані, в центрі містечка... На щитах та стінах будинків розклеїли афіші з малюнками еквілібрис-тів, силачів та гімнастів. Особливо мене вразило зображення ілюзіоніста в тюрбані, у східному халаті: він та ще якийсь його помічник з людоїдським виразом на лиці розпилювали ящик, в якому лежала миловидна дівчина. Пилка вже заглибилася в тіло бідолашної циркачки, а вона весело усміхалася. Не пам'ятаю прізвища ілюзіоніс-та — чи то Сінг-Сінг, чи то Бадур-хан, — щось таке химерне, екзотичне, для тодішньої дитячої психіки фантастичне і захоплююче.

Я тоді вже перейшов, здається, в третій клас, таких класів було два чи три (вони називалися "а", "б", "в"), а оскільки до балагана впустили всю школу (сім класів), то пересувний цирк аж розпирало від крику та збудже-ного галасу. Видовище відбувалося вдень, крізь отвори вгорі

лилися хвилі сонячних променів, над ареною пли-вла золотава імла. Було весело, тривожно, хвилююче. Вийшов розпорядник у дивному костюмі: ззаду два хвос-тики ("як у жука-гнойовика", — сміялися учні), а спереду — ніби хтось викусив ("мабуть, собаки вирвали шмат піджака", — аж заливалися шкільні дотепники). Він оголосив номер. Гімнасти (три хлопці і дві дівчини) стри-бали, переверталися в повітрі, ліпили з своїх тіл розмаїті фігури. Потім з'явився блазень з червоним носом і дико розмальованим обличчям: він щось молів язиком, корчився на арені. Учні захоплено скрикували, коли з блазня спадали штани, проте ефект був не повний, бо під штаньми ще біліли підштаники. Проте зал реготав, а блазень виламувався ще старанніше. Пам'ятаю, що мені ті жарти не сподобалися. Не знаю чому, а було жаль чоловіка з розмальованою пикою і гидко від його натужних старань.

Виступали еквілібристи, жонглери. Дівчатка, стоячи на великій кулі, утримували рівновагу, а разом з тим кидали в повітря десятки різних предметів, не даючи їм впасти на землю. Учні шалено вітали їх бурхливими оплесками, разом з тим люто заздрили ("от якби мені так! а вони ж такі, як ми! еге, їх, мабуть, змалку дресирують, як щенят!").

Але все те було ніщо порівняно з ілюзіоністом ("фокусником", як всі ми називали того чудотворця в ча-лмі). Він був величний, суворий і трохи страшний. Під звуки трагічної, тривожної музики ввели на арену ящик на колесах, вбігла юна дівчинка, поклонила і лягла в ящик. Голова стирчала з одного боку, ноги — з проти-лежного. Жодного обману не було, це ми ясно бачили. Потім замовкла музика, фокусник почав з помічником пиляти ящик. Сипалася на арену тирса, вищала пилка, а ми, затамувавши подих, дивилися на дівчинку. Вона весело сміялася. Потім пилка пройшла крізь тіло, ящик розсунули, полилася кров. Зал нажахано скрикнув. Ящик хутко повезли за чорну запону. Знову заграла музика, дівчинка вистрибом вибігла на арену, ми її зустріли радісними вигуками і полегшеним зітханням. Наші вчителі висловлювали претензії розпорядникові щодо крові й жахів, проте він, сміючись, пояснював, що це всього-на-всього "ілюзія", а ілюзія, мовляв, повинна бути по-вною, інакше вона нічого не варта...

Коли я згадую тепер той мандрівний балаган, то лише поблажливо посміхаюся, але тоді враження від нього було глибоке і сильне. Напевно, це видовище стало своєрідним каталізатором ще не сформованої психіки, і в ній виникли щілини до іншої реальності. Мені почали снитися дивні сновидіння: польоти в повітрі, якісь незнайомі люди, мандрівки поміж зорями. Я оповідав про свої марення матері, вона злякано сплескувала руками і все повторювала: "Тобі й сни сняться не такі, як у людей! І в кого ти таке вдалося?"

Не відаю, в кого я таке вдалося, проте багато видінь повторювалося регулярно з року в рік, вони вже на-були характеру якоїсь паралельної реальності, іншого життя, котре триває поруч з цим життям, в якому я пишу для тебе, читачу, свої спогади. І що цікаво: таких життєвих варіантів було досить багато, з них склалися цілі сюжети, незалежні біографії, проте всюди я відчував себе суверенною істотою з постійними зв'язками, певною метою, почуттями та роздумами, які в окремих випадках мали цілком інший зміст, ніж в цьому вияві, де ми з вами перебуваємо тепер. У цих видіннях присутні інколи казкові, інколи легендарні, а інколи навіть історичні постаті, проте вони відмінні від прообразів, залишених сучасниками. Я відчуваю, що всі ті марення чи духопро-зріння в тканину психожиття мають якесь вельми важливе значення для самопізнання людини. Саме тому я деякі з них перекажу тобі, мій читачу, склавши з багатолітньої мозаїки спогадів послідовні сюжети.

Спочатку про товариша всього мого життя, котрий з'явився в ті далекі дитячі літа — незримо, а потім, після балаганного цирку, а може, завдяки йому, — вже відвідував мене у снах та видіннях явно, маючи ім'я, призначення, життєвий шлях.

ОЙРА-ХАН

У лісі жив я. У лагідному присмерку дубів-товаришів, в обіймах шовковистих трав, немов надій легких, духмяних. І завжди поруч були добрі прекрасні очі — квіти. Їх так було багато — розмаїтих, щирих, суво-

рих, кличних, ласкавих, гордих. Над ними я літав. Усім був брат. У всіх у нас одна була покрівля — склепіння не-ба. І хліб усім один — ласкавий промінь Сонця.

Та ось мене в сільце спіймали. І віддали у цирк. На-вчили мудрості своїй.

Блискавиця слави розкраяла простий і мудрий плин життя мого. І вже не в лісі я, а на шумній арені змагань. І що то за змагання? По колу мчать вершники, змокрілі від ревнивої напруги. Хто переможе — найславніший бу-де! Орден слави отрима він, велику шану, грім оплесків.

Забунтувало моє серце. І я подумав: як тут перемо-гти, на цій арені? Адже всі ми в одному замкненому колі! Ще й слава очі сліпить облудним сяйвом!

Цієї ночі я втечу з арени. Хай гнівається слава, про-те я в рідний ліс лечу. Там ждуть мене...

Виділося мені, що я був десятилітнім чи одинадцятилітнім хлопчиком Павликом. Жив у якомусь дорево-люційному містечку над Бугом. Пам'ятаю, що мама недавно померла, жив я у жорстокого і непривітного вітчи-ма. Доглядала мене бабуся, мати покійної матусі. Спогади починаються з того дня, коли на великому майдані над Бугом з'явився цирковий балаган мандрівної "трупі Агійо", розкішні афіші на рекламних щитах, на парка-нах, на стінах величали циркачів, як "всесвітньовідомих", "прославлених", "незрівнянних". Особливо інтригу-вав усіх (а найпаче дітей) "маг і чаклун, ілюзіоніст і факір, йог і чудотворець Ойра-хан". Окрім нього, було ще безліч дивовижних номерів. Незліченній юрмі дітей (та й дорослим теж) кортіло побачити вчених коней, бо в глибині тимчасового притулку, спорудженого біля балагана, інколи видно було спини лискучих, ситих рисаків вороної та булої масті, чулося приглушене іржання. Ясна річ, що дітям, котрі надокучливим роєм вилися довкола гігантського шатра, хотілося бодай однією околом кинути на

таємничого ілюзійніста. Проте, скільки лю-ди не товпилися, як не заглядали у всі щілинки, нічого цікавого не бачили, окрім звичайнісіньких теслярів, що будували дерев'яні сидіння довкола арени, не звертаючи жодної уваги на базік та докучливих гуляк.

Настав вечір. На вулицях містечка де-не-де спалахнули електроліхтарі, над цирковим балаганом зажеври-ла блакитна куля. По хідниках потяглися до майдану поважні пани з панями та панійками, а також сила-силенна простого робочого люду. Біля каси вихилявся блазень-штукар, рекламував майбутню виставку, запрошував купувати квитки. На майдані запрацювали всілякі атракціони. Люди в очікуванні цирку каталися на ка-руселі, товпилися біля яток, рундуків, кав'ярень, пили пиво, горілку, обсмоктували на всі лади майбутню по-дію.

Блазень повідомив, що вистава починається, бемкнув дзвін біля входу. Я зі своїм товаришем Тарасиком заздрісно дивився на всю ту людську мурашву, бо ж ми грошей не мали ані шеляга, проте сподівалися якось побачити циркову "кумедію". За Бугом тьмянів обрій, в небі догорало золотаво-пурпурне багаття заходу, база-рний майдан весело загомонів, товпище потяглося до входу в шатро. Ми змішалися з тим потоком, намагаю-чись в дорослому річищі якось прошмигнути до приміщення, проте високі, жилаві хлопці в розкішній позоло-ченій уніформі схопили нас за шкірку і кинули, мов безпорадних кошенят, у кущі.

Ми посиділи трохи в заростях жовтої акації, чухаючи пом'яті боки, кидаючи люті репліки на адресу пуб-ліки, що спокійно і впевнено валом перла на видовище. Тарасик раптово перестав дивитися на юрму, перевів погляд угору. Я спостеріг, що він зацікавився верхів'я шатра.

— Що ти там загубив? — штовхнув я товариша в бік. — Чи довго нам тутечки вклякати? Треба щось ро-бити...

— Я знаю, — радо озвався Тарасик.

— Що знаєш?

— Як побачити цирк. Глянь туди...

— Куди?

— Шатро бачиш?

— Бачу.

— А над ним?

— Дуб...

— Ну... Не кумекаєш?

— Ні, — признався я.

— Тоді сам ти дуб, — сердито зашепотів Тарасик. — Не треба нам жодних п'ятаків. Ми таке містечко собі осідлаємо, що ого-го! Краще, ніж в перших рядах. Згори ж все видно...

— Як же ти побачиш? Там же брезент... парусина...

— А ми проріжемо, дурню...

— А як уздрять?

— Хто? Ми дві невеличкі дірочки зробимо, щоб підглядати. А нас не побачать... Гайда!

— Страшно.

— Тоді я сам. Боягуз!

Мені стало соромно. Я зважився:

— Та ні! То я так...

Ми пробралися поза кущами до стовбура вікового дуба, хутко вичарапкалися до розложистих гілок на рівні циркового шатра. Лізли поміж темно-зеленої густючої крони безшумно, мов коти. Зупинилися над сере-диною шатра і осідлали товсті гілки.

— О! — вдоволено озвався Тарасик. — Розкішно! Можна щодня ходити. І хлопців знайомих привести...

— Ти що? — заперечив я. — Почнеться сварка, дізнаються дорослі. Не треба.

— Ну, гаразд. Давай ножика, проріжемо дірочки...

Покрівля шатра була ветха, ми лише трохи розширили дві щілинки, крізь які видно було кільце арени, потрушене золотистою тирсою, гомінливу публіку та замерлих біля входу уніформістів. У перших рядах сиділо все повітове начальство, було багато офіцерів, пані з панами сміялися, обмінювалися репліками, жінки обвівали розпашілі обличчя віялами. В середніх рядах розмістилася публіка простіша, а позаду набилося безліч робочого люду, серед тої маси там і сям розквітали дівчачі вишиванки — то були глядачі з містечкових околиць.

— Вже, — шепнув Тарасик. — Починається. Дивися і не диш!

Ми припали до отворів. Глядачі затихли, тільки хвиля гомону ще згасала в задніх рядах. Яскраві елект-росвітільники пломеніли вгорі. З темного входу з'явилася висока, худа постать в чорному костюмі, в білих ру-кавичках, з прилизаним волоссям. Обличчя людини було ніби жовтий

пергамен. Воно мені здавалося подібним до мертвяка, я шепнув про це Тарасикові.

— Тихо, — цикнув він.

— Пані й панове! — сказав чоловік у чорному. — Ми щасливі розпочати циркові вистави всесвітньо ві-домого Агійо у вашому місті. Гадаю, що ви не будете сумувати. Прошу ласкавої уваги!

Ударив гонг. Електросвітильники згасли. У пітьмі заграв оркестр. Під хвацьку музику знову спалахнуло світло, і на арену викотився смішний куций чоловічок у конічній шапці, широких штанцях, з химерно розмальованою пикою. Він щось мовив, когось дражнив, перекидався через голову, пролазив через обруч. Ми пильно прислухалися, але жодного слова не могли розібрати. Публіка поблажливо сміялася. Тарасик сердито чмихнув.

— Мабуть, якийсь дурень.

— Блазень, — пояснив я. — Клоуном його називають...

— І чого вони сміються?

— А так. Лемішки, мабуть, наїлися...

— Хай би вже йшов собі...

Нарешті блазень почимчикував з арени, його провели ріденькими оплесками. Після цього вискочило трійко хлопаків у барвистому вбранні, що прилягало до тіла, — гнучких, метких, ніби вивірки. Обличчя в них були разюче подібні, наче зняті з одного копила.

— Мабуть, близнята, — сказав Тарасик.

— Мабуть, — згодився я.

Вони розпочали страшну веремію на арені: перелітали через голови один у одного, створювали неймові-рні поєднання, сплетіння тіл, робили стійки на руках, на голові, на палицях.

— От виробляють! — позаздрив я. — Якби нам так!

— Чого захотів! — озвався Тарасик, не одводячи погляду від арени. — То ж артисти. їх навчають змале-чку. О, диви, диви! Коні!

Хлопаки, підстрибуючи, побігли геть, з-за покривала чвалом влетіли коні — прегарні, з розмаїтими сул-танами на голові. Їх було четверо — двоє вороних, двоє буланих. В саяві світильників виблискувала коштовна збруя, коней тримали на повіді двійко юнаків та двійко дівчат; всі вони були стрункі, якісь казкові, вбрані у розцяцьковану уніформу. Оркестр вдарив марш, коні пішли галопом, хлопці й дівчата вистрибнули їм на спину, і почалося таке, що ми з Тарасиком ледве не заверещали від захоплення, проте своєчасно схаменулися і стрима-лися. Глядачі невпинно плескали в долоні, діти щасливо репетували.

Вершники на ходу перескакували з коня на коня, вибиралися одне одному на спину по двоє, по троє, ро-били стійки вгору ногами, пролазили в коней попід черевом.

Атракціон з кіньми скінчився ревом захоплення. А потім чоловік в чорному оголосив про виступ "незрі-внянного, небувалого чудодія й мага, таємничого Ойра-хана — магістра чарівних наук".

Музика мовчала. Світло не згасало.

На арену вийшов чоловік середнього зросту в блакитному плащі, під яким проглядало худорляве юнаць-ке тіло, зтягнуте в червоне трико. Довге пшеничне волосся падало пишними кучерями на спину. Його

можна було б прийняти за дівчину, якби не маленькі русі вуса над твердо окресленими губами, світла борідка та круті крилаті брови над пронизливими синьо-стальними очима.

Глядачі розчаровано зітхнули. Не було нічого магічного в цьому артистові. Не було таємничих причан-далів, традиційної чалми, блискучих шат. Але зі мною при погляді на дивного юнака щось сталося. Я згадав раптово, що живу ще десь — у селі Бурти Кагарлицького району, де йде тридцять шостий рік двадцятого сто-річчя, що давно минула світова війна, прогриміла революція, була громадянська війна і страшний голод, що в мене є батько Павло, мати Марія і сестра Оля. Все це в мене промайнуло у свідомості, котра ніби розідралася пополам. Хтось пояснив мені, що голос, котрий я чув над берегом ставка, і був голосом Ойрахана. Звідки те знання вливалось в дитячу тям — не мало значення, та я й не намагався здобути доказ того хвилюючого від-чуття. Плин осяяння був такий же природний, як шелест дубового віття над головою у хлоп'ят з берегів Бугу, як похитування очерету довкола Сашка, що сидів над ставком у степовому селі Бурти.

Усе те знання прорізало мене, мов сліпуча згадка, і потьмарилося, відійшло у безвість. Тарасик поторсав мене за руку.

— Що з тобою?

— Нічого...

— Ти заляк, наче мрець, лице позеленіло...

— Голова закрутилася.

— Дивися, щоб не впав...

Ойра-хан зупинився серед арени, підняв руки вгору. Потім опустив униз. Всі побачили, що він нічого не тримає, не ховає. Грайливим рухом він скинув плащ, отже, й ховати щось не було де.

Маг підняв руку, стиснув пальці в кулак. Розкрив долоню, взяв з неї зіжмакану хустинку, розгорнув її.

— Де вона взялася? — здивовано видихнув Тарасик.

— А хто його знає? На те фокус...

— Фокус то фокус. А ховати ж нема де...

— Цить. Дивімося далі...

Ойра-хан поклав хустину на арену, згори чітко видно було барвистий прямокутник. Зненацька прямокутник почав підніматися вгору, разом з тим хустинка збільшувалася, приховуючи те, що було під нею. Ось вона вже вища від мага, сягає двох людських зростів. Глядачі зацікавилися. Хустина різко смикнулася вгору, перетворилася на прозору дитячу кулю, тріснула під склепінням цирку і розсипалася золотистими іскрами. Публіка заревла від захоплення: на арені тріпотіла, жила, дихала травневим запахом саду височенька яблуня, густо всіяна рожевими суцвіттями.

Юнак махнув рукою, яблунька охопилася полум'ям, зникла, вгору полетіла зграйка білих голубів. Дорослі глядачі з роззявленими ротами дивилися на чудо, діти щасливо сміялися, старі люди в задніх рядах хрестили-ся.

— Мені страшно, — тихесенько прошепотів Тарасик.

— Чого? — здивувався я, ще не отямившись від роздвоєності.

— Тут щось не так...

— Що не так?

— Хіба таке людина може робити?

— Так фокусник же...

— Еге, фокусник... Це домовик, а не фокусник!

— Дурний! Дивімося краще, що він витворяє...

А дивитися справді треба було в десятеро очей, бо тим часом голуби, трохи покружлявши під склепінням шатра, згорнули крильця і почали падати вниз. Жінки заверещали. Та птахи зненацька перетворилися в легесе-нькі небачені квіти, схожі на кульбабу, тільки не білого, а райдужного кольору. Барви напівпрозорих тичинок-пелюсточок мінилися розмаїто, здавалося, що згори падає на людей казкова хурделиця. Гомін схвалення плив над залюю, всі простягали руки вгору, хапали квіточки, нюхали їх. Чарівні утвори танули в долонях, огортаючи глядачів рожевою імлою.

А Ойра-хан стояв посередині арени непорушно, дивився на людей загадково й дивно, іронічно посміхав-ся. Нарешті він знову підняв руку, в його долоні видно було коробку сірників. Він запалив сірника, кинув його на арену. Спалахнуло полум'я, спочатку невелике, потім воно жухнуло під склепіння цирку. Тарасик сахнувся від отвору, я теж відчув подих вогню.

— Невже справжнє? — прошепотів я.

— Справжнє! — ствердив Тарасик. — Гаряче...

Ойра-хан пальцем покликав з перших рядів якогось вишукано вбраного молодика. Той огинався, з незручністю оглядаючись на свою супутницю; молода панночка сміялася, заохочувала його. Потім, не стримавшись, потягла його до арени, вони разом перескочили бар'єр, наблизилися до багаття. Простягнули руки і з подивом та жахом відскочили.

— Ай! Пече! То є справжній вогонь!

— Браво! — крикнув хтось.

Через бар'єр кинулося ще кілька охочих, вони теж пробували наблизитися до полум'я, але з сміхом та криками відступали. Багаття ширилося, тирса довкола вогню тліла, запах горілого розповсюджувався навіть надвір. Глядачі занепокоєно гули, чулися крики:

— Пожежа!

— А він нас не спалить?

— Куди дивляться пожежники?

— Заспокойтеся, це ж фокус! Ілюзія!

— Еге! Спробуй підійди до тієї ілюзії!

Ойра-хан заспокійливо підняв руку, запала тривожна тиша. На арену в супроводі ніжної музики вибігла дівчинка літ десяти — синьоокий янгол з кучерявим волоссям, довгою русою косою — і зупинилася біля ілюзіоніста. Він погладив її по голівці, зробив рукою знак. Дівчинка пробігла по бар'єру довкола арени, всі її вітали оплесками. Ойра-хан схопив дівчинку за платтячко, підняв угору і жбурнув у вогнище. Увсебіч сипонули іскри, вбрання на ній спалахнуло. Хтось пронизливо заверещав, якась дама скрикнула і знепритомніла, їй тикали під ніс нашатирний спирт.

Вбрання обсипалося попелом, дівчинка стояла посеред вогню в золотому трико і весело сміялася. Язики полум'я перетворилися в тремтливі пелюстки велетенської квітки, публіка гоготіла від задоволення й несподі-ваного перетворення; потім знову всі зачаровано затихли. Казкова квітка закривалася, ховаючи дівчинку від очей глядачів. Невдовзі на арені видно було лише тугий рожевий пуп'янок розміром з пів-чоловіка. Ойра-хан торкнувся його рукою, він знову почав розгортатися. Проте пелюстки тепер були багрово-чорні, потім пурпурові, жовтогарячі, ніжно-сонячні, нарешті вибухнули грізними полум'яними звивами. Тільки тепер серед палю-чої стихії замість дівчинки з'явилася постать чорного гривастого лева. Звір заричав, перебираючи лапами, з-під яких летіли іскри і великі жарини. Він поволі вийшов з вогню, публіка занепокоїлася. Ойра-хан підняв у руці пістоль, вистрілив. Лев смішно підскаочив угору, перекрутився в повітрі і знову став дівчинкою в білому плат-тячку. Вона кланялася на всі боки, глядачі шалено вітали її, кидали квіти. Вогонь на арені погас, на свіжій тирсі не лишилося жодного знаку. Ойра-хан дивився понад головами людей спокійно-усміхнено, долоня його лежала на плечі дівчинки.

Вона ще раз уклонилася публіці, ловко присівши, і побігла до виходу, посилаючи всім поцілунки. Тара-сик потягнувся до дірочки, щоб краще її роздивитися, гілка хруснула. Я схопив товариша за штани, проте й сам не втримався: ми разом шугнули вниз, прорвали склепіння шатра, несамовито залементували. А далі — я й сам не відаю, що сталося! Якась сила підхопила нас, закружляла, понесла над ареною. В моїх очах миготіли вогні, свідомість знемагала від страху й подиву, я не міг збагнути — сниться мені ця подія чи це насправді?! Глядачі шаленіли, сміялися. Звідкілясь почувся здивований і гнівний голос мого вітчима Семена:

— Павло, іродів сину! Ти чого там літаєш? Хтось із задніх рядів захоплено вигукнув:

— Дивися, дивися! То ж Павлик Семенів і Маринин Тарасик! Оце так шибеники! Звідкіля вони взялися?

Тугий струмінь незримого потоку поніс нас до середини арени, поставив біля Ойра-хана. Ми боялися ди-витися на людей, винувато й злякано тремтіли, оглядаючись, як би хутчіше дременути. Ілюзіоніст торкнувся долонею моєї голови, я глянув у його прозорі очі. Погляд Ойра-хана був уважний, веселий і рідний. Знову за-жевріло відчуття: я знаю цього магічного юнака, він близький і дружній. Ілюзіоніст сміявся цілком по-дитячому і щось запитував, застерігав і підбадьорював. Нам стало легше від тих очей, і вже вони не здавалися грізними та стальними, як спочатку, а ніжними й люблячими.

Від виходу поспішав чоловік у чорному костюмі, він запитливо й тривожно поглядав на ілюзіоніста, по-казуючи на діру в шатрі. Той зробив рукою заспокійливий знак. Та раптом в перших рядах встав на повний зріст офіцер у жандармському мундирі і голосно сказав:

— Вимагаю пояснень.

— Яких пояснень вимагає пан поручик? — ввічливо запитав чоловік у чорному.

— Хай ваш... е-е... ілюзіоніст пояснить нам... е-е-е... свої феномени.

— У всякій професії є свої таємниці, і розкривати їх...

— Пробачте, пробачте, батечку мій... е-е-е... не знаю, як вас величати... Хай попередні фокуси-покуси були вашою професійною таємницею, хоча й до них можна застосувати той же критерій: вони надто природні й правдиві. Я бачив багато факірів, батечку мій, і запевняю вас: ваші фокуси надто моторошні...

— Як на чий смак, — поклонившись, холодно сказав чоловік у чорному.

— Гаразд, погодимося! Але хлоп'ята... вони тутешні... Вони впали без наміру, без домовлень. Яким чином...

— Що, пане поручику?

— Яким чином вони були зупинені в повітрі й врятовані? Це мене бентежить і вимагає пояснення.

— Невже всяка тайна вимагає пояснення? — раптом запитав Ойра-хан. Голос у нього був звучний і хо-лодний, здавалося, ніби дзвенить кришталю.

— Бажано, бажано, пане ілюзіоністе! — роздратовано сказав жандарм. — Інакше це загрожує нормаль-ному плинові суспільного життя і може викликати небажані думки, а отже — наслідки...

— Не розумію вашої логіки, — спокійно відповів Ойра-хан. — Нецікаво жити, коли немає тайни...

— Я не філософствувати прийшов сюди, — нахмурився жандарм, — я вимагаю відповіді.

— В афіші сказано: дозволяється навіть замовляти фокуси. Хлоп'ята впали несподівано, але я маю мож-ливість будь-яку ситуацію обіграти для ілюзії. Ви задоволені? Ми можемо продовжити виставу?

Жандарм мовчки сів на своє місце, сухо кивнувши головою на знак згоди. Глядачі приглушено, але вдо-волено гомоніли. Чоловік в чорному підштовхнув мене з Тарасиком до виходу.

— Марш додому, босонога командо! Приходьте наступного разу нормально, як всі люди!

— Наступного разу він у мене на пузі приповзе! — почувся з задніх рядів хрипкий голос мого вітчима Семена. — Я йому такого компреса до одного місця прикладу, що...

Публіка реготала. Ми метнулися, мов злякані горобці, до виходу. Нас проводжали уважні, тривожні, за-непокоєні очі Ойра-хана...

Біжить горбами поза селом дитяча ватага. Чути клич бойовий. Курява стовпом. Зосереджені лиця.

Куди вони поспішають? Навіщо?

Дорослі не відають про те. Забули.

Чують про те безмовні горби, сосни столітні, квіти привітні. Чують і таємниці не викажуть.

Коротка нарада — і знову в похід.

Босі ноженята ступають по глиці жовтавій, по шишках, продираються в хащах тернових, серед хрумкої папороті. Ніщо не зупинить дружну ватагу — ні боло-то, ні урвище, ні глибокий ба-кай. Вперед, до заповітної мети. До таємниці. До здійснення наказу мовчазного.

Біжить горбами поза селом дитяча ватага. Біжить по степах, біжить по Землі, біжить поміж зірками, біжить в нескінченність світів — до таємничої мети...

Усе те, що я оповідаю тобі, мій читачу, про химерні видіння чи сновидіння, — то є доросла трансформація розрізнених дитячих вражень. Чи відповідає вона якійсь реальності? Чи існує та реальність

так, як птах, що летить у небі, як блискавиця в час грози, як бродячий пес, котрий тремтить на морозі, чекаючи, хто кине йому шмат хліба? Мені можуть зауважити, що є події, котрі накладають відбиток на подальший плін реальних подій. Наприклад, блискавиця може вдарити в дерево, спалити хату, вбити людину. Бродячий пес може знайти госпо-даря, стерегти господарство, перешкодити злодієві влізти до комори. Отже, — скажуть мені, — найменша подія довколишнього світу вплітається у плін історії, котру реєструють усі люди, — такий критерій реальності, на відміну, мовляв, від видінь чи сновидінь, що пропливають в уяві суб'єкта. Дозволю не погодитися з подібними твердженнями. Ми знаємо ще з прадавніх переказів, з текстів священних писань, з історичних хронік, що сно-видіння та видіння навіть накладали відбиток на ті чи інші рішення володарів, воєвод, жерців, учених. Сни змушували рушати в походи, відміняти їх, страчувати людей, творити нові віровчення. Видіння були знаками вищої волі — достатньо згадати Сергія Радонежського, Жанну д'Арк, Рамакрішну і багато інших діячів. Софія Ковалевська приносила зі сну нові формули, Менделєєв побачив у сновидному стані свою знамениту таблицю, Бетховен чув там цілі симфонії. Автор цих рядків запам'ятав десятки варіантів сюжетів, котрі творилися там, поза свідомим плином цієї реальності. А оскільки ті видива накладали відбиток на дії повсякдення, впліталися в формули та книжки, у вчинки й думки, у поезії та пісні, то чи можна твердити, що світ видінь і сновидінь не є реальністю у найглибшому розумінні цього поняття?

Смію запевнити, що відсутня жодна межа між реальністю пробудженості і реальністю сновидіння! Прос-то ми ще не вміємо злутувати, сполучити, розгадати глибинний зміст єдності різних площин буття, у пас відсу-тня розшифровка, розгадка символічного коду того інформаційного потоку, що пливе з-за буденної стіни, з ко-вбані підсвідомості.

Саме тому я розповідаю сюжети своїх видінь так, як вони вимальовуються в цій моїй свідомості, в бу-денній тямі, сподіваючись, що втаємничений смисл химерних іншомірних світів відкриється, синтезується в кінцевому підсумку життя...

...Настало літо тридцять шостого року. Дитяча свідомість практично повністю закреслила лихоліття не-давньої голодовки, містичні видива мертвих людей, тихий шепіт Марії понад віками: "Раввуні!" Минуло три навчальні роки в Буртянській неповній середній школі. Осінні листопади, засніжені зими, розкішні весни. Кос-мічний велет крутив зоряну карусель, витворюючи перед зачарованим оком дитини світлограй земного буття, лаштунки дивоглядної вистави, що тривала з правіку...

Я був старанним учнем, тим більше що мав сестру, котра не приносила з школи жодної четвірки, а лише найвищі оцінки (тоді, правда, знання оцінювалися не цифровими знаками, а смисловими: "відмінно" або "дуже добре", "добре", "посередньо", "погано", "дуже погано"). Як на мене, то і те, й інше — дурниці. Може бути ли-ше щось одне: знаєш — не знаєш, вмієш — не вмієш. Майстерність, глибина знання чи вміння — то вже інша справа. І наскільки тонко, делікатно відчував це геніальний Сухомлинський, котрий з глибокою пошаною до юного духу каже: "Ти, Іванку, ще не знаєш ось цього, або отого, але згодом будеш знати!" Яке благородство душі й серця! Як нам не вистачає таких наставників!

До війни вони ще були, зустрічалися частіше. Може, хтось скаже про дитячу аберацію духовного зору? Що, мовляв, романтична дитяча уява пам'ятає лише хороше й відсікає погане? Та ні, я досі не забуваю нікчемності в діях і вчителів, і учнів: була й жорстокість, нищість, нещасття, сваволя. Проте основна команда учителів відзначалася коректністю, високими знаннями, глибокою культурою, інтелігентністю в найкращому розумінні цього поняття. Дивуюся ось чому: тридцяті роки були порою бідності, інколи навіть злиденності, розгулу жорс-токості й терору, проте школи мали все необхідне для навчання: природничі, фізичні, хімічні кабінети, наочне приладдя, спортмайданчики, бібліотеки. Був велетенський сад, баштан, де учні працювали, звідки мали достат-ню кількість овочів та фруктів. Школа регулярно відзначала свята, нагороджувала кращих учнів подарунками, допомагала найбіднішим. Колгосп часто виділяв автомашину для поїздок до Канева, в Київ, до Кагарлика. Учні молодших класів улітку відпочивали в піонертаборах. Проте, кажучи правду, я люто ненавидів такий спосіб організованого

"відпочинку", може, інтуїтивно передчуваючи, що колись доведеться потрапити на багато літ в інший "табір" — вже для дорослих. Відверто кажучи, суттєва різниця між ними невелика, бо там і там культивувалося одне й те саме — підпорядкування волі індивіда певному імперативу держави. Придушувалося стихійне прагнення душі до самовияву, до саморозкриття.

З табору, обплутаного дротом, так просто не вискочиш, спроба втекти наражається на смертельну загрозу, про що я дізнаюся далеко пізніше. А в тридцять шостому році втечу з піонерського табору я задумав уже на третій день. Так мені остогидло марширування під барабанний тріск, походи колоною на ті чи інші екскурсії, до сніданку, обіду й вечері, дружній "тихий час" вдень, цілий ряд регламентованих "заходів", що дитяче серце не витримало. Я підбурив кілька ровесників з села Липівець та Слободи, ми вирішили дати драла після вечірнього відбою. Адміністрація, певно, відчувала, що такі поривання можливі, тому домашнє вбрання від нас забирали, ховаючи в склад під замок, а натомість видавали синю піонерську форму — трусики і сорочку. Як всі поснули, ми підрили стінку в складі, пробралися туди, знайшли своє відділення. Переодягнувшись, акуратно поклали на місце своєї одежини піонерську форму. Потім, засипавши підкоп, дременули додому — хто куди. Стежечка в парку, де було розташовано табір, привела мене до яру, в якому протікала річечка. Я перебрів її, поміж хатами вибрався нагору, вийшов до перехрестя доріг: звідти шляхи вели до Ржищева, Миронівки і третій — до Буртів та Очеретяної. Наступила ніч, у небі купчилися хмари, було темно і страшно. Я майже галоном пробіг сім кілометрів, вже десь опівночі постукав до хати. Мати відчинила сінешні двері, охнула: "Що сталося? Чому ти тут?" — "Утік!" — "Ти здурів! Все чиниш не так, як людські діти! Де Оля?" — "Олі я не казав. Вона в таборі!"

Мати схопила мене за руку, почала хворостити віником. Я підскакував, кричав, аж доки батько не припинив тої, безумовно, заслуженої кари.

Другого дня мати з учителькою відправили мене знову до табору. Там втікача переодягли в форму, на лі-нійці оголосили догану, біля складу з домашньою одежиною поставили вартового. Через два дні я знову втік, залишивши форму на ліжку. Оскільки власного вбрання добути мені було зась, я зробив з двох галстуків плав-ки, прибрався в них, як прадавній Адам після вигнання з раю, і чмихнув опівночі до благословенного батьківсь-кого притулку.

На цей раз по мені погуляв батьківський очкур, хоч, треба віддати належне Павлу Трохимовичу, він пе-ріщив мене символічно, лише виконуючи волю матері. Проте втретє мене до табору не відправляли, збагнувши, що такий "відпочинок" не для диких натур, подібних до моєї.

Кілька тижнів я пас худобу, помагаючи громадським пастухам, заробляючи за те літр-два молока та па-ляницю пахучого хліба. Там я учився курити цигарки з кізяку, грати в різні прадавні ігри, слухав страшні історії про мертвяків, розбійників, домовиків.

У серпні закортіло ганяти коней в "нічне". Було дивно, тривожно, хвилююче сидіти біля багаття, дивити-ся в кипляче лоно вогню, спостерігати за польотом хмари іскорок у небо, викочувати з попелу, з жару сіро-чорну печену картоплю, перекидати її з долоні на долоню, в потім жадібно поглинати, згадуючи генетичною пам'яттю, що це вже колись було, що таке чатування біля багаття — вічна варта нашого народу, розпочата в незапам'ятну пору. В сутінках бовваніли постаті стриножених коней, на небосхилі котилося зоряне диво, плив човник місяця, чомусь не хотілося спати. Здавалося, що отакий спосіб життя — природний і звичний, а школа, робота в полі, дорослі химерії — то все якесь неприємне сновидіння, котре приверзлося в нещасливу пору.

Вранці пастухи погнали коней на колгоспний двір. Я вперше сів на коня (то була пузата кобила). Мене ніхто не навчив, як треба триматися, як вести себе на хребті тієї худобини, і, коли кобила почала бігти за гуртом передніх коней, я почав теліпатися на загривку шкапи, як здоровенний шмат м'яса в зубах собаки, ледве стри-муючись, щоб не

закричати від страху. Вчепившись у гриву руками, я припав до кобилячої шиї, волаючи: "Стій, стій, кому кажу — стій!"

Ясна річ, тварюка мене не слухалася, а старші хлопці-пастухи сміялися і давали якісь поради, в яких я ні-чого не тямив. Нарешті, вже десь в селі, недалеко від нашої хати, нагуцавшись та наткавшись, я випав, як ка-мінь з пращі, з того мерехтіння кобилячої гриви, хвоста, ніг та хмари куряви в придорожню канаву. Добре, що не потовк ребра, не поламав ніг. Відбув ту пригоду кількома синяками та подряпинами. Після того я не сідав на коня, мабуть, років з двадцять п'ять.

Минуло літо, прокотилася осінь. Знову школа, цікаві книжки, німі кінофільми в колишній церкві. На кіно приходило все село. Добровольці крутили динамо, кіноапарат тріскотів, механік по ходу дії пояснював те, що відбувалося на екрані, проте враження від тих перших примітивних фільмів було глибоким і вражаючим: суть його була, як мені здається, в тому, що глядачі прилучалися зримо, масово, несподівано, вперше в історії, до життя інших людей, країн, спільно, всенародне співпереживали ті чи інші події, ситуації. То був прорив у часі й просторі, бо можна було реально побачити і далеке минуле, і ще ненароджене прийдешнє, і казкових істот, ні-бито вигаданих людською уявою, і чужі краї та континенти, що здавалися небувальщиною...

Проте понад всією тією новітньою екзотикою пливло правічне народне життя: народжувалися діти, од-ружувалися нові пари, творилися чарівні містерії весіль та щорічних свят. Я дуже любив так звані "свайби" — традиційні ритуали поєднання нареченої й нареченого, творення нової сім'ї; в таких подіях відображалася стихійна радість всієї громади, відчувалося, що це справді не лише справа двох, а дійство цілого народу. А які ба-гатоденні опери — дивоглядні спектаклі під зоряним небом, під покривалом хмар і вітрів, на виду у птахів і звірів, дерев і квітів, на очах у тисяч людей! Скільки віків творилося те чудо? І як "легко", як хутко воно розвія-лося на лихоманкових вітрах епохи, щоб замінитися сміттям псевдокультури! Достатньо згадати бодай кілька фрагментів з тої

хвилюючої вистави, щоб втямити, що розгубили ми на манівцях
сатанинських років...

— Сивая зозуленько,

Не вставай раненько,

Не куй так жалібненько.

— Як мені не кувати,

Коли має осінь наставати.

— Оленчина матінко,

Не вставай так раненько,

Не плач жалібненько.

— Як мені не плакати —

Одну дочку маю —

Треба віддавати.

Не розвивайся, гаю,

Не завдавай жалю,

Не розвивайтесь, луги,

Не завдавайте туги,

Бо й так тугу маю,

Дочку від себе оддаю,

Та в чужу сторононьку,

Не в свою родиноньку...

Мені здається, що всі ті речитативи та пісні, арії, сюїти, роздуми та голосіння своєю природністю, прос-тотою, геніальністю дорівнюють стихійним силам Землі й Неба: воді, вогню, повітрю, зоряній безмірності. Це був неповторний Всесвіт Душі, котрого марно шукати у штучних зусиллях нинішніх апологетів "обрядів", ви-смоктаних з пальця бездуховних сучасників. А тепер — скільки віків нам чекати, щоб дорівнятися знову до сво-їх унікальних предків?!

— Кучерявий Іванко, кучерявий,

Хто ж тобі кучері позавивав?

— Позавивала мені Маруся

Темної ночі, ясної свічі,

Ясного сонечка у віконечка...

Або ось ця поетична перлина, яких тисячі в ритуалі весілля:

— Ой думай, Марусю, та не думай, —

Пливти тобі дві річеньки, третій Дунай.

За Дунаєм черешенька з ягідками,

А вже ж тобі не гуляти з дівоньками.

— Обламаю черешеньку, хоч не всю,

Погуляю неділеньку хоч одну...

Що б не діялося в ті осінні хвилюючі дні, все було з піснею, з мудрістю, зі щирістю; чи випікалися шишки весільні або короваї, чи проходила наречена селом, запрошуючи всіх на весілля, чи перевозився скарб з хати в хату, — всюди примовки, всюди поезія, неповторна, запашна, відточена, відшліфована тисячолітнім Ре-дактором — духом-нації.

Ясна річ, що всі мої нинішні міркування — вже підсумок цілого життя, проте й тоді, в дитячі літа, душа сприймала струмок пращурівських традицій як єдино можливий і вартісний поза всякими оцінками "культурних" зайд...

Насувалася зима. Позамерзли калюжі, ставки. Батько змайстрував мені саморобні ковзани: до де-рев'яної основи кріпився пруг з коси, в тих колодочках він пропалив по дві дірочки. Я прив'язував те чудо до черевиків і захоплено ковзався на льоду поміж очеретами та ситником: брав розгін аж від Кадомки, минав Кра-сно-пілку і, розігрівшись від змагання з вітрами, завершував щасливий політ в гурті з товаришами на плесі го-ловного ставка в середині села.

Одного дня трапилося нещастя, котре відбилося пізніше на всьому житті. Мені батьки купили зимове па-льтечко, я вирішив оновити його, похвастатись перед ровесниками. Кілька годин ковзався на ставку, хизую-чись обновкою: розстебнувшись, показував блискучу підкладку, внутрішні кишені. Натішившись, повертався додому. Вже недалеко від хати надібав невелику криничку, покриту кригою. Ставши на неї, я кілька разів гуц-нув. Лід провалився, і я шухнув у воду. Мене обпалило вогнем, кілька хвилин я вовтузився у воді та багні, ви-бираючись на

тверде. Вибравшись, з жахом побачив, що обновка перетворилася в огидне шмаття. Не пам'ятаю, що керувало моїми діями — у всякому разі, не страх перед покаранням, — але я не пішов додому, а бігцем по-дався на поле, до скирти. Сяло яскраве сонце, і мені здавалося, що воно хутко висушить мокре вбрання, багнюка обтруситься і мама не помітить, що зі мною сталося.

Я заліз у солому і скулився в ній, як бродячий пес. Мороз міцнішав. Тяма непомітно залишила мене.

На щастя, якийсь дядько надійшов смикати соломи для худоби, він знайшов мене, вже непритомного, і хутко dopravив до хати. Мене роздягли з голосінням та зойками, мама плакала, примовляла: "Що ж ти собі на-думало, дурне моє, нещасне моє?" Я крізь хвилі марень доказував їй, що сонечко мене б висушило і пальтечко знову стало б як нове.

Тепла піч прийняла моє тремтяче тільце в свої тисячолітні щедрі обійми, зуби цокотіли, груди розривалися від кашлю, хвилі знемоги колихали мене, несли у безвість. Не відаю, скільки днів та ночей смерть змагала-ся з життям, щоб забрати мене до себе, але пам'ятаю, що саме тоді мій незримий друг, мій чарівний наставник

знову приходив у гості, лікував мене, втішав, розкривав потаємні глибини інших життів та країв. Знову я відчував себе іншим хлопцем, мав інших товаришів, замислювався над загадками далеких від мене істот. При-гадую химерну історію про Ойра-хана так, як вона вимальовується вже тепер, хоч і обцяцькована зайвинами дорослих міркувань, як буває це з днищем корабля, що приходить з довгого плавання весь обліплений черепа-шками. Не буду розбиратися, де вигадка, де реальність, ми вже з тобою, читачу, домовилися, що неможливо провести межу поміж тим і тим, — викладу свій спогад про духовного гостя далеких світів просто, без жодного сумніву, в надії, що реальністю для нас стане те, що допоможе всім нам розкрити власну людяність глибше, ніж досі...

ХТО ТИ, ОЙРА-ХАНЕ?..

Поміж грому життя, серед горя і щастя, серед зрад і повстань чути шепіт. Шепіт, шепіт лине над світом...

Слухай шепіт кохання. Одвернися від шепоту зради.

Шепіт моря закличний приймай, шепіт зір осяйних не забудь, шепіт ниви, багатой зерном, згадай, колискове шептання матусі вічно, вічно в душі збережи...

Шепіт, шепіт лине над світом — проникає у серце, у думи, у сни. Звідки він? Звідки він — чи від зоряних диво-світів, чи від лона Землі, чи від наших незримих Братів?

Шепіт ніжності, віри, надії. Шепіт зради, обману, змії. Прислухайся, збагни, розрізни...

Вітчим виконав свою обіцянку. Він так страшно катував мене, Що баба Химка почула мої зойки, прибіг-ла і ледве припинила криваву ексекуюцію.

Вона поклала мене на лежанці і обтулила холодною м'ятою, гнівно докоряючи Семенові:

— Хреста на тобі нема, люципере! Хіба ж можна отак катувати дитя? Воно й видно, що не рідне. Бідне ти моє, безпритульне, сиротино моя безталанна! Та нікому ж тебе нагодувати, поцілувати, поніжити, та нікому ж тобі й у голові поськати! Ой Боже ж мій, Боже, за що така страшна кара невинному янголяті?

У моєму тілі біль вщухає, м'ята приємно холодить, бабині слова плывуть, мов річкові хвилі, котяться в далину, породжують чи то сни, чи химерні видіння. Де я — в містечку над Бугом... чи в селі над річечкою Ро-

савкою? Хто я — осиротілий хлопчик Павлик чи третьокласник Сашко з Буртянської школи? Барвисті видива колишуться, сплітаються, і годі їх розібрати. Плетіть, плетіть мені чарівний килим дива, казки, небувалості!

Наді мною схиляється висока прозора постать. Мої очі заплющені, проте я знаю: прийшла мама. І не ди-вно, що вона прийшла, інакше й бути не може. Адже мені боляче, я самотній — мама почула й прийшла з того світу. Баба Химка так і казала: мама на тому світі. А той світ — між зірками, він мерехтить далекими світилами, він пливе місячним човном по небу, огортається сріблястими хмаринками і знову відкриває мерехтливу завісу.

— Бідний, бідний мій синочку, — шепоче ледь чутний голос. — Ходімо погуляємо зі мною...

Я розплющую повіки. Крізь рожевий туман видно мамине личко, її тонкі, прозорі руки з синіми жилка-ми, схожими на звивини малесеньких рік. Вона молода й гарна — найкраща в світі!

— Мамо, мамочко! Ти навіки прийшла до мене? Ти вже не покинеш мене?

Мама не відповідає. Її обличчя сумовите й усміхнене водночас.

— Вставай, синочку, вставай! Надворі сонечко, політаємо трохи!

Я встаю з лежанки... чи, може, з печі? Де я, де я?.. Пливу над підлогою, попід стелею, вилітаю за матір'ю у вікно, зовсім не дивуючись цьому. Бачу знайоме подвір'я, курей у дерезі, чорний отвір печери під корінням старої верби, ту діру ми викопали разом з Тарасиком, граючись у козаків та розбійників. У небі кружляють ле-леки, радісно ширяючи поміж хмарами. Як щасливо бути поряд з ними, відчувати себе таким сильним, потуж-ним!

Але звідки чужі голоси? Чому їх чути так гучно? Один з них належить бабі Химці, а інший... хто ж ін-ший? Він злий і ворожий! Від нього у мамі міниться личко, спотворюється болем і розпукою. Вона тане, тане, як видиво поміж хмарами, а палючий біль пронизує мене наскрізь і кидає вниз, униз, униз! Яке страшне падіння! Завмирає серце від чекання: коли ж удар, об землю? Коли? А голоси гудуть, гудуть, вгвинчуються у свідомість, бентежать несподіваністю, жахливістю того, що я чую.

— Ти не руш дитини, гаспиде! Сам не зумів дати життя, то й не одбирай! У тебе рука не батьківська, чо-ртова в тебе рука, Семене! Я тобі правду кажу!..

— Не плюйте мені в душу, бабо! Чого ви лізете в неї?

— Яка там у тебе душа? Жаба в тебе замість душі! Аби була душа — не катував би дитини. Матір згубив, а тепер — дитя хочеш довести до погибелі?

— Що ви мелете? Хто її згубив? Сама померла...

— А від чого? Гадаєш — не знаю? Вона мені, голубонька, все перед смертю розказала. Їй люди очі від-крили, хто ти й що ти. Ти, Каїне, доніс на Федора жандармам, на її першого чоловіка, на свого товариша, он як! Занапастив душу — і його, й свою!..

— Брехня!

— Не брешу! Ич, як посинів! Боїшся правдоньки! Взяв на себе Каїнів тягар — неси тепер, не згинайся. А вона, голубонька, не знала, не відала, що ти христопродавець, та вийшла за тебе, як Федір сконав на каторзі. А чим завинив? Що вмовляв робочих на заводі требувать більшої платні? То ж на добро людям! А ти набрехав, що буцімто він виступав проти власті! Он як! А Олена як взнала правду — занудилася, згоріла від туги, жалю і горя. А тепер ти хочеш сина її доконати!

— Цитьте, бабо! Цитьте, а то я...

— Що ти мені вдієш? Я вже вузлики зв'язала в дорогу, мені не страшно померати. А тобі — страшно. Бо багато нагрішив!

— Ненавиджу, ненавиджу вовче сім'я! Хотів своєї дитини, любив Олену пекельно, заздри́в Федорові, от і смикнув нечистий...

— Нечистий, нечистий... Все на нечистого звалюєш! У самого серце нечисте. Чим же Павлик не до душі? Янгольська ж дитина. Раз уже так сталося — змий гріх з душі, поможи хлоп'яті вийти в люди, може, й зарахується тобі...

— Мовчіть, бабо, бо тоскно мені! Залиште мене в спокої! Не торкну його більше пальцем. Тільки мовчіть, бо не знаю, що вдію...

— Та вже мовчатиму, мовчатиму. Що поможеться! Дитяти жаль, йому ще жити й жити. Ах ти доленько сирітська! Де ти блукаєш, якими нетрями, що ніяк не прийдеш туди, де тебе ждуть? Ой Боже ж мій, Боже!

Я слухав ту дивну розмову, не тямлячи — сниться це чи діється наяву? Невже вітчим справді продав та-та? Так ось чому мама була вічно зажурена? Ось чому Семен ненавидить мене?..

Хвилі болю знову накочуються на беззахисне тільце, червоні та золотисті павуки поважно походжають довкола і тчуть, тчуть срібне мереживо снів, розгортають казкові покривала видінь. Хтось приходить, відходить. Шкарубкими долонями торкається побитого тіла, повертає з боку на бік, співає журливої пісні...

Усі гори зеленіють,

Де багачі жито сіють,

Тільки одна гора чорна,

Де сіяла бідна вдова...

Де сіяла, волочила,

Слізоньками примочила...

Про кого це вона, про кого так жалібно?

...Пішли діти на долину,

Знайшли батькову могилу.

— Устань, тату, устань з ями,

Тяжко жити нам без мами,

Устань, тату, устань з гробу,

Тяжко жити нам без роду...

А, це баба Химка співає. Це ж вона про мене... про таких, як я.
Скільки тих сиріт розсіяно по землі? Хто знає?

Баба знову щезає... І пливе пільма, нескінченна болісна пільма, якій
нема кінця-краю...

Потім з тієї пільми виникає освітлене кільце арени. На ній Ойра-хан.
Він пальцем манить мене до себе. Я пересилюю біль і встаю. Сині-пресині
очі притягують, застерігають, лікують, знімають біль. Ойра-хан розкри-
ває двері, пропонує зазирнути в отвір. Хто це там? А, вітчим. А з ним ще
хтось — невідомий...

— Тут, крім тебе, хтось є?

— Нема, — запобігливо згинається в поклони вітчим. — У хатині хворий хлопак. Спить...

— Гаразд. Слухай мене: його благородіє пан поручик звелів передати, щоб ти кинув свою роботу...

— Як то?

— Не перебивай. Щоб ти кинув роботу... і влаштувався в цирк.

— В який цирк?

— У нас він поки що один, дурню. Мандрівний. їм потрібен конюх. Біля коней умієш поратися?

— Умію...

— От і добре. Що? Хто тебе прийме? Не турбуйся, все полагоджено. Кому слід, той все знає...

— А далі?

— Далі — основне. Пан поручик звелів поцікавитися, що за один той... штукар, що чинить всякі фокуси. Ойра-хан, чи як там його... Затямив?

— Не зовсім...

— Треба дізнатися, хто він і що. Як робить всякі химерні штуки. Чи є в нього якісь помічники. З яких країв родом...

— А ви... перевірте...

— Не можна, дурню. Документи в порядку.

— Тоді що ж я... можу вдіяти?

— Роби як знаєш, підслухай, чи що... але дізнайся про того штукаря якнайбільше. Є підозра, що він не-безпечна людина. Важлива державна справа, так і знай. Запам'ятовуй все, що почуєш, розпитаєш, кожна дрібничка важлива...

Голоси глухнуть, віддаляються. Я провалююсь в чарівну небувальщину. Що мені вітчим і його зрада? Я володар нескінченного неба, білокрилих лелек і далеких зірок. Я тепер син всемогутнього сну...

Минали дні.

Я поволі видужував. Вітчим вже не заходив до хатини. Лише баба Химка приносила мені їсти, прибира-ла, оповідала казки. А коли залишала на самоті — у відчинене вікно обзивався мінливий світ явищ і образів: ввечері грали на ніжно-сумовитих цимбалах цвіркуни або сповнювали простір мелодійною журбою жаби; вночі крізь ласкаве віття яблунь зазирали в моє серце грайливі іскри зірок — і були вони чомусь такі близькі, рідні й теплі, — а на світанку сусідські півні починали бадьорий перегук, даючи команду сонячним музикам розпочати шалений вогнистий танець. І тоді до небувального хору прилучалося все — горобці, лелеки, коти, корови, котрі, сонно мукаючи, простували на нашу, кури, що греблися попід дерезою, столітня груша, що доживала свій вік, проте ще в силі була щоліта зав'язати на кількох гілках десятків солодких плодів... ах, не зуміти, не збагнути, не перерахувати мені всього, що танцює під помахом сонячного смичка, золотисті тіні від якого коливаються на стіні. Так можна лежати довго-довго, і здається, що відсутній час, що нема тіла. Тільки музика, сонце і небо...

— Павлику, Павлику!

— Хто там?

— Це я... Тарасик!

— Ходи сюди, під вікно.

— Боюся.

— Гада нема.

— Якого гада?

— А вітчима... Він на заводі...

Тарасик перехиляється через лутку вікна, таємниче шепоче:

— На якому там заводі. Твій вітчим у цирку працює...

— У цирку?

— Атож. Конюхом. Чого його туди понесло? Кинув таку заробітну працю на заводі... Моя мама каже, що тут щось не те...

Я замислююся. Згадую сон... А може, не сон? Той невідомий щось гомонів про цирк, про коней, про Ой-ра-хана...

— Тарасику...

— Гов!

— Ти був у цирку?

— Ні! Мене мама теж випарила добряче, аж смуги знати!

— А що в цирку? Що люди кажуть?

— Валом валять. З інших міст, з сіл пруть. Там таке виробляє той, як його... Ойра-хан!

— А що виробляє?

— Таке, що волосся сторч стає. Кажуть люди, що то якийсь дідько!

— А мені він до душі!

— І мені, — признається Тарасик.

— От якби ще зустрітися з ним...

— Не пустять! А як ти думаєш — чого твій гад пішов туди конюхом?

— Я вже догадуюся, ще треба перевірити. Тут якесь темне діло. Тільки дивись, нікому ні слова! Я неза-баром буду знати точно, а тоді — постараємося зустріти Ойра-хана. Біжи, щоб не застали тебе...

Минає день. Настає вечір.

Чути, як приходить вітчим, гупає чобітьми. Сновигає туди й сюди.

Баба Химка приносить теплого молочка з-під корівки. Очі її світяться ласкою з-під сивих брів.

— Випий, дитинко. Випий. Парне молочко дасть тобі сили, загоїть вавки...

— Не хочу, бабусю. Я вже дужий...

— Пий, пий, не дурій. Де там дужий, — одні скраклі замість рук. Ну та нічого, аби кістки, все інше наро-сте! Пий здоров! Ну, шануйся, я піду вже...

Вечір, тиша. Молодик за вікном.

Грає на скрипці цвіркун у запічку.

Верещать занудно розбещені коти десь у городах. Млосно, сп'яніло витьохкує весільні пісні соловейко.

А світло за дверима не згасає. Вітчим сидить біля стопу. Мені цікаво, що він робить.

Я тихесенько шастаю з-під ковдри, тримаючись за стіну, підкрадаюся до дверей, зазираю в щілинку. Гад щось пише у товстий зошит. Довго-довго пише. Морщить лоба, зловтішно всміхається і знову пише. Нарешті розгинається, тре долонею заспані очі, ховає ручку й чорнило у шухляду. А зошита загортає в стару газету, від-чиняє грубку і, глянувши на двері, кладе згорток туди.

Я посміхаюся сам до себе. Хитрий! Думає, що ніхто не полізе, бо грубка, мовляв, улітку не топиться...

Ящіркою повзу до постелі, згортаюся клубочком під ковдрою, завмираю. Тепер знаю, як діяти...

Наступного дня, коли вітчим пішов з дому, а баба Химка попорядкувала в хаті й почимчикувала до себе, я вибрався з ліжка, вишкутильгав у сіни. Виглянув надвір. Ніде нікого. Засунув двері, щоб ніхто не відчинив. А тоді рушив до грубки. Серце тьохкало, проте я переміг страх. Чи не переховав вітчим зошита? Ні, є!

Сівши на ліжку, я розгорнув газету і поклав зошита на коліна. На першій сторінці каліграфічним скоро-писом було написано: "Його високоблагородію пану Їжаковському вірнопіддане донесення..."

— Гарно пише, гад, — зітхнув я заздро. — Якби мені такий почерк. Отак він, либонь, і на мого тата пи-сав...

Далі я прочитав:

"Найпокірніше доношу таке: влаштувався я конюхом до цирку Агійо вдало, одразу ж приступив до пра-ці. Розпитував артистів про Ойра-хана, проте вони нічого не могли сказати, бо самого факіра майже ніхто не бачить. Де він ночує, їсть, відпочиває, про те відає, може, сам Агійо, але хіба він стане зі мною бесідувати? Діз-нався я ось що: десь у Карпатах вищезгаданий Ойра-хан приєднався до цирку Агійо і замінив фокусника, кот-рий номер, з таким же ім'ям. Отже, це не справжній Ойра-хан. А це вже та ниточка, за яку можна схопитися. Факір дуже любить доньку Агійо Марічку, котра виступає з ним, якщо ваше високоблагородіє зволить пригада-ти: вона згорає серед полум'я, а потім перетворюється в лева і навпаки. Так ото я почав висліджувати час, коли дівчинка з факіром зустрічається. В основному, це буває вечорами, після вистави. Вони гуляють вкупі або си-дять над берегом Бугу і бесіднують, що мене вельми здивувало. Що спільного між хитрим Ойра-ханом і малою дитиною? Розмови ж, як зволите бачити далі, вельми затуманені. Я записую їх якомога точніше, а на ваш роз-суд залишаю тлумачення..."

— Де сонце, де сонце? — гукають сліпці

Їм шлях проляга на чотири кінці...

Незрячим шукати дарма.

Їм сонця нема.

Торкнувшись цього місця в своєму видінні про Ойра-хана, я ніби смикнув за якусь зловісну мотузочку: покотився обвал думок і спогадів. Питання зради, доносу, зречення має прадавні історичні корені. Власне, за-початкувалося воно космічним падінням Люцифера, персоніфікувалося ганебною зрадою Юди — учня Велико-го Учителя, вивершувалося контрреволюційною метаморфозою Сталіна. Звідки воно посіялося в нашому Все-світі? Чому наростає з віку у вік, ніби гірська лавина? Чому історичні прецеденти ганьби й зневаги, всенародно-го осуду й прокляття не жахають зреченців? На кого вони покладаються, що виграють від підлості й падіння? Ми можемо проаналізувати кожен відомий випадок запродавства, проте ніде не відшукаємо якоїсь вигоди — навіть тимчасової! Навпаки — неминуча поразка, історична ганьба, муки каяття і неможливість відшкодування вдіяного. Враження таке, ніби хтось страшний і сильний, невблаганно владний змушує зрадника діяти так, а не інак!

Ясно відзначається закономірність у наростанні кількості зрад: поміж вільними людьми зрада неможли-ва, неуювна, відсутня. Зреченцями стають лише раби духу, ниці душі, істоти, позбавлені серця. Саме тому ко-жен володар, котрий прагнув сформувати для себе армію юд, орієнтувався на соціальні моделі рабовласницьких структур. Байдуже, яка вівіска красувалася на фронтоні суспільства — монархічна, демократична чи соціаліс-тична (навіть комуністична). Народоправство не маніфестує себе бучно й величально: воно просто єсьм!

Безумовно, Сталін та його політична мафія знали про всі відомі історичні прецеденти демагогічного ово-лодіння волею мас. їм допомагала сама накопичена інерція ницості забитих, забобонних юрмищ. Достатньо було тільки ввімкнути резонансну соціальну дію: оголосити біле чорним, а чорне білим, духовне — злочинним, а злочинне — похвальним! І тоді тисячі бездуховних щурів вилізли з нір вікової затаєності, відчули пору свого торжества, взявши до рук перо для доносу. На ниві народного життя відбувалася страшна інверсія: чорна

рука виполювала добрі плоди замість бур'янів. І чортополох буйно розвинувся. Чому ж ми дивуємося, дорогий дру-же читачу? І чому звинувачуємо лише того, хто красувався на покуті наших світлиць замість образів?!

Кажуть, письменник спроможний збагнути сутність і душу будь-якого персонажа, героя власного твору. Не знаю, як хто, а я пам'ятаю багато людей нашої епохи, дії та логіку поведінки котрих не в силі, мабуть, збагнути жоден Достоевський. Згадується таке....

Весна тридцять третього року. Село Кийлів на Бориспільщині, Де народжувалися й проживали мої пра-щури та прабатьки. Штучний голод косить десятки людей.

Сотні ще живих никають сновидами по селу, длушпаються в смітниках, шукають слимаків, викопують їстівні корінці, щоб чим-небудь заповнити порожні, зсудомлені від голоду шлунки. Вулицею їде підвода, на ній, зручно вмоствившись на сіні, величається тодішній голова колгоспу. Саме величається. Він має владу, силу, їжу, він має право дарувати життя чи смерть. До підводи поспішають голодні, простягають руки, чути скиглен-ня: "їсти, їстоньки!"

Голова регочеться, аж лягає горілиць, зі смаком передражнює вмираючих людей, своїх односельчан:

— Їсти! Їстоньки! Їсти! Їстоньки!

Цвьохає коня батіжком і поспішає далі. І байдужий до того, що нині, завтра ці його односельчани, може, навіть кровні родичі, навіки замовкнуть, і вже не матиме він можливості комусь з них допомогти, втішити, зу-пинити розгін смертельної коси.

Минули роки. Той чоловік вже не був головою, навіть якимось начальником не став. Його у грізний час просто використали як сокиру,

як плаху, як гільйотину для братовбивчої справи. І ось — уже після другої сві-тової війни — метаморфоза: він разом з усією сім'єю стає фанатично віруючим, вступає до громади євангеліс-тів-баптистів. Він проповідує Бога, ім'я котрого Любов, як написано в молитовному домі на покуті, він ревно плаче, падаючи на коліна. Ну що ж, скажуть мені, це лише доказ того, що каяття прийшло в серце, що Бог по-кликав його до себе, що він відчинив серце своє подиху вічності...

А мені страшно від таких апологетів Бога. Не розумію, не вірю, не хочу вірити, що такі люди, такі юди можуть ввійти в воїнство Боже, що шикуватимуться в святі шеренги отакі нищителі рідного народу і ті душі, котрі простягали посинілі руки у безвість, волаючи: "Їсти, їстоньки!"

Інший випадок. Сорок дев'ятий рік. Управління МДБ Київської області. Внутрішня тюрма. Шість місяців триває слідство за обвинуваченням мене в антирадянській діяльності. Завершується справа, прийшов прокурор Київської області, при ньому я маю підписати протокол про завершення слідства.

Слідчий і слуга Феміди стоять біля вікна кабінету. Крізь шиби видно недобудовані стіни нового корпусу внутрішньої в'язниці. Там на риштуваннях метушаться "зеки", носять розчин, цеглу, готують для себе та братів своїх темницю. Господар кабінету киває головою в бік тих стін, промовляючи сакраментальні слова: "Жить стало лучше, жить стало веселей!"

Обоє весело регочуть.

Я не витримую, хвиля сорому і шаленства хлюпає в серце, заливає груди,

— Як ви можете? Де я, скажіть мені? Ви ж мене забрали нібито за антирадянщину, а самі...

Прокурор підступає до мене, з подивом крутить головою:

— Ти з Марса впав, хлопче? Не розумієш, куди потрапив? Такий закон життя: нині я тебе, завтра — ти мене!

— Кто кого сгреб, — додає слідчий, — тот того и в...б!

І знову зі смаком дружно регочуть, після чого прокурор покидає кабінет, залишаючи мене віч-на-віч із слідчим.

Минуло багато літ. Лихоліття прокотилося, я повернувся додому, почав працювати на літературній ниві, став членом Спілки письменників. Виходили книги, посилювався контакт з читачами. Проте знову на обрії клу-бочилися хмари, почалися арешти. Готувався суд над Іваном Дзюбою та іншими "дисидентами". І ось одного вечора, коли я їхав тридцятим трамваєм додому, до мого плеча хтось доторкнувся. Літній чоловік злобно і люто дивився на мене, п'яно похитуючись.

— Що вам потрібно? Хто ви?

— Не впізнав? Придивися, придивися гарненько!

— Одчепіться! Я не хочу вас знати!

— Та ні, ти придивися!

Якісь жінки відтягували його від мене:

— Серьожа! Серьоженька! Облиш! Ти хильнув зайвого!

— Та ні, нехай впізнає мене! Нехай впізнає!

І тут я згадав. Сині очі, досить гармонійне обличчя, але вже зім'яте, постаріле, проте в глибині зіниць хлюпає якась апокаліптична лють, ненависть. То був мій слідчий. Він примітив, що я впізнав його.

— А-а-а-а! Згадав-таки! Згадав! Думаєш, так просто все минає? Все вертається! Від нас не втечеш, не втечеш!

— Серьожа, Серьоженька!

— Одчепіться! Хай він все згадає! Де їхні Дзюби? Де їхні Стуси? Га? І тобі дорога туди! Туди, туди!

Я замовк. Вирішив усунутися від гидкого діалогу з п'яним. Та ще й з таким суб'єктом. Проте він не за-лишав мене в спокої. Голос водія повідомив:

— Зупинка "Резницкая"...

— Резницкая, Резницкая, — зі смаком повторив мій "знайомий", нахабно підморгуючи мені. — Резать, резать, резать...

— Не "Резницкая", — не стримався я, — а "Ризницька". Розумієте, чоловіче? Тут жили ризники, котрі ткали ризи для церкви...

— Нет, резать, резать! — наполягав він. — Тут жили різники! А дальше — "Боенская". От слова — бить, бить! Бойня!

— Ні, бідний чоловіче, — заперечив я, — не бойня, а бій, боєць. Тут були бойові вали для захисту Києва.

— Нет! Тут были бойни! Бить, резать! Бить, резать!

Його схопили жіночки під руки і вивели з трамвая...

Ще один малюнок. Осінь п'ятдесятого року. Північ. Станція Кочмес. Я — "зек" пересувної колони Печо-рлагу. Живемо у вагонах, довкола тимчасові дроти. Працюємо на ремонті залізничної колії: засипаємо гравій, забиваємо костилі, носимо рейки, шпали. Конвой щоденно визначає "запретзону", обтикає її прапорцями. Перехід за умовну лінію — смерть. Вбивають часто й безглуздо. Згадую такий випадок. Конвоїри не злюбили од-ного літнього ув'язненого учителя: він добре знав "право", кодекси, Конституцію і все колов червононогонників тими чи іншими порушеннями, звертався до їхнього комсомольського сумління: "Хлопці, ви ж спадкоємці революції! Хіба це заповідав вам Ленін? Хіба ви не бачите, кого охороняєте? Хіба не знаєте, хто такі ваші начальники?"

Чи "хлопці" проявили власну ініціативу, чи хтось десь їм тукнув, але вони хутко знайшли можливість позбавитися від непроханого правозахисника. Одного дня начальник конвою поманив пальцем старого "зека" до себе. Бригадир крикнув:

— Слухай, дід! "Запретку" не переходь!

— Не бійся, гнида! Іди сюди! Ось так! Отут, біля мене будеш стоять. На одній позі, чуєш?

Він справді змусив старого стояти на одній нозі, обтикавши її паличками.

— Оце твоя "запретка"! Поставиш другу ногу — прострелю!

Ми зняли галас. Конвой почав стріляти понад головами, змусив замовкнути. Старий не втримався на од-ній нозі, впав за межі паличок. Конвоїри дружно пристрелили його.

Ми зібралися до купи в центрі зони, вимагали вести до лагпункту. Конвоїри, матюкаючись, повели. По дорозі кілька разів клали пас у багно,

тримали по півгодини. Начальник вислухав нашу розповідь про смерть старого "зека", але повірив версії конвою: застрелений при спробі втекти!

Ось, друже читачу, кілька типів людей. їх мільйони. Не "окремі" родимі плями капіталізму, а тьма-тьмуща. Навіщо я згадую про них? Щоб поставити важливе питання перед собою, перед тобою, мій сучаснику: що нам робити з такими людьми? Адже вони живуть поряд, з ними нам разом будувати спробу громадської світлиці, з ними їздити в поїздах, на кораблях, з ними летіти до далеких зірок, з ними вибирати депутатів до верховних органів, з ними вирішувати смисл подальшого буття планети і людства. Як це можливо? І чи можли-во?

Запитання страшне. Ми його ще не ставили перед собою, навіть не торкалися такої проблеми. Ось за яку ниточку смикнуло далеке видіння, казкове нібито видіння про мого дитячого супутника, про химерного мандрі-вника над часом і простором Ойра-хана...

Проте я поспішив, поспішив. Забіг наперед. Все це ще не скоро, до тих часів іти, йти, повзти, летіти, зне-магати від болю, холоду, зневіри, сумніватися, палати від образ, кохати і зневірюватися, прагнути смерті і рятунку-ватися від неї...

А тепер — повернуся до моєї дитячої казки. Щось в ній є таке, що вельми важливе для мене. Щось таєм-не, нерозгадане досі.

У тому житті, де я був осиротілим хлопчиком Павликом, далі сталося ось що. Юний організм хутко одужав, і мені спало на думку вислідити вітчима, а відтак — і самому почути, про що розмовляє таємничий ілюзіоніст з дівчинкою Марічкою. Якось надвечір я назирцем прокрався за Семеном на берег Бугу, там над водою бовваніло дві постаті — доросла й дитяча. Заховавшись в кущах, я почув дивну розмову, яку, напевне, запису-вав і вітчим...

ОЙРА-ХАН І МАРІЧКА

У далекім небі цяточка чорніє.

І не збагнути жителям ущелин,

Що то могутній птах — орел.

Хто ж може оцінити розмах

Орлиних крил, красу польоту?

Лиш той, хто зійде на вершину

Або зуміє стать орлом...

— Чому ти все мовчиш, мовчиш, Ойра-хане?

— Я не мовчу, Марічко.

— Мовчиш, я ж бачу. Вуста не ворухаться, очі якісь замислені, чужі...

— Я промовляю, Марічко. Лиш ти не чуєш мене.

— Я б хотіла почути...

— Може, колись почуєш.

— Дивний ти. Все дивишся, дивишся в небо, на зірки... Що ти там бачиш?

— Найдорожче, Марічко.

— Що тобі найдорожче?

— Одна зірочка. Ти її не побачиш.

— Ти її дуже любиш?

— Люблю, дівчинко.

— Як можна любити те, чого не бачиш?

— А ти сонечко любиш?

— Смішний! Хто ж не любить сонечка? Дуже люблю. Так Його ж видно?!

— А вночі?

— Що вночі?

— Ось тепер. Сонечка не видно. Невже тепер ти його не любиш?

— Як хитро ти запитав. Я й не думала так. Справді, я його тепер не виджу, але все'дно люблю. Бо воно є. Ой, як здорово! І мама моя давно померла, я її навіть не бачила, а дуже, дуже люблю...

— Ти все збагнула, ти славна дівчинка. За це тебе я й люблю.

— І я тебе, Ойра-хане.

— Тобі холодно, ти дрижиш. Притулися до мене.

— Ні, ні, мені не холодно. То я так... не відаю від чого. Послухай, Ойра-хане...

— Що, Марічко?

— Скажи мені — хто ти?

— Твій тато Агійо щодня оголошує моє ім'я.

— Не смійся, Ойра-хане, наді мною, я ж відаю, що це ім'я — не твоє. Його мав інший чоловік, він помер. А про тебе ніхто нічого не знає. Ти твориш фокуси, люди плывуть до цирку... а гроші забирає мій тато, тобі нічого не треба...

— Смішна дівчинко, ти не замислюєшся над тим, про що запитуєш. Та й ніхто не замислюється. Ось ти згадала про те, що Ойра-хан буцімто не моє ім'я...

— Не твоє.

— А Марічка — твоє ім'я?

— Моє.

— Чому твоє?

— Бо так мене назвала мама, тато...

— Правильно. А мене Ойра-ханом назвав Агійо. Я прийняв це ім'я, згодився з ним, ти мене так кличеш, інші люди знають мене, як Ойра-хана... Хіба цього не досить?

— Химерно. Ти — ніби вогонь. Щось палиш, прояснюєш... А як же твоє правдиве ім'я?

— Глянь, Марічко, вгору. Що там, над річкою... таке срібне, кругле, ласкаве?

— Хі-хі! Та то ж місяць. Ой, який ти смішний!

— Ти сказала — місяць. А для себе він хто?

— Не... знаю...

— От бачиш... А візьми оцей листочок, тут — на гілочці над тобою. Що ти про нього відаєш?

— Нічого...

— Майже нічого, Марічко. А що я відаю про тебе? А що ти знаєш про себе?

— Як ти все дивно повернув... ніби в казці...

— А ми в казці й живемо, тільки забули про це.

— Ти не забув. Ти щодня дієш казку для людей.

— А люди гроші платять за казку, замість того, щоб самим жити у ній...

— А хіба можна, щоб завжди жити у казці?

— Можна, дівчинко. Я й прийшов з такого краю...

— Ой-ой! Видав себе, видав! Я так і знала — ти не такий, як усі!

— Такий. Тільки я не забув про рідний край.

— Він там, Ойра-хане? Поміж зірками?

— Там, Марічко. І тут. І скрізь.

— Ой, як здорово! Між зірками у тебе є палац, чарівний сад, над яким плавають теплі, волохаті зорі, як риби в акваріумі? Еге?

— Там може бути все що завгодно. Крім нікчемності й зради. Там розквітають чаклунські квіти, плывуть у дивоколі схожі на пухкі хмаринки кораблі, в яких вирушають за пригодами в далекі світи дитячі ватаги. Їх зустрічають шалені бурі й високі хвилі, супроти яких треба напружити всю силу і вміння. І перемога дає шука-чам щасливі здобутки нового розуміння самих себе і рідного світу. У нас відсутні зло і руїна, обман і жорсто-кість. Чи віриш ти мені, Марічко?

— Вірю, Ойра-хане. Я хочу до твого краю!

— Ти побачиш його.

— Коли?

— Коли дуже захочеш. І кожен побачить...

— Так як на арені? В ілюзії? Так я не хочу, Ойра-хане. Вогонь, від якого не згорають. Лев, що не кусає. Голуби, яких нема. Мені не до серця фокуси, Ойра-хане...

— Ах ти моя мудра, дивовижна пташко! Як ти далеко сягаєш своїм сонячним розумом. Ти правильно мислиш: люди готові віддати гроші, свою працю за міраж, за порожню шкаралупу казковості. Але прагнути за казкою, зробити її своїм життям майже ніхто не хоче, не воліє. Чудо стало для людей вашого світу видовищем, на яке вони втішно позирають із свого болота...

— Я ще не все збагну... те, що ти говориш... Та відчуваю, що це правда. Як же принести людям казку?

— Спочатку треба випустити їхні серця з темниці. Ти виділа — навіть у цирку вони сидять в кілька ря-дів: спереду — найбагатші, найпишніші, а далі — все бідніші, бідніші. А хіба розум і добро можна виділити вбранням чи владою?

— Навіщо ж ти показуєш фокуси, Ойра-хане?

— Я чекаю...

— Чого ти чекаєш?

— Щоб люди збагнули страшну силу ілюзії. Я їм показую за один вечір ціле товпище фантастичних по-дій. Явища, речі в найхимерніших сплетіннях переходять одне в одне — і щезають безслідно. А вони не розу-міють, що і життя їхнє — таке саме. Хапаються за оболонку явищ і вмирають, переслідуючи міраж, не сягнувши нічого сталого, надійного. А головне — топчуть під ноги...

— А що головне?

— Свобода і Правда, Марічко. Той край, звідки я родом, — вашою мовою можна назвати Краєм Свобо-ди, хоч у нього відсутня будь-яка назва.

— Хто може дати людям свободу, Ойра-хане?

— Свободу не можна дати. І правду також. Їх треба відкрити в собі, одвоювати у обману, в ілюзії. Сво-бода — як дорогоцінне джерело води, замулене брудом і сміттям примарних бажань...

— Тобі тяжко тут, на Землі?

— Мені сумно, Марічко. Я — самотній. Якби не ти, якби не рідкісні дитячі душі... то довкола була б су-цільна пустеля...

— А що тебе привело сюди?

— Я почув плач дітей, заблуканих у хащах примарної казки. До мого краю, де повнота і щастя, де радість і кохання, долинув потік болю і муки. Хіба міг я не відгукнутися? Щастя вимагає віддачі, як і сонечко в небі хоче зростити надміром свого проміння прегарні квіти на Землі. Мені тяжко було зважитися на такий крок, ще тяжче пристосуватися до чужого світу, зрозуміти його, знайти якісь дотики, сумісність, спільність. Це були до-вгі мандри...

— Розкажи мені про свої мандри, Ойра-хане.

— Ой, Марічко, то ціла казка. Мені складно оповісти так, щоб ти збагнула.

— Я постараюся, мій друже...

— Хай наступної ночі. Добре, Марічко? Вже прохолодно, місяць лягає спати за обрієм, затихли жаби на луках. І в тебе склеплюються оченята. Хай завтра...

— Хай буде так, Ойра-хане! Тільки я неодмінно, неодмінно хочу послухати твою чаклунську казку...

Стріла не зна, куди вона летить

Крізь шум, і свист, і крики знавіснілі,

Настане лиш тоді пізнання мить,

Коли вона торкнеться цілі!

А коли ж ми, читачу, забули про свою казку, про ту легенду, що її ткало так багато крилатих душ? Зга-даймо, згадаймо, скільки казкових повитух стояло біля духовних лон, щоб народити нову людину у прийдешність! Від прадавніх волхвів-міфотворців, чудотворців — до "божевільного" Ціолковського, котрий проклав космічні стежки до "Променистого Людства", від божественного Платона та його найлюдянішого учителя Сократа — до безстрашного Реріха, від праслов'янського Бояна — до нашого рідного Кобзаря, від мудрої Гіпатії — до мужньої Лесі Українки, від Евріпіда — до Лермонтова! Можна знову й знову перелічувати преславні імена — набирається легіон зоряних посланців, котрі несли і несуть Світло Розуму та Любові. І що ж? Чи посилюєть-ся Вогнище Матері Світу? Чи стають благороднішими обличчя людей Землі? Затихають війни? Чи зміцнюється розуміння космічного покликання істоти мислячої?

Гай-гай! Ми бачимо вічне "Падіння Люцифера-Світоносця". Згадаймо, згадаймо, мій друже читачу, це прадавнє попередження...

Першонароджений Архангел. Найвищий. Найясніший. Обдарований дивними скарбами духу, краси, знання. І зненацька — падіння! Чому? Апологетичні легенди твердять: гординя! Бажання посісти Божий Трон. А за тим — катастрофа. Поразка від армій Михайла, втрата першородності, світоносності, перетворення в Кня-зя Мороку. Що означає зловісний переказ? І чи справді потерпів поразку Повстанець? А що, коли традиції змі-шані? Уявімо на мить, що бунтівник переміг, що в Центрі Всесвіту сів до Космічного Комп'ютера Узурпатор, що назвався Володарем і Творцем? І сформував армію жерців, апологетів, священнослужителів, які віками ку-рять фіміам та "узаконюють" страшний підступ. Він оволодів всіма, навіть найглибшими, каналами інформації Макро— і Мікрокосмосу. Що далі — можна уявити. Будь-яке прагнення до свободи Розуму й Серця карається. Будь-яке намагання здійснити справедливую дію, відкрити нові

шляхи в пізнанні, сформувані суспільство Права терпить поразку. Чи не тому так низько падають люди, хоч і мають буквально казкові вартості у всіх сферах пізнання й чуттєвості? Чи не тому паплюжать світоносних посланців, віддаючи їх у руки несправедливих суддів?

Сократ дарує сучасникам своїм плоди мудрості, щирості, краси. Чим завершується стежка дружелюбності? Чашею цикути, цинічним виразом володарів.

Платон обдаровує тирана Діонісія знанням справедливого володарювання, державної мудрості, а той продає його на галери, в рабство.

Учитель Нового Завіту відкриває стежку свободи: "Царство Бога у вашому серці!" А люди розпинають його.

Кампанелла мріє про Державу Сонця, а святі отці тридцять літ гноять його у темниці.

Жанна д'Арк визволяє Францію від чужинського полону, а король, котрий отримав від неї корону, залишає її напризволяще в руках служителів "Князя світу цього". Мільйони героїв віддають свої життя і долю на олтар Нового Світу, мріють про "блакитні міста" Прийдешності, а Сталін та його мільйоніка мафія нещадно дискредитують ідеали Комуни, жадаючи, щоб нові покоління жахалися самого слова "комунізм". Задумаймося про те, як химерно переплелися ниті причинності, як підмінилися поняття Добра і Зла, як лукаво карається всяка світла ініціатива, як знову й знову дається в різних багатоклірних обгортках видимість "оновлення" Планети,

Вічно запалюється Вогонь Світоносця, і вічно він гаситься чорними руками, вітрами злоби. Цей феномен Падіння Люцифера треба розгадати, бо інакше — як йому воскреснути з мороку? А якщо Світоносець не воскресне, то хто ж нестиме Світло?

МАНДРИ ОЙРА-ХАНА

Я лечу, поспішаю, хочу сягнути обрію, жадаю глянути, що там — за ним? Він віддаляється невпинно, зманливо над чолом своїм запалює за грави заходу багряного або світанку ніжного. І тче, тче з променів надземних світів таємних обриси. Я кричу, благаю:

— Зупинися, дай стрінутись з тобою!

— Це неможливо! — чую таємну відповідь. — Але пораду можу дати. Здіймись у небо — тоді ти поєднаєшся зі мною...

— Глянь, Марічко, у небо, що ти бачиш там?

— Зірки, Ойра-хане.

— Зірки вгорі, зірки внизу — у водах. Де ж правдиві?

— Хі-хі! Який смішний. Вгорі правдиві...

— Чому вгорі?

— Бо ось я зйду вниз, сколошкаю воду, і зірок внизу вже не буде. Вони не справжні, бо... відбиті, від-дзеркалені...

— Ах ти ж моя розумнице! Як добре сказала. Коротко і правдиво. Все справжнє при перевірці ще справжніше, а несправжнє — щезає, пропадає. Так і добро, правда. Коли людина гарна, добра, щира, то вона всюди добра, мудра: у в'язниці, в голоді, в холоді, на краю смерті. А якщо прикидається "доброю", то... поколошкой її, як ти оце воду хотіла поколошкати... і добро з неї злітає, мов павутина.

— А хіба можна прикинутися добрим?

— Ще й як! Скільки підлих людей прикидається добрими, хорошими. Куди моїм ілюзіям до їхніх! Мої ілюзії не шкодять нікому, а ілюзія правди — страшне лихо...

— Як це можливо, Ойра-хане, щоб зло прикидалося добрим? Тоді ж воно вже не зло!

— Зло вельми хитре, Марічко. Воно подібне до багатоніжки з сотнями щупалець. Кожне щупальце щось означає: нікчемність, зраду, грубість, ницість, лінощі, насилля, ненависть і багато-багато інших мізерій. Поміж них є одне щупальце — обман. То — найстрашніше щупальце, бо воно має чаклунську здатність підробляти все на світі.

— І добро теж?

— І добро. Тільки це добро не справжнє. Так ніби злий артист надіває машкару доброго чоловіка.

— Як страшно. Він же може піддурити багатьох людей!

— Не навіки, не надовго, Марічко. Бо як погане дерево не дає доброго плоду, так і підроблене добро ли-шає за собою сліди свого батька — обману. В тому його поразка.

— Ти все це збагнув у нашому світі, Ойра-хане?

— Тут, дівчинко...

— А у вас такого нема?

— У нашім краю я такого не знав.

— Ти обіцяв мені оповісти про свої мандри. Я хочу послухати твою зоряну казку...

— Гаразд. Слухай, Марічко. Тільки важко мені оповісти все, що я несу в серці своєму. Колись ти знати-меш більше, як розум твій розквітне в повну силу. Про свій край нині промовчу, бо нема тих слів, які б щось передали тобі, пояснили. Я вже згадував, що потягли мене у мандри голоси далекого страждання і плачу... жадоба віддати власну повноту щастя й радості невітшним дітям загублених світів. І я рушив у путь...

— Як, Ойра-хане? На чому, чим?

— На кораблі, що може пливти в зоряному океані, ми вміємо їх творити.

— Я б хотіла політати поміж зорями. У сні я літала біля сонечка, біля місяця...

— Бо ти готова до польоту, дівчинко. Твоє серце дозріває...

— Ти мене коли-небудь візьмеш із собою?

— Можливо, візьму. Проте зажди... я оповім далі. Я летів від зірки до зірки, від планети до планети, шу-кав краю, звідки долинає плач дітей, де б моя сила, вміння, прагнення, розуміння були потрібні, жадані. Біля однієї зеленої зірки я знайшов гарний живий світ — затишний і милий...

— Хто там жив?

— Червоні маки.

— Лише квіти?

— Так я гадав спочатку. Сходило на обрії ніжно-смарагдове сонце, з теплого ґрунту пробивалися синьо-зелені парості, розкривали назустріч світилу тугі пуп'янки. Коли зірка була в zenіті, рослина давала прегарну квітку — пурпурову, з дивним п'яним запахом, якусь тривожну...

— Тривожну? Чим?

— Вона звучала загадковою мелодією, Марічко. Від неї линула ледь чутна пісня.

— Як дивно. А втім... пригадую, інколи мені здається, що й наші квіти співають... особливо соняшник...

— Чарівно говориш, Марічко. Напевне, так воно і є. Слухай же... Я сидів поміж квітами довго-довго, че-кав якогось дива. І дочекався. Повіяв легенький вітер, маки задзвеніли гучніше, звуки спліталися в казкові хорали, переливи, симфонії. І з тих звуків народжувалися в просторі тонкі, ледь видні постаті...

— Які вони?

— Подібні до людей. Синьоокі, золотокосі, з трепетними гнучкими руками. Вони танцювали серед кві-тів, гралися радісно одне з одним і танули, танули в просторі, щезали, ніби випаровувалися під променями зе-леного сонця. Лише деякі не танцювали, а поважно походжали поміж маками, збирали дрібненьке рожеве насіннячко і сіяли його в ґрунт. Я здивувався й запитав, чому вони не граються, не танцюють. Адже їхні товариші радіють, не думаючи ні про яку працю...

— Як ти зумів запитати їх, Ойра-хане?

— А як тебе розуміють тварини, коли ти дуже любиш їх? Певно, в серці є така мова, котра зрозуміла всім істотам...

— Що ж сказали тобі сіячі квіток?

— Вони відповіли, що квіти загинуть, якщо не посіяти зернята в ґрунт. Не буде квітів, не буде мелодії, не народяться чарівні істоти, щезне радість під променями зеленого сонця. Радість треба не лише відчувати, а й творити.

— То гарні істоти, Ойра-хане?

— Дуже гарні, дівчинко. Я довго милувався ними. А потім запитав, чи не потребують вони допомоги? Чи не бажають нового вияву, невідомого їм? Істоти не збагнули мене, залишилися чужими й байдужими. І я зрозумів, що краса теж може замкнути своїх творців у безвихідне коло, якщо вона стане метою досягнення...

— Ти кажеш — краса... А що вона для тебе, Ойра-хане?

— Лише стежка пошуку, дитя моє. Лише стріла, яку я пускаю у небо зростання. Лише сила, що нею до-лаю простір і час. Лише почуття, яким я творю свої задуми...

— А куди ти йдеш? Яка твоя мета, мій друже?

— Ти хочеш спіймати мене на слові, мудра дівчинко? Усміхаєшся? Не спіймаєш... Моя мета всюди, де мене чекають. Де жадають побачити мої очі, де моє серце зігріє інше серце, котре холоне від самотності, де моя рука вкаже шукачеві на нову стежину, що її він довго й марно шукав. Ось чому я залишив планету маків і поле-тів далі. На шляху стрічалося безліч темних, ворожих планет — породжень хаосу й мороку. Там кишіли моторошні чудиська, що пожирали одне одного в шаленій люті та злобі й знову відроджувалися в конвульсіях та прагненні вирватися з полону власної темряви. Я минав такі світи, бо що міг їм дати? Може, коли-небудь сусід-ня зірка спалахне палючим промінням і спопелить згущення драконів, і гармонійні зерна інших світів засіють звільнену планету для

осмисленого життя. Так мислив я і летів далі, а на серці все ж таки лишалася туга, бо відчувалося мені, наскільки тяжко розумним істотам творити красу й гармонію в нескінченному космосі...

Наступна зупинка була біля червоного сонця. На одній з планет я помітив бурхливу діяльність: навіть з космосу видно було велетенські склепіння райдужних будівель, в просторі пересувалися літаючі пристрої, по землі повзали, стрибали, котилися якісь металеві створіння. Шалене, яре життя! Мені захотілося запитати ту-тешніх жителів, чого вони прагнуть, чого шукають? Може, моє знання стане для них дороговказом? Та на пла-неті на мене ніхто не звернув уваги. Наземні пристрої кудись мчали з вражаючою швидкістю, завертали право-руч, ліворуч, кружляли по колу, заривалися під ґрунт. Я шукав мислячих істот поза пристроями і не бачив їх: всюди — лише невтомні, байдужі автомати, механічні створіння, що поспішали в нікуди. Проте не зовсім так! Я помилився: у них була мета. На цій планеті біля червоного сонця колись жили мислячі істоти, подібні до людей. Собі на допомогу вони створили механічних помічників. І здалося їм втішним, навіть смішним, що ті слуги до кумедного схожі на живих створінь. І до того сподобалося господарям планети користатися послугами механічних рабів, що вирішили вони сформувати власних двійників...

— Не розумію, про що ти говориш, Ойра-хане...

— Вони оволоділи такою майстерністю, Марічко, що могли відтворити людську подобу. Такі штучні іс-тоти все робили замість них: працювали, будували, навіть мислили, пізнавали довколишній світ, його закони...

— То вони стали просто ледарями, Ойра-хане. То вже не люди!..

— Гарно мислиш, дівчинко. Вони й перестали бути людьми. Незабаром виродилися, вимерли. А лиши-лися на планеті тільки їхні механічні подоби — бездушні, безсердечні. Вони не знали, навіщо живуть, яка в них мета, бо виконували тільки веління, колись закладене

нерозважливими творцями. Періодично потужні армії бойових машин повзли десь на широкі майдани у пустельних місцях планети і там розпочинали безглузді бої. Вибухав метал, падали з неба літаючі пристрої, горіли навіть піски та скелі довкола, понад континентами пливали чорні хмари пилу й диму. Потім все затихало, і байдужі машини знову розповзалися до своїх гніздовищ, щоб там розпочати формувати нові механічні армії для божевільного герцю. Я оглянув усю планету, жахнувся тому, що побачив, і рушив далі. Що можна там було вдіяти? Такі істоти мали чекати тільки знищення, то була своєрідна хвороба Всесвіту — поява технізованого життя...

— Ти такі жахи розповідаєш, Ойра-хане. Мені тяжко все збагнути. А як зветься та хвороба?

— Безглузда сила, Марічко. Вона майструється, твориться розумними істотами нібито для допомоги лю-дям, але потім, набравши розгону, виривається з-під влади творців. Мов лавина у горах, що змітає все на шляху. Отже, й сила не може бути метою, дитино, як і краса...

— А для тебе що таке сила?

— Лише відчуття моєї владності над стихіями. Лише моє знання, що розум може здійснити все що захо-че, але за велінням любові. Лише моя певність, що жодна потвора хаотичних світів не заволодіє назавжди космосом, зоряними просторами. Після червоного сонця я побачив жовте сонце, Марійко, а біля нього — на третій планеті — зустрів людей. Це була Земля. І тут мені довелося найтяжче, розпочалися мої дивовижні мандри у хащах людських душ...

Цвітуть каштани

В моїм саду,

І я, мов п'яний,

Іду, бреду...

Небесне поле —

Мій диво-сад,

На видноколі

Каштани в ряд.

Свічки вогнисті

Внизу, вгорі,

Дає намисто

Зоря — зорі.

Ті намистини

Плетуть вінки

У Сад Єдиний

Віки, віки...

Ідіть до мене,

Мої брати,

У даль шалену

Тут є мости —

Мости любові,

Мости пісень,

Щоб знову й знову

Горів цей день...

Щоб вічним Паном

Весна цвіла,

Мої каштани

Щоб зберегла...

Бачу, бачу, мій друже, — ти іронічно посміхаєшся: мовляв, хіба могли в дитячій психіці відкарбуватися такі хитромудрі розмови? Хіба посилено для юної свідомості збагнути те, до чого дорослий приходить в результаті довголітнього шукання й боріння?

Заспокойся, читачу! Я й не стверджую, що саме тоді, в тридцяті роки, мій друг і наставник саме так бесідував зі мною, що достеменно ці діалоги запам'яталися мені з тої благословенної пори. Будь-яке явище має свій розвиток у часі й просторі. Порівняймо видимі масштаби жолудя і дуба, котрому вже кілька десятків літ! Хто не відає про спільний ланцюжок зростання — хіба повірить, що з невеликого блискучого зерна виріс буйногри-вий зелений гігант?!

Так було й зі мною: жолудь дитячої душі вже тримав у собі все знання, котре розмотується нині, але воно було втаємничене, приховане не лише від дорослих — батьків та вчителів, а й від незрілого автора цих рядків. Вважаймо, що кожна мить людського життя — від народження до покидання цього світу — є Спільна Мить на Космічному Годиннику Буття. То чи варто дрібнити у цій розповіді мозаїку спільноти на розрізнені елементи? Краще одразу глянути на завершену будівлю мислі й чуття...

У кінці тридцять шостого року батько купив невелику хатинку в центрі села. То було дивне місце: з од-ного боку — круча над широким ставом, з другого — зелена левада, з третього й четвертого шляхи, що пере-хрещувалися: один вів з Краснопілки, пронизував усе семикілометрове село, прямував до Зеленьок, інший — виводив мимо церкви у степ, а далі — до Кагарлика. По ліву руку, при виході з Буртів, розкинувся велетенсь-кий сад (яблуні, груші, шовковиці, осокори), за ним — на широкій площині школа, збудована ще до революції.

Хатиночка малесенька, під стріхою. Оточена садом: чотири столітні груші-гливи, багато слив, вишень. Обійстя на горі, одне-однісіньке, ніби своєрідний пуп. Я й досі відчуваю його як таємниче місце сили. Воно напоїло мене потугою для важкого ціложиттєвого шляху...

До нашого убогого притулку заходило багато людей: учителі, учні, механізатори — батькові знайомі, го-сті з інших міст. Тут я вперше почув страшні слова про Сталіна. Хоч у школі нам говорили про вождя лише патетичні славослів'я, хоч тоді дитячі хори самовіддано розучували пісню М. Рильського та Л. Ревуцького "Із-за гір та з-за високих сизокрил орел летить" — інколи крізь потік фіміаmu проривалися фрази та речення про правдиву суть цієї людини.

Досі пам'ятаю пісеньку, що її співали пастухи на полі:

— Ходить Сталін по городу

Та збирає ломачки,

А у нашому колгоспі

Виздыхали конячки...

Або ще таке:

— Товарищ Ворошилов, война уж на носу,

А конница Буденного пошла на колбасу:

Навіть на весіллі п'яні витинали, пританцьовуючи:

— Сидить баба в бур'яні,

Підщитує трудодні,

Проробила аж сім день.

Заробила трудовень...

Все це тінями проходило мимо, але вразили мене слова учительки Лесі Сергіївни, коли вона, зупинив-шись перед портретом Сталіна, доторкнулася кілька разів до його чола і з притиском сказала:

— Ех ти, низьколобий кат! Чи довго ще питимеш кров? Коли вже наситишся?

Залишившись наодинці з матір'ю, я запитав, що означають страшні слова учительки. Мама зацитькала мене, благаючи, щоб я забув про все, що почув, і ніколи не згадував.

Тепер багато пишуть про те, що люди не знали про злочинну суть диктатора, вважали його справді "ба-тьком народу", "вождем усіх пролетарів", "корифеєм наук" і так далі, проте навіть моїх дитячих спогадів доста-тньо для того, щоб заперечити таке наївне або лукаве твердження. Хіба міг би лицемір і ханжа, неук і політичний бандит обманути віковий досвід і мудрість народу? Достатньо було послухати його мову — убогу, примітивну, з притягнутими за вуха сентенціями про Антея, котрому повинні уподібнитися більшовики, бо, доки вони, мовляв, з народом, доти непереможні, а відірвуться — загинуть, як той міфічний титан, син Геї-Землі. І кожен найпростіший гречкосій розумів, що вся ця риторика — балаганне хизування, бо давно вже ця дворушна душа одірвалася від народу, ба навіть не була з ним поєднана. А разом з тим творилося якесь диво: юні покоління щиро приймали до серця ідеї та ідеали революції, жадібно поглинали книги про героїв жовтневої бурі, з трепетом дивилися фільми про Чапаєва чи Щорса, хоч і знали, що країною керують люди, цілком чу-жі комуністичним ідеалам, навіть ворожі. Бо кожен крок "вождів" віддавав брехнею і жорстокістю. А освіченіші сучасники навіть робили далекосяжні політичні аналізи й прогнози. Пам'ятаю гнівні слова директора шко-ли Якова Єфремовича, що вирвалися в нього при бесіді з моїми батьками:

— Якби не голодовка тридцять третього, якби не масові репресії, розстріли, — Гітлер не прийшов би до влади...

Батько запитав, чому Яків Єфремович так думає. Той достатньо логічно аналізував європейську ситуа-цію, розповів, що в німецьких газетах публікувалися фотографії померлих від голоду, вагони з репресованими, убогі хати, занедбані господарства. Часописи рясніли велетенськими заголовками: "Плоди комуністичного будівництва", "Новий світ більшовизму" і тому подібне. Громадська думка Заходу жахнулася, і виборці віддали голоси демагогу Шікльгрубєру-Гітлеру. "З вогню — у полум'я!" — коментував директор. І додавав, що нашій країні доведеться воювати з Німеччиною. І війна та буде страшною. Він так і казав: "Війна буде страшна!" Чо-му він робив такі висновки, я не розумів,

але згадую, що аж до початку герцю з гітлеризмом Яків Єфремович сумно пророкував жахливу руїну з-за божевільної політики Сталіна.

Так щоднини розчахувалися дитячі душі, годовані водночас різними потоками інформації: один потік — фіміам у школах або з трибун, інший — у повсякденному житті: в хатах, на вулиці, в колгоспах, на полі. Така духовна всеїдність, безумовно, вела до спустошеності, байдужості, тотального, нескінченного страху. Формувалася істота демонічного типу: все дозволено, якщо міліція або прокурор не бачить. Совість? На тому місці, де була совість, виріс... Не можна красти? А ми не крадемо, ми беремо, бо все наше. Голові можна, комірникові можна, районному начальству можна, а мені — не можна? Ха!

Вікові ідеали, традиції перемішувалися, рушилися на землю, як і хрести та бані з церков. Я тепер дуже гостро розумію автора "Слова о полку Ігоревім", читаючи фразу: "Див обрушився на землю". Справді, як могли інакше пращури сприйняти жахливу інверсію духовного життя, коли візантійці нещадно викорчувували прада-вні вірування, коли Дива — кумира Всесвіту, Духа Зоряного Дивокола — було оголошено поганським забобо-ном. І, як тоді, тисячу літ тому, з гордого праслов'янина, воїна Світовида-Дажбога, ліпили нікчемного грішника, раба божого, так і тепер — після проголошення найлюдяніших ідеалів — сутність людини перемелювалася в ніщо, в прах, в пару, в елемент слухняної юрми. Що ж це за історичні повтори, що за дивні цикли жорстоких уроків? Який іспит має скласти наш народ у космічній аудиторії великого учителя — Життя?

Урок Сталіна страшний. Та чи пішов він на користь народній свідомості? Будьмо гранично правдиві — ми вже не здатні тотожно засвоїти його. Протягом тисячоліть так багато втрачено вартостей, порушено такі глибочені підвалини духу, що мільйони людей просто-таки не здатні бути суверенними душами, зберігати непідлеглість перед тиском обставин.

Урок Сталіна в тому, що мільйонні маси можуть бути зведеш до дикої юрми, до бидла, до зграї тіней зу-силлями кількох злочинців, якщо вони зуміють оволодіти важелями, механізмом влади.

Проте що ж таке влада?

Пращури, котрі творили слова, ототожнювали Слово й Сутність. Влада означає: діяти влад, ладувати, тобто гармонізувати суспільні явища на благо кожного учасника громади, вічевої спільності. Тому Владар, Владика — величне покликання. Каменяр чудово розумів це, коли творив невмирущий образ Захара Беркута — такого духовного Владику давніх часів.

Але чи можна ладувати з рабськими душами? Нікчем веде лише інстинкт страху.

І чи може злочинний повелитель ладувати? Він прямо протилежний ладові, а тому й не спроможний ста-ти композитором суспільної гармонії. Якби сталося таке диво, що Сталін, Каганович, Берія, Молотов, Маленков та їхні поплічники раптом захотіли ладувати, діяти добро, чинити справедливо й людяно, — чи змогли б вони це зробити?

Це неможливо. Контрреволюційна мафія — є результат багатовікового накопичення негативних якостей у сутності наших народів. Рік за роком, вік за віком тривав поєдинок між душами зла й добра. Глибини народ-ної свідомості громадили Монблани чеснот, але й Еверести підлот. Чи існував у суспільному організмі той се-паратор, котрий концентрував би найкращі зерна щирості й чеснот, ладував їх, оберігав? Хтось скаже про ла-дуючу роль релігії, церкви. Але ж та роль була вельми риторична й проблематична. В храмі проголошувалося: "Не вбий!" Та коли держава вимагала убити — священики благословляли мільйонні маси на руїну, на крово-пролиття; в храмі закликали: "Не можна служити Богові й Мамоні!" — проте "Мамона" була рідніша й ближча не лише неосвіченим гречкосіям, а й слугам Божим.

Отож не будемо показувати пальцем на недавні часи, гляньмо в глибину віків: уже там ми позбавилися суджених Владарів духу — волхвів, мудреців, ведунів, знахарів, котрі передавали естафету людяності й розуму з прадавності, уже там втратили орієнтири моралі й етики, відірвали їх від процесу повсякденного життя. Щез-ла велика тотожність Внутрішнього й Зовнішнього Всесвітів. А розчахнута людина — вже не людина. Міфіч-ний символ — Ігор Рюрикович, котрий замість ладування застосував насилля супроти древлян, а тому законо-мірно був розчахнутий.

Революція стихійно прагнула вернутися до судженого ладування народного життя. Проте сили руйнації та хаосу переважили. Героїчні душі, штурмуючи редути мороку, гинули у вихорах катаклізму. Лідер Великого Оновлення теж згас у перші роки практичного пошуку нової стежки, оточений заздрістю, підлістю і дворушніс-тю лукавих псевдосоратників. Воістину, Революційний Див рухнув на землю! А під його уламками знову й зно-ву гинули залишки ентузіастів, угноюючи вічну мерзлоту Півночі благородними тілами...

Про яке ж ладування, владування можна було говорити? Про який спів соловейка у котячих лапах? Ро-зуміючи, що рано чи пізно народи світу збагнуть пекельну зраду, узурпатори влади вже не могли зупинитися в зусиллях нищити кожного, хто бодай в потенції міг би осмислити зміст контрреволюційного перевороту. Гран-діозний ноосферний експеримент ввібрав у себе всі вікові засоби підступу й зради; навіть учення про Велику Матерію, котра у титанічних циклах творить і плекає Вищий Цвіт — Дух, було містифіковано й обездушено. Чим завершилося це "вигнання Духу" з свідомості, з книг, з термінології, з виховання, з поезії — ми тепер гірко усвідомлюємо. І в цій диверсії, можливо, більше лихо, аніж у розгромі сільського господарства. Більше того, саме обездушення людини привело її до байдужості, до зневіри у вартісність праці на землі.

І вічно стоїть переді мною жахливе запитання: якщо отакі космічні "ін'єкції" жорстокості та безумства, убивств і безжального маніпулювання

долями народів, якщо феномени Гітлера й Сталіна не пробудили Землю до тверезої дії братання, пошуку спільного критерію буття, творчого повстання супроти засилля антикультури та мілітаризму — то де та сила, де те ладування, що спроможні вивести мислячу істоту з прадавнього інферно-пекла?..

Та повернемося до моїх дитячих літ. Що найбільше запам'яталося в четвертому, п'ятому, шостому, сьо-мому класах?

Книги. Духовне джерело розуму й любові, що текло з вічності у вічність. Я поглинав той напій мудрості невпинно, невтомно, ігноруючи оцінки критиків чи вчителів. У мене була своя шкала вартостей, мабуть, вона є у кожної дитини, тільки дорослі швидесенько її замурують цеглинами догматів, упереджень, попереджень, заборон. Наприклад, автор книги може торочити про велич або героїчність того чи іншого персонажа, а юна душа читача відчуває, що це брехня, що "герой" оповіді далеко не герой, а може, навпаки — убогий пристосу-ванець і підлотник. Найбільше мені припадали до серця книги про романтичних і мужніх шукачів небувалих країв та подвигів. Разюче запам'яталися на все життя герої повісті Жуля Верна. "Таємничий острів", епопея капітана Немо — ціла енциклопедія мудрості, відваги й людяності. Загадка впливу книг французького генія хіба розгадана досі? Гадаю, що сила того впливу у глибинній щирості автора, у повнокровності творчої думки. Книги Жуля Верна — не вигадка, не міраж, його герої живуть в ноосфері людства, може, реальніше, ніж деякі так звані "живі" люди.

Ми, діти, гралися в фантастичні пригоди, наслідували героїв романтичних книг. Навіть цуценя, подаро-ване мені в день народження, я назвав Топом на честь знаменитого пса з "Таємничого острова". До речі, доля мого улюбленця завершилася трагічно. Від'їжджаючи в сорок першому році з Буртів, ми залишили вже дорос-лого Топа добрим людям. Під час окупації Топ накинувся на німецького офіцера, схопив за халяву чобота, і той застрелив його з парабелума...

Окрім книг, у пам'яті закарбувалися яскраві спогади про досліди на уроках фізики, хімії. Фізику у школі викладав чудовий учитель Артем Михайлович Шкляр, хімію — його дружина Ніна Іванівна. Він був самовідданий до божевілля: костюм його вічно мав на собі знаки дослідів та експериментів — руді плями від вибухів, спалахів, кислот. Ми розкладали воду на кисень і водень, наповнювали повітряні кулі, запускали гігантських зміїв у піднебесну височінь в час грози, вивчали тиск сонячних променів, майстрували самі мініатюрні радіо-приймачі та електромоторчики. Ясна річ, що навіть ледачі та тугодумні учні любили Артема Михайловича, хоч і отримували "посередньо" чи "дуже погано". Гай-гай! Відтоді я не зустрічав учителів такого польоту, такої щирості, такої людяності...

Та понад тим ткалося марево мого втаємниченого життя, куди увійти не міг ніхто. Там шуміли очерети над ставом, там співали нечутну пісню вусаті ячмені у степу, там привітно миготіли зорі, закликаючи в далеку, у вічну стежку пригод і радісних зустрічей, там знову й знову приходив у світлицю дитячого серця таємничий супутник і наставник, готуючи юну душу до тяжких, складних стежок прийдешнього, розкриваючи смисл і призначення минулих доріг...

ОЙРА-ХАН НА ЗЕМЛІ

Лежав на шляху кізяк. Жук-гнойовик доповз до нього і заходився порпатись. А неподалік на квітах бджола смакувала солодкий нектар. Побачивши жука, гукнула:

— Гей, брате, чи охота тобі в гнояці ритися? Ходи до мене, спробуй нектару квітового. Як вип'єш краплю — до смерті не забудеш! І вже нізащо до бридоти своєї не повернеш...

Жук поворушив вусами, зітхнув докірливо і так сказав:

— Знаю, що добрий нектар у квітки. Та хтось пови-нен очищати гнояку на Землі. Якби не моя праця, то все довкола потонуло б у бридоті. Неси свій мед, проте не заважай мені...

Про Землю Ойра-хан оповідав Марічці таке:

— Мій літальний пристрій зупинився на Карпатських горах. Я відчув незвичне тяжіння, побачив чужі для мене зелені рослини, холоднувате блакитне небо, хвилі синіх вершин. Щоб знати, як діяти в цьому світі, треба було побачити тутешніх розумних істот, тварин, будівлі, вивчити звичаї, спосіб спілкування, рівень куль-тури й освіченості...

— Ойра-хане...

— Що, Марічко?

— А ти прибув таким, як тепер? У твоєму світі люди такі самісінькі, як у нас?

— Ні, дитино. У нас цілком відмінний світ, інші тіла, природа, звичаї...

— А як же ти став ось таким?

— Я змінив себе пізніше, коли побачив і пізнав форму людей.

— Ой, обманюєш! Хіба можна змінити тіло?

— Чому б і ні, Марічко? Навіть на Землі є тварини, котрі, втративши кінцівку або хвіст, одразу ж ви-ро-щують втрачене знову.

— Я знаю! Ящірка вміє так робити!

— От бачиш! А ми в своєму світі навчилися міняти форму обличчя, рук, ніг, вирощувати крила, набувати образу істот з інших світів.

— Ой, як цікаво! І ти міг би полетіти?

— Атож!

— Покажи мені, Ойра-хане! Хочу видіти, як ти летиш!

— Гм. Хіба тобі не досить ілюзій? Ти ж бачила, як я літаю над ареною...

— Я хочу на правду, а не в ілюзії...

— Добре, Марічко! Ти зможеш побачити все-все, що я вмію, але тепер оповім, що було зі мною далі. Ко-ли я вийшов назовні з апарата, то був страшенно вражений. Пам'ятаєш, коли ми проїжджали з цирком гірськими плями, то милувалися водоспадом. Потік ревів, бризжав піною, стрибав по камінню, іскрився веселкою в променях сонця...

— Пам'ятаю, Ойра-хане...

— А взимку вода замерзає. Потік зупиняється, водограй щезає. Зникають веселкові барви, нема прагнення води, дзвінкої пісні джерела. Так от — подібне відчуття замерзлості, закрижанілості виникло в мене, коли я ступив па Землю. Повільний, тягучий плин часу, непорушні рослини, вайлуваті, напівсонні тварини. Лише пта-хи трохи розбивали загуслість, ширяючи в небі. Та ще в око мені впала краса гірських квітів. Зовні вони були непорушні, але в суті своїй пломеніли, як правдивий вогонь. Ти розумієш, про що я мовлю, Марічко?

— Я стараюся, Ойра-хане! Ти говори, говори...

— Неподалік від місця приземлення паслася отара ягнят. Там я побачив кількох чабанів. Деякі впали на землю, декотрі стояли на колінах і невпинно кланялися...

— Хі-хі! Може, вони прийняли тебе за янгола Божого?

— А так, так, Марічко! Проте спочатку я не розумів, що все це означає. Чому вони перебувають у таких дивних позах приниження й страху. Я хутко вивчив закономірності довколишніх форм, тіл, будову, зв'язки, барви — і змінив своє тіло за взірцем тих людей, котрих зустрів...

— Ой, як цікаво! І страшно! Я б теж злякалася, якби не знала того, що ти оповів тепер. А яким ти був перед тим? У якій формі?

— Згадай вогонь. Багаття нібито одне й те ж саме, але язики полум'я невпинно міняються, іскряться, танцюють. Така багатоявність, багатоликість дозволяє істотам нашого світу одразу пізнавати безліч явищ і по-дій у поєднанні, у спільності. Ти розумієш, Марічко, те, про що мовиться?

— Може, не розумію, а... відчуваю, мій друже...

— Чудово. Це ще краще, ніж зрозуміти. Так от... Щоб уподібнитись людям Землі, я ніби вводив потік вогню у річище, у загуслий час і простір. Я "замерзав", Марічко...

— Тобі було боляче?

— Мені було дивно. Ніби незримі нитки сповивали моє тіло, серпанок спадав на очі, вуха, відчуття. Світ ставав глухий, далекий, чужий, незбагненний. Пізніше, коли мені пощастило подолати цю відчуженість, при-йшла полегкість, а спочатку на душу навалився невимовний тягар. Проте я ж сам ішов на стежку добровільної жертви, а тому земний полон

став необхідністю. Я знищив свій летючий корабель і рушив униз, в долину...

— Як то знищив? Навіщо?

— Здобутки далеких світів не можна залишати істотам, котрі ще не здатні їх створити чи зрозуміти. Та-кий закон моєї планети. Тому я перетворив корабель у хмарку газів.

— Як страшно! А що ж тепер, Ойра-хане? Ти навіки залишишся тут? Не повернешся додому?

— Зможу, Марічко, вернутися. Я залишив зародок мого корабля.

— Зародок? Що це таке?

— Ніби яйце. Ти ж знаєш — дорослий птах зносить яєчко, а в ньому вже є зародок майбутньої істоти, подібної до своїх батьків...

— Так то живе...

— Ми навчилися робити те ж саме для машин. У малесенькому яєчку дрімає вже готовий корабель, його подоба. Коли я захочу, за моєю командою яєчко почне рости і перетвориться у велетенський зоряний корабель. Тільки зародку потрібна речовина, своєрідна "їжа" — метали, камінь, повітря...

— Ух ти! Все як у казці. Яйце-райце! А що ж було далі з тобою?

— Надвечір я спустився до густих лісів. Іти було важко, незвично, бо тяжіння у нашому світі відсутнє: там можна літати, миттю проникати на будь-яку відстань, просочуватися крізь тверді перепони. Тут, на Землі, кожен крок давався мені з болем і напругою. І я збагнув, що це теж має

велике значення. Якщо в цьому світі сягнути космічного рівня, високої думки — такий здобуток піднімає людину до казкової могутності. А втім... ти ще не зрозумієш, про що я мовлю. Постараюся говорити простіше... Стіна ялиць і смерек оточила мене три-вогою і сутінками. Щось величне, але й сумне було у замислених краєвидах. Незабаром серед темряви заясніло багаття, воно танцювало на високій скелі над потоком і здалося мені рідним створінням. Я попрямував туди і побачив людину, подібну до вівчарів, що впали переді мною на коліна. Проте цей зустрічний поглянув на мене без страху, а привітно й дружньо.

— Хто він був, Ойра-хане?

— Гірський легінь. Опришок. Їх люди називають розбійниками... люди, котрі мають владу на Землі...

— Йой! А він тебе не зобидив?

— Навпаки, я відчув у ньому високий розум і достойність. Він мовчки показав на плесканий камінь біля багаття, запросив сідати. Я сів і зацікавлено розглядав його, а він — мене. Побачивши, що на мені тоненьке вбрання, чоловік дістав з своїх припасів теплу вовняну одежину і запропонував, щось гостинно сказавши при цьому. Я відмовився, давши знак, що не замерзаю. Тим часом психічний стрій його душі передавався мені, мов іскристий самоцвітний потік. І ще цікаве явище я відзначив, Марічко: на опришкові було чарівне вбрання — вишита сорочка, широкий кований пояс, розцяцькований кожушок-безрукавка, її в горах називають кептарем. Люди бачать в тих візерунках лише прикраси, а я помітив ще й незриме для вас, що вкладене серцями вишива-льниць, ковачів, майстрів та дівчат, котрі схилялися над тим нехитрим шиттям. Там, в тих узорах, сріблилася кожна сльоза, променів кожен сміх, перлами грали дівочі веселощі, сумно бриніли в чорних барвах розпука й безнадія, дзвінко співали молоточки мольфарів, що заклинали бойові пояси для гірських войовників. Творча невичерпність мислячої істоти, закована у плин узвичаєного життя, зияшла-таки вихід для себе і бачила казку там, де,

здавалося, гинула всяка надія. Я дуже тішився, Марічко, бо відчув, що потрапив у світ великого боріння і сподівання...

Збагнувши душу зустрічного опришка, я вже міг спілкуватися з ним, а він теж чув мої думки, як зрозумі-лі для себе слова.

— Я бачив, — сказав чоловік, — щось з неба впало. Блискуче й вогняне. Гадав, що то падуча зоря. А те-пер з'явився ти. Химерний, майже голий. Може, ти зоряний чугайстер?

— Я людина з неба, — відповів я опришкові. — Мандрівник поміж зорями. Ти мене розумієш?

— Розумію, — кивнув легінь, підкидаючи сухий хмиз у вогнище. Чорні очі з-під нахмурених брів дивилися гостро й зацікавлено. — Щось мені дідо розповідали про небесних людей. Буцімто колись часто прилітали небесні люди на Землю, зустрічалися з нашими пращурами, навіть одружувалися з гарними дівчатами. А пізні-ше, та й ниньки, те припинилося, щось не чутно... То ти з далекої зірки? А з якої? Покажи...

— Її не видно звідси.

— Он як. Чому ж прилетів ти вогняним змієм на землю? Що хочеш мати? Що добути?

— Хіба неодмінно щось треба добувати в інших світах?

— Аякже! Ґазда оре поле, сіє пашницю, хоче добути врожай. Пан володіє Ґаздою, примушує його віддати частку врожаю, щоб мати й собі зиск, багатство. Птах ширяє попід хмарами, але дивиться пильно вниз, чи не знайдеться десь на землі харчу, щоб мати собі смачне снідання. Все, все шукає собі здобичі...

— А якої здобичі шукаєш ти?

— Волі! — гостро відповів опришок.

— Для кого?

— Як то — для кого? Для себе й для інших!

— І ти її маєш?

— Так.

— У чому твоя воля?

— В мені, — щасливо засміявся опришок, і його брови приязно розійшлися над похмурими очима. — В кому ж іще, небесний пришельцю? Ось в моїй руці бартка — знак свободи. Ось ялиці — глянь довкола — стоять, мов сторожа вірна, пильнують мій сон, ген зорі далекі, звідки ти прилетів, шепчуть мені таємне слово, що його, може, й ти не чуєш, потік прозорий втишує мою спрагу і співає дивні пісні, гори відкрили навіки схованки свої, аби вороги не знайшли мене...

— Гарно ти говориш, людино. Гарно й справедливо, я це відчуваю. Проте твоя свобода на лезі цієї барт-ки?

— То й що?

— Адже бартка є і в твоїх ворогів? І вони можуть зібрати потугу сильнішу, що зломить тебе!

— Мене? — зареготався опришок, і луна покотилася над горами. — А то як можливо зламати мене?

— Оточать, заскочать десь. Уб'ють...

— Можуть убити, — згодився опришок. — Але ж волі моєї не вб'ють. Волю віддають лише добровільно. А хто має звільнений дух — що тому смерть? Вороги можуть мати моє мертве тіло, але не мою душу, небесний пришельцю! Ти збагнув?

Я збагнув його, Марічко! Він у грубому, похмурому світі добув такі скарби серця, які притаманні високим світам. Я зустрів прекрасну істоту, хоч вияви її були, можливо, жорстокі і для мене неприйнятні...

— Що ж, ти мислиш правильно, — сказав я. — Ти вже став понад законом своїх ворогів, котрі жадають забрати від тебе неправедний здобуток. А інші? Ти їм даси волю?

— На жаль — ні! Волю не можна ані дати, ані подарувати. Її можна лише завоювати. Відчути в собі — і відстояти силою. Подарована воля стає рабством. За все подароване треба платити. А я не волію віддячувати нікому — навіть Богові!

— Богові? А хто такий Бог?

— Ти не відаєш Бога? — засміявся опришок. — Прилетів з неба і не знаєш, хто такий Бог? Хто ж ти тоді — сатана?

— Не знаю, про кого ти питаєш...

— Ну і я тобі ніч не можу сказати про Бога. То справа наших панотчиків. Бажаєш — говори з ними. Я волію розмовляти про волю з горами і небом зоряним. Вони fajно розуміють мене.

— Гарно говориш. І все-таки — що ж ти даєш іншим людям?

— Прокладаю стежку, — гордо відповів легінь. — В кого заболить серце, той побачить мою стежку. А побачить — піде. А піде — відчує подих гір, збагне мову вільної волі!

О Марічко! Опришок говорив мені простою мовою те, що я хотів висловити складнішими поняттями. І збентежилося моє серце. Радісно було й сумно водночас...

— А чому сумно, Ойра-хане?

— Тому що я бачив дещо таке, чого не видно було самому опришкові. У ньому пломеніло прагнення во-лі, але воно горіло поміж темрявою диких почуттів і пристрастей. Ще довгий, невимовно довгий шлях стелився йому до повного звільнення, до великої зоряної волі. Проте він мав силу, щоб одразу розірвати ланцюги власної духовної тужавості. Я йому сказав про це відверто. Він дивно глянув па мене й запитав:

— Навіщо ти тут? Чому покинув свій край?

— Хочу іншим світам розповісти про далекі краї радості й вільності, бо почув здалеку плачі й жалі. Хто чує поклик страждання — має поспішати туди.

Опришок хитро осміхнувся.

— Ти дивний. Коли рвешся на поміч комусь, отже, сам не маєш повного щастя й волі. Повне щастя ро-бить душу глухою. А ти ще почув горе, отже, хочеш доповнити свою радість тут, де тяжко й моторошно, де криваво й тужливо. Адже так? Чому ж я маю летіти до твоїх світів, де ти можеш дарувати безхмарну радість? Сонце гріє мене, проте це не означає, що я повинен летіти до сонця, щоб згоріти в ньому. Я передам його про-менистий дарунок бідному ґазді силою моїх рук, усмішкою мого серця, співом веселих коломийок. Все на світі розкриває серце своє і показує сонцю квітку, що її зуміло виростити. Навіщо ж кликати людей до тих плодів, яких вони не мають у своєму серці? Орел підніметься за хмари, але горобцеві туди зась, хоч і має він крила. Кожному — суджена стежка, пришельцю!

Я ще довго розмовляв з мудрим опришком біля приязного багаття. Пив серцем його палкі слова і розумів, що не просто віднайти спів'єдність сущого, бо кожне явище, річ, істота прагнуть відстояти свою неповторність від впливу довколишнього світу і неповторність цю розуміють вельми обмежено. Опришок мислив правильно, але звужено: він бачив плід лише тимчасовий — плід квітки, дерева, тварини, людини. Але не міг ще втямити, що в найменшому зерні, а тим більше в мислячій істоті, приховано неосяжний плід — можливість вічного буття...

На світанку я попрощався з доброзичливим легінем і рушив далі. Жаль було розлучатися з ним, та й він дивився мені вслід сумно, тривожно, замислено.

В долині я побачив селище — притулки красувалися на схилах гір мальовничо й вільно. При вході стояла висока будівля — мелодійна, пісенна. Блищали хрести, над горами пливли урочисті звуки дзвону, довкола юрмилися люди в барвистому вбранні.

— То церква, Ойра-хане...

— Так, так, Марічко. То був храм, де поклоняються вищим світам та істотам. Я зацікавився будівлею, підійшов до неї. Люди зачудовано дивилися на мене, сміялися, перешіптувалися. Я ступив до храму, там горіло безліч вогнів, вгорі, на склепінні, вирізнялися мальовані золотими барвами зірки, поміж тими світилами ширяли крилаті істоти. А внизу стояв чоловік у золототканому вбранні і щось мелодійно вигукував; хор підтримував його потужним прегарним співом. Я намагався збагнути суть співу й вигуків, але втямив лише одне: люди не-впинно прохають помилування за вчинений колись злочин... вчинений предками дуже давно. Багато жінок і чоловіків стояло на колінах, схиляючись у поклонах достеменно так, як ті вівчарі на полониш, котрі побачили мій корабель, що спускався з неба. І я подумав: чи не виділи коли-небудь люди таких, як я, пришельців? І намалювали крилатих істот в зоряному небі, а пізніше почали їм поклонятися. І захотілося мені пояснити їм, що не треба боятися небесних братів, що там, у далеких світах, живуть друзі,

що вони чекають мислячих істот Землі там, на неосяжних полонинах, як дорогих гостей...

Доки я так міркував, служіння завершилося, і до мене підступив чоловік у золототканих шатах. Довкола юрмилися люди, дивилися на мене запитливо, очікувально, з острахом і подивом. Священик гостро запитав:

— Хто такий? Чому входиш до храму в неподобному вигляді? — Він осудливо глянув на моє блакитне трико, що щільно облягало тіло. — Чому на чоло не кладеш хреста, навіщо спокушаєш люд викликом дияволь-ським?

Я доброзичливо сказав йому, що прибув з далеких зоряних світів, аби допомогти кожному, хто має по-требу втіхи.

— З далеких світів? — перепитав священик. — З яких? З Америки, Франції, Англії?

— З небесних, — відповів я. — Моя зірка дуже далеко від вашого Сонця.

— То ввій, певне, янгол Божий! — злякано гукнула якась жінка.

— Аякже, янгол — сміялися чоловіки. — Хіба янголи ходять по світу без штанів? Вони літають біля Бога та славлять його. І де його крила? На чому він прилетів?

— Хутчіше він диявол, — буркнув священик, міряючи мене гострим поглядом. — Покличте ввійта. Не подобається мені цей янгол. Чи не повідаєте ви, добродію, правду?

— Кожне моє слово — правда. Вчора я спустився па зоряному кораблі в горах. Мене бачили пастухи...

— Було таке! — загомоніли люди. — Вівчарі прибігли з полонини, оповідали, що вогняний вихор летів з неба, а в ньому — страшний дух. Так тільки ж цей безштанько не страшний і не вогняний!

— То кажеш — з неба? — іронічно озвався священик. — І що ж ти там дієш?

— Живу, — здивовано відповів я. — Спілкуюся з іншими братами своїми, радію, пізнаю Всесвіт...

— А Бога ти бачив?

— Якого?

— Як то — якого? Бог єдиний, вічносущий, всевідаючий. Все у світі — його творення: янголи, люди, твар земна, сонце і зірки. Як же це ти не відаєш цього? Чому не знаєш Бога?

— А ви його виділи?

— Ми віруємо в нього. Батьки відкрили нам його волю.

— В чому його воля?

— Щоб ми покаялися. Щоб любили свого Творця і ближнього свого. Щоб жили у покорі перед владою, бо всяка влада — від Бога. А в тобі видно гординю. Чи не темним духом ти посланий?

— Не збагну твоїх слів, людино в золотому вбранні. Всесвіт — поле для вільної, радісної дії. Навіщо ж спокута, покора? Кому, за віщо? Ваші кайдани, ваші темниці — у вашому серці. Ви вільні, ніхто не тримає вас у в'язниці...

— Заткніть йому пельку! — крикнув священик. — Це не янгол небесний, а опришок гірський. Єретичні думки, підбурливі розмови. Негоже вам, людоньки, слухати його! Ведіть до в'їта, хай він розбереться!

Мене схопили міцні руки селян. Я міг би звільнитися, нав'язавши їм ілюзію, проте хотілося знати, що люди діють в таких випадках, яка їхня влада, куди вона веде мислячих істот. Тому я піддався і покірно пішов до в'ї-та. Були нудні розмови з старим, обмеженим чоловіком, він нічого не втямив. Потім — поліція у великому міс-ті, згодом — в'язниця. Мене допитували, глузували з моїх слів про далекі світи, про вільних зоряних істот, ви-магали назвати спільників-опришків, з якими я буцімто зв'язаний. Згодом мені набридли такі порожні бесіди, якось вночі я приспав вартових і вийшов на волю. Зі мною втекло кілька заарештованих опришків. Я знову опинився в горах, поміж приятними, сумними смереками...

Майнула думка: може, повернутися до рідного світу?! Навіщо збурювати серця чужих істот бажанням, які ще не народилися в їхньому розумі? Навіщо їм моя істина, коли вона не визріла на земному ґрунті, не стала власним прагненням? А потім — прийшли хитання, сумніви. Невже в цілім світі не знайдеться душі, котра жа-дає полетіти до нового вирію? Невже ніхто не зважиться прокласти невидимий шлях до Краю Свободи? Не мо-же такого бути!

І я залишився, Марічко, на твоїй планеті. Блукав горами, лісами, доки зустрів твого тата — Агійо. При-йшло рішення: найкраще мандрувати з цирком. Бачити різні країни, людей, вивчати душу мислячих істот, їхню історію, уподобання, сподівання. Мати можливість зустріти щось несподіване. Тепер ти знаєш головне, Маріч-ко, хто я, звідки, чому я тут...

ВТЕЧА

— Дружив я з гусеницею, — хвалився черв'як-дощовик товаришеві. — І знаєш, що вона вдіяла?

— А що?

— Обплуталася якоюсь павутиною, закрилася в ляле-чці, нікого не впускала...

— Мабуть, вона збожеволіла!

— А потім дірочку прогризла і в небо полетіла. І де вона крила взяла?

— Я ж сказав — божевільна. Подалі від таких. Лі-зьмо в землю...

Підслухавши все те, що Ойра-хан оповідав Марічці, я кілька вечорів до моторошності в голові міркував над тими химерами. Невже все правда? Інші світи, далекі зорі, інші люди, співаючі квіти? Такої казки навіть баба Химка не знає. От би й собі побувати в тих краях — я б нізащо не злякався! Але навіщо жандарми змусили вітчима слідкувати за фокусником, чим він їм страшний? От якби зустрітися з Ойра-ханом, розповісти йому про те, що замишляють проти нього. Так, мовляв, і так! Бережіться! І ще можна сказати, що я чув усе, про що він оповідав Марічці. І вірю тим казкам, бо вони приязні, гарні, добрі, бо правдиве — тільки гарне, добре слово. А зло — неправдиве! Від нього тяжко па душі, незатишно. А правдиве приємно лоскоче у грудях, як літній легіт-вітерець...

Одужавши, я стрівся з Тарасиком і все-таки оповів йому. Разом з ним вирішили ми побачити Марічку, а через неї попередити Ойра-хана. Одразу ж того вечора, як впали сутінки над Бугом, ми наблизилися до балага-на і заховалися в кущах. Чекали довго-довго, але таки дочекалися. Марічка вийшла з хвіртки цирку в супроводі веселого, грайливого пса, подібного до білого клубочка.

Я виступив зі схованки й придушено гукнув:

— Марічко! Марічко!

Дівчина здригнулася, зупинилася. Оглянувшись, побачила нас із Тарасиком, здивувалася. Пес затявків, застрибав довкола нас. Марічка цикнула на нього.

— Хто ви? Звідки мене знаєте?

— Ходи сюди. Маємо важливе діло до тебе... Марічка несміливо наблизилася, придивилася.

— А, це ті хлопці, що впали згори... тоді, у цирку? Першого вечора, як ми почали виступати?

— Ми, — згодився я.

— Навіщо я вам?

— Не ти нам потрібна... а Ойра-хан!

— Он як! Чого це вам заманулося побачити його?

— Ми йому про все скажемо. Велика небезпека для Ойра-хана. Ми дізналися... і вирішили знайти його, щоб попередити...

— Добре. Я хутко...

Вона побігла назад, білий пес котився поруч з нею, весело вистрибуючи. Ми поховалися в заростях, три-вожно поглядаючи на хвіртку.

— Вийде чи ні? — пошепки запитав Тарасик.

— Вийде!

— А як не повірить?

— Повірить. Він одразу розгадає — де правда, де брехня...

У небі купчилися грозові хмари, шмагонула блискавиця, прокотився грім. Краплі залопотіли по листках дерев, впали на лице.

— Де ж Ойра-хан? — занепокоївся Тарасик. — Може, його нема в цирку?

— Я тут, — почувся тихий голос.

Ми затремтіли від несподіванки. Позаду нас, під дубом, бовваніла струнка постать факіра, ніби зіткана з блакитного вогню, відблиски грози іскрилися на його вбранні. Ми розгублено мовчали, заворожені незвичним виглядом Ойра-хана.

— Я вас пізнав, — озвався він. — Ви — хоробрі хлоп'ята. Що маєте мені сказати?

— Ми прийшли, щоб попередити, — осмілившись, сказав я. — За вами слідкують. Жандарми звеліли своїм слугам... і вони підслухали, як ви розповідали Марічці про себе... Про далекі світи, про зорі, про польо-ти. Вони не вірять вам, думають, що ви злочинець. Ми чули, що готують арешт... а як будете тікати, то вб'ють. Ось! Ми й вирішили... попередити...

Я випалив усе це одним духом і, тремтячи від хвилювання, чекав, що скаже Ойра-хан. Він замислено дивився на мене, переводив погляд на

Тарасика, ніби бачив за нами щось незриме, невідоме. Отямившись від за-думи, важко зітхнув і сказав:

— Так-так. Я все зрозумів. Вони готують арешт. Ну що ж, зробимо для них маленьку містифікацію...

— Що ви зробите?

— Побачите, — усміхнувся Ойра-хан. — Я дуже вам вдячний, хоробрі хлоп'ята. А тепер — одне запи-тання до вас. Вони, ви кажете, не вірять... А ви... ви теж не вірите?

— Я вірю! Інакше не прийшов би...

— І я! — скрикнув Тарасик.

— І вам подобається те, про що я оповідав?

— Дуже! — сказав я.

— А хотіли б ви полетіти до інших зірок?

— Ще й як! Ого! Мені в снах виділося, що я літаю у небі... а тут насправжки...

— Гарно кажеш, — тихо мовив Ойра-хан, схвально дивлячись на нас.
— А твій друг?

— Де Павлик — там і я, — гордо відповів Тарасик. — Хоч і страшно... а ми не побоїмося!

— Он як! А батьки, школа, Земля?

— Нема батька й матері в мене, — зітхнув я. — Сирота я...

— І ти сам, Тарасику?

— Є мама... Добра в мене мама... Так ми ж не навіки? Чи, може, ви смієтеся з нас?

— Не сміюся, — серйозно відповів Ойра-хан. — Хто чогось дуже хоче — те здійснюється. Неодмінно! Тільки треба дуже-дуже захотіти! А тепер послухайте мене, хлоп'ята. Знайдіть Марічку, вона чекає вас біля цирку. Наступного дня дівчинка проведе вас на виставу. Що б зі мною не сталося — не дивуйтеся, не бійтеся! Чуєте? Не бійтеся!

Далі мої видіння минулого склалися фрагментарно і якимось хаотично. Кілька разів я бачив зборище яки-хось жерців, потім священиків, пізніше — жандармів, а то навіть сучасних учених. І завжди вони дружно обго-ворювали небезпеку появи Ойра-хана поміж людьми. Суть небезпеки кожного разу пояснювалася по-різному. Жандарм з минулого століття Їжаковський, зібравши агентів, просторікував:

— Птах незвичайний, схопити його непросто. Проте застосовувати зброю лише в крайньому разі. Він нам потрібен живий. Досі не можу розкусити цього горішка: чому він показує свої фокуси? Навіщо оповідає дитині вигадані історії? Не інакше — важливий масонський авантюрист. Або анархіст! О, це штучка складніша від знаменитого Каліостро! Якщо нам пощастить — отримаємо достойні нагороди!

Агенти шанобливо всміхалися, ловлячи кожне слово жандарма. Один несміливо зауважив:

— А може, він справді нетутешній?

— Тобто? — здивувався жандарм.

— Ну, може, він прилетів звідти... з інших зірок?

Тут завжди здійснювався клекіт обурення й люті. І це обурення — я досі відчуваю одностайність того почуття — линуло понад віками, незалежно від того, хто його висловлював: піп, жандарм, інквізитор чи атеїст-учений.

Священики їдко зауважували:

— Ви вірите в ідіотські казочки про "інших" мислячих істот? Ви вважаєте, що там, поміж зірками, є щось подібне до людей, сотворених Богом на Землі? Отже, допускаєте необхідність безлічі біблій для кожного світу зокрема і творення безлічі Адамів? Ви розумієте, до якого абсурду можна додуматися?

Політики двадцятого віку насміхалися:

— Марення божевільного. Пришельці з безмежжя? Де їхні кораблі, де їхня могутність? Чому вони не ви-ступлять в Об'єднаних Націях? Чому не поділяться своїми досягненнями в науці, медицині, космогонії?

Деякі астрономи, космогоністи та філософи розв'язували проблему одним ударом:

— Життя, а особливо Розум, — випадок. Можливо, земне життя — чаклунський виграш у безмежній ло-тереї. Ми — самотні сіячі у нескінченному Всесвіті, тому всякі теревені про "пришельців" — дурні або й зло-чинні вигадки!

Навіть відомі фантасти, бризкаючи слиною, шаленіли:

— Якби навіть якісь там "пришельці" з'явилися, то хай вони пару місяців посидять на Плутоні, почека-ють, що ми вирішимо. Якщо не прилетимо до них на рандеву, то нехай забираються к бісовій матері і не поти-каються більше сюди ніколи!

Усі ці крики прокляття і страху, ненависті та обурення я чую тепер, коли пишу ці рядки, в кінці двадцятого віку. І мені тяжко збагнути логіку мислення всіх тих людей — і минулих, і нині існуючих. Все ж так просто: ми — діти у неосяжному полі життя, бідні, заблукані діти. Що ми хочемо оберігати, яку суверенність? Думки? Почуття? Творення? Так, наші думки — лише калейдоскопічне перемішування вікових стереотипів релігії або прагматизму, почуття — злегка "облагороджені" звірячі пристрасті, творення — згіджена, засмічена пла-нета, що задихається від результату нашого пізнання та технології...

Але тоді, в ті довоєнні роки, коли ще ці дорослі думки не ворухилися в моїй свідомості, я сприймав від улюбленого наставника, від блакитноокого Ойра-хана майже непомітні поштовхи для думання й діяння, такі прості й стихійні, як вітерець, як хмаринка, як дзюрчання джерела.

Пам'ятаю один весняний день, коли зі мною трапилося чудо. Я після уроків у школі гуляв у свого товариша Юрка Коробенка в саду. Його батько Лаврін Йонович розколював у відрі з водою гній та кал, виливаючи цю суміш під яблуні. Запах, ясна річ, був далеко не парфумний. Помітивши мою гримасу, добродушний учитель сказав, усміхаючись:

— Смачні яблучка любиш? Ясно — любиш! Хто їх не любить... Хочеш добути гарний плід — не бійся порпатися в говенці. Зрозумів, Сашку?

Я нічого йому не відповів, та він і не чекав від мене якоїсь відповіді: кинув ту фразу мимохідь. Але вона вразила мене, зачепила за живе. Зійшовши з кручі до ставка, я тихо йшов стежечкою понад водою і старався втямити несподіване відкриття, що стукало до моєї душі. Плюскотіла легенька хвиля, і мені в тому дзюрчанні почувся голос наставника:

— Навіть з гною і гіді земної зростають чарівні дерева та квіти. А що можна сплести з небесних барв, з світла... або з слів, звуків?

Думка запліднила душу. Справді, так просто: є звук сам по собі — а-а-а, о-о-о, е-е-е! А кілька звуків ра-зом — слово, тобто — чудо! Мама, тато, квітка, земля, вода. Скажеш — і цілий світ у думці! Мамочко, як чарі-вно!. А ми розмовляємо, співаємо, не задумуючись, що хтось подарував те диво. Хто ж, коли? Ось чому так хвилює мене пісня, що її любить співати моя мама та її сусідка.

Од поля до поля

Виросла тополя.

Питав козак дівку:

— Чи будеш ти моя?

— Пощитай, козаче,

Всі зорі на небі.

Як перещитаєш —

Вийду я за тебе!

Щитав козак зорі

Та й не дощитався,

Питав козак дівку —

Та й не допитався...

Це ж треба було охопити думкою все зоряне коло, щоб сотворити цю пісню! А чи я зумів би? Треба ж не просто ліпити слова

одне до одного, а щоб до прикладу! Роса... коса.... Земля... поля...
Йой, виходить! Вперед... мед... оже-ред... Тип... сип... полин... Дівчина...
калина... Мамочко! То я поет? Я вмію складати вірші... як Шевченко? Та
ні, мабуть, не так... а все-таки! Може, хоч трохи так?

Відкриття так схвилювало мене, що я кілька днів ходив сам не свій
понад ставом, нікому нічого не казав і все перебирав рими в умі, ліпив
речення до речення і нарешті "виродив" такого вірша — "На смерть
Франка":

Холодна могила приймала

Велику людину — творця.

А люди мовчазні стояли,

Та полум'ям очі палали,

І гнів клекотів у серцях.

То гнів на тиранів проклятих,

Що вбили поета-бійця,

В піснях він їх кликав узяти

І волю, і владу в багатих, —

Їх пісня єднала оця...

Я нікому не сказав про своє віршування, переписав "твір" і послав
його до редакції республіканської піо-нерської газети "На зміну". Минуло
кілька тижнів, і одного дня мене викликали до учительської. Учителі і піо-

нервожатиї показали мені свіжий примірник газети "На зміну", де було віддруковано мого вірша. Мого! Вірша! Мене вітали, хвалили, пророкували літературне майбуття, а я безглуздо усміхався, не знав, як реагувати, що відповідати.

Учні теж прочитали вірша, проте мене здивувало, що мало хто з них радів — навпаки, я зненацька відчув з боку товаришів заздрість, неприязнь, недоброзичливість. Може, вступив до дії закон юрми, котра не любить, щоб якась частка з неї вирізнялася?!

Я знову подався на берег ставка, сів поміж очеретами і поринув у недитячі думи. Нечутний друг шепотів:

— Не дивуйся, не бідкайся, хлопчику. Кожному призначено пройти довгі, далекі шляхи. Хто ще не рушив у путь, того дратує кожен шукач, кожен мандрівник... Залиш їх у спокої, твори далі. І не думай — значне твоє творення чи ні, велике чи мале... Не спиняй походу, співай пісню, радій... і тоді я ніколи не покину тебе...

Балаган, як завжди, був наповнений вщерть. Та Марічка зуміла провести нас і посадити в задніх рядах. А сама щезла, шепнувши:

— Чекайте мене! Що б не сталося — чекайте мене...

Спочатку виступили муштровані собачки, коні, гімнасти. Їх вітали оплесками, проте всі чекали таємни-чого Ойра-хана, про якого в довколишніх селах та містечках склалися легенди. Я помітив, що в перших рядах сиділо багато чужих людей, а поміж ними жандармський поручик Їжаковський. Тривога закралася в серце: чи не думають вони забирати Ойра-хана?

Агійо — господар цирку — оголосив початок ілюзіону. Глядачі зааніміли. В колі світла виросла блакитна постать Ойра-хана. Він ясно й щиро усміхався. Здавалося, що перед людьми виступає не дорослий чоловік, а ніжна, ласкава дитина. Ось вона вийшла в коло своїх товаришів і хоче потішити їх незвичайним умінням. Він підняв угору пляшечку з водою, хлюпнув з неї на покриту тирсою арену. Від бризок води виникла висока хвиля, покотилася між бар'єрами, обдала вологістю глядачів, що сиділи в перших рядах.

— Вода! — гукнув якийсь поважний чолов'яга. — Справжня вода!

Хтось перегнувся через бар'єр, зачерпнув долонею, покуштував. З огидою виплюнув.

— Солоня! Це морська вода!

Ще кілька глядачів встали з місця, щоб переконатися, зазирали в глибіню маленького озерця. А Ойра-хан стояв на поверхні того штучного басейну і щасливо, безтурботно усміхався.

— А чи глибоке ваше море? — крикнув хтось.

— Воно не має дна, — серйозно відповів фокусник.

— Можна спробувати? — іронізував скептик.

— Спробуйте.

Недовірливий глядач переступив бар'єр — і ухнув у воду з головою. Пирхаючи, відпльовуючись, він чіплявся за бар'єр арени, перелазив назад. Глядачі аж хиталися від реготу та втіхи. Навіть жандарм Їжаковський сміявся до сліз, витираючи кутики очей білою хустинкою. А Ойра-хан вільно походжав поверхнею води, і вона навіть не брижилася під його ногами.

— Сатана, — почувся свистячий шепіт позаду.

Люди обурено зашикали, загомоніли. Факір, не звертаючи уваги на ті вигуки, запалив сірника, кинув його на воду, вся поверхня запалала страшним, потужним полум'ям. Жар від вогню відчували навіть в задніх рядах, глядачі зарепетували, але племін згас так же раптово, як і виник, а натомість вся арена покрилася килимом ніжно-рожевих маків. Квіти погойдувалися під подихом ніжного леготу і бриніли мелодійними акордами.

На арені з'явилася Марічка. З нею Ойра-хан повторив свої фокуси. А коли дівчинка пішла геть з арени, кланяючись глядачам та посилаючи поцілунки, жандарм схилився до свого сусіда і щось прошепотів. Той крикнув ілюзіоністові:

— Маю слово до пана факіра!

Ойра-хан мовчки вклонився.

— Як пан ілюзіоніст ставиться до релігії?

— Я гадаю, тут не місце для теологічних диспутів, — холодно відповів факір.

— І все-таки... Якщо ви вірите в Бога... то могли б силою свого... м-м-м... мистецтва, уміння, як би це висловити? Могли б показати образ райського блаженства, Божих янголів, я не кажу, звичайно, про самого Го-спода...

— Чому ж, — невимушено відповів Ойра-хан. — Можна й Господа. Побачити можна все, але своїми очима...

— Не розумію...

— Дуже просто. Ось тут, на арені, з'явиться Господь, як його бачите ви! Увага, зосередьтесь!

Сусід жандарма почервонів, розгубився. На арені виник якийсь бутафорський трон, подібний до суддів-ського стільця у губернській канцелярії, на ньому бундючилася істота, хтозна на кого й схожа: мавпа не мавпа, людина не людина, на голові мала жандармський кашкет з кокардою, на плечах римську тогу з еполетами, у м'язистих волохатих руках замість скіпетра — поліцейську дубинку. В залі вчинилося ревище — хтось реготав, хтось обурювався. Жандарм щось гнівно шепотів своєму сконфуженому сусідові. Ойра-хан іронічно усміхався. Видіння зненацька щезло, і фокусник, наче нічого й не відбулося, підкинув угору маленьку прозору кулю, вона ширилася, роздувалася, заповнила простір під склепінням цирку, а в ній заясніли, заіскрилися золотисті жарин-ки-зорі. Люди охнули: перед ними мерехтіло пічне дивоколо, на його тлі з'явилися прегарні півпрозорі істоти. Вони літали поміж зірками і співали дивну пісню без слів — гармонійну, ніжну, заколискуючу.

— Я хочу туди, до них, мамцю! — почувся високий, чистий голос дитини.

Хтось засміявся. Факір піднявся над ареною і опинився у центрі сфери. Прозорі істоти утворили кільце, замкнувши Ойра-хана у грайливий хоровод. Потім вони перетворилися у гірлянду квітів, запломеніли багаттям, вогонь зненацька вибухнув з страхітливим гуркотом. Іскри посипалися на глядачів, декого навіть обпалило. Зчинився галас. Ойра-хан з криком упав на арену. На жовтій тирсі виразно виднілися криваві плями. Факір ле-жав непорушно. З дверей вихопився блідий Агійо, схилився над ілюзіоністом.

— Лікаря! Чи є тут лікар? — крикнув він до залу.

Кілька глядачів переступили бар'єр, схилилися над тілом факіра. Літній лікар вийняв стетоскоп, послу-хав серце у Ойра-хана. Глянувши на публіку, глухо сказав:

— Смерть! Моментальний шок...

Люди залементували, хтось істерично заголосив. Всі потяглися до виходу. Я почув чіткий голос жандар-ма — холодний, зневажливий:

— Комедія закінчена. Ходімо, панове, з цього балагана!

Тут знову мої спогади хаотично перемішані. Ми були жахливо вражені смертю факіра. Але Марічка знайшла нас, заспокоїла. Сказала, що треба зачекати, що Ойра-хан так просто не покине нас.

Хоронили ілюзіоніста на світанку. Ми з Тарасиком спостерігали, як складали шатро бродячого цирку, як на тому місці метушилися люди, скидаючи всяке начиння на гарби та фургони. Іржали коні, щось кричав Агійо. На одній підводі стояла проста чорна труна. Коні рушили, за труною пішов Агійо, кілька циркачок-артисток, Марічка. Ми з Тарасиком чимчикували назирці. Цвинтар був неподалік над Бугом. Підвода зупинилася біля свіжовикопаної ями, здалека виднілася золотиста глина. Два чоловіки зняли труну, відкрили віко. Ми з-за кущів бачили бліде обличчя Ойра-хана, пасмо пшеничного волосся. Агійо щось тихо промовляв, жінки плакали. Ма-річка стояла мовчазна, замислена. Труну закрили, спустили в яму. Всі кинули по жмені землі. Копачі почали завзято загортати могилу. Агійо махнув рукою і сумно рушив назад, за ним потяглися інші. Лише Марічка сто-яла над горбком землі непорушно, ніби когось чекала.

Зійшло сонце. Над цвинтарем пливли тумани, розтікалися прозорими струменями поміж горбиками. Ко-пачі підрівняли могилку і, жваво перемовляючись, пішли теж.

Тої ж ночі Марічка привела нас на цвинтар. Було лячно, тривожно. Не вірилося, що ми знову побачимо Ойра-хана. Все сталося, як у сні: ані логіки, ані причинного зв'язку. Діється — і все! Я вже в дорослому віці замислювався: може, все діється поза всякою причинністю, але ми вводимо явища в зрозумілий ланцюжок, бо інакше — розгубимось перед лавиною явищ...

А там, у сновидінні минулого, казка повністю вступила в свої права. Ми побачили фосфоричну блакитну постать факіра — живого, неушкодженого. Я ледь чутно прошепотів:

— Це ви? А навіщо було...

— Що?

— Умирати? Щоб вас хоронили?

— Моя остання ілюзія, — засміявся Ойра-хан. — Хай вважають, що таємничий ілюзіоніст "врізав дуба", як вони жартують. Утік, зник — отже, злочинець, треба шукати, замислюватися, розгадувати причини. А вмер — забули. Ниточки зв'язку розрубані. От з вами складніше. Вас шукатимуть, за вами потягнеться струмочок жалю і смутку...

— Я сирота, — заперечив я. — Хто за мною плакатиме?

— А ти, Тарасику?

— У мене є мама. Вона плакатиме...

— То, може, залишишся?

— Ні, ні! Ми забудемо все! Ми хочемо в небо!

— Забувати не треба, — серйозно сказав Ойра-хан. — Куди б не прагнуло ваше серце — пам'ятайте про світ, де ви народжувалися, де зростали й мужніли. Ну, гаразд! За Марічку я спокійний: Агійо — нерідний бать-ко, хутко забуде її. Зорі чекають, приготуйтеся, діти!

Він обвинув нас широким прозорим плащем і ніби сповив теплим коконом-лялечкою. Ми піднялися над цвинтарем, у небі колихнулися світила, під йогами заблищала річка, попливли вогники містечка. Я задрижав від страху.

— Не бійтеся! — громово крикнув Ойра-хан, і голос його лунав, як дзвін серед неба.

— А ми не впадемо? — пискнув Тарасик.

— Нам нікуди падати, ми — господарі неба! Забудьте про падіння!

Вітер тонко забринів у вухах, простір п'янив, сповнив груди мужністю. В свідомості зароїлися сновидін-ня, бо, справді, хіба таке можливе в житті: політ над землею, ширяння над хмарами, де літають лише орли?

Скільки часу минуло — хто скаже? Хвилина, година, вічність чи мить? Була казка, насолода, котрій нема назви й виміру. Впали межі страху, і мені здалося, що ми стали всемогутніми істотами. Отямилися на високій горі: довкола іскрилися спокійні блискучі зорі, внизу громадилися темно-зелені хребти.

— Де ми? — прошепотіла Марічка.

— Карпати, — скупко одвітив Ойра-хан. — Ми прибули туди, де я спустився з неба. Заждіть хвилинку.

Він підійшов до гостроверхої скелі, простягнув уперед якусь чорну паличку, з неї вирвався яскравий промінь, описав коло. Посипалось

каміння, захиталася скеля і впала униз. Ойра-хан схилювся до чорного отвору в горі, потім розігнувся. Ми побачили на його долоні велике зеленкувате яйце, що примарно мерехтіло, ніби світляк.

— Що це? — вихопилось у мене.

— Яйце корабля, на якому ми полетимо.

— Як же так? Воно ж малесеньке...

— З маленького яйця теж виростає великий птах. Дивіться!

Ойра-хан поклав яйце на землю. Воно засяяло блакитною зірочкою, шкаралупа тріснула, і в просторі по-пливла райдужна хвиля. Почувся мелодійний звук, за ним ще, ще, ще... Над горою покотилася органна музика. Гарячий подих війнув у обличчя. Яйце зникло, натомість ворушилася, звивалася вогняним змієм багатобарвна спіраль. Вона плавила каміння, перетворювала в різні форми і поєднувала докупі. Мелодія наростала, посилювалася, до неї вливалися нові й нові пісні та акорди, голоси і вібрації.

— Чудо! — зітхнув Тарасик.

— Аж мурахи поза спиною повзуть, — додав я.

— Колись і люди Землі зможуть діяти так, — озвався Ойра-хан. — І полетять до зірок. Дивіться й зви-кайте...

Вогниста споруда піднялася над скелями, осяяла довколишні схили. Десь внизу, у хащі, злякано кричали сичі, з долини почувся сумний гук дзвону, закалатав на сполох. Та ось племінна спіраль почала згасати, веле-тенське яйце померкло.

— Корабель народився, діти. Ходімо до нього. Прощайтесь з Землею.

Ми глянули на обрій. Над горами малювалася рожева смужечка майбутнього дня. Тарасик тривожно під-няв погляд па Ойра-хана.

— Як же воно буде? Що нас чекає?

— Чекає небувале, — сказав Ойра-хан. — Як моряка в океані. Приготуйтеся до таємниці, до вічно ново-го...

Ми ступили у темний отвір корабля. Загрімili громи, зірки звилися, мов сувій паперу, сліпучі блискави-ці метнули видимий світ у небуття...

Народи мене, Матінко Божа,

В Новий Світ народи,

Поклади мене в Зорянім Ложі,

Щоб не знав я біди.

Хай сповиє мене те Мовчання,

Що у серці Твоїм,

Хай моєю оселею стане

Твій надзоряний Дім.

У обіймах Твоїх задрімаю

Мов дитя, залюбки,

І не треба вже іншого раю —

На віки... на віки...

А як знову настане тривога

І Земля спалахне —

У далеку криваву дорогу

Ти розбудиш мене.

Я пройду крізь ворота тілесні,

За похмуру межу,

Та Твій образ, Матусю, чудесний

У душі збережу...

Лиш одне я молю: у долині,

Де страждання завжди, —

Не покинь Твого вірного сина

Серед лиха й біди,

Ти вдихни мені мудрості й сили,

Певність в ділі святім,

І здолаю я темну могилу,

І вернуся в Твій Дім...

Великий чи малий Всесвіт?

Смійся, смійся над тим запитанням, мудра Дитино. Ось я ловлю в долоні барвистого метелика, хочу з ним погратися. Він бринить феєричними крильцями, жартує зі мною, не дається до рук, перелітаючи з квітки на квітку. Для нас відсутня безмежність, а є лише неповторна мить вічної гри...

Що таке зірка, що таке сонце?

О наївні запитання. А що таке промениста блискітка на хвилі ріки? Невже в ній менша таїна, аніж у грізних вихорах небесних гігантів? Сказавши що-небудь про іскру, квітку чи зірку — чи передаєш ти знання про них?

Знати — любити! Знати — стати тим, кого хочеш збагнути! Знати — злитися у коханні, забути навіки себе.

Заглиблюйся, поринай у щасливий танець атомів, небесних туманностей, первісних океанів, хороводів юного життя. Стань мукою й радістю нових народжень. Стань пошуком небувалих шляхів! Стань повелителем і повстанцем! Стань громовим і мовчазним, коханим і самотнім. Це — життя...

Ти жадаєш творити?

Вставай, підіймайся, пробуй! Мати Природа для того й розбудила тебе з правічного сну. Ліпи смішні притулки для ляльок своїх на березі Великого Моря. Не соромся їх. То провісники грядущих прекрасних споруд, яких не посоромиться навіть титан. Всякий шлях невимірний, тільки бійся стверджувати безповоротність найчарівнішої стежки, бо вона приведе тебе до великої самотності.

Вічна Гра — твій ідеал. Не бійся зруйнувати піщані купи на березі океану. Ген твої друзі зі сміхом несуть тобі в долонях барвисті самоцвіти, знайдені в дюнах, в гірських ущелинах. Ось щебече над твоєю головою спів-уча пташка, заохочує послухати свій щирий мелодійний дарунок. Ген у небесній блакиті плине хмаринка, за-кликає: до мене, до мене, до мене! Спочинь на моїх лебединих крилах, спочинь!

Громи... і плачі... і стогін...

Десь далеко, далеко...

Одвернися, не слухай. То сни, неіснуючі сни. Є лише ласка, і ніжність, і спокій, і вічне кохання. Корінь Світу пульсує невичерпними соками, напинає вогнисті груди, посилає невмирущі джерела буття атомам, людям, квітам і зорям, птахам, амебам, тиші і грому. Життя — то вічна весна, то полум'яна осінь, і солодке чекання, і казковий шепіт ночі — шепіт матусі, шепіт подруги, сміхотливий шепіт товариша гри. Де ти? Де ти?

Тут, ось я тут, лише простягни руку свою. Я у небі, в сутінках вечора, поміж зеленим чи блакитним лис-тям, я в забутій пісні, я вічно з тобою. Тільки не втікай, не біжи від мене, мій прадавній товаришу, моя чарівна подруго небесної гри...

Громи... і плачі... і стогін...

Хто плаче? За ким? Чому?

То здається тобі. То здається...

Ні, я чую! Плаче безмірність. Здрагається спокій Батьківського Гаю, небо тремтить громом конання й муки. Серце квилить, прагне летіти на поміч. Хоче бути там, де страждання, де можна прийняти у себе частку великої муки...

Ти почула далекі зойки, мудра Дитино! Тебе вже ніщо не втримає. Поспішай, лети, народжуйся в світ муки, щоб принести туди радість Вічної Гри. Зупини криваву ріку, покажи зрячим світи радості й казки.

Як летіти мені? Де шляхи до далекого вирію тяжкого дитинства?

У серці, в боліснім серці. А все інше — я дам тобі, я — твій вічний товариш. Ти називав мене Ойра-ханом над Бугом, над прозоро-жовтими водами земної ріки. Діти, ви не забули мене?

Прокидайтеся, прокидайтеся! Ніжна дрімота кохання хай розімкне обійми! Вас чекає далека Земля, мале-сенька бідна планета поміж зоряних валів. їй тяжко, вона очікує ваших дитячих рук...

Тарасику, Павлику, Марічко, де ви? ,

— Ми тут, Учителю! Ми тут, Ойра-хане! Чуємо, чуємо поклик Землі...

— Вам болять її рани?

— Болять, ой болять, Великий Друзе!

Руки, беріться за руки, кохані діти! Розступаються сині дерева правічного саду, вже темніє хаща Відьом-ської Казки... Знову треба одягатися у тужаву плоть, у пульсуюче тіло, зіткане з крові й нейронів. Прощай, прощай, Ойра-хане, наш улюблений товаришу Великої Гри! Ти

дав нам силу, знання і певність у перемозі! На-пнуте вітрило серця, вітри безмірності б'ють в груди корабля, загрозливо кидають навстріч потужну хвилю зо-ряного океану.

Корабель зависає над долиною Дніпра. Луки, тумани. Соняшники в ранковій імлі. Моя сестричка Оля біжить з широких долонь Учителя до убогої хатки під солом'яною стріхою. Там чекає земна мама. Мені теж настане пора. Трохи пізніше...

Так або майже так завершувалася історія хлопчика Павлика з берегів Бугу та його товаришів — Тарасика й Марічки. Ми не могли затриматися в Світі Радості, бо земні зв'язки хіба спроможна розірвати небесна безтурботність?

Ми не могли затриматися...

Я у місті живу, хоч народився в селі.

Так багато днів промайнуло з пори золотої дитинства. Майже все я забув серед шуму життя. Лише часто у снах блакитні пелюстки зорять, не дають мені стати дорослим.

Мій барвистий хрещатий барвінку!

Мій небесний посланцю!

Я бажаю ще раз подивитись на тебе, оновити дитяче чуття. Все немає коли. Все не викрою дня...

І приснилось мені, ніби все-таки я поїхав шукати барвінку. Ось і рідне село. Тільки ж хати не ті. Все коте-джі окаті, великі, холодні. Не

зустрінеш солом'яну стрі-ху. Я проходжу вздовж вулиць, я питаю барвінку. Люди сміються, хлопці глузують. Лиш дівчата сльозу витирають з очей непомітно.

А найменша до мене підбігла, тихенько шепоче:

— Не шукайте даремно. Барвінок — то ж квітка із пісні. Хто ж повірить пісням, крім закоханих?

Заболіло у грудях. Я кинувся зі сну.

Ніч. За вікном вже зоріє світанок.

Що за сон? Незбагнений...

На роботу сьогодні не йду. Я поїду у рідне село, щоб шукати барвінку. Мій небесний блакитний посланцю, чи зустріну тебе?

У моєму класі навчався Валерій Тригуб, син директора школи Якова Єфремовича, присадкуватий, міц-ний, чорноокий підліток. Допитливий, романтичний, щирий. Мріяв про море, про далекі плавання, теж, як і я, кохався у мрії, фантастиці. Досі в мене збереглася фотографія, де він одягнутий у матроску, а на голові — скле-єна з паперу безкозирка.

Ми з ним подружилися, разом запускали в небо паперових зміїв, конструювали мініатюрні (на ті часи) детекторні приймачі в сірниковій коробці. До нашого гурту прилучалися Юрко Коробенко, Михайло Антошка (він жив у хаті через дорогу від нашої садиби).

Ми тоді зробили величезне відкриття: із селітри, що купами лежала на колгоспному дворіщі, та з де-рев'яного вугілля можна отримати порошок. Товкли те й інше, перемішували в певних пропорціях, додавали трохи сірки і запалювали. Суміш горіла синюватим полум'ям, шугала в небо палючим язиком і стовпом диму. Потім вирішили змайструвати

гармату. Брали втулку з колеса воза, ширший кінець заплішували міцним чопком з де-рева або свинцем, насипали порох у вужчу дучку і вкидали тліючу жарину. Суміш починала шипіти, отвір ху-тенько затикали іншим кілочком (снарядом) і, націливши "гармату" на певну ціль, ми відбігали геть. За кілька секунд лунав вибух, снаряд летів досить далеко, іноді на чверть кілометра. Цією "грою" захопилося багато сіль-ських хлопців, ми розділилися на "армії" (кожен куток — армія), визначили лінії "окопів", позаягали там і об-стрілювали позиції "ворогів" з десятків отаких саморобних "гармат".

Ця дитяча війна була досить небезпечна. Після того, як снаряди вцілили кільком хлопчикам у лоба, щоки чи в груди й вони принесли додому багрові синяки, батьки рішуче заборонили поєдинки, порозбивали наші "га-рмати" і взяли селітру під контроль. А в школі директор та вчителі попередили, що такі жарти можуть заверши-тися смертельно, що краще займатися хімічними та фізичними дослідями під наглядом учителя. Ми не заперечували проти експериментів у класі, тим більше що Артем Михайлович (я вже про це згадував) умів захопити нас, проте заборонені ігри не припинилися. Де й коли дівтора слухалася дорослих? У самій суті нашого генети-чного єства, безумовно, втаємничено зерна прадавнього повстання Люцифера, а відтак — і його падіння.

Настала пора захоплення самопалами. Їх робили з невеликих рурок, трубочок — мідних, залізних, сталь-них. Зброя була найрізноманітнішого калібру — від мініатюрних пшикалок до досить серйозних "рушниць". У титульній частині трубки пропилювалася поличка з дірочкою, туди насипалася сірка: коли запалювалася горю-ча суміш на поличці, вогник проникав у дірочку, підривав заряд у трубці, лунав постріл. Ми з Валерієм та Юр-ком десь роздобули обойму з японськими патронами; все те лишилося ще з дев'ятого року — якийсь буртянин воював на сопках Маньчжурії та й привіз набої. Навіщо він їх захопив — хто скаже, але мені вони стали добрячою наукою. Зрадівши, що в нас є "справжній" порох, ми змайстрували великого самопала і, заря-дивши його, рушили на поля за Коробівщиною полювати перепелів. Біля млинів поміж

пшеницями таки підсте-регли птахів, що завзято дзьобали зерна достиглого хліба. Я хвацько націлив "рушницю" на перепелів і бабах-нув. Птахи полетіли, нажахано затріпотівши крилами, а я, зойкнувши, відкинув зброю від себе. Трубку самопа-ла вирвало ззаду, порох засліпив мені очі, свинцева заплішка поранила руку. Ми чимдуж побігли до обійстя Коробенків, там Леся Сергіївна, енергійно лаючись, залила мені рану йододормом. Минуло майже півстоліття, а шрам від того "полювання" залишився, нагадуючи немудрий закон відплати: замахуючись на інше життя, на-віть найменше, ми накопичуємо силу зворотного удару, який може гримнути одразу, а може наздогнати тебе будь-де в життєвій дорозі. Краще прислухатися до тої мудрості, що закладена в кожній народній казці. Па-м'ятаєте? "Відпусти мене, — просить птах, — я тобі в пригоді стану". "Відпусти мене, — благає вовк, — я тобі в пригоді стану". І таки стають у пригоді! Не дурні були наші пращури, ой не дурні!

Так минали рік за роком — тридцять п'ятий, тридцять шостий, тридцять сьомий, тридцять восьмий. Ши-рилось коло свідомості, зацікавлення життєвими таємницями, хвилюючою проблемою кохання, призначення людини. Все це ліпилося з клаптів почутого, прочитаного, побаченого в кінофільмах. Проте було й таке, що проривалося з світу небувалого: багато видінь та сновидінь жодним чином не дотикалися реального. Інколи просто на ходу, десь над ставом чи в полі, на уроках в школі чи в стані напівдрімоти розкривалася чарівна брама, з'являлися невідомі в цьому житті люди, товариші або вороги, чарівні тварини, далекі епохи, все це по-єднувалося в складні сюжетні вузли, захоплювало і несло мене на крилах дива. Навіть на уроках літератури, коли учителька Людмила Йосипівна Данильчук загадувала нам написати шкільний твір на улюблену тему, я писав про далеке прийдешнє, про страшні апокаліптичні роки, коли людству доведеться шукати шляхів рятун-ку; в чому визначалася суть загрози — тепер мені важко згадати. Знаю лише, що закипали моря, землетруси колихали континенти, гинули звірі й птахи, ліси щезали і кисню ставало все менше. Люди задихалися і мусили загинути або знайти стежку до інших світів, щоб сотворити Нову Землю. Я описував будівництво колосальних зорельотів-крейсерів, у кожному з яких стартували з планети мільйони душ, сотні тисяч тварин,

зерна рослин, мохів, і представників морських та річкових риб, комах і взагалі всього живого. Коротше, моя підліткова свідо-мість чомусь тривожилася проблемою, котра аж ніяк не турбувала тоді ні батьків, ні учителів, а тим більше уч-нів. Лише Валя Тригуб підтримував мене, чомусь вірив, що в двадцять першому віці таке завдання буде актуальним.

Людмила Йосипівна, хоч і любила мене, хвалила за відмінне навчання, за знання літератури, чомусь за цей твір поставила мені "дуже погано", читала уривки вголос перед класом, глузувала, зауважуючи, що таке безбережне фантазування веде до розриву з життям, що я рано чи пізно "звихнуся", що неприпустимо з ідей Ціолковського виводити такі масштабні висновки, бо людина, мовляв, ніколи не покине Землі. Планета наша така велика, що людству не загрожує якась надзвичайна небезпека і так далі, тому подібне. Учні дружно під-тримали учительку, радісно, чи скоріше зловтішно, реготали над моїм твором, задоволені тим, що відміннику втерли носа.

Я з Людмилою Йосипівною не згодився, і вже не для шкільного твору, а для себе писав фантастичні "по-вісті", "романи", "оповідання". Там були жителі Місяця та далеких зірок, пригоди в далеких земних краях, під-водні люди-риби, ефірні істоти, котрі живуть у міжпланетному просторі. Згадуючи свою писанину тепер, коли вже коні моєї долі поспішають з життєвого базару, я все ж таки дивуюся, звідки в мені бралось все те, з якого джерела пливли хвилі небувалої інформації? І ще цікавий, таємничий факт: я бачив у снах та видіннях свої кни-ги, що з'явилися друком двадцятьма роками пізніше. Чи не пробивається в юних розумах здатність бачення в часі, а потім, не підтримана дорослими наставниками, потроху згасає?!

Жаль, що не лишилися тексти далеких дитячих спроб, певен, що там знайшлося б дещо цікавіше, ніж в пізніших, так званих "зрілих" писаннях...

У передвоєнних літах запам'яталася суспільна тривога, перемішана із страхом. Раптово зникали ті чи ін-ші люди, зникали вчителі, агрономи. Зникали й більше не поверталися додому. Учитель фізкультури Іван Митрофанович Козенко читав нам повідомлення про суди над "ворогами народу" — колишніми керівниками партії, про геніального вождя й учителя, котрого світова реакція хоче згубити з світу, а тому слід денно й нічно бути на варті, викриваючи контрреволюціонерів та антирадянщиків. Ворожа діяльність може поширюватися в не-сподіваних формах і виявах, навіть в книгах, малюнках, в портретах треба приглядатися до ліній, візерунків, прислухатися до речень, їхніх прихованих звучань, бо супротивники комунізму не заспокоюються, класова бо-ротьба наростатиме з кожним успіхом у будівництві соціалізму. Ми вірили тим попередженням, старанно шукали "свастику" чи ще якісь знаки в хрестоматіях, в малюнках на зошитах, в плакатах. Коротше кажучи, суспільство було охоплене своєрідним божевіллям, хоч старші люди, безумовно, прекрасно розуміли, що відбувся контрреволюційний переворот...

Проте для дитячого світовідчуття вся та вакханалія була подібна до якогось туману: обриси краєвиду розпливаються, але можна йти, працювати, спілкуватися з іншими людьми, їхати шляхом, купатися в ставку, розмовляти про буденні речі. Так і суспільний туман не зупиняв народного життя, народжувалися діти, колосилися поля буйними хлібами, лелеки щовесни провіщали нові літа й нові радощі.

Батько залишив працю в колгоспі, влаштувався слюсарем на аеродромі в Узині. Саме тоді він серйозно замислювався над вічним двигуном, почав майструвати моделі; рушійною силою пристрою були падаючі тяжки із свинцю. Основною деталлю був ексцентрик, що збочував тягарі з допомогою спеціальних важільців. Угору свинцеві кулі переводилися через центр "двигуна", за конструктивним задумом, вони нейтралізувалися. Невда-чі не бентежили батька, він все життя вірив, що "перпетуум-мобіле" рано чи пізно стане діючим.

Учитель Іван Митрофанович захопив батька задумом літаючого велосипеда. Почалася праця над моделлю. Дістали кілька старих велосипедів, в Узині на аеродромі знайшовся чималенький пропелер, він приводився в рух силою ніг — від педалей через ланцюжок, що обертав "черв'яка". Спочатку випробували тягу. Козенко поважно всівся на сідло, розкочегарив пропелер і, супроводжуваний юрмою дітлахів, котрі весело й захоплено галасували, профуркав у хмарі куряви до Краснопілки й назад.

Ще два тижні майстрували крила з парусини, нап'ятої на каркас з алюмінієвих трубочок. На якусь неділю призначили пробу. Але я не діждався урочого дня. Відімкнувши літаюче чудо, вивів його до колишньої церкви і, під'юджуваний товаришами, спрямував мінілітака в долину. Ніхто не попередив мене, що гальма в цій конструкції були відсутні, тому, коли я відчув це, — вже марно мої ноги намагалися сповільнити блискавичний розгін. Який там політ! Я зі страху не бачив перед собою нічого, рівчаки, кручі, люди миготіли довкола, а спереду був поворот на греблю, де проїжджали підводи. Свистів вітер у вухах, щось кричали позаду товариші, в запасі були тільки секунди, кілька мізерних митей. Я повернув праворуч і, зірвавшись з насипу, ухнув у болото, аж бризки полетіли в небо. Виліз я з багнюки замурзаний, мов чортяка. Літаючий велосипед, ясна річ, перетворився в купу брухту...

Батько, приїхавши з Узина, лише головою похитав та сплюнув набік. Проте обійшлося без очкура, без особливої кари. Здається, винахідники більше до свого задуму не поверталися. Батько заходився конструювати канавокопач для бурякових плантацій та механічний полільник. Було надіслано листа в Київ Хрущову. Пам'ятаю, що Микита Сергійович особисто відповів батькові, копія адресувалася в Кагарлицьку МТС. Партійний лідер хвалив винахідника, відділу сільського господарства району велено провести експеримент. Пам'ятаю, що ми з батьком разом їздили до МТС. Канавокопач включали до карданного вала ЧТЗ, трактор метрів сто прово-лік ще неоковирний пристрій, котрий викидав з допомогою фрези землю й пилуку. Канава після канавокопача

простягалася рівненька, чиста. Всі вітали винахідника, рекомендували доробити колеса, дещо спростити.

Ще рік тяглася переписка з відділом механізації сільського господарства в Києві. Пам'ятаю, що завжди листи підписувалися заввідділом Хитровим. Потім — війна. Щоб завершити цю епопею, оповім, чим скінчили-ся батькові прагнення полегшити працю селянина.

У сорок третьому році, коли наші війська вибили німців з Київщини, я вирішив відвідати Київ, щоб пове-зти до якої-небудь газети свої вірші, написані в часи окупації, та попроситися добровольцем у армію, на фронт. Батько доручив мені зайти до Наркомату сільського господарства (якщо він є) і подати туди модель канавоко-пача. Побувавши в редакціях "Пролетарської правди" та "На зміну" (там ще пам'ятали мій вірш "На смерть Франка"), я таки знайшов відділ сільського господарства. І перше, що я побачив у коридорі, були плакати з ма-люнками канавокопача конструкції Хитрова. Я дивився на батькову модель, що її тримав у руках, переводив погляд на плакат і не знав, що маю діяти. Зрозуміла річ, довелося вертати назад. Батько, почувши про таку okazію, засміявся і махнув рукою. "Цього й треба було чекати, — сказав він. — Таке вже прізвище в того чолові-ка".

Але то все зовнішні події. Головне відбувалося в тому світі, до якого так важко добратися, хоч він і найближче до нас, — у моїй власній душі. Показавши мені видава з дев'ятнадцятого століття, незримий наста-вник відкрив браму давніших віків. Що спонукало до таких заглиблень, хто скаже? Може, мої дитячі захоплен-ня "гарматами", "самопалами", війнами, походами. А може, пісні, що їх співала моя матінка. Особливо мене хвилювала дума про Байду, котрого турки підвісили на майдані за ребро, а він лише сміявся ворогам в лице. "Невже такі люди були на Україні?" — запитував я матір, і вона твердо відказувала мені: "Були!"

Яка б причина не спонукала до видінь і заглиблень в історичну минувшину, проте я відчув себе учасни-ком життя шістнадцятого віку, товаришем і побратимом славетного Байди, точніше — князя з роду

Рюрикови-чів Дмитра Корибута Вишневецького, мужнього кошового й гетьмана Війська Запорозького, людини мудрої, дивної, вірної, ніжної, пісенної, правдивого володаря дум і сподівань народних, героя кобзарських легенд і вта-ємниченого характерника, котрий святе наймення Байда отримав після тяжких подвигів і спокус, за що одноголосно й обрали його козаки Першим Гетьманом Війська Українського.

Знаю, що історики завиють зневажливо, скажуть про вигадки та містифікацію, про невідповідність "історичним" джерелам (нібито вони мають ті "джерела!"), але я й не претендую на "історичність". Оповідую тут лише уривки, фрагменти своїх видінь, свідчення юного серця, закоханого в чудотворного лицаря, свідком і учасником походів та подвигів якого мені пощастило бути. Ось те, що запам'яталося в душі понад круговертю віків...

Зачарована шабля

Є Свідомість безвільна,

І безтямна є Воля.

Перша в дії безсильна,

Друга — вихор у полі.

Перша — слово порожнє,

Друга — сила без смислу,

І обоє — тотожні,

Бо в безглузді зависли...

Одружитись повинні

І Свідомість, і Воля,

Щоб від них зачалася

Діви в зорянім полі,

Щоб та Воля, та Діва

Зруйнувала безтяму,

Вийшла з мороку в Диво,

Вийшла в Небо із Ями...

Хмари вагітні пливуть над землею, ніби вівці пухна-сті. Вітер їх підганяє суворо, мчить в далечінь, за обрій.

— Вітре, дай відпочити. Нам тяжко. Ми проллємось дощами!..

— Ще не пора, тримайтесь, вівці мої небесні.

— Ой ти, суворий вівчаре, де ж наше пасовисько?

— Скоро, вже незабаром, — Вітер відповідає. — І ждуть нас висохлі ниви. Дам я вам волю, вівці мої кохані, понад лісами, гаями, понад полями зеленого вруна. Нині під нами мертва, страшна пустеля. Трохи, ще трохи потерпіль, вівці мої небесні!..

Далекі дитячі марення потонули у вихорах юнацьких літ, забувалися, перекривалися все новими й нови-ми видіннями та снами. Можливо, я й не згадав би легендарні картини з життя Байди та його соратників, та

прорив у ту архаїчну пору відбувся поза моїм болінням. Коли я був у місцях, де, як жартують дотепники, "жаба цицьки дає", мені примарилася в стані дрімоти легенда про дикого коня. Звідки, чому? Я ніколи не захоплював-ся верховою їздою, не цікавився життям цих тварин, а тим більше — диких. Отямившись від напівсну, я запи-сав "Баладу про дикого коня" і тут же згадав усе, що стосувалося історії Байди-Вишневецького. Балада стала бікфордівим шнуром для вибуху генетичної інформації, втаємниченої в глибинах свідомості. Ось слово в слово згадана мною балада. Можливо, прочитавши її, ти, друже читачу, збагнеш, чому вслід за нею загримотіли в мо-їй тямі спогади про героя прадавніх народних дум...

В Дикім Полі, в полиновім морі

Скачуть коней вільні табуни,

Радістю свободи і простору

Веселяться й тішаться вони.

А довкола трави соковиті,

Плин річок і зорі уночі...

Дітям степу всі шляхи відкриті —

Поспішай, від щастя іржучи!..

А бува, обступить вовча згряя —

Диким коням це не первина!

Грім іржання в коло їх збирає,

Битва починається страшна.

Ніби довбні, б'ють страшні копита,

Хижакам нізащо не пройти!

Дружним родом вся малеча вкрита,

Щілини у колі не знайти...

Так біжить за роком рік

Весело і втішно. Стриб-скік! Стриб-скік!

Сито і розкішно!

Чи то звір, чи чоловік —

Знай, тікай поспішно!

Стриб-скік, стриб-скік!

Весело і втішно!

Втративши кілька найзапекліших бійців, вовча зграя втікає, залишивши хоробрий гурт коней у спокої, розтає в нічних сутінках, поміж хащами полину. А жеребці та старші кобили ще довго не розмикають захисного кільця, сторожко прислухаючись до степового відлуння, аж доки на обрії запалає вранішня зірниця.

Так минали роки і віки...

Якось в одному табуні у кобили народилося славне і незвичайне дитя — вороний жеребчик із срібними зірочками на чолі й спині. Вожак-батько дивувався химерній масті сина — чорній, з синіми полисками, а ще більше — іскристим зіркам, котрі — не знати як — впали з нічного неба, щоб прикрасити юного коника. При-ходили милуватися жеребчиком мамі-кобили та батьки-жеребці з інших гуртів, бо слава про нього котилася в Дикому Полі. Горда матінка назвала сина Зоряним, ніжила його, навчала, як берегти волю й життя. В першому своєму літі побував Зоряний у кількох боях з вовками, був свідком страшних поєдинків. Деякі старші огирі ги-нули, захищаючи малечу, і жеребчик, сумуючи за ними, все допитувався у матінки, чому старі бійці залиша-ються в степу поміж бур'янами, чому не біжать далі з гуртом. А мама, втішаючи Зоряного, тихенько іржала йому на вухо, що бойові жеребці, котрі гинуть, захищаючи рід, напуваються живою водою Зоряної Ріки і ста-ють позахмарними кіньми, граючись з грозами та вітрами. Інколи в небі гуркочуть громовиці — то буйні гурти коней скачуть понад земним Диким Полем; палахкотять вогні блискавиць у просторі — то мерехтять іскри з-під копит радісних жеребців.

— А ми поскачемо до них? — допитувався Зоряний у матінки.

— Неодмінно, — тихенько іржала вона. — Тільки треба вирости, зміцніти та залишити по собі діток у ріднім степу...

Виростав жеребчик гордовитий

Поміж морем тирси-ковили,

Дивоколом сонячним покритий,

У якому плавали орли.

Стриб-стук, стриб-стук!

Хто це? Дивні люди?

Не потрапте їм до рук,

А то лихо буде!

Стриб-скік, стриб-скік!

Вітри б'ють у груди!

Інколи табун наближався до золотавої ниви, засіяної житом-пашницею. Проте вожак, уздрівши людей, одразу ж повертав у хащі Дикого Поля. Зоряний, дивуючись, допитувався у кобили-матері, чому батько остері-гається наближатися до людських осель? Адже є в людей маленькі діти? Хіба не можна з ними побавитися?

— Бійся людей, — іржала мама. — Вони з вільних коней роблять замучених шкап, котрим уже і світ не-милий. Бійся, синку, навіть потикатися до оселі людської, бо навіки втратиш найдорожче — волю. Краще зги-нути під вітрами й зорями, аніж тягати плуга на людському полі!..

Промайнуло буйне літо в далеч,

Десь пішло на інші береги.

Закричала в небі чорна галич,

Провіщала холод і сніги.

Ріки стали. Люті хуртовини

Скаженіють, покривають луг,

В Дикім Полі не знайти травини,

Кучугури виросли довкруг.

Коні до крові розбивали ноги, добираючись крізь крижаний наст до паші. Та дарма! Пастися нема де. І вожак вирішив наблизитися до людських осель, де можна поласувати сіном з копиць.

В якусь темну ніч на табун напала вовча згряя, котра давно вже очікувала слухного часу. Жеребці не встигли навіть зімкнути захисне кільце. В сніговій імлі розпочався кривавий бенкет хижаків, почулося розпач-ливе іржання коней.

Мама-кобила з останніх сил підштовхнула Зоряного, ледве чутно заіржала:

— Біжи, синку! Рятуйся!

— А ти, матусю?

— Я чекатиму тебе поміж зорями! Біжи, Зоряний!

І жеребчик побіг. У безвість, у пільму, в заметіль. Коли вже сили цілком полишили його, Зоряний поба-чив, що опинився біля людської оселі. Привітно блимали теплим вогником вікна, затишком кликала до себе повітка. Зоряний впав на пахучу солому і поринув у безтяму...

Може, день минув, а може, два. Коник отямився. І відчув, що його хтось гладить і пестить. Над ним схи-лявся хлопчик, підносячи до губів пахучий крайчик хліба. Зоряний жадібно з'їв гостинця, попросив ще. І ще, й ще. А потім — напився води. Сила повернулася за кілька днів. І Зоряний звівся на ноги.

Приходили до повітки дорослі, дивувалися казковій масті жеребчика, срібним зорям на чолі й спині.

— Буде тобі побратим, — сказав суворий батько синові. — Як назвеш коника?

— Зоряном, — сказав щасливий хлопець,

— Хай буде Зорян, — згодився батько. — Дивися ж, синку, Жалій товариша, люби, то й він тобі у пригоди стане...

Так ішло одужання поволі,

Підліток виходжував лоша...

І вони здружилися на волі —

Кінь і хлопець, — як одна душа!

Промина за роком рік.

Зорі. Пишні луки.

Стриб-скік! Стриб-скік!

Вже забулись муки.

Гей, лети, юнацький вік,

Під пісенні звуки!

Стриб-скік! Стриб-скік!

Де нема розпуки...

Виріс кінь — казкова довга грива!

Скаче — не торкається землі.

Виріс хлопець — нарубок на диво!

Меч йому скували ковалі.

Кличе дума в січову дорогу,

Степ полинним запахом зове.

Мати плаче, мати просить Бога,

Щоб дитя лишилося живе...

Проводжало юнака все рідне село. Дівчата співали величальну пісню. Наречена йшла поряд, тримаючись за стремено, витирала дрібні сльози із щоки. Батько благословив сина, а мати довго дивилася вслід, аж доки вершник на зоряному коні розтанув на імлистому обрії.

Скаче степом запорожець юний,

Він радіє, і радіє кінь.

Котяться над Полем Диким луни,

Ніби думи тисяч поколінь.

Могили, нескінченні могили прадавніх бійців. Трави, чагарі переліски понад ріками й озерами. А далі — грізні пороги на Дніпрі кипучі вири,

водокрути. І славетна Хортиця на водах, ніби казковий корабель вічних
невмирущих воїв. Січове товариство раде прийняло юного козака,
навчило добрих звичаїв, бойової майстерності, гартувало мужність і
любов до рідного краю.

Віншували юнака братове,

Все було: бенкети і бої.

А коню здавалося, що знову

Він потрапив у гурти свої.

Знов ричання, люті вовчі зграї

І кільце — щоб захистить своїх!

Перемоги, радощі безкраї,

Море дум, веселощів, утіх!

Гей, гей! Туп, туп!

Пий до Водохреща!

Хай у ляхів трісне пуп,

А у турків дещо!

Ваш султан — котолуп,

Така в нього й теща!

Гей, гей! Туп, туп!

Пий до Водохреща!

Був юнак в Скутарі, у Варшаві,

Все пройшов: і Крим, і чорний дим!

Кобзарі йому співали славу,

Братчики зробили кошовим...

Так він водив Запорозький Кіш на захист України, визволяв бранців з неволі, повертав радість матерям та старим батькам, дітям і полоненим козакам.

А з рідного села інколи долинали вісточки від нареченої: передавала вона мандрівними козаками, що че-кає, що сумує, що минають літа й весни, а серце її не відає втіхи, очі не видять коханого обличчя. Обіцяв молодий кошовий, що вже недовго їй чекати, що мине лише ось це літечко, що відбуде він ще один визвольний по-хід до Криму, а опісля — загримить весілля, заспівають дружки, вдарять об землю каблуки січових братчиків і стане суджена дівчина його щасливою дружинонькою.

Гай-гай! Не здійснилося бажане, сподіване!

У бою, між квітами густими,

Славний кошовий на землю впав.

Схоронили друга побратими

У могилі степовій, між трав...

Заспівали думу. Попрощалися. І рушили далі, до рідної Січі.

А Зоряний, втративши вершника, стояв самотньо у пітьмі. І ніхто не бачив, як по його віях скочувалися сльози туги й жалю. І здавалося коневі, що за хмарами, понад ним, зупинилися гурти його вільних побратимів, тужливо й тихенько іржучи, плачучи за хоробрим козаком.

Так стояв Зорян біля могили

І не пив, нічого в рот не брав.

Вже тоді, як він утратив силу,

Багатій якийсь його забрав.

Доглядав, вертав коня помалу

В добрий вид, до сили і пуття,

Думав запрягти його до рала,

Мати добре тягло для життя...

Та у літню нічку горобину

Кінь почув крізь гуркіт громовиць

Крик ворожий, поклики орлині,

Брязкіт шабель, постріли рушниць.

Заметався він у загороді,

Розвалив і браму, і замки,

Геть через подвір'я і городи

Поскакав у поле навпрошки.

Там кипіло люте бойовище

(Йшла татарська на Україну рать).

Жеребець метнувся в люту хвищу,

Щоб у коло побратимське стать.

Він кусався, бився копитами,

Ніби сотня мужніх козаків,

Бо ж котилась рідними степами

Повінь сіра лютих хижаків!

Спис ворожий серце розпанахав,

Кінь упав у степовий полин,

Світ покритв його Чумацьким Шляхом

І відкрив для ока інший плин —

Рідну Матір в Зоряному Диві,

Побратимів радісні гурти...

Віють вітри в променисті гриви,

Кличуть до казкової мети...

Так печально завершилася історія дикого коня. Проте чому печально? Які виміри слід прикладати до оцінки того чи іншого життя? Міркуючи над баладою, що примарилася мені, я збагнув, що й доля Байди має далеко не те значення, яке призначили хороброму лицареві буквоїди-історики. Лише народ, серце котрого ніс у грудях Гетьман, справедливо одміряв небесну долю своєму захисникові, проспівавши у невмирущій пісні, що "тобі, царю, в сирій землі гнити, Байді молодому мед-горілку пити!"

...Вся ця історія розпочалася, як колись любили писати, року Божого тисяча п'ятсот тринадцятого, в пре-славному містечку Лубни та його околицях. На лівому березі Сули, південніше Засулля, тулився у правічних хащах малесенький хутірець Ведмедівка. Жило там кілька заможних сімей, не підлеглих ні панам, ні орендато-рам, ані самому чортові. А ще тулився на краю хутірця напівсліпий кобзар з химерним прізвиськом Тайноок: вірили довколишні селяни, що відає старий співець про такі глибини життя та смерті, які й не сняться звичайній людині. Коли поселився Тайноок у землянці на узліссі, ніхто не знав — здавалося, що він існував одвіку, як річка, ліс, кручі, хмари в небі або щоденний схід сонця.

Коли в довколишніх селах святкувалося весілля, кобзаря запрошували до урочистостей, він охоче відгу-кувався на такі ознаки шаноби, тішив людей вогнисто-радісними піснями або засмучував прадавніми думами про героїв минулих боїв чи походів.

Інколи зникав з хутора на місяць, два, а то й на півроку. Де мандрував — жодна людина не відала, та й не старалися про теє дізнатися, зважаючи на чаклунську, чарівницьку славу Тайноока.

Якось у кінці липня тринадцятого року повертався кобзар з весілля у Засуллі, куди його запросив багатий гречкосій Ковтюх. Дві доби грав, співав, звеселяв чесний народ та, добряче втомившись, потягнув до хутора спочити в самотній землянці. Стежину в пущі над Сулою він добре знав, "бачив її", як інколи любив висловлюватися, "п'ятами босих ніг". Ніч була місячна, зоряна, напіввидюще око співця відзначало сріблясте кружало "козацького світила" ліворуч над обрієм — отже, йшов він так як слід, і незабаром з хаші мали вигуль-кнути крайні хутірські хатки.

Зненацька Тайноок зупинився, прислухався до нічних голосів. Поміж кумкання жаб та ніжного переспіву цвіркунів йому вчувся дитячий голос: чи то плач, а чи агукання? Звуки ті лунали від луків, що запахами буйно-трав'я сповнювали річкову долину. Співець не гадав довго, а, звернувши зі стежки, почимчикував на той дитячий поклик. Довго шукав чи ні, а таки знайшов немовля, котре лежало на болотяній купині голе-голісіньке, дри-гаючи ніжками й ручками. Жодного сповитку не було під ним або біля нього, окрім кількох лапатих листків латаття під спинкою. При підході до знахідки Тайноок на мить зупинився: йому здалося, що прозоро-блакитні язики болотяних вогнів хороводом кружляють довкола немовляти, а над чолом його світляки сплітають таєм-ничу спіраль.

— Не інакше як Перелесник підкинув мені своє дитя від земної жінки, — вирішив кобзар. — Матір за-мучив грішною любов'ю, а проте, слава Богу, немовля безгрішне пожалів. Так тому й бути, візьму найду до себе, а яка йому доля судилася, про теє знає один Предвічний.

Тайноок облапав дитяче тільце, визначив, що небо зоряне послало йому хлопчика, і, пам'ятаючи по-лум'яні знаки при знахідці, назвав прийомного сина Вогневиком. На другий день, розглядаючи при світлі сонця немовля, співець не стримався від втішного сміху: волосся у дитини було золотисто-руде, воно аж палахкотіло в променях світла.

Отже, ім'я найди повністю відповідало і суті, і формі істоти, ба навіть обставинам пригоди.

Кобзар домовився з сусідами-гречкосіями про козяче молоко, яке вкрай необхідне було дитині, а в За-сульській церкві охрестив найду, котрий і став після того Іваном Вогневи́ком. Прізвисько пристало до хлопця на віки вічні, проте ні в юності, ні в зрілому віці не ображався вихованець кобзарів на ту кличку, ніби відчуваючи, що доленосна вона і притаманна таким глибинам втаємниченого життя, що міняти її чи обурюватися — все'дно, що заперечувати схід сонця чи прихід зими...

Чому я так довго оповідаю про дитя, назване Вогневи́ком? Тому, що то був я, вірніше — людська істота, в котрій втілювалася моя свідомість, що проникла в глибини шістнадцятого віку...

В ту ж таки липневу ніч тринадцятого року сталося ще кілька подій, що були невіддільні від Вогневи́ко-вої долі. А трапилося ось що...

У Ведмедівці жила в убогій хатині вдовиця Соломія. Мала вона доньку на виданні — красуню мальова-ну: темні брови, сині очі, приховані довгими віями, худорляве бліде личко з трояндними вустами. Звали дівчи-ну Марусиною. І рік, і два, і три не заростала стежка до вдовиної хатини, багато молодих козаків, господарських синів і навіть юних шляхтичів залицялося до Марусини, сподіваючись на взаємність. Та ба! Жодному з них назустріч не вийшла дівчина, нікого не покохала. Матінка гнівалася на доньку, дорікала, проте Маруся рішуче наполягала: лише з судженим стане вона під вінець.

Минули ще роки. Вже не з'являлися вершники біля двору вдовиного. А Маруся стала марніти. Вечорами пропадала в лісі, поверталася на світанку. А наприкінці липня матінка помітила, що донька чекає дитини. Це так її схвилювало, що вона злягла і за кілька діб згасла. Поховали вдову, і лишилася бідолашна дівчина сироти-ною.

Зоряної ночі Марусина зав'юнилася в муках пологів. Страхаючись людського поговору, поповзла вона до хатки старої Забіли, баби-повитухи, котра мешкала неподалік у пущі. Знемагаючи від болю, відчинила ветхі двері, впавши на потрушену чар-зіллям долівку.

Забіла не розпитувала ні про що, а одразу взялася до своєї справи, тим більше що у неї завжди наготові були і потрібні трави, і напої, і окріп у печі. Схиляючись над пашіючим обличчям Марусини, повитуха запитувала:

— Хто батько? Чи відає про те, що сталося, бідна ти моя?

Дівчина стогнала, крутила головою, витискуючи з себе останні слова:

— Не треба про теє... Ім'я батька лихою славою буде дитині...

— Невже Вітер-в-полі?

— Він, бабусю... він... лицар, козак... а люди розбійником прозивають...

— То, може, послати по нього?

— Ой, ні, ні!.. Боже мій, Боже... за віщо караєш мене... так жорстоко?..

На світанку знайшлося дитя, хлопчик. Міцненький, чорнявий, синьоокий. Одразу закричав, загорлав — сильно, вимогливо.

Баба, обмиваючи червоне тільце, втішно промовляла:

— Козацький син, одразу видно породу. Радій, Марусино! Якось воно буде, дамо раду хлоп'яті...

Та Марусина не чула бабиних слів: звільнившись від тягара нового життя, вона згасла мов свічечка на очах у повитухи. Розгублена Забіла метушилася біля холонучої дівчини, робила все, що вміла, проте невблаганна ріка смерті стрімко понесла вутлий човник обкраденої долі у невідому безодню.

Повитуха недовго сумнівалася. Сповивши новонародженого, вона рушила у хашу. Звіриними стежками добралася до лісового притулку Вітра-в-полі, славнозвісного, а кому й сумнозвісного, розбійника-козака, котрий впродовж десятка літ наганяв таки чималого жаху на довколишніх шляхтичів та їхніх попихачів.

Вітер-в-полі сам зустрів Забілу, несподівано, як завжди, з'явившись із криївки, виконаної в кручі. Збен-тежився, побачивши сповиту дитину на руках у баби.

— Невже? — тільки й зміг прошепотіти. Забіла мовчки кивнула.

— Що ж маю діяти?

— Хай побуде хлопчик у тебе, — звеліла повитуха. — Затям, що поки що я лишити його в себе не можу. Мо', трапиться добра жіноча душа, котра вигодує немовля, тоді заберу його. Ось маєш глечик козячого молока для сина. Бодай на день-два побудь батьком, а не лише розбійником... Ну, ну, не гнівайся! Умів гомоніти лас-каві слова дівчині — умій загнuzдати й свою лісову пиху! А Марусину — поховай. Забери до лісу, поховай десь над Сулою. Попа попросиш, щоб все було по-божому, по-людському. Пом'янете її з побратимами, бо ж нікого в неї не лишилося...

Так і сталося, як сказала повитуха. Лісові хлопці забрали упокоєну дівчину, поховали над річкою, поста-вивши високий дубовий хрест над могилою. Вітер-в-полі привіз панотця з тридесятого села, попросивши

його одспівати бідолашну Марусину, віддячив йому по-королівському, проте звелів жодній живій душі про теє не говорити.

А що ж трапилося з байстрюком, народженим так трагічно й незвично? Невже він так і лишився на руках у батька свого? Та ні, таємнича доля цілком іншу стежину готувала для розбійницького сина. Сталося ось що...

Тої ж таки ночі, на світанку, коли хлопці Вітра-в-полі ледве встигли забрати покійну коханку отамана, сонну тишу Вемедівки розбудив шалений кінський галоп. З десяток вершників проскакало хутором, зупинивши коней біля Забілиної хатки. Стривожена повитуха вийшла до них, відзначивши багату зброю, ситих коней, пи-хатість гостей. Вусатий вояк у кунтуші з вільотами, певне, старший поміж них, втишуючи баского коня, крик-нув:

— Відповідай — чи це ти є Забіла, котра бабує в цих краях?

— Я Забіла, пане старший, — кивнула баба. — Що привело вас так рано в мою убогу хатину?

— Сама відаєш, — grimнув вояк. — Чого ще можна шукати в такій пущі, а до того в такої карги, як ти? Ясновельможний князь Корибут Вишневецький звелів одним духом доправити тебе до палацу. У княгині — пологи. Втямила, стара? Збирай начиння, яке там потрібне, і — гайда!

— У Лубнах є кілька повитух, — заперечила Забіла. — Для панських покоїв є молодші, чистіші, славет-ніші. Нащо князеві стара баба з пущі?

— То — не наша справа! — нетерпляче обірвав бабину мову посланець, хльоскаючи нагайкою по халяві. — Сказано — доправити тебе! Ясновельможна пані хоче лише Забілу, так і сказала панові. А для нього — сло-во княгині закон. І для всіх нас — затям собі! У

ясновельможної тяжкі пологи. їй приснилося, що лише ти врятуєш її від певної смерті. Чула? Збирайся, і годі базікати!

Забіла вкинула до торби необхідне начиння, її посадили у двоколісну біду і помчали до лубенського шляху лісовою дорогою. Порогом переправили через Сулу.

Коли сонце зійшло над засульськими луками, баба-повитуха вже була біля сходів лубенського палацу Вишневецьких, і її зустрічав сам господар обійстя князь Рюрикович Корибут. Холоднуваті очі володаря дивилися на зморшкувату Забілу гостро й тривожно, він нервово смикав довгий рудуватий вус.

— Чи відаєш, навіщо ти тут?

— Казали твої посланці, ясновельможний пане.

— Берися ж негайно до справи. Тебе проведуть. І запам'ятай: я чекатиму добрих вістей. Не приведи Господь, станеться лихо — прощайся з життям!..

— Не ми розпорядники — кому жити, кому вмирати! — зітхнула повитуха, докірливо глянувши просто в очі князеві. — Лише Бог відає, в кого яка доля!

— У цьому палаці — я бог! — жорстко обірвав її Вишневецький. — Повторювати слова не буду. Я ска-зав. Скінчиться все добре — озолочу...

Забілу провели до покоїв княгині. Молода дружина лубенського володаря звивалася на пишному ліжку, жалібно стогнучи. Біля неї метушилися ще дві повитухи, відомі в Лубнах. Побачивши Забілу, недоброзичливо надулися, ревниво поглядаючи на лісову відлюдницю. Уздрівши тее, управитель гримнув на повитух, зауваживши, що кожне слово баби з Ведмедівки для них є наказом самого князя.

Коли управитель вийшов, Забіла підійшла до ліжка й схилилася над змученим личком породіллі. Княги-ня відчула її присутність, розплющила запалені повіки. Впізнавши повитуху, судорожно стиснула її суху доло-ню.

— Врятуй, бабусю! — простогнала вона. — Тільки ти... тільки ти... Я бачила сон... Слухай, слухай... Бачила я... сеї ночі... нібито ловлю я рибу... з князем Корибутом... затягуємо невід у морі... Море холодне, північне... таке, як у литовських володіннях князя... Тягнемо сіть на берег, бачимо велику рибину... тільки якась вона прозора, тонка... і ледве ворушить зябрами... Як тільки ми кинулись до неї, рибина змінилася...

— Як то змінилася?

— Обернулася птахом... подібним до лелеки. Дивлюся, а ми вже не на березі моря... а тут, над Сулою... Ганяємось за лелекою, а він скаче, скаче... і летить у небо, иокидаючи нас... Я тяжко ридала, груди мої розри-вала туга, коли це — глип! — з'являєшся ти...

— Я, пані? — здивувалася Забіла.

— Саме ти... я добре пам'ятаю... І в тебе на плечі сидить сокіл... Ти подаєш мені того сокола... кажеш: "Ось твій улов..." Я збентежена, жаль мені прозорії рибини... жаль мені й лелеки... і вельми до вподоби со-кіл... А князь Корибут каже: "Наш сокіл! Гарного птаха спіймали ми з тобою!" І тут я... кинулася... І почало-ся... Бабусю! Це знак Божий... З твоїх рук має ввійти у цей дім... спадкоємець для князя...

— Заспокойся, голубонько княгине, — прошепотіла над вухом володарки повитуха. — Дасть Бог, все обійдеться...

Вона вмілими руками ощупала, обмацала змучену плоть породіллі, нахмурилася. Володіючи майже зві-риною чутливістю, визначила, що над цим ліжком витає смерть. Хто прирікався на небуття — мати чи плід, — баба ще не відала, проте якийсь нечутний голос за плечем владно,

незрушно прорікав те, що мало статися, а може, й сталося вже на скрижалях книги буття. Забіла рішуче повернулася до інших повитух, сказала:

— Смертельні пологи наближаються, бабоньки! Одній мені не справитися. І не гнівайтесь, хіба я винна в тім, що княгині приверзлося? Слави од вас ніхто не забере, а нагороду здобудете щедрю. Мені ж гроші ні до чого. Чуєте? Поможіть мені, а тим — допоможете й собі!..

— Що слід робити? — зм'якшилися повитухи. — Кажи, все зробимо...

Забіла одвела бабів до вікна і зашепотіла про свої тривожні підозріння: досвід підказував їй, що княгиня не зможе народити повноцінне дитя. Або плід загине, або породілля. В обох випадках повитухам не жити, їхню долю можна прочитати в очах князя.

— Як же нам порятувати себе? — затремтіли баби.

— Не тільки себе, — задумливо сказала Забіла. — Розв'яжеться багато вузликів долі. Слухайте мене і все чиніть так, як звелю...

Повитуха напоїла княгиню таємничим зіллям, після чого породілля впала у забуття, інколи тихо постог-нуючи. Викликавши управителя, Забіла попросила, не гайнуючи часу, доправити одну з бабів до заповідного лісу на тім боці Сули, де та має нашукати рідкісних трав. Супроводжувати бабу в пошуках не слід, бо трава, зібрана в гурті, втрачає силу. Привезти шукачку назад треба безмовно, не розпитуючи ні про що. Те, що вона привезе, одразу передати сюди. Князеві нічого не оповідати. Управителеві теж слід повісити замка на уста.

Управитель спочатку скипів, вислухавши ті "теревені", як він висловився, дурної баби, проте охолов, ко-ли вона зауважила про трагічний стан княгині, життя плоду котрої та й її самої залежить від

виконання того, про що вона "теревенить". Одна з повитух, отримавши таємничі накази Забіли, покинула палац у супроводі управителя.

Минав тривожний день. Повитуха звеліла приготувати все потрібне для появи нової істоти. Інколи сам Вишневецький з'являвся біля покоїв дружини, запитливо дивився в очі лісової відлюдниці, проте вона суворо махала рукою, владно буркочучи:

— Я вже не під твоєю рукою, ясновельможний пане, а під рукою смерті. Ти сам так розпорядився. Тому заспокойся і будь воїном. Матимеш сина — сокола! Молися Богові і вір!

Князь навшпиньки відходив від дверей, нахмурено блукав по пустельних переходах палацу, запитливо вдивляючись у суворі обличчя предків на старовинних портретах, ніби прохав у них підтримки для спадкоємця, що мав прибути в цей бурхливий світ із таємничих позабуттєвих сфер. І не відав можновладний Кори-бут, що повитуха, послана з управителем до заповідного лісу, зустрілася того дня з Вітром-в-полі, передавши розбійни-кові твердий наказ: сина віддати до палацу. Від цього залежить і його доля, і доля самої Забіли.

Козак-розбійник заглибився у тяжку думу, взявши сина в сповиточку на широкі долоні й дивлячись на його зморщене личко. Вітер-в-полі догадувався навіть про те, чого не встигла передати Забіла: дитя не відомого нікому лицаря з роду мандрівних вояків, котрі не володіли ніколи нічим, окрім волі степової, окресленої лише обрієм, могло з примхи долі стати спадкоємцем імені й володінь такого високого роду, котрому заздрили най-поважніші можновладці Європи. Що це приносило йому, що дарувало, що навіки однімало? Чи Боже в тому веління, а чи хитрощі лукавого, котрий навіть Сина Божого хотів спокусити в пустелі, обіцяючи багатство, вла-ду й силу?

— Поспішай, козаче, — нагадала про себе повитуха. — Мене чекають...

Отямившись від роздумів, Вітер-в-полі зважився. В глибині сумління заклопоталися думки та сподіван-ня, про які він навіть боявся чітко сам собі признатися. Хай! Так буде найліпше! Син матиме надійних прихисток, няньок, затишок, безпеку. Пізніше, коли виросте... А втім, цур тобі, пек! Мовчи, пекельна гадко, не вида-вай себе завчасно!..

Палко поцілувавши сина в чоло, козак-розбійник поклав сповиточок до рук повитухи...

Княгиня Вишневецька народила десь опівночі. Змучена й розтерзана цілодобовим болем, вона марила в забутті, не відаючи, що плід її лона з'явився у світ мертвим. Ніхто про теє не відав, окрім повитух, навіть управитель не догадувався, пощо возив бабу до правічного лісу, чий владний дитячий голос розітнув тишу прииш-клого палацу. Стривожений князь, почувши той крик, поспішив нагору, вимагаючи від повитух звіту: хто наро-дився?

Забіла зустріла володаря на порозі покоїв, подаючи йому дитину в сповиточку, суворо мовила:

— Радуйся, князю! Маєш від Бога подарунок великий: син у тебе народився! Глянь, який сокіл! А за пані не турбуйся, житиме ясновельможна пані, одужає... Як назвеш княжича?

Крижаний погляд володаря потеплів, він вдячно прийняв немовля в долоні, високо підняв угору, впрочис-то проказавши:

— Дякую тобі, Пречиста Діво, що оберегла сина мого й спадкоємця в тривожну годину! Щаслив будь, князь Рюрикович Димитр Корибут Вишневецький! Щаслив будь!..

Минали літа.

Україна, мов свічка, палахкотіла на історичному багатті страждань, походів, нападів, зрад, пісенних спо-дівань і життєвих розчарувань. Дух козацького краю, прикований до вежі литовської, а пізніше польської дер-жавності, немов казковий птах, вимахував крилами понад міражами зусиль, терзаючи своє волелюбне серце мріями про непідлеглість під Божим шатром "ясних зірок", над берегами "тихих вод". Але здобути нерушиме щастя в круговерті історичного божевілля — все'дно, що закласти надійні підвалини для світлиці на трясовині в болоті. Мандрівні звияжці, напевне, добре розуміли це, бо, маючи цілковиту можливість сформувати свою державність, не прагнули такого рішення, передаючи з правічності заповіт від славетних попередників: хто одя-гне бодай на мить машкару чорта — той сам стане чортом. Священний птах лелека інколи тримає бій навіть супроти найжорстокішого супротивника — орла, проте ведеться той герць не на землі, а в небі, за хмарами, і захищає Божий птах не гніздо своє, а право вільного польоту.

Пригоди, про які тут оповідається, відбувалися саме в таку, казкову пору всенародної Голгофи, коли ко-жна жива душа вибирала для себе суворо обумовлене місце в духовній містерії: поміж мучителями, серед зне-долених, в лавах героїчних лицарів — на вістрі шаблі.

Проте все, про що я міркую, є плодом пізніших роздумів, практично все написане породжене міркуван-нями автора цих рядків. Насправді пращури були далекі від кучерявості слова, їхнє мислення уподібнювалося блискавиці. Ми вже чуємо лише грім, а точніше — відлуння грому. Як би там не було, я спробую передати хис-ткі прагенетичні спогади підсвідомості сучасному читачеві так, як згадуються сновидіння: щось пам'ятається чітко, а щось — домислюється.

Минуло чотирнадцять літ.

Ногайські орди майже щороку плюндрували українські села, міста й ниви, залишаючи по собі пустку, жах і звуки тривожних кобзарських дум, якими співці намагалися розбудити в людських серцях мужність серед

лихоліття, певність поміж безнадії, віру в прийдешність на смертній межі. Таким володарем дум був Тайноок, про якого згадувалося на початку оповіді.

Він таки залишив при собі хлопчика, знайденого зоряної ночі на засульських луках. Тяжко було напів-сліпому кобзареві плекати бідолашне дитя, проте він став для нього пестуном, батьком, учителем життя, захисником. Вогневик виявився кмітливим і сміливим хлопчиком, вже на восьмому році переймав уміння не лише гри на кобзі, а й майстерність виготовлення дивозвучного інструмента. Тайноок оповідав вихованцеві про таємничу сутність того чи іншого дерева, легенди про рослини й квіти, про зв'язки тих дітей сонця й вітру, води й землі з химерним, тривожним та буйним плем'ям людей.

Інколи хлопчик допитувався у наставника про свою долю: хто його батьки, де вони, куди поділися? Тайноок відповідав скупко, однозначно: село, де він народився, спалено дотла татарами, жодна душа не лишилася з його роду. Отож сім'я Вогневика розрослася до видимого обрію. "Скільки око сягне — твої родичі, — казав кобзар. — Чуєш поклик порятунку — поспіши, там твій брат потрапив у біду. Бачиш заграву пожежі на обрії — біжи, там рідна матінка рятує з вогню сестер твоїх. Чуєш — земля рідна стогне під копитами коней — готуй шаблю, списа, сагайдак зі стрілами, виходь у Дике Поле для герцю безжального!"

Кобзар навчав Вогневика не лише гри та співу, а й передавав йому бойове ремесло. "Не вічно тобі водити сліпого по селах, — казав він. — Виростеш — душа твоя затужить, потягне в степи, до дніпровських порогів. Там гуртуються лицарі волі..."

Хлопець дивувався, відзначаючи, що Тайноок стріляє з лука меткіше від багатьох зрячих: на сотню кроків він безпомилково цілив у невеликого гарбуза. Напевне, співець володів якимось чаклунським оком, недоступним для інших, звичайних, людей. Шаблею він теж вимахував так хвацько, що здавалося — не один клинок майорить у повітрі, а добрий десяток. Де здобувалася така лицарська майстерність,

Тайноок не оповідав. Не лише Вогневик, а й всі довколишні люди не знали про його минуле. На всі запитання вихованця співець загадково відповідав: "Синку, дай Боже кожному з нас управитися з річкою власної долі. Навіщо легковажно зазира-ти в ковбані інших життів? Бувають такі вири й пороги на ріках інших доль, що, пірнувши туди, вже й не виберешся. Іншому не допоможеш і сам потонеш! Пам'ятай про теє, Івасю, і поєднуй долю власну з долею лише тої душі, котра летить з тобою в спільний вирій..."

А що ж інші учасники оповіді? Що сталося з ними?

Баба-повитуха Забіла ще років зо три з'являлася то сям то там в довколишніх селах, коли в тім була по-треба, проте в червні вісімнадцятого посланці від пані Вишневецької, відряджені для вручення подарунків ста-рій відлюдниці, не знайшли в убогій хатині нікого. Пустка заросла бур'янами та хмелем, у руїнах поселилися дикі коти. Жителі Ведмедівки чогось певного про долю повитухи сказати не могли. Тайноок, повернувшись із мандрів по селах України, уже Забіли не застав. Так і згасла вона десь в дорозі, помагаючи янгольським душам відкривати брами в цей тяжкий світ, не скориставшись жодними принадами тутешньої марноти: певно, добре знала правдиву вартість і мерехтливих блискіток князівських палаців, і непевність прагнень віковічних трударів матінки-землі...

Вітер-в-полі залишив у спокої ближні маєтки, що належали Вишневецькому або його орендаторам. Во-див розбійницьку ватагу аж на Поділля, до Волощини, інколи шарпав навіть татарські й турецькі стійбища та пости біля Перекопу та Очакова. Повертаючись до заповідного лісу над Сулою, справляв буйні поминки по ко-ханій Марусині, давав багаті подарунки церквам. З року в рік чекав, коли ж з'явиться князь Корибут з юним княжичем, бо ж ще в чотирнадцятому році володар Лубнів рушив разом із сином Димитром до родового балтійського володіння і не повертався на Україну жодного разу. Темний вогонь розпуки й внутрішнього терзання палив козака-розбійника, він докоряв сам собі за те, що послухав Забілу, віддавши рідну кровиночку

до чужих рук. Інколи напруга чуттів доходила до такого шаленого кипіння, що Вітер-в-полі збирався рушити до Литов-ського краю, щоб розшукати там гніздо Вишневецького, а в нім свого навіки втраченого сина. Він залишав по-братимів у лісових криївках, прямував до Тайно-ока, питав поради, і старий кобзар заспокоював лицаря, запев-няючи, що варте сердечного кипіння лише те, що дає плід на дереві любові. Омела пишно величається на вітках дуба, проте не рідня цьому могутньому дереву. А жолудь, навіть непоказний, таки зберігає силу й красу свого вітця навіть у торішньому листі, під ногами людей та звірів. "Не турбуйся, Вітре-в-полі, — заспокоював спі-вець, — якщо посіяв ти в лоно бідолашної Марусини козацьке зерня, воно неодмінно проросте, пустить пагони, вижене в небо надійні гілки. І ти побачиш те рідне віття, торкнешся його, відчуєш дивні пахощі, бо доля хоч і жорстокі стежки стеле під ноги шукачам, проте справедливість не забуває ані тут, ані в іншому світі..."

Втишував буряне серце Вітер-в-полі, вірячи в чаклунське передчуття кобзаря. Часто посилав своїх людей до палацу Вишневецького, розпитуючи, чи нема вісті про появу володаря та його сина в цих краях. І ось влітку двадцять сьомого року несподівано прибув до Лубнів посивілий Корибут, а з ним — покотилася чутка, що на-ближається з північного краю валка литвинів та козаків з молодим княжичем. Почувши теє, козак-розбійник зібрав побратимів на таємну раду, після чого влаштував засідки на всіх шляхах, що вели до Лубнів.

Вершник приніс вістку з несподіваного боку: байдак з княжичем та охороною наближався Сулою від Дніпра, а валка з добром вже минала лубенські брами. Чому так сталося, Вітер-в-полі не міг втямити. Можливо, юний Вишневецький захотів помилуватися берегами священної ріки, вдихнути прохолоди чистих лугів, піща-них берегів, запаху гаїв та дібров, а не вихаркувати щохвилини пилюку закурених степових доріг. Що б там не сталося, а діялося так, як втаємничено казав Тайноок: чаклунська сила тяжіння вела Дмитра туди, де стара Забіла закопала його пупа. Вітер-в-полі молився Богу, щоб байдак пропливав біля криївки лісової вночі, так можна вчинити напад з найменшими втратами.

Чи послухалася небесна сила молитов розбійницьких чи ні, про те нічого не відомо, проте князівський байдак наблизився до заповітного лісу в сутінках. Понад річковою долиною, понад віковими хащами нависали передгрозові хмари, хвилі лопотіли під різьбленим носом судна, литвини й козаки сонно налягали на весла, втішаючись неголосними розмовами про недалекий нічліг та гостинну вечерю на подвір'ї князівського замку.

Зненацька з-під днища байдака випірнули десятки страхопудливих метких постатей, накинулися на веслярів та охоронців, блискавично пов'язавши всіх сиром'ятними ремінцями. Ніхто й запищати не встиг, тим бі-льше що до носа кожного литвина й козака було підсунуто шаблюку або ножа. На берег кинули линву, почали підтягати судно до кручі, під покрив столітніх дубів. Хоч весь напад вчинено майже безшумно, а розбійники розмовляли пошепки, при підході до мілини несподівано відчинився люк на кормі й звідти вискочив жвавий підліток.

— Княжича не чіпати! — долинув з-під верболозів негучний наказ Вітра-в-полі.

Юний Димитр метнув погляд праворуч, ліворуч, збагнув, що вся його охорона безпомічна і, висмикнув-ши шаблю у якогось зв'язаного козака, притулився спиною до притулку на кормі. Хрипко крикнув у сутінки хащів, що невблаганно наближалися:

— Живим не здамся! Так і знайте!

— Димитре, — пролунав з півми сильний і схвильований голос. — Тебе ніхто пальцем не зачепить. Тут всі друзі, товариші, побратими...

— Шукай дурних в іншому місці! — глумливо засміявся хлопець, застережливо здіймаючи вгору шаблю. Криця гадючим полиском замерхтіла над його чолом. — Лицарі не нападають таємно! Мене

привчили до чес-ного бою, я волю глянути в очі тому, хто посмів напасти на варту!

— Дурнику! Що ти відаєш про честь і лицарство? — гнівно долинуло від берега. — Тобі ще належить розвіяти мару князівської шкури, а тоді міряти вчинки інших людей!..

— Міркуй як знаєш, а я знаю своє! — крикнув Дмитр і, вхопившись за віття дуба, що нависало над бай-даком, миттю вибрався по товстій гілляці до стовбура.

— Запаліть вогнище! — крикнув Вітер-в-полі. — Поставити всюди варту! Щоб миша ніде не проскочи-ла. Литвинів і козаків одведіть до криївки і нагодуйте. Заспокойтесь, товариство, ніхто вас пальцем не торкне. Знаю, що князь посадить всіх на кіл за те, що не вберегли Дмитра. Що ж маємо діяти? Кожному стежка від-крита до порогів... або до нашого лісу... Вибирайте! Хто залишиться з нами, тому скажу: вітаю тебе, брате! Хто зважиться на далекі мандри до лицарів волі — тому Бог на поміч і наше "прощай!"

Спалахнуло буйне багаття на галявині між віковими дубами, впали тіні від нього на плесо Сули. Розбій-ники оточили гурт охоронців і повели в гущавину. Незабаром все довкола затихло, тільки тріскучі іскри в потоці вогняного валу линули в нахмурене небо. Вітер-в-полі підійшов до покорченого стовбура столітнього велетня, намагався розгледіти скулену постать княжича у полисках примхливого вогню.

— Ти чуєш мене, Дмитре?

— Чую, — долинуло згори.

— Ти зійдеш униз?

— Пощо?

— Я хочу розмовляти з тобою.

— Хто ти, щоб я теж захотів розмовляти з тобою? — погордливо одвітив хлопець.

— Ти знатимеш про це, коли відкинеш пиху, нав'язану тобі облудними родичами...

— Кого ти називаєш так образливо?

— Князя й княгиню Вишневецьких.

— Як смієш ти, хлоп, так називати уроджених князів, що ведуть рід аж від...

— Знаю, знаю, — глумливо підхопив Вітер-в-полі, — що той рід сягає своїми гадючими щупальцями аж до Рюрика. Ну то й що? Хіба здирство й убивство, вчинене князівськими руками, перестає бути мерзотою перед оком Божим? Хлопче, хлопче, заклич до себе краплину глузду, дай сам собі відповідь: навіщо я захопив тебе сеї темної ночі, навіщо підставляв під жало смерті своїх побратимів?

— О, яка глибока загадка! — пирснув сміхом у сутінках Димитр. — Хочеш здерти з батька мого добрячий мішок золота. Хіба не так?

— Бідний, покалічений синку, — з жалем зітхнув Вітер-в-полі. — Як рано ти все став міряти чортівським металом. Якщо хочеш знати — я маю силу спустошити льохи твого батенька без отакої гріховної гри, яку ти підозрюєш. Невже гадаєш, що християнські душі, хай навіть розбійницькі, торгуватимуть любов'ю батьківською заради тлінного багатства?

— То пощо ж тоді мій полон? — помовчавши, озвався княжич.

— Ти не в полоні, синку, — твердо сказав отаман розбійників. — Ти вільний, як і твої охоронці, котрих я визволив від рабства у князя...

— Не збагну. Дивне чиниш...

— Думай, думай, синку...

— Чому називаєш мене сином? Що означає та дивна мова?

— Ти знатимеш все, Димитре.

— І я справді не в полоні?

— Так.

— І можу навіть тепер іти додому?

— Можеш. Навіть повинен... іти додому... Проте чи відаєш ти — де твоя домівка?

— Знову загадки. Мене чекають в палаці. Там хвилюється батько й мати. Байдак має прибути до Лубен на світанку...

— Ти встигнеш до світанку, якщо так забажаєш. Проте маєш вислухати все, що чотирнадцять літ палить моє серце вогнем...

— Чотирнадцять літ? — тривожно перепитав Димитр. — Мені днями має сповнитися чотирнадцять літ. Вже запрошені гості до палацу...

— То хочеш знати, княжичу, хто ти, звідки ти? — суворо проказав Вітер-в-полі. — А чи волієш затули-тися від правди брязкальцями шляхетської марноти? Якщо серце твоє озвалося на тривогу моєї душі... якщо голос крові ще не замовк у юних грудях, то вислухай все, що маю

сказати тобі. Лицарське слово: після моєї оповіді вибирай шлях самостійно. Спускайся вниз, Димитре, сядемо до вогнища священного, поговоримо сер-цем до серця, як ведеться між рідними душами...

Три литвини з тих, які були відпущені розбійниками на всі чотири сторони, таки не могли подолати по-чуття страху й згідливої приреченості: на світанку вони примчали, задихаючись і відсапуючи, до брами замку, один перед одним наввипередки оповідаючи про напад на байдак, про полон княжича, про всю нічну оказію. Пані Вишневецька, почувши всю ту історію, відчайдушно заголосила, заламуючи руки, сам Корибут холодно й люто наказав посадити вірнопідданих литвинів на палі, але спохопився і замінив смертну кару сотнею канчуків, що й було вчинено ретельними слугами хутко й безжально. Після того покараних — закривавлених і замордо-ваних — посадили на коней, прив'язали до сідел і звеліли вести озброєний загін вершників у розбійницький ліс, де сталася злочинна оказія. Сам князь очолив каральний похід. Три сотні озброєних литвинів та дворових коза-ків вздовж і впоперек міряли копитами коней правічні ліси понад Сулою, нишпорили поміж купинами довжеле-зних боліт, жахаючись потрапити у пащу зрадливої драговини. Три доби тривав той втомлюючий, проте мар-ний пошук. Жодного знаку розбійників слуги Вишневецького не знайшли, не лишилося навіть найменших слі-дів байдака в тому місці, де було вчинено напад. Лютий до нестями вертав свій загін князь Вишневецький на-зад, обіцяючи пересадити половину зрадливих драбів і лайдаків на палі, тим більше що ті вірнопіддані литвини, яких він велів парити канчуками, користуючись нічним привалом, накивали п'ятами, втямивши, що краще за-гинути на вольній волі, аніж у рабстві.

Переїжджаючи хутір Ведмедівку, знетямлений володар перепитав усіх господарів-гречкосіїв, чи не чули вони щось про напад на князівський байдак, чи не бачили юного княжича, чи не відають про злочинного розбійника Вітра-в-полі. Хуторяни в один голос запевняли, що в цих краях про напади й розбій давненько не чуто, і славетний Вітер-в-полі промишляє десь аж у Дикому Полі або на Волощині, єднаючи свій загін з тамтеш-німи гайдуками. А тут, біля Засулля, Ведмедівки та довколишніх

хуторів, — тихо, спокійно, слава Богу, давне-нько вже ні татарви, ні лихих людей не видать. Ясновельможний Корибут, похнюпившись, дав наказ рушати до Лубен, пекельно страхаючись навіть думати про те, що він скаже пані Вишневецькій про долю її улюбленого сина Димитра. І тут на узліссі йому впала в око кобзарева землянка, а біля неї вже підтоптана постать самого Тайноока. Співець стояв біля похилого тину, тримаючи в руках кобзу, перебирав на ній струни і дивився десь убік, ніби прислухаючись до тупоту кінських копит. З дверей ветхої землянки вигулькнув ставний рудоволосий підліток, задивився на вершників, роззявивши рота від зацікавлення й несподіванки. Князь смикнув за повід, зупинив вороного.

— Гей ти, — крикнув він до Тайноока, — хто будеш?

— Бог його святий знає, хто я, — химерно відповів співець. — Про тєє не думаю. Ходжу по світу, нага-дую людям про тєє, чиї вони діти, згадую давні думи та казки... то й кличуть мене кобзарем...

— Чи не Тайноок твоє ім'я?

— І на таке ім'я відгукуюся, — згодився співець.

— Чув про тебе, старче.

— Добре чи зле, ясновельможний пане?

— Добра в тебе слава, добра, — знехотя кинув князь. — Кажуть, що ти щира й правдива душа... тому й до тебе нині звертаюся... не як князь, охоронець вашого краю... а як батько. Ти, мабуть, теж батько? Хто тобі ось цей хлопак?

— Сирота... Вій мені за сина... Івась Вогневик звати його. Водить мене, переймає ремесло кобзарське... а пощо тобі знати про сина мого?

— Твій — при тобі, старче! — з боєм відгукнувся Вишневецький. — А мій... ось такий, як твій, за ві-ком... полонений розбійниками... Вже третій день ми шукаємо його в цих пушах, і все — дарма! Литвини по-відали, що десь тут було вчинено напад. Ніби всі крізь землю провалилися. Ти давній житель, ти знаєш навіть те, що зрячі не видять! Допоможи! Пані Вишневецька помре від туги, якщо не відшукаємо сина. Я певен, що за нього жадають викупу... Розшукай злочинців, скажи, що я готовий повернути дитину за найвищу ціну. Тільки не кажи мені, що ти нічого не знаєш...

— Я тобі не кажу цього...

— Отже, знаєш? — радісно вигукнув князь.

— Я й цього не мовив...

— Не дратуй мене, старче!

— Заспокойся, князю. Обіцяю тобі дізнатися все, що зможу. Проте, гадаю, що не в золоті тут справа...

— А чого ж ще можуть жадати хлопи, що вирвалися з-під руки панської?

— Ех, князю, князю! — докірливо зітхнув кобзар, провівши пальцями по струнах, і срібнотонні переливи прокотилися понад узліссям. — Хіба не знаєш ти казки, що живуть у народі? Чорт обіцяє золото й багатство за живу душу, але пізніше те золото обертається черепками. Ту казку сотворили бідні люди, бо добре відають ма-рність тих брязкалець. Ось послухай думу прадавню про шукача скарбів небувалих...

Ой у небі три дороги,

Одна заростає.

А у Бога три синочки,

Один десь блукає.

Ой блукає він у світі,

В чужій-чужениці,

Та й не може повернутись

До Вітця в світлицю.

Розбійником його люди

Темні називають,

Та про тяжку, лиху долю

Нічого не знають!

Ой не знають, що шукає

Раю не для себе,

А щоб люди всі вернулись

У забуте небо...

Поможіте йому, вітри,

Блискавиці-громи,

Щоб відкрилися для світу

Божії хороми!

Щоб з'єдналися братове

І згори, і з долу...

Поможіте, доки серце

Ще не захололо!..

Доспівавши свою дивну пісню, кобзар замовк і похилив голову, ніби очікував, що скаже на те князь. Ве-ршники переглядалися здивовано, жваво гомоніли. Вишневецький скупко кивнув, глибока риса залягла на його чолі.

— Бачу, що глибоко копаєш ти, старче. Не гадав, не гадав! Залюбки порозмовляю з тобою, як випаде час. До такої мудрості навіть не всякі таємні ордени додумуються в Європі, а ти...

— А ми... чорна кістка... як можна?

— Добре, добре! Гонор в тебе як у шляхтича. Хвалю, хвалю! Проте повернемося до мого лиха. Я збагнув, на кого ти натякнув. Розбійник, мовляв, теж може бути "сином Божим"... Хіба не сказав Христос в останню смертну хвилину розбійникові: "Нині ж будеш зі мною в раю"?.. Дай Боже, щоб твої натяки були правдиві, хоч я й не можу збагнути, якого благородства можна чекати від підступного нападу? Слухай же моє лицарське сло-во. Якщо повернеш сина, знайдеш стежечку до того, хто його полонив... стану тобі покровителем, батьком, другом... Чуєш?

— Чую, ясновельможний пане...

— Син твій Івась стане побратимом моєму первістку Дмитру, пошлю їх вчитися разом до Варшави, до Відня... Чуєш?

— Чую, чую, князю...

— Чи віриш слову, яке я дав тобі?

— Вірю, князю Корибуте! Зроблю все, що зможу... І навіть більше...

— Вірю і я тобі, старче! Дам тобі в нагороду все, що забажаєш... і тому, з ким матимеш справу. Звелю чекати тебе в замку вдень і вночі. Вдень і вночі...

Тут у моїх видіннях про юного Дмитра Корибута Вишневецького чомусь було кілька варіантів подій: то Вітер-в-полі одразу оповідав хлопцеві таємницю його народження, то цьому заважав кобзар Тайноок, який зне-нацька з'являвся з лісової хащі, зупинивши химерну бесіду батька з сином, а вже пізніше вони разом знайомили його з драматичною пригодою давньої пори. І реакція княжича була неоднозначна: відчай, розгубленість, юна-цькі терзання, навіть нехіть до життя. Проте минуло кілька днів, упродовж яких Дмитр познайомився не лише з таємничим для довколишнього світу життям козаків-розбійників, а й почув від кобзаря та Вітра-в-полі оповіді про далекі походи лицарів волі в турецькі землі, про орлиний притулок героїв за дніпровськими порогами, про нещадні герці з чужинськими напасниками, які плюндрували рідну землю і рік за роком спустошували її, заби-раючи в полон Дівчат, жінок, дітей та працюючих гречкосіїв, безжально знищуючи всіх інших, хто не здатний здолати пекельний шлях від рідних притулків до проклятих невільницьких базарів.

Найбільше до серця припало молодому Вишневецькому знайомство з Івасем Вогневином. Хлопці по-дружилися, побраталися, клянучись на віки вічні не зраджувати лицарської клятви. Тайноок з Вітром-в-полі раділи, коли спостерігали за юнацькими іграми, дружніми поєдинками,

змаганнями в стрільбі з лука, чули за-хоплені розмови про майбутні мандри до Хортиці, визвольні походи, небувалі пригоди. Димитр сказав про своє рішення залишитися в заповідному лісі, не повертатися до палацу князя. Проте Вітер-в-полі разом з кобзарем розраjali той задум. Тайноок оповів хлопцеві про зустріч з старим Вишневецьким та свою домовленість.

— Пам'ятай, Димитре, — суворо сказав співець, — що не слід поспішати, коли розв'язуєш вузли життя. Людині тяжко збагнути, чому доля поставила її на ту чи іншу стежину. До того ж — для пані Вишневецької ти син, рідне дитя. Та й для старого князя. Хіба не так? А в тобі... хіба зотліли так одразу синівські почуття... ли-ше тому, що ти дізнався про ту, котра тебе породила?

Юнак, почувши несподівані для себе міркування кобзаря, довго думав, мучився, а потім звернувся до Ві-тра-в-полі:

— А ти, мій кровний батьку... ти теж бажаєш, щоб я повернувся до палацу?

— Так, синку, — сумно, проте твердо одвітив отаман. — Моє серце нині заспокоїлось, бо знає: в марноті шляхетських бенкетів та панських дурущів не спустошиться твоя душа, що пам'ятатиме, звідки постала, з якого кореня. І навіщо...

— То навіщо ж, батьку? Навіщо? — гостро запитав хлопець,

— Нині козацька сила розрізнена, розпорошена. Хто ми для світу? — сумно озвався Вітер-в-полі. — Роз-бійники, степові бродники, гультяї. Сьогодні манить нас король — стаємо під його корогви, завтра покличе волоський господар — йому поспішаємо на поміч... Нема походу — шарпаємо кримські узбережжя, щоб добути срібла-злата для гульбища, для бенкету... Не всі, не всі такі, Димитре, проте слава наша глумлива, непостій-на, мов гуляща дівка! Давно мріється душі моїй зібрати всі ті

лицарські сили в спільне річище. Чуєш, Димитре? Діди наші оповідають про ту давню пору, коли князі хоробрими воїнами були, а не здирцями над людом робо-чим. Може, чув про князя-козака Святослава?

— Чув... читав у літописах...

— Хоробра душа, безстрашне серце. Хочу, щоб ти був таким. Не слід скидати з себе князівську відзнаку, як це чинить баский кінь, що воліє розпрягтися та покачатися на траві! Збережи свій стан, здобудь разом з Вог-невиком освіту, вояцьке уміння, станьте мудрими українськими лицарями. Вітчизні потрібні отамани розумні й далекосяжні, щоб стала вона не хлопським краєм, не багатою землею гречкосіїв, на яку накидатиме оком вся-кий зайда і здирця, а краєм славетних воїв, перед котрими дрижатиме і Порта Оттоманська, і Ляхистан, і далека Московщина! Чуєш, синку?

— Чую, батьку.

— Чи розумієш, про що я сказав?

— Розумію. І чинитиму по слову твоєму...

Так і сталося.

Повернувся княжич до палацу Вишневецького в супроводі Тайноока та Вогневика Івася. Знетямлена від щастя мати обцілювала і сина, і його побратима, зазірала в юнацькі очі, відзначаючи дивний смуток і відчуженість у погляді Димитра.

— Тобі тяжко було, синочку?

— Та ні, мамо! Мені було весело...

— Як то може бути? В руках розбійників, гультяїв? Тебе, напевне, катували?

— Та що ти говориш? До мене ніхто пальцем не торкнувся.

— Навіщо ж ті лайдаки захопили тебе? — сплескувала долонями пані Вишневецька. — Чого вони жада-ли?

— Зажди, пані Стефаніє, — зупинив безладний жінчин лемент князь Корибут, — дай мені перекинутися парою слів із достойним шани співцем Тайнооком. Слово гонору, ти, старче, достойний звання шляхтича: тримаєш слово і маєш силу гнuzдати навіть розбійницькі душі. За сина дякую. Я не розпитую, як тобі це вдалося. Триматиму і я своє слово: твій Івась матиме шляхетську освіту і достойне товариство.

— Хай буде так, князю, — тихо відказав Тайноок, і відгомін печалі позначився в голосі старого. — Дай Боже, щоб наші почуття, пробуджені в дні скорботи, не розтанули, мов сніг на сонці, в пору надмірної пиhi та зверхності. Чужа душа глибока й втаємничена, тримай, пане Вишневецький, на добрячому замку ту безодню... повір сліпому кобзареві, котрий бачить дещо таке, що недосяжне зрячим...

— Гаразд, гаразд, — примирливо мовив князь. — На тому покінчимо. Ще одне слово... Не відаю, як по-розумілися ви з Вітром-в-полі, проте волю знати, що жадає він від мене?

— Анічогісінько, князю Корибуте, — знизав плечима співець і усміхнувся хитро.

— Але ж, сто дияволів йому в печінку, — скрикнув володар, — навіщо тоді потрібна була йому вся ця драматична пригода? Чи розбійник жадає випробувати моє терпіння? Збудити в мені шаленство і лють?

— І не те, й не інше. Не завжди можна пояснити той чи інший рух нашої душі, князю. А може, й не тре-ба... Це — його таємниця. І єдиний викуп, що його жадає лицар... чуєш, пане Вишневецький? — лицар Вітер-в-полі, — щоб ти ніколи не розгадав цієї таємниці... хоч і мучитиме вона тебе все життя. Прощавай, ясновельможний володарю! Прощавайте, хлопчики! Пані Стефаніє, нехай Матінка Божа обереже твоє дитя в далеких світах... І мого сина разом з ним! Залишайтесь щасливі і не забувайте, що кожної хвили хтось десь мучиться і плаче. Не забувайте, люди добрі!..

І покотила хвиля житейського моря юнаків по світу. Де тільки не побували вони: на берегах Балтійського моря, в пушах Литви, в аристократичних замках Швеції, училися в школах Варшави та Відня, здобували освіту, мудрість, всотуючи досвід зустрічних людей, прочитаних книг, сповнюючи скарбницю сердець відгомонам схвильованого, тривожного світу. :

А коли дозріли хлопці, стали на порі, доля привела їх знову до замку Вишневецького у Лубнах, де тліючі іскри глибинного полум'я душ спалахнули багряним полум'ям, як про тее провіщав старий кобзар, і вихори втаємниченої долі розметали безжально хистку споруду умовних родинних поєднань, стверджуючи прадавню мудрість: якщо сієш вітер — не збережеш урожаю тиші...

Все те, що я відзначав у своїх видіннях, мало дивну тотожність з цим життям, де мислить, діє, шукає стежок автор спогадів, котрі ти переглядаєш, читачу. Долю нашої сім'ї теж підхопив ураган подій двадцятого віку, туго заплітаючи її у фантастичний клубок зустрічей, ситуацій, мрій, розчарувань, страждань, страху і спо-дівань. Навіть нині мені важко, неможливо втямити, що з того нагромадження назвати реальністю, що ма-рною вигадкою, що — ілюзією, а що — зерном душі, яке має дати плід у безмежності світу...

Юнго! А де твоя бригантина,

Де твої урагани й моря?

Сірі хмари повзуть по долині,

І сховалась за ними зоря.

Оброста черепашками днище...

Може, і не було корабля?

І регоче зневажливо хвища,

Чортополох несе на поля.

Може, дрімається? Може, сниться?

Крутить плівку життєве кіно...

Тільки ж колись заіскриться зірниця

І загуркоче буря в вікно!

Ти тоді прокидайся раптово,

На бригантину сміливо ступай,

Бо капітан до походу готовий,

Зірка виходить на небокрай.

Юнго мій любий! Бійся дрімоти,

Бо заколисаний дух умира.

Хочеш морські урагани збороти?

Слухай, як котиться грізна пора.

Миті такої більше не буде:

Хвилі вниз, а вітрила — вгорі!

Вітри напружені б'ються у груди

Вірних матросів — посланців Зорі!..

Де критерій для оцінки минулих подій? І чого варта будь-яка оцінка? Що дає вона навіть у тому разі, як-що ти достойно й слушно визначив причини абсурдних чи помилкових дій? Хіба прийдешня історична динаміка матиме якусь тотожність з минулою, щоб врахувати набутий досвід? Кого й чому навчила тисячолітня вак-ханалія насилля, кровопускання, братовбивства і зради? Інколи народжується підозріння, що будь-яка нова ситуація виростає не з минулих причин, відомих людям, а має корінь у цілком іншій реальності. Наприклад, білі квіти лілії, красуючись на плесі озера чи ріки поряд з іншими прегарними посестрами, мають контакт між собою не в надводному просторі, а в глибині баговиння, у невидимих для ока надрах, куди сягає їхнє коріння.

Чи не в тому абсурд людського буття, що ми не відаємо про власну безодню, де зароджується дух і душа?

Як би там не було, але спогади потрібні, як нитка Аріадни, що має вивести нас до світу, звідки ми випірнули в цю химеричну реальність.

Згадуючи свої підліткові роки, я не можу визначити причинності для жодної своєї дії, та й не лише своєї, а й того, що відбувалося з нашою сім'єю, Україною, братерськими народами та й всім людством. Що там говорити про юнацькі літа, коли й тепер ще нема бодай пунктиру, щоб визначити на-прям для польоту у вирій. Чи було коли-небудь з тобою, читачу, таке, щоб після пробудження зі сну ти замислювався, хто ти, де ти, як сюди потрапив, як тебе звати?

Зі мною таке відбувалося часто — і в дитячу пору, і навіть тепер, коли голова подібна до квітки кульба-би. Особливо гостро це відчувалося у в'язниці, коли пробуджена свідомість торкалася розплющеним оком кованих залізом дверей чи ґрат, металася судорожно у пошуку пояснення і слухняно та втомлено приймала для вжитку знайомий стереотип земного лабіринту, не маючи сили і вміння прорвати пелену ілюзії та вийти до щасливої реальності.

Але повернемося до тривожної довоєнної пори.

У сороковому році я закінчив неповну середню школу — сім класів, отримав похвальну грамоту. Валя Тригуб, мій незабутній товариш, поступив у восьмий клас Кагарлицької середньої школи, а я подався у Київ — поступати в геологічний технікум. До омріяного учбового закладу мене не прийняли, зважаючи на недостатній вік — неповних тринадцять літ. Батько, який тоді працював слюсарем у військовому училищі зв'язку ім. Калініна, водив мене ще в кілька технікумів — здається, в політехнічний, у педагогічний, проте всюди було те саме: надто молодий. "Пощастило" в технікумі шкіряної промисловості на Печерську: там прийняли документи без екзамену, оскільки я був відмінником. Минуло кілька тижнів, я забрав документи назад, збагнувши, що до шкіряної промисловості не маю жодного торкання ані в минулому, ані в прийдешньому. Батько втовкмачив мене в школу зв'язківців, що містилася на вулиці Прорізній. Вчитися було легко, я схоплював премудрість телефонної та іншої справи, пов'язаної зі зв'язком, на льоту, викладачі були задоволені моїми успіхами і обіцяли блискучу кар'єру. Житло батько знайшов тут же таки, близьенько від школи, на розі

Прорізної й Хрещатика. То був дім для сімей військовослужбовців, здається, дев'ятиповерховий, надійно змурований з темно-червоного граніту. Куток для мене здала вдова військовослужбовця, похилого віку, привітна, доброзичлива. За двадцять п'ять кар-бованців вона готувала мені столування, давала постіль. Від неї я дізнався, що маю звичку вночі ходити по кім-наті з заплющеними очима. Така недуга — а може, ні? — називалася лунатизмом. Спочатку вона нічого не ка-зала, але одного разу я, загорнувшись в простирадло, вийшов на балкон і, забравшись на перила, почав балан-сувати на них. Господиня жахнулася, адже квартира була на шостому поверсі! Вона ледве дочекалася, коли я повернувся до ліжка, повісила замок на балконні двері, а вдень викликала батька. Було вирішено відправити мене додому, чому, до речі, я був тільки радий.

Батьки бідкалися: що зі мною робити? Передчасне закінчення школи, чим і я, й вони пишалися, виявило-ся марним, я ніби вибився з слухняного журавлиного ключа, а тому потрапив у якийсь руйнівний вихор. Сестричка Оля, котра закінчила школу тільки на рік раніше, але "своєчасно", відповідно до запрограмованого віку, вже вчилася на другому курсі Ржищівського педагогічного училища, а мені доводилося бити байдики ще цілий рік, щоб мати право на вступ до середніх учбових закладів. Зрештою було вирішено, що я повчуся у восьмому класі Кагарлицької школи, щоб не розбеститися в бездіяльності.

У ті роки соціальна й політична реальність атакувала юний мозок парадоксальними, абсурдними подія-ми. Дорослі боялися навіть аналізувати вихор суперечливих вчинків Сталіна та його соратників, а підлітки та юнаки знемагали від спроб узгодити декларації вождя всіх народів та його циркові рішення. Пам'ятаю, що на-ше покоління виховували в дусі захоплення могутністю та непереможністю Червоної Армії, і та віра була при-родною, щирою, опертою на ентузіазм та відданість комуністичним ідеалам. Проте навіть дитячий зір відзначав убогість червоноармійської форми, нерозвинутість наших офіцерів, відгомін про враження жителів Західної України, приєднаної до Союзу в тридцять дев'ятому році, після контакту з нашими військами докотився

до нас, і ми хворобливо прокидалися від важкого гіпнотичного сну славослів'я та соціальної пихи, розуміючи, що існує прірва між тим, що написано в газетах чи книгах, і тим, що діється в світі.

Тяжким випробуванням для тодішньої свідомості був пакт про ненапад з гітлерівською Німеччиною. До-сі ми знали, що фашизм є антинародним рухом, що гітлерівська банда — агентура світового імперіалізму, що спілка "держав осі" сформована для боротьби з Комінтерном.

І раптом, зненацька ми прочитали в газетах, що націонал-соціалістська партія — братська партія, що ми з Німеччиною — друзі навіки й ніколи не здіймемо зброї один супроти одного; ми німіли від подиву й містично-го остраху, коли бачили на фотографії Молотова в обнімку з Гітлером, а Сталіна з усміхненим, щасливим Ріббентропом. Все полетіло шкереберть, критерії танули, як піна на сонці, наші вчителі у відповідь на прискіпливі запитання учнів, як розуміти химерні події, розводили руками, ніяково мугикаючи: "Ми нічого не розуміємо, діти! Напевно, в цьому є якась політична таємниця. Маємо вірити лише в одне: наш мудрий вождь знає, що треба робити!..."

Тим часом з бібліотек зникли книги та журнали, де фашизм та націонал-соціалізм згадувалися дошкульним словом, з прокату зняли фільми, навіть історичні, де німців громили вітчизняні війська. Було заборонено показувати стрічку "Щорс" у постановці Довженка, "Олександр Невський" та деякі інші. Ешелони з хлібом, салом, маслом невинно прямували на захід, вождь твердив про надійний мир, а тим часом прості люди бачили важкі сновидіння про війну з німцями, чутлива психосфера народу вже малювала в підсвідомості ті події, котрі сягали корінням у історичний ґрунт, давно запліднений драконячими зубами.

В кінці тридцять дев'ятого року Сталін вирішив зажити лаврів військового стратега, давши наказ про війну супроти Фінляндії. Коли учитель фізкультури прочитав у газеті повідомлення про початок конфлікту, наш клас дружно закричав: "Ура!" Вихователь дивився на

наші захоплені пики мовчазно й сумовито, і ми відчули в його погляді щось незвичайне, трагічне. Ентузіазм потроху згас, і вчитель стримано сказав: "Це добре, діти, що ви патріоти. Але не забудьмо, що кожної хвилини на снігу залишаються непорушні тіла наших черво-ноармійців та командирів. То — наші брати й батьки..." Він ніби вилив холодної води на наші голови. Ми сприймали вістку про війну як кадри цікавого фільму, зовсім не прикладаючи ті повідомлення до власного жит-тя, а тут зненацька над сонною бездумністю прокотився болісний вихор, нагадуючи, що життя складається не лише з урочистостей та свят, а й з болісної реальності. Незабаром почали приходити вістки про вбитих та пора-нених, стало відомо про впертий опір білофіннів, про потужний захист "лінії Манергейма", про бездарність нашого командування. Навіть так звана "перемога", яка дала нашій країні смужку додаткової території, засвід-чила страхітливую бездарність і підлість сталінської кліки ще тоді, до вирішальної битви з фашизмом...

А потім — жахлива вістка про війну. Її чекали, передчували, проте повідомлення про напад Німеччини було громом серед ясного неба. Налагоджувалося життя, люди вперше за багато літ наїдалися вдосталь хліба й до хліба, весна сорок першого видалася доброзичливою, врожайною: стіною стояли на українських полях жита, пшениці, буйно зацвіли сади й зав'язалися на плід. Пам'ятаю прогулянки в полі за Буртами: жито вигнало так високо, що я пірнав у нього з головою — а ріст у мене був підходящий. Більше ста вісімдесяти сантиметрів.

У червні ми з сестричкою їздили до Києва, здавали документи до геологічного технікуму. Оля бажала туди перевестися із Ржищівського педагогічного училища, а я вирішив поступити на перший курс. Поверталися ми, як завжди, пароплавом, бо автобусного сполучення з Кагарликом до війни не було. Херсонський пароплав усю ніч повз до Ржищева, десь о четвертій ранку ми зійшли по трапу па берег. Над Дніпром уже розплющував око схід, світанкова прохолода змушувала шулитися. Не встигли ми пройти й п'ятисот метрів, як над пустель-ними вулицями Ржищева загримів динамік: "Громадяни й громадянки Радянського Союзу!" То була відозва Молотова до народів нашої країни.

Ми незчулися, як пролетіли відстань від Дніпра до Буртів, дома всі вже зна-ли про тяжку вістку. Люди дивувалися, чому Сталін не виступив по радіо. Деякі їдучі діди зауважили, що вождь всіх народів ще не встиг зорієнтуватися, у якого Сірка позичати очей, як пояснити людям, що "братська партія" вчинила віроломство.

Ті дні згадуються, мов у тумані. Не можу досі пояснити того, що сталося з нашою сім'єю, чому були вчинені рішучі, несподівані кроки: батько блискавично розрахувався з роботи в Києві, хатку ми продали бур-тянським людям, сякий-такий скарб повантажили на підводі і рушили степовими путівцями до Витачева. Пам'ятаю, як нас перейнялидесь біля Стрітівки хлопці з мисливськими рушницями (добровільна дружина, сформована для затримання німецьких шпигунів!), перевірили наші документи та добро, зав'язане вузлами. Запам'яталася химерна гра тих парубків у солідних "вартових", сварливі голоси, погрози "відправити куди тре-ба". Зрештою нас відпустили. Біля Витачева розплатилися з господарем підводи, найняли куговщика з човном, переправилися до родинного села Кілова. Там влаштувалися на перші дні у рідної тітки Ганни, батькової сест-ри.

Чому батько вчинив так нагально й несподівано? Він ніколи не міг пояснити цього. Коли я його запитав про це вже після війни, він розвів руками: "Ти знаєш, я не думав. Було таке відчуття, ніби хтось інший діє по-мимо мого бажання". Це саме те, про що я згадав: причини тих або інших вирішальних подій сягають коренем невидимих і невідомих глибин...

Наступні події показали, наскільки позасвідоме рішення батька було мудрішим від будь-якого іншого, продиктованого тверезим розрахунком. Ймовірно, що похапливий переїзд врятував життя не лише мені, а всій сім'ї. Проте аналізувати тонкі закономірності долі, напевне, не слід, тим більше що й читачеві це не вельми ці-каво. Згадаю лише ті події, що до невпізнанності збурили глибини моєї юнацької душі...

Величний Дніпро, чарівні річкові луки, казкові ліси довкола Кілова так магнетично зачарували мене, що на кілька тижнів тривожні думки про війну вилетіли з голови. З'явилися нові товариші, знайомі, я пропадав днями на річищі, біля гаток, де вода вирувала на камінні, створюючи безліч заток та вирів, у яких жирувала розмаїта риба. Батька мобілізували до армії, не зважаючи на хворобу серця, ніг та емболію ока, ми залишилися без годувальника, тому захоплення рибалкою було дуже й дуже доречним. Я навчився ловити окунів у куцах верболозу, а миньків поміж камінням і хутко досягнув такої майстерності, що за кілька годин добував до п'ят-надцяти-двадцяти кілограмів риби.

А довкола творилося щось незбагненне. Повинен нагадати тобі, шановний читачу, що наше покоління було виховане під грім переможних барабанів та реляцій, в яких твердилося, що ворогу ми не віддамо й "п'яді рідної землі", що "будемо бити ворога на його території", що "наша армія найсильніша в світі"! Тому не лише діти, а й дорослі очікували, що за кілька тижнів ми перемелемо віроломні орди фашистів, а потім покотимо їх на захід, до гнізда, де зародилася гітлерівська банда.

Гай-гай! Кожен день приносив прямо протилежні вісті, спочатку їм навіть не вірили, але оскільки повід-омлення Інформбюро підтверджували їх, то доводилося переосмислювати все, що з нами відбувалося в останні десятиліття...

Згадується химерний випадок уже з пізніших часів. У недавно побудованій хатині батько мурував піч. Для вивершення комина запросив сусіда Михайла, котрий хвалився своїм умінням: "Як змурую вам піч, Павле Трохимовичу, то вже й вас на світі не буде, а вона стоятиме". Ну гаразд, почав той Михайло мурувати, вивів комина аж до дірки в стелі, і раптом все те нагромадження цегли потріскалося, захилиталося, похилилося. "Майстер" злякано закричав:

— Тримайте, Павле Трохимовичу! Ой, тримайте!

Батько підставив свої широкі плечі, на якусь мить затримавши обвал. Михайло танцював розгублено до-вкола, цмокав спантеличено і розводив руками. А батько, потримавши трохи купу цегли, що напирала на спину, гнівно запитав:

— То скільки ще тримати мені, Михайле?

— Трішки! Ще трішечки! Я щось придумаю!..

— Іди ти к...

Батько послав великого майстра в таке місце, що про нього незручно й згадувати, і відскочив убік. Комин з гуркотом та лускотом завалився. Ми завершили мурування печі самостійно, без участі хвастуна.

Той випадок є ілюстрацією до ситуації сорок першого року. Сформована "великим корифеєм" споруда розпадалася, ніби картковий будиночок, під ударами вермахта. Героїчний опір командирів та окремих підрозділів сягав своїм корінням не вірності вождю чи його соратникам, а одвічного, прагенетичного чуття єдиної родини, котру захищають в смертельну пору небезпеки, незалежно від того, подобається воїнові його князь чи володар.

Не встигли люди отямитися, як ворожі війська пронизали сотні кілометрів України, оточили Київ, вийш-ли на Правобережжя Дніпра. На Лівобережжі почали рити окопи, траншеї, бункери. Люди теж закопувалися у землю, готували самі собі землянки, запасалися сіллю, сірниками, милом.

Ще один спогад з тих апокаліпсичних днів. Мати послала мене в Київ забрати документи з геологорозві-дувального технікуму. Чому так було вирішено, я не пам'ятаю: мабуть, стало ясно, що про якесь навчання в умовах війни не може бути й мови. Я зробив це хутко, злякана секретарка віддала документи, навіть не вимага-ючи розписки.

Повертався додому самотужки, жодного транспорту не було. Біля Осокорків якийсь дядько пе-ревіз мене на Лівобережжя, а там я підбігцем урізав луговими шляхами — мимо Процева, Гнідина, Вишеньок — до Кілова. Раптом від Борисполя, де був військовий аеродром, з'явилося в небі вісім наших літаків з подвій-ними стабілізаторами на хвості. Я таких ще не бачив, певно, то була якась нова модель — граціозна, срібляста машина. Ескадрилья прямувала в напрямі Правобережжя. З-за круч вигулькнув меткий, як оса, "месершміт", завиваючи, накинувся на гурт зорекрихих бомбардувальників. У високості закипів бій. А втім, хіба можна було назвати боєм страхітливу й нещадну розправу фашистського аса з безпомічними літаками: на кожного з них достатньо було короткої черги, щоб у полум'ї й диму вони рухнули з неба на жовтіючі луки. За кілька хвилин чотири або п'ять машин впали на землю, інші втекли, а торжествуючий "месершміт" — пихато й бундючно (саме так я відчував його настрій) — пірнув за кручі Правобережжя.

Не зоряні літаки падали тоді вниз, шановний читачу, — то деформувалася наївна дитяча картина реаль-ності, легковажно чи злочинно намальована безвідповідальними лідерами на скрижалях свідомості довоєнного покоління. Я плакав невітно й люто, дивлячись на трагедію наших безпомічних хлопців, відданих на розправу гордовитим чужинцям, я крутився в'юном на луговій стежці, б'ючи безсило кулаками по землі. Душа пробу-джувалася для нового, трагічного самоформування. І ніхто не міг допомогти їй в тому. Ніхто...

Події наростали, ніби гірський обвал. Панічні чутки розтривожували людей, ніхто не знав нічого певно-го, тим більше що сім'ї відповідальних працівників утікали, чим тільки можна було, на схід. Селяни запитували командирів, які інколи з'являлися на артилерійських позиціях понад річищем, чи надійна оборона на Лівобережжі, чи пощастить зупинити німців, що чути з Москви, де ж наша хвалена непереможність. Офіцери матю-калися, посиляли і власних воєнкерів, і самих себе до бісової матері або й далі, бо в тій круговерті, що творила-ся довкола, неможливо було знайти не те що якоїсь логіки, а й найменшого глузду.

Інколи наші батареї били залпами по дніпровських кручах. Нам видно було, як розліталися вщент хати у Витачеві, як баранчики кучерявих вибухів розквітали там і сям на горах і полях. Гітлерівці одразу ж відповіда-ли мінометними залпами, вибухи чавкали, крякали, ухкали на городах, в подвір'ях, вибивали вікна, трощили ґанки, ранили і вбивали дітей та жінок. Кілька разів над селом пролітала "рама", скидала бомби. Були жертви, згоріло ще з десяток хат.

Якось восени сестра Оля прибігла з лісу схвильована, вражена. Крикнула мені:

— Бачила в лісництві Будьонного!

— Брешеш!

— Точно він! Вуса, відзнаки!

Для нас ім'я Будьонного звучало так, як легендарний Ілля Муромець або казковий Іван Побиван, Коти-горошко. Здавалося, що такі люди живуть у якомусь особливому світі. А тут... Будьонний у лісництві!..

Ми стрімголов кинулися до Підбірного, де мав бути прославлений командарм Першої Кінної. Тихенько пробралися крізь кущі, виткнули носи з-за паркану. Те, що я побачив, здавалося кадрами кіно: живий, справж-нісінький Будьонний сидів біля вкопаного в землю столика на подвір'ї лісництва, розглядаючи карту, а довкола нього товпилися командири та кілька людей в цивільному. Тут же біля воріт, на піщаному шляху стояло кілька танкеток, їхні мотори тихенько вуркотіли, пихкаючи синюватим димком.

Полководець щось галасував про пальне, про Бориспільський аеродром, стукав кулаком по столу. Ко-мандири виправдовувались, щось пояснювали, тикаючи пальцями в карту.

— До с...и мені ваші пояснення! — лютував командарм, встаючи з-за столу. — Довкола самі лише подо-нки, зрадники і боягузи, мать вашу перемать, так вашу перетак!

Я відчув, як обличчя моє паленіє від сорому чи ще якогось невідомого почуття: хіба юнацьке сумління могло припустити, що людина з легенди спроможна випльовувати з своїх вуст отакі блюзнірські слова та лай-ки? Хай там якісь трактористи чи конюхи, а то ж герой?!

Будьонний, шаленіючи від злості, рушив у супроводі командирів до шляху, сів у передню танкетку. Ті, що залишалися, про щось його розпитували. Будьонний махнув рукою і ще раз вилаявся. Заревли мотори, коло-на машин рушила й хутко щезла за стіною дерев.

Ми з Олею, похнюпившись, повернулися додому. Нікому не розповідали про те, що почули, бо й самі не довіряли власним вухам. Отакі факти з життя були, можливо, страшнішими катастрофами для дитячої свідомо-сті, аніж військова поразка наших військ.

Наступної ночі з усіх артилерійських позицій зникли гармати, на горбах, де купчилися в окопах червоно-армійці, не лишилося жодної людини. Всі наші захисники кудись випарувалися, наче їх і не було. Біля колгосп-ної стайні, де військові інтенданти влаштували склад обмундирування, ворухився люд купою мурашви. Жінки, чоловіки, діти оберемками несли шинелі, зимові штани, куфайки, кирзові чоботи, білизну. Якась жінка крикну-ла моїй матері:

— Чого очі витріщила? Біжи скоріше та бери, що лишилося! Дармове ж, бо всі наші накивали п'ятами!

— Я його не заробила — я його й не візьму, — махнувши рукою, одвітила мати. — Те, що дарма при-пливе, те росою і спливе! Хай тим добром той, що не при хаті згадуючи, радується!

— Ну й дурна! Все'дно ж пропаде!

Мене цікавило інше: втікаючі радянські війська залишали багато штабних причандалів — папери, олівці, карти, динамоліхтарики, книги, фарби, ватманський папір; ми з троюрідним братом Андрієм Приходьком шас-тали по ближніх та дальніх посадках, розшукували ті місця, де штабісти складали на купу все згадане добро й підпалювали його. Дещо пропадало, а дещо лишалося неушкодженим. Я приніс додому три ліхтарики, вироб-лені Ленінградським заводом "Електросила" (вони були зручні тим, що не потребували батарейок), десяток блокнотів, гору олівців, два нагани і набої до них. Темної ночі ми зробили вилазку на територію Русинського військового табору, що містився навпроти Ржищева. Там все зруйнували при відступі, підірвали житлові приміщення, спалили, але бібліотека залишилася під купами цегли, ми длушпалися під прикриттям осінньої ночі поміж тим мотлохом, намацували навмання книги і навантажували в заплічні мішки.

Так пощастило добути дореволюційне видання морських повістей Станюковича, Достоевського, великий однотомник Пушкіна, кілька "Кобзарів", "Исповедь" Толстого, підшивки "Ниви" за 1910 рік, ще щось, не можу згадати. Бібліотека виявилася випадковою, хаотичною, проте для моєї тодішньої свідомості, котра знемагала у вирі парадоксальних подій, кожен том здавався своєрідним духовним кругом порятунку, кинутим долею у рі-чище життя, де я безпомічно крутився. Коване слово Тараса, чаклунські вірші та поеми Пушкіна відкривали для юної душі світи надійні, фундаментальні, світи духовної незламності й віри у нетлінність ідеалів добра й краси. Ясна річ, моя свідомість зовсім не так витворювала формулу порятунку, як оце нині вона вимальовується, проте суть процесу була тотожна тому, що я відчуваю тепер, згадуючи майже легендарні дні катастрофи й нового на-родження.

Навіть "Исповедь" Толстого, що її юнацька думка не могла повністю переварити, вплинула чомусь дуже позитивно на тодішній стан. Душа на прикладі грандіозної трансформації великого письменника втямила несподівану істину, що головне в людині не випадкові нагромадження й

втрата, а формування понад плином історичного сміття таких нетлінних вартостей, що їх не соромно показати людям при будь-якій ситуації.

Люди причаїлися, чекали. Що ж тепер? Якої халепи чекати? Де фронти, де німці? Канонада гриміла десь поза Борисполем, долинали чутки про масштабні, небувалі оточення військ під Остром, за Яготиним, під Хар-ковом; німці обійшли Київ десь північніше, південніше, фронти розпалися на клапті, ніхто нічого не знав, багато підрозділів самотужки пробивалося на схід. На наше подвір'я завітало кілька льотчиків, один з них мав на петлицях три ромби — молодий, красивий генерал з високим чолом, прорізаним глибокою зморшкою. Ми якраз пекли у печі гарбузи з нового врожаю, льотчики жадібно їли те пригощення, майже нічого не відповідаючи на запитання тітки Ганни й моєї матері. Генерал попросив убрання — перевдягтися. Жінки нашукали гостям під-жаків, штанів, Що лишалися від мого батька та дядька Грицька. Форму льотчики спалили, подякували за гос-тинність, попросили провести на лісову дорогу до села Старого. Я з сестрою показував їм стежку у молодій посадці, намагаючись допитатися в генерала, чого ж нам ждати, на кого сподіватися.

— Голубчику, — зітхнувши, відповів льотчик, — такі дні, як ось тепер, випробовують нас. Хто на що здатний.

— Як це? — не розумів я.

— А так. Знаєш, є таке російське прислів'я: "На миру й смерть красна!" В гурті, на фронті, коли поруч товариші, коли на тебе дивляться, оцінюють, — легше навіть життям ризикувати, відчуваєш підтримку товари-ша, друга... а ось так... коли все в тумані, коли фронти невідомо де, коли ось я — вищий офіцер — стаю просто обірваним бродягою... тут має прорости з душі справжня твоя сутність. Збагнув?

— Не зовсім, — розгубився я.

— Ти читав Робінзона?

— Читав...

— Ну от... Людина самотня на пустельному острові. Легко збожеволіти, втратити людську подобу. Ма-буть, пересічна людина так і дичавіє, потрапляючи в подібні умови. А Робінзон, як пригадуєш, витримав, кристалізував свою людськість, не дав самотності знищити глибинну сутність...

— Тепер починаю розуміти...

— Ну й добре. Вірити треба в те, що ми читали в мудрих книгах, що нам заповіли батьки, чого чекає земля рідна і народ. Гадаєш, я не помічав, як дивилися на нас твоя матінка і господиня хати? Думаєш, легко нам кидати вас напризволяще перед ворожою навалою? Боляче, хлопчику! Боляче так, що легше вмерти, ніж дивитися людям в очі...

— Чому ж так сталося? Ми ж були найсильніші!

— Мовчи. Не треба порожніх слів. Життя покаже, чому відбулася оця катастрофа. Головне — не втрачати віру...

— То вернуться наші? Ви знову повернетесь назад?

— Я — не знаю, — печально сказав генерал. — А наші вернуться. В цьому нема ніякого сумніву. Чуєш? Вір сам і товаришам кажи про це!..

Ми попрощалися з льотчиками на краю села. Наступав вечір, вони розтанули в хащах, ніби їх і не було.

Сестра чомусь заплакала — гірко, невтішно.

— Чого ти? — здивувався я.

— Не знаю. Мені здалося, що цей красивий генерал незабаром помре...

— Звідки ти взяла?

— Побачила. Мені показалося, що він лежить горілиць на дубовому листі, а його товариші копають мо-гилу... а на скроні — рана.

— Таке приверзеться!..

Не знаю, чи було якесь зерно в інтуїтивному передбаченні Олі, проте із Старого долинула чутка, що група радянських офіцерів, переодягнених в цивільне, потрапила в засідку до групи німецьких мотоциклістів. В короткому бою фашистів перестріляли, але й найстаршого в групі втратили. Його поховали в лісі. Що трапило-ся далі з втікачами — невідомо...

За кілька днів до Кілова в'їхала автомашина — чотиримісний кабріолет. Дверцята відчинилися, на землю ступив словацький офіцер. У супроводі трьох солдатів він відвідав приміщення сільради, звелів супутникам зірвати червоний прапор, проте іншого не почепили. Гурт людей з найближчих хат зібрався біля церкви, приготувався слухати промову нової "власті". Офіцер — випещений, вродливий, стрункий — дивився на жителів доброзичливо й дружньо (у всякому разі, мені так здавалося). Він звелів зятимити, що "жидо-большевики" вже ніколи не повернуться, що треба зникати до влади "великого рейху", що всі розпорядження військового командування, а згодом — новопризначеної цивільної влади рекомендується виконувати хутко й безвідмовно, бо за законами військового часу непослух карається смертю. Офіцер розмовляв химерним суржилом, мішаючи словацькі слова з українськими, проте все було зрозуміло.

— Ясно те, що я сказав? — запитав офіцер.

Люди прогули, що все ясно.

— А оскільки ясно, то вибирайте собі старосту, коменданта, зголошуйтесь добровільно до поліції, щоб оберігати порядок і вилловлювати бандитів. До того ж... бачу, що на церкві Божій хреста нема. Як можна жити без служби Божої? Ай-я-яй! — докірливо помахав пальцем офіцер, ніби батько неслухняним дітям. — Негайно поставте хреста на церкві, найдіть священника, розпочинайте жити мирно і слухняно...

Я стояв за церквою, виглядаючи з-за стіни, і здавалося, що все те відбувається не в справжньому світі, а на сцені театру, під відкритим небом, діється бездарний, дурний спектакль, в якому всі люди і учасники, і гля-дачі. Ось лише режисера не видно, але його присутність відчувалася щохвилини. Ім'я тому постановникові — страх! Він торкався незримими щупальцями кожної душі, кожного серця, і найганебніше було те, що механізми боягузтва, які спрацьовували в присутності окупантів, формувалися в попередньому соціумі — найпередовішому, найлюдянішому, найкращому в світі...

Наступного ранку в центрі села заторохтів мотоцикл. До Кілова прибуло два німецьких автоматники. Всюди було розклеєно відозви з вимогою здати зброю. За непослух — смерть.

Я захопив нагани, зустрівся з Андрієм Приходьком. Ми чкурнули до гатки, там над річищем, у кущах ло-зи, заховали зброю й набої. Потім повернулися до церкви. Автоматники стояли на перехресті вулиць, курили сигарети, весело регочучи, а мимо них проходила вервечка червоноармійців та матросів у чорних бушлатах. Вони кидали рушниці, револьвери, ПТР (протитанкові рушниці) та кулемети на купу, та гора росла, ширилася. А оспівана армія, похнюпивши голови, отримувала з рук окупантів "перепустки" і прямувала до переправи.

Німці, роздаючи папірці, вигукували:

— До матки! До матки! Війна капут!

Я не вірив своїм очам, не міг збагнути, чому сотні людей покійно вручали свою долю нахабним, зарозу-мілим напасникам, яка гіпнотична сила змушує наших бійців, котрі, безумовно, здатні були на героїчні справи, на мученицьку смерть, покійно складати зброю під ноги ворогам. Пізніше стало відомо, що на Правобережжі, за переправою, обеззброєних бійців відправляли до табору, що дехто з них, збагнувши обман, розривав пелену заціпеніння і виривався з рук окупантів. Відомо всім нам, що пізніше, коли країна знову відновила монолітність духу, кожен з тих упокорених спалахував і повертав собі генетичну мужність. Але ж чому тоді розпався ланцюг єдності, чому тисячні маси героїв перетворилися якоїсь миті в гурт безпомічних ягнят. Хіба пояснили ми це навіть тепер? А що ж міг відчувати я — чотирнадцятилітній підліток, по щоках котрого текли сльози безсилового жалю і розгубленості, бо перед моїм поглядом тріщав, розпадався на частки неповторний космос юної душі?!

СПОГАДИ ПРО БАЙДУ

Народилася дитина в темниці. Там і зросла. Бачила світ крізь заґратоване віконечко: голі скелі, самотнє су-хе деревце, шматочок неба, кілька зірок вночі та хмари в час грози. І здавалося в'язневі, що не існує нічого, окрім того краєвиду, що виднівся за ґратами.

Та прокотився могутній смерч над в'язницею. Зруй-нував вікові стіни. Розбіглися геть наглядачі й вартові. В'язень лишився живий. Вибравшись з уламків, він був страшенно вражений.

Його звичний краєвид — деревце, скелі, шматочок неба — губився в неосяжності видноколу. Навкруги сині-ло небо, вдалині іскрилися хвилі

моря, золотилися ниви, зеленіли буйні ліси, сяяло сліпуче, ніколи не бачене в'язнем сонце.

— Звідки цей новий світ? — шепотів захоплено й нажахано колишній в'язень. — Адже його не було!

О смішний в'язню! Не світ виник, а стіни твоєї тем-ниці впали. Благослови смерч, що відкрив для тебе все-осяжність!..

У червні місяці літа 1534-го Дмитр Вишневецький з Івасем Вогневиком приїхали з Варшави до литов-ського замку князя Корибута, щоб вшанувати покійну пані Стефанію: вона померла після потрясіння, яке пере-жила, побачивши посаджених на кіл литвинів — утікачів з князівських земель. Про теє старий володар княжичу не казав, проте Дмитр якось почув страшну вість від охоронців і кілька днів ходив по замку сам не свій, навіть підняти погляд на князя йому було тяжко.

За тиждень Вишневецький звелів готуватися до далекої подорожі на Україну, до Лубен. У прибалтійсь-кому родовому гнізді залишався молодший син Михайло, а Дмитрові настала пора передати володіння понад Сулою.

Валка рушила в останні дні червня. Над литовськими землями вирували грози. Шляхи розгасли, коні ледь-ледь тягли важкий ридван Корибута, а хлопці відривалися від охорони і мали можливість говорити відвер-то й досхочу.

Між темно-синіми хмарами блиснуло сонце, праворуч над обрієм запалахкотіла райдуга-веселка, та не одна, а семеро чарівних небесних брам. Дмитр захоплено вказав у той бік рукою.

— Поглянь, Івасю! Невже дарма Господь дає такі знаменні знаки? Маємо увійти в ту славу або до смерті топтати багнюку остогидлого життя...

— Я не збагну твоєї поетики, — озвався Вогневик. — Кажі ясніше!

— Чого ж тут пояснювати? — скипів княжич. — Ми завершили освіту в Європі, можемо тримати шаблю в руці. А далі що? Бенкети з дурною шляхтою, розправи над беззбройним людом, розбрат і чвари за той чи інший шматок землі? А тим часом південь України шматують кримчаки й турки, безкарно ведуть в полон тисячі наших людей! Ти хіба забув про заповіт Вітра-в-полі?

— Не забув, — зітхнувши, одвітив Івась. — Але ж, Дмитре, що ти скажеш князеві? Гадаєш, що він від-пустить тебе за пороги?

— Не відпустить! — згодився Дмитр. — А тим паче тепер, коли воліє, щоб я став його спадкоємцем. Ха-ха! Син розбійника, козака — володар людських душ і земель!..

— Тихо! Почують!

— А, пусте! Не варто роздумувати над облудними проблемами, Івасю! Прибудемо в Лубни, розгляне-мось, що та як... і в путь! Старий Корибут доки отямиться, а ми вже будемо на Хортиці!..

— Дай Боже, дай Боже!..

До Лубен прибули на початку липня. Буйні жита наливалися добірним зерном, обабіч шляху красувалися діброви й сади, а поміж ними чепурні білесенькі хатки.

— Справжній Едем, — мовив Дмитр, оглядаючи розкішні краєвиди. — А доста ногаям пролетіти над землею — і Господня краса стає пустою. Невже не знайдеться сили, щоб навіки загнuzдати руїну?

У замку князя Корибута вже чекали. Знаючи панські звичаї, управитель приготував багатий бенкет, за-просив довколишніх дрібних

шляхтичів. Гості кружляли меди та вина, проголошували "віват!" володареві краю, вихваляли його мудрість і силу, багатство і достойних синів. А Димитр з Івасем, віддавши належне гостям, тихенько вислизнули із замку і верхи подалися до Ведмедівки, маючи надію зустрітися з незабутніми лю-дьми — Тайнооком та Вітром-в-полі.

Хуторяни з подивом проводжали захопленими поглядами двох ставних вершників, вбраних у розкішні кунтуші та шапки з барвистим пір'ям. Тини затріщали від дівчат, котрі де й взялися, виглядаючи з-за кущів. Хлопці з тривогою наблизилися до землянки, що майже потонула в бур'янах. Прив'язавши коней до тину, ступили на густий моріг. Здавалося, що по цьому подвір'ї вже давно не ходили люди. Проте з відчинених дверей почулося кахикання, на порозі з'явилася похилена постать в полотняній сорочці та штанях. Сива-сивесенька голова, худючі руки, невидючі очі, втоплені в простір.

— То ти, Івасю, — тихо запитав старий співець.

— Батьку! Батьку! — заридав Вогневик, обнімаючи кобзаря. — Що ж з вами діється?

— Літа, літа, — усміхнувся Тайноок, проводячи пальцями по обличчю юнака. — Ого! Вуса відростив, справжній козак! А то ж хто з тобою? Чи не побратим Димитр?

— Вгадали, вгадали, батьку! — озвався княжич, і собі обнімаючи кобзаря. — Прибули нині до Лубен і одразу вирішили провідати своїх...

— Спаси Біг, спаси Біг, — витер сльозу на щоках Тайноок. — Серця ваші не згасли у далеких землях...

— А він... чи побачу я його? — з тривогою запитав Димитр.

— Пізно прибув, — похилив голову кобзар. — Пізно, синку. Загинув мужній лицар Вітер-в-полі. Слав-ний бій був за Черкасами. Хлопці добряче пошарпали татарву, та й самі отамана втратили. Поховали його в степу на могилі...

— Де його могила? — палко скрикнув Дмитр. — Я волію побути там...

— О гарячий хлопче! — погладивши княжича по голові, мовив Тайноок. — Не пора нам вирізняти моги-ли — хто де лежить. Вся земля Українська — кривава рана, велика могила. Квилить вона, плаче, прохає захис-ту.

— Ти чуєш, Івасю? — стиснув побратимову руку Дмитр. — Ти чуєш?

— Чую, брате!

— Еге! — задоволено мугикнув кобзар. — Чую, що ви й самі вже дозріли, не розпорошили душ юнаць-ких на панських базарах! Слава ж тобі, Господи! Заходьте ж до моєї убогої землянки, спробую ще вам заспіва-ти... може, востаннє... Вже людям не співаю, голос пропав... А вам — треба! Особливо тобі, Івасю, щоб не забував кобзарського ремесла... Сідайте ж, де бачите, та відкрийте душу... Тайноок добув зі струн дзвінкий акорд, потім пробіг, пролетів старечими пальцями над ветхим деком кобзи, зроджуючи тривожно-грізну мело-дію нової думи.

Гей, за полями вкраїнськими,

Гей, за степами ногайськими

Чорна галич у небі кружляє, гукає.

До полуночі у долину позирає

Та для діток поживи, кривавих бенкетів шукає!

Гей, гей!

Гей, козаки запорозькі на вежах високих,

На могилах далеких

Сну-спочинку не знають,

Все до полудня позирають,

Між собою тривожно гомонять-промовляють, гей, гей!

— Гей, а чого ж бо то, хлопці-молодці,

Та преславнії запорожці,

Птиця проклята над Перекопом кружляє,

Лихо-злощастя віщує-провіщає,

Та чого ж вона жде-дожидає? Гей, гей, гей!

— Гей, та нехай помагає нам Матінка Божа,

То ж не галич проклята, а сила ворожа,

Татарву із улусів докупі збирає,

На розвідку своїх вояків посилає,

На Вкраїну рідненьку поспіша, завертає, гей, гей, гей!

— Гей, вартові українські, на вежах не спіте,

Смолоскипи тривожні хутчіше паліте!

Хай вогонь запорозький юнаків пробуджає,

Та до бою святого усіх піднімає,

До коша побратимського кличе-єднає! Гей, гей, гей!

— Спасибі, спаси Біг, батьку! — розчулено сказав Івась, беручи до рук прадавню кобзу від Тайноока. — Не забудемо твого заповіту. Своєчасно нагадав ти нам, де наше місце...

— І ти так мислиш, Дмитре?

— Так, святий старче! Лише так!

— Тоді я спокійно помру. Не бентежтесь, хлопці вірні допоможуть вам добратися до Хортиці. А там до-ля козацька та благословення моє допоможуть на стежках вояцьких, лицарських! Бог на поміч, кохані діти! Бог на поміч!..

Князь Вишневецький гасав з княжичем Дмитром по довколишніх фільварках, смолокурнях, поташнях, мисливських угіддях, знайомлячи молодого спадкоємця з господарськими хитрощами, з управителями, оренда-торами, стараючись приохотити юнака до діяльності, яка лежала в підвалині всіх історичних потрясінь, походів, нападів, сварок, переворотів. І не відав старий Корибут, що серце молодецьке давно вже літає десь далеко-далеко, що доля і вірні сподвижники Вітра-в-полі готують все необхідне для тривожної, небезпечної дороги. Чи сумнівався

Димитр у своєму рішенні, чи відчував, що душа вибирає між кількома стежечками?

Найглибші роздуми підтверджували, що вибору нема, бо приваблювала молодого Вишневецького (а він сподівався, що і побратима Івася) така потужна сила, якій в минулому житті нічого навіть протиставити.

Та зненацька сталося непередбачене. Вогневик закохався. Полонила його серце дівчина Ганнуса з князів-ського села Засулля. Батько її був дворовим пасічником в бортницькому господарстві, розкиданому по хащах довколишніх лісів, він старшинував над десятками медозбирачів. Шістнадцятилітня дикунка, виплекана меда-ми, молоком та суницями, мала карі очі, дві темно-русі коси, гнучкий стан і незалежну, бунтівливу вдачу. Про-те вогняночубий парубійко, побратим княжича, їй сподобався. Три ночі вони раювали під липневими зорями, присягалися у вічному коханні. Вогневик співав їй пісні та думи, перейняті від Тайноока. А потім настала пора дії. Димитр, дізнавшись про несподіване почуття побратима, розлютувався. Він докоряв йому гнівно й безжалюдно:

— Невже гарненьке личко пересидить наше рішення — їхати до Хортиці?

— Хто тобі сказав, що пересидить? — виправдовувався Івась. — Але ж я полюбив дівчину, Димитре... Хіба можна так просто начхати на все, забути любов, зруйнувати присягу?

— Яку присягу? В чому ти їй присягайся?

— Що любитиму вічно. Що ми ніколи не розлучимося!

— Дурню, дурню! Якби всі козаки давали таку присягу, що б тоді сталося з притулком запорізьким? Хто піднявся б на захист Отчини? І як

же ти гадаєш вирішити отаку подвійну задачу — їхати зі мною і бути вічно з Ганнусею?

— Димитре! Не кричи на мене. Треба бути лицарем не лише у вояцькій справі. Замість того, щоб порая-ти, підказати... ти сваришся...

— Бо ти захитався! Чорт не спить — хіба не відаєш цієї мудрості? Досить торкнутися ногою смоли, і по-тім спробуй відірватися. Недарма запорожці й ноги жіночої не допускають до свого стану. Мені казали старі козаки, що в правдиві лицарі приймають лише того, хто навіки зрікається сім'ї, хто вмирає для любовців та со-лодоців постільних!..

— І ти вже вирішив, Димитре? — вражено запитав Івась. — Ти все життя волієш бути самотнім?

— Так! — гордо відповів Димитр. — Для мене сім'єю стане українська земля. Хіба цього мало?

— Прости, брате, — понурившись, прошепотів Івась. — Якби я знав... Але що ж маю діяти? Я присягав тобі... Я присягав їй... Як має чинити козак, лицар, щоб не зламати слова? Підкажи, дай раду?

— Гаразд, — усміхнувся княжич і поплескав товариша по плечу. — Може, так навіть краще буде... від-верне увагу князя від нашого наміру. Підемо до нього, попросимо, щоб він благословив шлюб з Ганнусею...

— А хіба без цього не можна?

— Вона з дворових. Без дозволу князя Корибута панотець не обвінчає. Так ось... Після весілля, після любовців... не дивися на мене вовчим поглядом!.. Після того, як все те завершиться, ми рушимо туди, де вже давно перебуває наше серце. Втямив? Вона матиме в лоні від тебе, отже, твоя присяга не зламається, ти вічно будеш з нею... Та й пізніше, якщо доля змилюється, хто заборонить закоханому інколи

відвідати своє бо-жество? Ходімо ще порадимося з Тайнооком, певен, що він підтримає мій план...

У наступну неділю вбрана по-святковому Ганнуся, завітчана й прихорошена, в супроводі Івася та Димитра постала перед очима князя Корибута. Володар прикипів поглядом до дівчини, потім вколов очима Вогне-вика і княжича.

— Що за проява? Хто ця дівчина? Чого ви волієте?

Димитр спокійно й стримано розповів про все, що відбулося між донькою його слуги і князівським вихованцем Івасем. Закохані просять благословення на шлюб і доброго слова.

Вогневик з Ганнусею опустилися перед володарем на коліна.

— Ясновельможний пане, — тремтячим голосом промовив хлопець. — Ви достатньо проявили лицарську великодушність, давши мені освіту і дружбу вашого благородного сина. Я ніколи не забуду князівської доброти. Явіть ласку й тепер, як батько, благословіть нас з Ганнусею на спільну долю, на щастя!..

Князь Корибут мовчав, але видно було, як його щоки наливаються бурячковими барвами. Нарешті його прорвало:

— Я достатньо проявив великодушність — ти так сказав? А якщо достатньо, то чому знову й знову ти, плебейський сину, жадаєш користуватися моєю ласкою, а до того ж — моїми людьми? Чи не занадто розкішний скарб привабив тебе... скарб, можливо, достойний кращої оправи?! Гей, слуги! Одведіть її до палацу!

— Паночку, паночку, що ви дієте? — заплакала Ганнуся, падаючи на землю. — Пожалійте нас, ясновельможний папочку!

— Не бійся, дівчино, тобі ніхто не вчинить злого! — розважливо мовив Корибут. А повернувшись до Івася, котрий ще не отямився від потрясіння, суворо гаркнув: — Забудь про дівоче личко, якщо хочеш зберегти мою ласку. Чуєш? Ти втямив?

— Батьку! Ти чиниш зле, — понуро озвався Димитр. — Де твоє благородство, де гонор князя?

— Як смієш ти пащекувати? — скипів Корибут. — Ти ще не господар в Лубнах. Я тут наказую й милую! Ведіть її до палацу, чого залякли?

Литвини схопили Ганнусю попідруки, потягли до входу. Вона кричала, голосила, проклинаючи й себе, і долю:

— Івасю, Івасю! Ти ж обіцяв мені... ти обіцяв захищати й любити! Івасю, Івасю!..

Вогневик схопився з колін, накинувся на литвинів, почав бити їх кулаками.

— Зв'яжіть його, розбійника! — наказав Вишневецький. — Дайте йому двадцять канчуків, щоб протве-резів!

З усіх боків набігли слуги, литвини, дворові козаки, повалили хлопця на землю, почали шмагати. Вже перші удари розпороли кунтуш, сорочку, штани, криваві плями розпливлися на вбранні. Ганнуса залякла від жаху, дивлячись на катування, а Димитр з нестримною шаленістю кинувся на захист побратима.

— Геть, лайдаки! — кричав він оскаженілим литвинам, котрі вже ввійшли в смак мордування. — Зупи-ніться! Зупиніться, бо я оголю шаблю! Батьку, не доводь мене до сказу! Батьку! Ти чуєш?

— Досить! — махнув рукою князь. — Одведіть дівчину до покоїв, скажіть покоївкам, хай заспокоять її. А оцього — вигнати за браму замку. Віднині йому тут нема місця! Чуєш, Дмитре? Є межа доброти й великодушності! Дику тварину інколи можна погладити, потішитися з нею, але класти руку в пащу? О ні! Такого не буде! Чуєш, Дмитре?! Моя воля непорушна. Хай іде під три чорти, і не дай Боже йому знову стрічатися зі мною на одній дорозі!..

Три дні й три ночі відлежувався побитий, закривавлений Івась у землянці Тайноока. Метався в гарячці, скреготав зубами, поривався встати, кудись бігти, але сильні, жилаві руки співця знову й знову вкладали його в постіль, а хрипкий голос заспокоював:

— Знаю, знаю, синочку, які звірі нині гарчать у твоєму серці, сам переживав у юності муки любові й зради, зневаги та образи! Але зачекай! Хай перекипить зло і залишиться чистий, як меч архангела, гнів. Тоді ти знатимеш, як діяти... Тоді дух поведе тебе на стежку суджену, а не вражений гонор...

На четвертий день з'явився Дмитр, оповів, що Ганнусю замкнули в покоях, оточили служницями, князь звелів покликати пасічника і попросив його згоди на шлюб з донькою. Старий упав на коліна, плакав, благав не губити дівчини, бо яка ж вона княгиня, що ясновельможний пан лише хоче потішитися невинною пташкою, та й годі, а потім залишиться тільки сором та ганьба. Володар довго добирався до глузду божевільного пасічника, а потім зрештою вигнав його геть, заявивши, що воля Вишневецького непорушна. Княжич нагадав побратимові про свої сумніви та застереження: хто ступив на козацьку стежку, тому триматися за жіночу спідницю негоже! Треба збиратися і рушати в путь, хай кожен вибере свою долю.

Івась затято відповів, що присяги не зламає, повинен визволити дівчину, а далі хай вона вирішує, як сама знає. Якщо княжич не хоче допомогти побратимові, то Вогневик сам спробує пробратися до покоїв у замку. Тайноок, який слухав перепалку друзів, докірливо закректав.

— Ех, Івасю, негоже говориш. Ви ж обмінялися кров'ю з Дмитром. Хіба не відаєш, що побратимство на Україні святіше від сімейних уз? Тож не мели дурних слів, а думайте, щоб певніше завершити справу. Чує серце моє — не на добро ця твоя любов, не на часі вона! Такі хлопці, як ви, інший поклик мають чути, понад гомо-ном серця...

Заспокоїлися побратими, домовилися, що й коли чинити, попросили хлопців покійного Вітра-в-полі ча-тувати біля зовнішніх веж лубенського замку. Сутінки скрали небокрай, на заході громадилися хмари, всюди залягла пітьма, лише деінде блимали вогники в лубенських хатах та світилося кілька бійниць у замку. Дмитр провів побратима крізь потаємну хвіртку, замасковану терновими кущами, зупинився під стіною.

— Бачиш вікно... ось там, праворуч? То вітальня Корибута. Звідти я опущу міцного мотуза і чекатиму тебе внизу. Покої, де ув'язнена Ганнуса, поряд. Я проведу тебе. Не зволікай! Якщо тебе застукають — втікай, не очікуй нападу!

— Без неї? Нізащо!

— Ех, дурню, дурню! Ну, ходімо! Матінко Божа, захисти, допоможи!

Княжич провів Івася темними й покрученими переходами, котрі, звиваючись гадюкою, піднімали їх вище й вище. Холодні протяги висвистували довкола, Вогневик відчував, як терпне спина і мурахи повзуть за шкірою.

— Чи довго ще? — прошепотів він.

— Тихо! Вже близько. Обережно... Бачиш смужечку світла? Це вхід до вітальні. Там нікого нема, я при-в'яжу мотуза і миттю вниз, а ти — зайдеш сюди. Я маю ключ до потаємних дверей, ніхто не знатиме, що ти тут. Тільки не розбуди служниць, ради Христа!

— Ти кажеш — вітальня? Це та кімната, де зачарована шабля?

— Вона, вона! А хіба що?

— То захопи її з собою! Навіщо вона князю? Місце такій красній зброї на Хортиці!

— Невже віриш у казочки? Івасю, бійся Бога, досить пустих речей, нам послужать прості козацькі шаблі! Щасти доле! Я йду!

Заскрипіли невеликі ковані двері, в щілині замерехтіло проміння свічки. Дмитр підштовхнув побратима в отвір. Івась залякними ногами ступив кілька кроків. З глибини покоїв пролунав зляканий голос Ганнусі:

— Хто це?

Вогневик кинувся назустріч, простягнув руки до блілого личка, що неясним овалом вирізнялося біля свічки, облямоване білими простирадлами та пухкими подушками.

— Кохана! Це я! Біжімо! Все готове! Нас чекають! Дівчина зіщулилася в глибині ліжка, нажахано заше-потіла:

— Ні, ні! Івасю! Я не можу! Втікай, бо лихо буде!

— Чому не можеш? Що сталося? Ти ж присягалася! Ми втечемо, обвінчаємося! Я повезу тебе далеко-далеко де жоден князь не дістане нас!

— Івасю! — заплакала Ганнуса. — Вже пізно! Мене взяв князь, я не дівчина! Він обіцяв стати зі мною до шлюбу! А якщо ні — тоді Сула прийме моє тіло, а Бог святий душу!

— Вій взяв? — заляк від несподіванки хлопець. — О, яка ганьба! Як ти могла? Ти ж казала...

— Івасю! Хіба я могла опиратися? І ще... він сказав, що від моєї згоди залежить твоє життя... Я любила тебе і хотіла врятувати свою любов...

— Мовчи! — важко видихнув юнак. — Мовчи, зрадливе створіння! О Димитре! Чому я не послухав те-бе? О, дурень, дурень!

За великими стрілчастими дверима почулися важкі кроки, на порозі раптово виросла висока постать Ви-шневецького з смолоскипом в руках.

— Хто тут? — гримнув він.

Івась метнувся до потаємного виходу, пірнув у прохід. Зацьковано озираючись, перебіг вузький прохід, відчинив двері до вітальні. Побачив чорний отвір вікна, що дихав холодом, відзначив вузол мотуза, зашморгну-тий за ніжку важкого стільця. Яке щастя! Димитр встиг опуститися. Хутчіше, хутчіше!

У коридорі чулися гучні крики володаря:

— Варта! Хапайте злодія, харцизяку! Рубайте на місці!

Кілька литвинів проломилося в двері. Івась скреготнув зубами. Не встиг! А захиститися нічим! Він зга-дав про колекцію Корибута, що нею князь часто хвалився перед гостями. Ось вона: ведмежа шкура, а на ній — турецькі ятагани, сагайдаки зі стрілами, тугі луки, московські мечі, кавказькі кинджали, кілька пістолів рідкіс-ної роботи, а посередині — легендарна шабля з арабської криці, про яку давно вже шепотіли козаки, литвини і прості люди в лубенському замку. Зачарована шабля, що нібито належала першому отаману мандрівних лица-рів, вона давала господареві своєму невразливість, захищала навіть від десятка нападаючих. Впала та зброя бу-цімто з неба, і легенда передавала

прадавній заповіт, що, доки на землі Українській є зачарована шабля, доти не вмере думка про волю! Як потрапила зброя до князя Корибута, ніхто не відав, але знаючі люди казали, що мав її в своїх руках навіть славетний Святослав, а оскільки Вишневецький вів свій рід від Рюрика, то хтось з попере-дників зумів оберегти небесний дарунок, щоб не дістався він ворогам краю Руського.

Все це миттю промайнуло в свідомості хлопця, а тим часом він, як дикий кіт, метнувся до колекції й ви-хопив блискучий клинок з піхов, а потім кинувся до вікна.

— Бийте його! — загорлав Вишневецький, виростаючи в чорному проході дверей. Очі його палахкотіли чорним вогнем у променях смолоскипа. — Рубайте його на кавалки!

— Шабля! Зачарована шабля! — шепотіли литвини, страхаючись підступитись до розлюченого Івася, го-тового на все.

— Лайдаки! Хлопи! Смердючі боягузи! Що ви мелете? Така ж самісінька шабля, як всі інші! Геть зі шля-ху, миршаве поріддя! Я сам впораюся з вовчням!

Корибут висмикнув з колекції турецького ятагана і з шаленством накинувся на хлопця. Вогневик відбив удар. Ще, ще, ще! Князь був хоробрим і вмілим бійцем, провів у походах все життя, але він не знав, що Вітер-в-полі ще з дитячих літ навчав кобзаревого поводиря майстерності, поєдинку, передавши йому безліч таємних прийомів. Блискавицею миготів над головою Івася ятаган, проте ще меткіше виблискувала в руках зацьковано-го хлопця легендарна криця. Поєдинок був таким оскраженілим, що навіть вірні литвини залякли, мов заворо-жені. Здійснивши кілька несподіваних прийомів, Вогневик викликав замішання у князя і вибив зброю з його рук. Ятаган брязнув об каміння підлоги і покотився під стіну.

— Зачарований! Зачарований! — гомоніли нажахані охоронці.

Тим часом хлопець скочив на підвіконня, схопився за край мотуза, миттю спустився вниз, боляче вдари-вшись об виступ на стіні. З сутінок вихопився Дмитр, схопив побратима за руку і потягнув його в темряву. Десь позаду чулися крики, погрози, в дворі замайоріли смолоскипи. Та вже було пізно! Княжич вивів Івася за стіну замку, там на шляху бовваніло кілька вершників, тримаючи на повіді запасних коней.

— Ось твій кінь! — весело й задихано промовив Дмитр, тицяючи до рук побратима повід. — Вперед!

Скочили в сідла, рушили крутою яругою до Сули. Лісові хлопці стримано гомоніли, ні про що не розпи-тували. Княжич торкнувся рукою блискучої криці, що її досі не випускав Івась із заляклих рук.

— Ти таки захопив чарівну зброю, брате?

— Захопив, Дмитре! Саме вона й врятувала мене!

— Що там сталося? Кажи! Тебе заскочили?

— Все пропало, Дмитре! Вона віддалася князеві...

— Віддалася?

— Вона сама мені сказала. Не захотіла втікати зі мною. Каже, що Вишневецький обіцяв стати з нею до шлюбу!

— Ех, брате! За чим ти жалкуєш? Всі вони однакові...

— Не кажи, не кажи, Дмитре! Навіть пісні наші оспівують вірних жон і дівчат!

— Дай Боже, дай Боже! Проте наша дорога інша, Івасю! Стогне земля, палають знаки на вежах запорізьких! Хіба забув думу Тайноока? Хто ж відгукнеться на стогін краю рідного? Що мені князівське звання, що мені багатство, побратиме? Там, за порогами, наше срібло-злото, там наша слава, там наше весілля! І кохана зустріне нас там, якщо заслужимо, — висока козацька могила!

— Добре сказав, княжичу, — схвально озвалися хлопці з сутінок. — Якщо й діяти будеш так — отама-ном оберемо на раді! Так і знай!

— Ось тобі моя рука! — зітхнувши, мовив Івась. — Забудемо минуле!

— Забувати не варто! — заперечив Дмитр, смикаючи вуздечку. — Але жалкувати теж не слід! Що можна втратити в цьому житті? Хіба що в'язницю? А в душах вона — найтяжча! Пам'ятаймо про те!..

Чи просто пташеняті з гнізда летіти вперше?

Донині все було приємно й просто. Теплий пух гнізда, смішні грайливі браття, смачна пожива в дзьобі батька або матері. Та поступово наростає пір'я, у серці виника бажання дивне і страшне, тривожить все єство солод-ким, трепетним передчуттям...

Передчуття польоту...

А раптом я не полечу? А раптом не зумію? Небо глибоке і страшне, чарівне й недосяжне. Що з того, що ба-тьки літають? Вони, можливо, народилися з такою здатністю.

Внизу, вгорі, з боків — безодня. Під пташенням — тісне гніздо, а перед ним — безмірність для польоту.

Щебече мати, кличе, просить:

— Відважним, синку, будь! Хіба ж даремно крила в тебе вирости?

Що таке падіння Люцифера-Світоносця? Чому воно сталося у Всесвіті, на Землі, в кожній душі? Що означає страхітлива катастрофа, яка й досі лихоманить буття, кидаючи в безодню розпачу душі, породжуючи безліч легенд і містифікацій, сіючи зневіру, потоки лукавства, обману, занепаду?

Перекази твердять: заздрість, гординя. А може, щось простіше? Скажімо, розчарування.

Ти сприймаєш Бога, учителя, вождя, ведучого, наставника крізь екран любові, захоплення, безоглядної віри, мислиш і дієш відповідно до ідеалу, що його засвоїв і зробив своїм. Ти вже не мислиш себе окремо від ведучої зірки, від великої мрії про торжество святого заповіту, чим би він не був — моральним кодексом духовності, ідеєю загального добра чи планом побудови гармонійного суспільства. І раптом — розчарування!

Там, де захопленому духові ввижалося сяйво любові та праведності, проявляється сутність агресивна, зловна і гордовита. Не всеосяжний дух добра й гармонії, а лукавий ревнивець, котрий не допускає поруч з собою не лише когось вищого, а навіть рівного.

Те саме з ведучим, з вождем. Той, хто вважався мудрим і безпомилковим, поєднуючим в собі досвід віків та безліч і героїчних попередників, виявляється убогим ліліпутом, розгубленим боягузом, жорстоким духовним упирем, сповненим ненависті та заздрості до кожного, хто зберігає в серці краплину стихійної радості.

Я аналізую всі ці проблеми з нинішньої позиції, намагаючись осмислити стан юної розгубленої душі в катастрофічні періоди буття, коли образ "ведучого" тьмяніє, падає, а ти залишаєшся самотнім під

байдужим поглядом невблаганного неба. Що діється тоді з ідеалами, і вірою в добро, любов, вірність? Чи не розмиваються усі ці духовні скарби, як сіль у воді, втративши орієнтир авторитета — духа чи людини, котрі уособлюють сутність творчого поклику, за яким ти йшов?

Чи не породжуються таким чином легіони сатанинських сил у легендарному небесному царстві, бо, роз-чарувавшись у так званому творцеві, розгублюють на космічних манівцях свій ведучий алгоритм, перетворюючись у тривіальних чортів, дияволів, демонів?!

А хіба не те саме тут, на Землі? Гляньмо довкола. Тепер, коли пишуться оці спогади, сотні тисяч юнаків та дівчат, втративши гармонійні соціальні орієнтири, кинулися в апендикси розмаїтих псевдодуховних та квазі-культурних капканів. Ідоли впали, а нових "богів" ще нема. Кожен творить сам собі регіонального божка або вдячно кидається на екзотичну приманку року, наркотиків, мікровождів, безбережної анархії або й цілковитого нігілізму, що веде до людиноненависництва, до заперечення сенсу буття. Ми підійшли до апокаліпсичного по-рогу, за яким — пробудження, політ на нововирощених крилах або — падіння в безодню, щезання із сторінок Всесвіту, з Книги Життя.

Вертаючись до катастрофічного сорок першого року, я згадую, що юнацькій душі було невимовно тяжко зберегти рівновагу поміж вихорами зневіри, цинізму, байдужості, злорадства та відвертої зради або злочинства. Для мене ідеали соціалізму, братерства, гуманізму, побратимства, співчуття до скривджених ототожнювалися з самою сутністю життя. Навіть думка не виникала, що можна жити, працювати, творити в ім'я марного прожиття, нагромадження харчів, матеріальних вартостей, предметів, убрання. Можливо, це був своєрідний духовний полон, після якого людина вже зливається з самим шляхом, дорогою до ідеалу. Можливо! Якщо це полон, то я й досі не звільнився від нього, двічі пройшовши крізь вітчизняні табори позбавлення волі, а перед тим звідавши морок окупації та труднощі війни й повоєнних літ.

Згадуючи минуле, я щасливий, що зумів не впасти перед очевидністю політичної та соціальної девальвації структури, створеної ренегатом революції. Десь у глибині душі був живчик, який вібрував певністю у незнищенність духовних вартостей. "Квітка й серед багнюки не втратить своєї краси, — казав мій дід Василь. — А багно, навіть всівшись усередині квітки, не звеличить себе".

Та повернемося до тих вогняних літ. Щоб збагнути нинішні дороги зрілого духу, треба ще раз пролетіти бодай подумки над благословенними юнацькими стежками.

Затихли канонади. Відкотилися вдалину фронти.

Пройшли селом — до переправи — колони обеззброєних червоноармійців та матросів. Прогуркотіли вулицями мотоцикли та автомашини випадкових армійських патрулів вермахту. А потім — тиша, розгубленість. Попередня влада розтанула, зникла, випарувалася. Нової ще не було. Душі, звиклі припинити опускати очі долу, злодійкувато заметалися довкруги: а що можна потягти до гнізда, барлоги, нори?

Колгосп. Там же наше добро. Взяте колись від нас, нагромаджене нашими стараннями, видерте з нашого рота. Голови нема, правління нема, телефонних дзвінків з району нема. Пропадати багатству, чи що? Е ні, нема дурних!

За кілька годин все господарство було розтягнуте до останньої цурки. Де яке колесо, автомобільна шина, дошки, скирти соломи, вікна, двері, залізничка в кузні, вози, сани, фарби, цинкова бляха — коротше кажучи, все до іржавого цвяха опинилося в закарпелках селянських дворів. "Мов корова язиком злизала, — сміялися колишні колгоспники. — Чортом воно породжене — до чорта й пішло!"

Та сміялися вони завчасно. Незабаром приїхало з Борисполя начальство — німець у цивільному, два місцевих типи: один працював до

війни в райвиконкомі, ще один, здається, в побуткомбінаті. Звелили обрати ста-росту, призначили коменданта поліції, запропонували вступати до цієї організації добровільно, а якщо ні — мобілізують хлопців відповідного віку силою. Комендантом став місцевий хлопець Давид (по-вуличному Дави-док), лейтенант Червоної Армії, який залишився в оточенні і не міг чи не хотів прориватися на схід. Для поліца-їв кандидатур теж було достатньо. Зброя, безкарність, чорна уніформа приваблювали. Влада! — це слово звучало! А який прапор теліпається над будинком сільської ради — кому до того є діло? Тим більше що прапор теж червоний, та й газети, де гітлерівська партія величається "братською", ще де в кого збереглися. "Не поділи-ли два чорти між собою здобичі, — гомоніли підстаркуваті мудрі дядьки, — от і заварили кашу. А нам її дово-диться несолоно хлебтати!.."

Начальство оглянуло дворище колишнього колгоспу, відзначило тотальну дію місцевих експропріаторів, все зрозуміло і зробило відповідні висновки. Зібрали сільський сход, німець висловився на ньому лаконічно й вельми однозначно:

— Колгоспне добро повернути туди, де воно лежало. Доблесні війська Великонімеччини звільнили укра-їнських селян від большевицького рабства, але не від обов'язку віддано й щиро працювати. Був у вас колгосп, а нині маєте громгосп, тобто громадське господарство. Те, що новообраний староста звелить вам віддавати на благо німецької армії, слід вивозити швидко, акуратно, з охотою. Доки ми доїдемо до Борисполя, щоб усе взяте з двору лежало на місці. Ясно я сказав?

— Ясно! — загомоніли люди.

— Прекрасно, — сказало начальство і поїхало геть.

І диво дивне! За півгодини все експропрійоване лежало на своїх місцях. Колишній комірник сміявся, за-певняючи, що доморощені злодії

принесли навіть більше, ніж пограбували. Суспільна свідомість одразу виро-сла на кілька порядків, селяни зрозуміли, що красти негоже!

Отже, окупанти чудово оцінили переваги колективізації: майже дармова праця селян, централізовані за-готівки зерна, м'яса, яєць, молока і можливість грабувати трударів безкарно, тотально, поза всяким законом чи обмеженням.

Зі старостою не пощастило: спочатку став один місцевий житель, три дні побув, потім відмовився. Потім ще один, з ним теж відбулася метаморфоза. Сказав людям: "Бийте, ріжте, а я негоден керувати вами!"

Прислали когось із сусіднього села — рудого, недолугого п'яничку. Проте він передавав розпорядження з району вчасно, а чи виконували люди ті накази — його не обходило. Поліція контролювала послух селян умі-ло й хвацько.

До Борисполя одвезли кілька активістів — голову сільради, членів партосередку. Розповідали, що їх роз-стріляли за містечком і закопали в братській могилі.

Осінніми днями повернувся батько. Спочатку він потелефонував з Воронькова до старостату, і нам пере-дали радісну вість. Ми всі гуртом — мама, сестра і я — зустрічали його за Бекетом, неподалік від лісництва. Було сиро, вогко, накрапав осінній дощик, мжичка, на шляху — багнюки по коліна. В небі пливли сірі, понурі хмари, вітер гнав їх безжально, агресивно, жорстоко. Мені здавалося, що й природа відчуває трагічність людст-ва, відповідно відображаючи страшні соціальні драми стихійними потрясіннями.

Вдалині показався гурт людей, які поволі повзли до села між калюжами та баюрами грязюки. І раптом в небі щось прорвалося. В розривах між хмарами з'явилося сонце, бризнуло урочистим променем довкола, звесе-лило душу. То була якась зоряна година, я її запам'ятав

навіки! До цього в свідомості ворушилися строфи сум-них віршів, що їх я, до речі, писав майже щодня, щось на зразок: "Горить вогнем далекий схід, реве розпукою, прокльоном, все перетворює на лід і гонить, гонить хмар колони..." І раптом, коли я побачив згорблену постать батька і сонячно-блакитну феєрію над ним у високості, самі собою виплеснулися з серця оптимістичні рядки, сповнені дивної віри і певності:

Дмухни сильніше, вітре мій,

Розбий завісу злу довкола,

Щоб сонце ясне побороло

У заметілі світовій!..

Сонце знову сховалося за свинцевою пеленою, проте вогняний палець торкнувся чогось втаємниченого в юній душі, і мені було під осінньою сльотою лоскїтно-щасливо, ніби хтось ласкавий і незримий обняв ніжними руками.

Гурт людей наблизився. Я ледве впізнав батька поміж односельчанами: щоки заросли місячною щетиною, вдягнутий у пошматовану куфайку та ватні штани, на ногах чуні з автомобільних камер. Ми обнялися, мати заголосила:

— Оце такими захисниками Сталін хотів зупинити танки німецькі? Боже ж мій, Боже, та скільки ж вас бродить по степах і лісах? А скільки не вернуться додому?

Батько зацитькав ті жіночі лементи, ми лісовими стежками повернулися додому, а вірніше — до кімнати, яку наймали у сусідів. По дорозі він розповів, що товпище таких, як і він, нестройових німці перехопили десь під Чугуєвом, обстріляли. Жодного захисту, пі команди. Всі кинулися врозтіч. Хтось потрапив до полону, хтось загинув. Батьку

довелося тиждень звідати гіркоти полону десь за Березанню. Вночі вони змовилися з гуртом знайомих хлопців і, прорізавши колючий дріт, дали драла. Бігли цілу ніч, потім дві ночі переховувалися в лісах, а тоді — поза селами, поза дорогами добралися-таки до свого району.

Треба було щось робити, життя продовжувалося. І батько влаштувався працювати ковалем та слюсарем у лісництві. Він заробляв на хліб, а я й далі ловив рибу — руками чи кобилою-топтухою.

Осінь сорок першого запам'яталася ще кількома апокаліптичними картинами. Одної ночі в напрямку Ки-єва спалахнула страшна заграва, а потім до Кілова долинули потужні вибухи. Чорний дим стояв над обрієм ці-лий тиждень. Докотилися чутки, що радянські літаки бомбардували столицю. Потім оповідали, що це партиза-ни вчинили серію диверсійних акцій, що вибухівка закладена перед відступом.

Мати турбувалася про долю родичів, котрі жили в Києві, і послала мене дізнатися, що та як. В старостаті дали мені папірець, хто я та що, мати звеліла не затримуватися в столиці жодного дня, а одразу ж повертатися додому.

Йшов я, як і влітку, луговими дорогами. Жодної душі, тихо, тільки копички сіна довкола та дим від не-допалків над Києвом. Мости були підірвані, але біля Осокорків працювала переправа. Кілька перевізників ору-дували байдаком-дубом, на ньому навіть переправляли підводи й машини.

Києва я не впізнав. Хрещатик лежав у руїнах, від смороду тяжко було дихати. Часто перевіряли докумен-ти. З родичами все було гаразд, вони дали мені в торбу мила, сірників, солі і на другий день відправили назад. По дорозі я був свідком якогось містичного дійства: тисячі й тисячі євреїв приречено рухалися густими коло-нами в напрямку Лук'янівки. Де-не-де охоронці в чорній уніформі, собаки і ота повільна гусениця з людських постатей. Опущені погляди, сірі обличчя, цілковита тиша. Досі в мене

збереглося враження, що вели на знищення до Бабиного яру вже мертвих людей. Щось подібне я відчував на сеансах відомого психотерапевта-гіпнотизера, котрий навівав піддослідним певний стан і змушував їх діяти так, як йому хочеться. Я переконаний, що тоді було здійснено вражаючу соціально-релігійну гіпнотизацію сотень тисяч віруючих іудеїв. Якась масш-табна приреченість, добровільна жертва. А чим інакше пояснити ось таку безборонність? Адже навіть сотої частки тої юрби було достатньо, щоб скрутити, знищити, розтерзати мізерну кількість охоронців!

Мій розум, свідомість чотирнадцятилітнього хлопця знемагали від марних спроб збагнути таємниці такої поведінки людей. Фільми, книги, легенди, казки, що їх я прочитав, подививсь, не давали взірців для співстав-лення чи пояснення. Лише пізніше в результаті життєвого досвіду з'явилися деякі міркування, але про це зго-дом. А тоді — що залишалося робити? Сприймати реальність як сюжет страшної казки, а всі казки рано чи піз-но кінчаються щасливо.

Чи вірили люди в повернення Радянської Армії? Спочатку більшість селян навіть питання такого не ста-вили перед собою. Розпався ланцюг історично осмисленого часу, і всякі прогнози були б тільки предметом віри або зневіри. Мудрі люди вірили, що фашистська Німеччина потерпить поразку попри всі успіхи, бо злочинна держава замахнулася не лише на військову потугу супротивника, а на саму сутність людськості. Запевнивши себе в безкарності та вседозволеності, лідери рейху відрубали власний народ від єдиного біосферного тіла. Чи не той самий злочин вчинив і Сталін? Проте це вже думка пізнішої пори, а тоді з цією постаттю так чи інакше пов'язувалася надія на повернення своїх. Молодь дуже швидко зрозуміла руїнницьку, антиреволюційну сут-ність окупантів та тутешніх прислужників, зробивши з цього усвідомлення далекосяжні висновки. Вже зимою сорок першого — сорок другого з'явилися по селах листівки, в яких висловлювалася певність, що наші війська переможуть, іноді на стінах комендатур хтось малював гасла: "Смерть фашистським окупантам!" Якимись див-ними стежками з'являлася газета з далекої Великої Землі, де повідомлялося про розгром гітлерівців під Моск-вою.

Такі краплі падали на спрагли душі, зливалися в потічки, а згодом в ріку великого, палкого очікування.

Тієї зими мене захопила бурхлива хвиля фантастичних ідей. Чому, звідки? Не відаю. Може, юна душа знаходила для себе віконечко для втечі з спотвореної реальності або відбувалися спонтанні прориви свідомості в площину інших часів і просторів. Роздобувши з десятків зошитів, я розпочав писати фантастичний роман під назвою "Таємничі зоряні світи, або Всюдихід професора Гоба". Досі пам'ятаю дивну фабулу і закручений сю-жет юнацького опусу. На жаль, текст не зберігся, лише деякі уривки були вилучені співробітниками державної безпеки в осінні дні сорок дев'ятого року, коли мене вперше кинули до буцегарні. Про що ж мріялося в ті суво-рі літа окупаційної доби? Чи було те фантазування порожнім конструюванням небувалих ситуацій, чи в ньому виявлялися якісь потойбічні, не проявлені можливості для людини, не реалізовані ще й досі?

А писалося ось що...

Молодий учений, професор Київського університету Станіслав Гоб зробив надзвичайне відкриття — зба-гнув таємницю зародження світового руху, а відтак і всіх джерел енергії. Він може вільно трансформувати різ-новиди енергії одна в одну і навіть відкривати криниці сили в глибинах речовини, тобто в надрах атома. Глибо-ко замислившись, чи має він право передати людям страхітливую потужність космічного творення, Гоб вирішує, що існуюча людська цивілізація не здатна гуманно розпорядитися чарівним винаходом. Тим часом гримнула революція, почалася громадянська війна. Вченого переслідують представники розмаїтих сил — білогвардійці, анархісти, розвідники Антанти, одного разу червоногвардійці вдерлися до його лабораторії і, побачивши химерні креслення та моделі приладів, вирішили "недорізаного буржуя шльопнути". На щастя, надійшов револю-ційний студент, котрий колись вчився в університеті і знає Гоба. Він рятує вченого та його експонати й крес-лення.

У цій безвиході Гоб вирішує летіти у Всесвіт. Оскільки люди Землі можуть обернути його відкриття ли-ше на зло, треба шукати істот, достойних отримати титанічні сили атома. Він формує портативний пристрій, в якому може долати міжзор'яні простори. Практично унікальний корабель здатний розвинути безмежну швид-кість, він в польоті перетворюється в гігантську "світлову краплю", невразливу для часово-просторових тіл. До каюти поміщено кілька автоматів — штучних помічників, пальне добуває професор з будь-якого кристалічного шматка речовини.

В якусь грозову ніч, коли лабораторію Гоба знову атакують невідомі озброєні люди, він вистрибує з вік-на, пробирається в гущавину саду, де стоїть готовий до старту зоряний пристрій, і відлітає у Всесвіт.

Чого тільки не накрутив юний автор у тому багатотомному романі. Спочатку політ на Місяць. Там у пе-черах Гоб знаходить залишки селенітів-учених, ув'язнених в гірських темницях. Дивується, чому цивілізації на Місяці нема, а в'язниці ще й досі лишилися. Нещасні бранці розповідають, що вони озброїли селенітських во-лодарів страхітливою потугою атома, а ті, замкнувши винахідників у підземелля, розв'язали останню війну між племенами. Всі загинули, а винуватці залишилися під наглядом автоматичних охоронців, у самотині спокутую-чи жахливу вину.

Гоб визволяє їх, пропонуючи летіти у зоряні світи, щоб передавати тим чи іншим цивілізаціям заповіт космічного імперативу: відкривати джерела атомної енергії лише тоді, коли цивілізація визріє і стане повністю гуманною. Корабель прямує до Марса, потім до супутників Юпітера, а далі — до інших зірок. Всюди Гоб виз-воляє соратників-учених, вони створюють побратимську команду для казкової місії — об'єднання всіх світів у Галактичну Сім'ю...

Що ж, сюжет як сюжет, на цьому можна накрутити безліч колізій та пригод, але й тепер, згадуючи свої "писання" в тривожні дні окупації, я віддаю належне ідеалам, що виплекали мою душу. Згадай, читачу, що на-віть сучасні зарубіжні фантасти, мріючи про освоєння далеких світів,

рідко піднімаються до гуманістичних прогнозів прийдешнього: більшість сюжетів — війни, поневолення аборигенів, зоряні колонії, гангстерські змагання. Оця фундаментальна комуністична орієнтація, котра дозволила великому мрійникові Івану Єфремову побудувати прекрасні картини грядущого гармонійного світу, котра врятувала совість і віру автора цих рядків від зневіри та занепаду, є, на мою думку, головним плодом революції. Не предмети, не будівлі, не освіта, не всілякі блага, а саме отой невмирущий вогник на обрії мрії, котрий не дає нам забути, що ми люди, що ми діти Великої Розумної Ріки Всесвіту, до якої маємо прилучитися...

Але пробач, ласкавий читачу, за цей відступ. Ходімо далі по стежинах пам'яті...

Настала зима сорок першого — сорок другого. Снігова, морозна, тріскуча. Високі кучугури вкрили хати. Інколи здавалося, що на світі нема ні війни, ні горя, а лише білий-пребілий сон, а в ньому засніжені ліси, роман-тичні хатки, розкидані сям і там, та де-не-де блакитні цівки диму, що здіймаються до самого неба.

У такі дні я поринав у читання книг. Особливо полюбилися мені "Людолови" Зінаїди Тулуб. Як тільки відкривалася сторінка, як тільки мій зір розпочинав мандри по рядках епічної драми далекого минулого, все щезало з поля свідомості, душа починала жити в іншому віці, поміж іншими героями...

У наступній книзі моїх спогадів тебе, читачу, очікуватиме зустріч з Димитром та його вірним побрати-мом Вогневиком. Вони таки дісталися Хортиці й прилучилися до славного Запорозького Коша, перед тим звідавши безліч дивовижних і небезпечних пригод. Проте мушу застерегти про одну особливість моїх ментальних видінь минулого. Відомі історичні манускрипти багато в чому інакше висвітлюють події тої далекої нори. Хро-нологія та й географія часто-густо не узгоджуються з тим, що залишили нам літописці. Я замислювався — чому це так? Пізніше

зрозумів, що в ноосфери своя історія, що для сфери духу важлива лише суть подій, а не їх точні координати.

Важливо було розкопати в глибинних шарах підсвідомості якісь первинні зерна причинності, пробу-дження котрих прояснило б мені, хто я, чому опинився тут, саме на цій конкретній Землі, тут, саме на землі цієї України, чому в моїй психогенетичній пам'яті вирують видіння прадавньої доби Байди-Вишневецького, як вони потрапили туди і збереглися понад ураганами віків?

І ще мене з підліткового віку вимучувала жахлива думка про вічну ув'язненість нашої свідомості, про тюремність всього буття, про нескінченні бар'єри, що відділяють людську тяму від реального буття. І ті бар'єри виникли від якоїсь страшної хвороби, що нею заразилися наші предки, наші пращури.

Особливо гостро ці міркування прийшли до мене влітку 1942 року. Війна гриміла далеко на сході, на-ближалася до Сталінграда й Кавказу, а тут, над берегами Дніпра, під захистом лісів, утворився на кілька місяців своєрідний затишок, ніби Божа рука прикрила цю місцину від божевільного світу. Це тривало коротку часину, але запам'яталося назавжди.

У ті спокійні теплі дні я пропадав щоденно на Дубовій гатці, спорудженій ще в перші пореволюційні ро-ки. Каміння обросло верболозами та жабуринням, в невеличких печерах та під кореневищами водилося сила-силенна окунів, миньків та невеликих сомиків. Траплялися навіть маринки й дрібні осетри. Дніпрогес війна зруйнувала, і ці королівські риби знову почали мігрувати до верхів'я Дніпра й Прип'яті, де з правіку були місця нерестилищ.

Коли я наближався до гатки, мене завжди охоплював небувалий спокій. Вмостивши плетений з лози са-жок у потічку між камінням, я тихенько наближався до підводних лабіринтів і занурював руки в риб'ячі

житла, намагаючись там намацати необачних господарів. Мені подобалося таке полювання: я не обманював жителів ріки якимись принадами — черв'яками або вареним горохом, не заганяв у сітку, я відкрито наближався до них, пропонуючи втечу. Адже вони були в своїй стихії, а я — пришелець!

Намацавши минька або окуня, мої руки наближалися до зябер і хапали рибину за голову. В такому випадку успіх був майже стовідсотковий.

Пробудження прадавніх інстинктів мисливства в юній душі породжували жорстоку радість вдоволення. Та якось в один з тих благословених днів почувся Голос Духа. Згадую, як воно почалося...

Співаючи пісню, скоріше, мугикаючи собі під ніс, я брів попід гаткою, вибираючи зручне місце для лову риби. Зненацька в небі почувся високий звук мотора. Він блискавично наростав і наближався. Я зачався під кущами верболозу. Над головою промчався зелений штурмовик з червоними зірками на крилах, він метко і вміло лавірував над старицями, над протоками, над луками й лозами. Його переслідував, буквально сідаючи на хвоста, німецький "месершміт". Все це тривало кілька хвилин, небесні супротивники щезли за дніпровськими кручами, і я ніколи не міг дізнатися — чи загинув наш пілот від куль ворожого літака, а чи пощастило йому відірватися від безжального хижака...

Проте оця коротка мить обрушила на мою свідомість гірський обвал думок та асоціацій. Я одразу ж відчув себе спостерігачем страшної світової трагедії, в мою душу нещадно вдерлися зойки вмираючих, гуркіт ка-нонади в далеких краях, болі холодних і голодних дітей, загублених у незатишному світі, побудованому для них злочинними батьками. І я відчув себе таким же хижаком, як і ті, що пролетіли наді мною, бо теж брутально вривався в рідну для інших істот стихію, несучи їм нищення й смерть.

І елегія та спокій, що оточували мене, здалися якимсь іспитом, який я мусив витримати. ХТОСЬ від мене чекав певної відповіді. Якої ж?

У грудях прокотилася тепла хвиля любові, залила весь світ, і я відчув себе вічним радісним дитям, яке має стати господарем всього сущого. В душі завирували дивні думки: "Адже так любо й спокійно може бути завжди і всюди. Хіба ми, діти, захотіли б втратити цей стан щастя і кинутися у безодню муки та смерті? Хто ж нас веде, заганяє до прірви небуття? Чому батьки, дорослі люди, не проявляють бодай елементарної мудрості й не зупинять божевільне колесо нищення юних поколінь?"

Саме в той день у мене промайнула думка, що дорослий — це зіпсована, хвора дитина. ДОРОСЛІСТЬ — ЦЕ СТРАШНА ХВОРОБА. І те, що дорослі роблять, — це симптоми жахливої епідемії, що триває вже багато тисячоліть...

Тієї ночі я побачив дивний сон. Він тривав і в інші ночі. Можу запевнити, що він триває донині, модифікується, набирає ясності.

Моя свідомість почала жити в прийдешньому, де конфлікт дітей та батьків став уже надземним, набрав космічних масштабів і привів до своєрідного повстання, до розриву поколінь.

Ясно, що тепер, коли пишуться ці рядки, на текст накладається доросла свідомість, озброєна знанням і досвідом людини, яка завершує своє доросле життя, але йдеться саме про основне: діти повинні в майбутньо-му змінити долю світу, а може, навіть зцілити, вилікувати його...

"Якщо не буде як діти, не ввійдете в Царство Небесне", — це сказав Той, Хто прийшов з Таємничого Світу Любові. А Він знає все!

Наступна книга — це розширений, можливо, зіпсований сон того підлітка, який у ту далеку пору страш-ної, божевільної війни мріяв про небувале, збратане буття...

Книга друга. Воскресіння Люцифера

Від нори прадавньої донині

Вість летить, жахає нас крильми:

Ворог найпекельніший Людині —

Супротивник Бога — Князь Пітьми!

Він тримає нас в тяжких тенетах,

Він веде у лабіринт спокус,

І назавжди кида всіх у Лету

Демона отруєний укусу...

А проте запитання химерне

Ставимо містичному уму:

Хто ж він є — Архангел той майстерний,

Що зумів приборкати пітьму?

Князювати — значить володіти,

Дати лад та ще й кудись вести...

Жити і у злості пломеніти —

Хто б хотів абсурдної мети?!

Князь Пітьми — хто в битві із марою

Проклада над прірвою мости, —

СВІТЛО, що панує над імлою,

Сіє в ній істоти і світи!

Гей, провітріть розум свій, схоласти!

Будьте зміями, але й дітьми:

Щоб марі у пашу не упасти —

Станьмо всі Володарями Тьми.

Інтродукція

...Пишу ці рядки, читачу, в буряні дні кінця двадцятого віку. Поступово вимальовується пунктир грядущої картини двадцять першого віку, і я переконуюсь, що моя дитяча свідомість та надсвідомість правдиво за-глядали у надра примхливого часу, визначаючи потужні джерела таємничої причинності. Захиталася і впала тисячолітня московська в'язниця. Під ураганим вогнем світових інформаційних батарей корчиться, стікає кров'ю, агонізує комуністична ідея. Може, варто було б зловтішно спостерігати за тим конанням, згадуючи му-ки й страждання мільйонів людей, та й свої власні... але в душі наростає засторога, душа підказує мені, що така хвацька перебудова, такий блискавичний перерозподіл сил і політичних прапорів не що інше, як

уміле, заздале-гідь заплановане режисерування сюжету світового спектаклю. Тепер ще важливіше, ніж в попередні роки, виявити, визначити: хто ж є правдивим сценаристом і керівником планетарного балагана? Десь самі політики не відкидають такої можливості, бо хіба всі вони не повторюють щодня на всі лади сакраментальну фразу: "на міжнародній арені"?

Міжнародна арена! Ось таємниця тисячоліть. Ось де заритий собака нашої пекельної долі. Політики, журналісти, філософи визнають цей факт, звикли до нього. Але якщо звернути їхню увагу на таке загальне визнання, то вони, безумовно, зачувають про умовність, символічність, відносність такого визначення. Але ж фраза виникла не дарма! Закони Слова-Логоса точно, адекватно відобразили страшну реальність, зробивши її буденним фактом.

Це змушує нас переосмислити безліч інших буденних психостампів. А перш за все тих стереотипів думки, звичок, обрядів, табу, забобонів, вірувань, законів, що посіяні апологетами релігій, науки, вікових традицій, містики, так званої "культури", літератури, мистецтва. У видіннях життя двадцятого першого віку, які я пропоную прочитати, спробуємо посіяти зерна казкової рослини, Що її наші пращури називали ломикаменем, або розрив-травою. Я вбачаю таку рослину у вільній думці, яка не злякається глянути на світ, на себе, на так звані "скарби духу, культури, науки" оком дитини і, визначивши убогість, злиденність, мізерність всієї споруди "цивілізації", безстрашно скаже у вічі Самому Деміургові: "Шановний Майстре! Чи не пора самокритично визнати, що вся Твоя мільйонлітня робота — жахлива помилка і безнадійний брак?!" Я не проголошую остаточного вироку. Хірург до останньої секунди змагається за життя хворого. Навіть при констатації клінічної смерті є надія на повернення душі до агонізуючого тіла. Учитель Нового Завіту здолав табу смерті навіть тоді, коли його друг Лазар почав розкладатися, показавши нам, що для Любові відсутні будь-які заборони, що навіть так звані "закони природи" тануть, надають, зникають перед всевладною волею Духа, який вирішив більше не повертатися до своєї тисячовікової темниці...

Частина перша

Сума любові

Діти, не лякайтеся пільми,

В ній казкові сховано дива,

Птахи там з племінними крильми,

Все, що вмерло,— знову ожива...

Таємниці зримо постають

У чаклунських єдностях віків,

Розквітає Лотосом прасуть

У пестливим одкровенні снів.

Діти, мужньо крильми тріпочіть

Понад морем ночі Прибуття!

Вас тримає промениста сіть,

Та зове одвічне Життя...

ПРОЩАЛЬНА РОЗМОВА

На робочому столі Головного Детектива Планети Речислава замиготів малиновий вогник виклику. Не-вдоволено зітхнувши, він натиснув клавішу на пульті універсального інформа. Чорно-матовий прямокутник

міні-екрана ожив, наповнився барвами, в ньому вимальовувалося об'ємне зображення чорнявого юнака: суворо зсунуті на перенісці брови, гострий погляд темних очей, худі аскетичні щоки.

— Вітання тобі, батьку, — сказав хлопець.

— Вітання, синку, — скупі всміхнувся Речислав. — Добрий день, Вікторе. Де ти, звідки? Яким вітром?

— По-перше, не називай мене Віктором, — зігнував усмішку батька юнак. — По-друге, я прибув до твоєї заміської резиденції і чекаю внизу. Має відбутися серйозна розмова...

— Ти знову своєї, — іронічно похитав головою Речислав. — Відстоюєш якісь хлоп'ячі дурниці, ніби ве-льми принципові речі...

— Саме принципові, — підкреслив хлопець. — Мене назвали Віктором-Переможцем ще тоді, коли я був лише ембріоном людини. З мене могло вийти що завгодно — нікчема, розпусник, боягуз, ледар. Хіба не коміч-на перспектива? Не відаючи призначення речі, явища, а тим більше людини, як можна визначити наймення? Адже наймення — це...

— Віктор для тебе непрестижне ім'я, — стримуючи роздратування, перебив сина Детектив. — І ти обрав для себе ідіотську кличку, або, як в двадцятому столітті говорили злочинці, кликуху, — Будяк!..

— Прекрасне наймення, — з гідністю відповів син. — Вся наша група — хлопці й дівчата — вирішила взяти для себе імена з царства флори. У рослин є чому повчитися. Хіба не так? Ти тільки прислухайся — будяк! Бути, будити, будувати, Будда. А сама рослина — яке диво! Малинова квітка, всеозброєність, незламна життєдайність...

— Гаразд, гаразд, — примирливо мовив Речислав. — Називайся ким хочеш, аби тільки ти став мислити не так хаотично й анархічно...

— Боюся розчарувати тебе, батьку! Я прибув так терміново для серйозної розмови...

— Що означає категоричний наголос — серйозна розмова? Знову хочеш дратувати мене своїм дитячим максималізмом?

— Татку! Я ще раз повторю: розмова має бути не лише серйозна, а й... прощальна, якщо...

— Прощальна? Що за витівки? Який тебе ґедзь вкусив, що ти прилітаєш за тисячі кілометрів для ось та-ких хворобливих натяків? Піднімися до мого кабінету, вирішимо твої проблеми лицем до лица.

— Іду, — скупно сказав син.

Екран згас. Головний Детектив підхопився з крісла, підійшов до вікна. Ковзнув поглядом по звичному краєвиду: верхів'я Чорногори з Говерлою на чолі, темно-зелена стіна смерек довкола оселі, срібlistий струмись водоспаду. Речислав похитав головою: нам би такої нерушимої монументальності. Навіть з дітьми власними не можемо віднайти єдності. Проте що він затіяв, мій неспокійний, буряний син? Це вже вдруге прилітає з Алтай-ської Дитячої Республіки, затіває обурливі дискусії, намагається схилити батька до якогось правового нігілізму. Головний Детектив Планети — і повстання супроти самої ідеї Закону! Минулого разу син майже довів його до інфаркту. "Батьку, ти стоїш на сторожі Права на Землі. Прошу ж тебе, щиро відповідай мені: чи якісь константи у Природі, на яких планетарна юстиція опирає так звані "закони"?" — "Синку, закони Природи і закони Соціу-му — то різні речі. Перші — нерушимі, бо відображають саму першосутність Субстанції, а другі — відносні, релятивні, пластичні. Вони змінюються відповідно до зрілості суспільства". — "Так чи інакше, батьку, ти ви-знаєш, що так звані правові норми є лише волюнтаризм юристів або володарів, котрі ось тепер стоять при владі, мають можливість нав'язати свою юридичну деспотію більшості. Адже так?" — "Далеко не так! — гнівався Речислав. — Є певні

демократичні процедури при схваленні того чи іншого закону і правових норм взагалі. Ти ж відаєш про всепланетні референдуми, про опити населення. В минулі віки панував правовий хаос, деспоти й тирані маніпулювали законом, як хотіли, але тепер..." — "Батьку, все це слова! Не гнівайся, але я вже не без-глузде немовля, що лежить у сповиточку. Ми в Дитячій Республіці тверезо й глибоко обговорюємо всі історичні вартості, що їх лишило минуле. І не згодні з більшістю ваших, так званих дорослих, переконань. Особливо це стосується так званого Права. Воно й досі опирається на систему заборон і покарань..." — "Ну то й що? Суспільство повинне мати надійну структуру для самозбереження і регуляції. Ти знаєш якийсь інший шлях?" — "Ти не іронізуй, батьку! Намагайся збагнути, до чого я веду. Чи може група навіть найгеніальніших юристів витворити динамічні творчі стереотипи поведінки для мільярдів істот? Чи можуть правознавці передбачити мільярди варіантів поведінки тої чи іншої істоти в тих або інших несподіваних умовах?" — "До чого ти ведеш?" — "А до того, що так званий "злочин", "переступ" (окрім явно патологічних випадків) провокується саме "законом", тобто певним волюнтарним юридичним обмеженням. Згадай історію... Революціонери в часи монархічної Росії вважалися злочинцями, хоч і проголошували еволюційні, гуманістичні ідеї та заклики". — "Цілком вірно, — згоджувався Речислав. — Я ж тобі сказав про відносність права". — "Зажди, — наполягав син. — Революція перемагає. Створюються нові закони. Ім'ям людських ідеалів знищуються дотла мільйони душ — нещадно, жо-рстоко, безжалісно!" — "Не змішуй грішне з праведним, — сердився батько. — Епоха Сталіна була виявом по-вного беззаконня. Потім ми створили правову державу, а ще пізніше..." — "Батьку, я не про абетку історії, про все це відомо навіть дошкільнятам. Я дивлюся в корінь. Якщо існує те, що ви називаєте законом, тоді завжди є небезпека, що мільйони творчих душ не сміють подолати його, щоб здійснити щось небувале". — "Не сміють здійснити злочин!" — "Юрист — лише сторож параграфа! Хіба він може оцінити тотожно — злочинець перед ним чи творець? Архітектор нового ступеня Буття чи руйнатор? Я певен, що мільйони душ, котрих "закон" характеризував у минулому (та й тепер) як злочинців, просто не змогли знайти у консервативній структурі суспільства каналів для творчого вияву". — "Он як! — обурився батько. — Тоді Право — лише

гільйотина для недорозвинутих геніїв?" — "Не треба так прямолінійно, батьку! Я кажу лише про те, що Планета давно-давно обрала тупиковий шлях. "Закони" — щось подібне до геоцентризму, антропоцентризму. ЗАКОНОЦЕНТ-РИЗМ — ось воно! Це груба правова фаза суспільної свідомості..." — "Гм. У твоїх словах є дрібка сенсу. Юри-сти мріють про таку пору, коли правосвідомість стане іманентною, генетично вродженою..." — "Ой батьку, батьку! Ти мене зовсім не так розумієш! Зробити "закон" генетично вродженим, іманентним — це зупинити Еволюцію!" — "Ти що — насміхаєшся наді мною?" — спалахнув Речислав. — "Анітрішечки! Ми мріємо про повну Революцію в Правосвідомості. Ми сподіваємося, що Людина ввійде в потік Космічного Права... Ні, ні, зажди! Ми говоримо не про те Космічне Право, що його виробили ви для регулювання міжпланетних стосунків. Мається на увазі прорив людської свідомості до іншої площини Буття, своєрідний Розлом Яйця, в якому ми задихаємося... і опанування ноосферним океаном, де веління Всесвіту і веління Особи стануть нероздільні". — "Мій синку, я теж люблю філософську фантазію, інколи почитую, почитую... Може, колись такі феєрії стануть реальністю, але нині..." — "Батьку, подумай глибше над тим, що я мовлю. Це надто актуальне питання, щоб його відсувати в прийдешнє. Наша Республіка провела опит Планетарного юнацтва. Назріває страхітливий конфлікт Батьків і Дітей. І справа не в протиріччі поколінь. Конфлікт назріває між Дитинністю й Дорослістю!" — "А цього я, синку, взагалі не можу второпати. Вибач, на такому рівні дискусія неприйнятна!.."

...Так, так! Не вийшло тоді розмови. Віктор (чи то пак Будяк), не попрощавшись, вилетів до Алтаю, кіль-ка місяців мовчав. А ось тепер зненацька прибув знову. Невже закортіло продовжити безглузду дискусію? Йому ж тоді було чітко сказано: "Традиція Закону — вічна. Вона мала багато недоладностей, навіть кривавих сторі-нок. Але це — надійний інститут. А те, що хочеш ти, — стрибок у безликість, у анархічну імпровізацію. Суспі-льний організм в будь-якому разі поставить перепону подібним спробам..." Невже для сина недостатньо бать-кового авторитету? Які ж сили спонукають його й товаришів до химерного протистояння?..

Почувся сигнал.

— Зайди, синку.

Батько відчинив двері. Віктор-Будяк став на порозі — широкоплечий підліток-юнак, — несучи з собою запахи квітів і грозової свіжості. Чорна шовкова сорочка просвічувалася, крізь неї мерехтіло туге молоде тіло. Речислав замилювався сином, потім обняв його. Провів до стільця.

— Сідай, розповідай. Тільки не забудь — я вельми заклопотаний...

— Розкриваєш важнецький злочин? — єхидно запитав Будяк, закидаючи ногу за ногу і кладучи на коліна папку, зав'язану ветхим шнурком.

— Уяви собі, — не піддаючись на іронічний тон, відповів батько. Обійшовши стіл, він сів у крісло, втом-лено пригладив сивіюче волосся. — Хоч ти й вважаєш злочинців потенційними геніями, проте реальність жорс-токо заперечує тебе. Ось, будь ласка... Група бізнесменів грубо порушила світову конвенцію про неприпусти-мість безконтрольного розповсюдження ПСІЛ-апаратури. Тисячі юнаків та дівчат захопилися мандрами в ілю-зорних світах. Деякі залишилися там навіки. Це вже — вбивство! Як ти оціниш таке явище? Злочин це чи ні?

— Чому ти розцінюєш те, що сталося, прямолінійно? — спохмурнів син. — Тут же цілий вузол проблем. Бізнес — то проблема грошей. Чому ви, дорослі, досі не ліквідували їх? Тисячоліттями гроші провокують людські душі приманкою легкого життя й ілюзією всемогутності. А проблема дівтори, котра прагне до ескапізму, до втечі у світи мрії — це саме та проблема, про яку ми з тобою говорили. Відсутність саморозкриття!

— Ти все змішав до купи!

— Бо тут вузол великого рішення!

— Невже ти прилетів знову для сварки?

— О ні! Давай розійдемося мирно. Проте я хочу спробувати торкнутися до твоєї дитинності, якщо вона не заросла салом...

— Синку!

— Пробач, я не хочу образити тебе. Ось послухай... Ти минулого разу казав мені, що традиція "закону" — вікова, в цьому ключі працювала людська думка завжди, ще від міфічних часів. Навіть олімпійці, мовляв, мали специфічне судочинство, певні кодекси поведінки, спеціальну богиню права Феміду... а якоїсь іншої тра-диції буцімто не було, або ти не чув про таку...

— Казав я, казав таке. То й що?

— Я тривалий час працював у Світовому Інформі. Переглядав різні джерела. Ти помиляєшся, батьку. Пробиралася крізь гарчання так званого "закону" й інша думка, проте вона жорстоко переслідувалася.

— Ну-ну. Цікаво. Я слухаю тебе.

— Ти, безумовно, знайомий з прадавніми релігіями, містичними течіями, окультними доктринами...

— Більш-менш. Вивчав історію релігій, містики, окультизму в школі, в університеті. Проте, сам розумі-єш, оскільки я зосередився...

— Ясно, ясно. Зосередився на юстиції, на боротьбі зі злочинністю, а все інше — лишилося за бортом твоєї свідомості.

— Дивак! — засміявся миролюбно батько. — Ти що — хотів би, щоб Головний Детектив Планети почав заглиблюватися в лабіринти древніх маракувань? В ім'я чого?

— Батьку, батьку! Навіть ти, якому довірено бути членом Всесвітньої Ради Землі, полонений нікчемною пихою.

— Синку!

— Я не ображаю тебе. Я тільки констатую факт, притаманний більшості людей. Слухай же. Почнемо з найдавніших переказів. Легендарний Тот-Гермес — Тричі Великий проголосив тотожність Людини й Всесві-ту...

— Знаю, знаю. Мікрокосм і Макрокосм — єдині. Хвацька філософська фраза. А що за нею? Як реалізувати цю єдність, цю тотожність, якщо навіть в цьому є якийсь сенс? Мікрокосм-злодій, нехтуючи своєю спорідненістю зі Всесвітом, лізе в підвали банку, щоб відкрити сейф з відносними вартостями, а потім спроможний за ті блискучі кругляки купувати інші мікрокосми або їхні найцінніші вироби. Що залишається робити мікрокос-му-детективу? Заглибитися у медитацію, зливатися із духом злодія, щоб повернути його до ідеї тотожності? Сипку, не сміши мене!

— Батьку, ти з грандіозного гнозису робиш карикатуру. Суть у тім, що ця ідея справді залишилася схоластичною фразою. Ніхто не подумав про її розробку, конкретизацію. Ба, її навіть свідомо замовчували, перекручували. Точнісінько так, як з ідеєю геліоцентризму. Античні вчені знали, що геоцентризм — фікція, знали, що Земля кружляє довкола Сонця, а Сонце — лише іскра поміж міріадами світил. Проте вперто проповідувала-ся ідея примітивна, ідея центральності Землі. Чому?

— Так чому ж? — поблажливо перепитав Речислав.

— Бо комусь це було вигідно, татку! Світ, замкнений під кришталевою сферою, і світ, що розкриває свої потенції у безмірність, по-різному діють на розум Людини. Мислячу істоту, котрої торкнувся вітер вічності, важко полонити відносними соціальними побрехеньками. Така істота вже відчуває покликання далеких світів, у неї ростуть крила для безмірного польоту.

— Поетично, але до чого ти ведеш?

— Май терпіння, татку! Ідея тотожності Людини й Всесвіту в тому ж ряду. Досі так звана серйозна наука не замислилася над практичною розробкою цієї ідеї...

— Не бачу такої можливості.

— І не зможеш побачити, доки тобі не заболить. Геоцентризм відкинули тому, що людство підійшло до порогу Космічної Ери. Рішення диктувала прагматична потреба.

— А яка потреба в конкретизації ідеї космічності Людини?

— Нагальна! І це особливо відчувають діти. Не усміхайся, не іронізуй. Ми болісно сприймаємо відчуття своєї тілесної обмеженості. Чим потужнішими стають космічні апарати, швидкодійнішими електронні чи фо-тонні комп'ютери або роботи, тим ширшою, глибшою здається нам прірва між Людиною і Безмірністю. Про-те вернуса до основної ідеї. Ми в Дитячій Республіці тривалий час обговорювали ці проблеми і прийшли до висновку: Планета і Людство з давніх-давен запрограмовані на тупикову вітку, на інволюцію...

— От бачиш, синку, ти теж шукаєш злочин. Навіть в такій грандіозній концепції, як світовий поступ. Я знаю про подібні ідеї, проте...

— Помиляєшся, батьку! Я маю на увазі не злочин...

— А що ж?

— Хвилинку зажди. Я дам тобі почитати манускрипт минулого століття, там викладена ця ідея. А я повернуся до проблеми космічності Людини. Уяви собі: вже тисячі літ тому почала реалізовуватися ідея тотожності. Не формування убогих важелів — колісниць, пристроїв, плугів, машин, ракет, комп'ютерів, котрі виснажили наш розум і полонили людську душу.

— Вони відкрили нам шлях у Космос, синку!

— Вони закрили нам стежку в Духосферу, батьку! — затято крикнув Будяк, блиснувши очима. — Ти поглянь, яка одностайність у переслідуванні незвичайних здібностей: церква і ортодоксальна наука виступали єдиним фронтом, щоб зупинити іманентне саморозкриття Людини. Інквізиція просто спалювала талановитих дослідників на вогнищі, а вартові зовнішнього знання проголошували наукову анафему кожному, хто серйозно торкався питання космічної тотожності. Тебе не дивує така одностайність?

— Певне, мета у тих і інших була зовсім різною. Перші оберігали чистоту віри, а другі...

— Чистоту науки? — засміявся хлопець. — Для справдешньої науки є лише один бог — факт! О ні! Захищали ортодокси не чистоту науки, а тупикову стежку псевдогнозису!

— Навіщо? — здивувався батько.

— Як ти не збагнеш! Це здійснення викривленої програми. Хворі елементи соціуму сукупно генерують хворі, спотворені алгоритми, формують інволюційну програму. Я вже сказав: ти прочитаєш про це пізніше. Да-лі... Згадаємо Сократа, дві його найзнаменитіші фрази: "Пізнай самого себе", "Я знаю, що я нічого не знаю".

— Ну, синку, це вже анекдот.

— Помиляєшся. В цьому наше дикунство, що ми геніальні речі відсунули в царину девальвованих, роз-хожих фраз. Повторюємо, як папуги, не замислюючись.

— Ти й тут шукаєш якоїсь глибини?

— Безумовно. "Пізнай самого себе", — то вражаючий заповіт, що перегукується з ідеєю Гермеса про ко-смічну тотожність Людини. А друга фраза: "Я знаю, що я нічого не знаю", — то всебічне заперечення гнозису, побудованого на спотвореному алгоритмі. Сократ і його учень Платон були найосвіченішими людьми Ойкумени, вони відали, що говорили. Згадай знамениту притчу Платона про людей, прикованих у печері, котрі ба-чать і вивчають лише тіні на стіні, а реальність у них за спиною. Дивися, як вперто довбали найгеніальніші лю-ди в одну точку: люди, прокиньтесь, ви живете ілюзіями!

— Невже й тепер, коли ми сягнули космічних глибин, коли розшифровуємо послання далеких світів, ти, синку, вважаєш...

— Тепер ще більше! — гарячково підхопив юнак. — Тепер ще глибший сон! Ти сам говориш про міль-йони юнаків та дівчат, котрі пірнають в лабіринти примарних світів психоілюзій! Чому вони втікають від вашої "реальності"? Хіба від Істини втікають? Хіба втікає риба від води, птах від позахмарного простору?

— Гаразд, гаразд! — примирливо замахав руками батько. — Не галасуй! Спокійно, аргументовано заве-рши свою думку, а то ми й за добу не завершимо...

— Добре, я завершую. Дві з половиною тисячі літ тому Гаутама Будда чітко визначив світову недугу: не-уцтво й сон. Знову те саме: брехлива програма дії, або псевдознання, і дрімаюча внутрішня потенція. Мудрець

у нещадному аналізі показав, що людина віддала свою космічну потугу земним і небесним володарям, а сама за-вмерла в безсиллі. Прокинутися — і оволодіти своєю цільністю, континуальністю! Нірвана — стан Цілості! Вже тоді можна було повернути на суджену стежку. А хто прислухався до слова мудрості?

— Синку! Ти ж знаєш, у що перетворився буддизм.

— А чому? Сили, ворожі Еволюції, блискавично скоригували ідею пробудження. Вчення мудрості стало набором чаклунських забобонів. Ідемо далі. Минуло півтисячоліття. На Близькому Сході звучить слово Ісуса: "Царство Боже всередині вас". Знову та сама ідея, проте висловлена ще геніальніше. Стверджується, що дух Людини обіймає Першоджерело Буття! Татку, ти тільки подумай, як далеко люди відійшли від цього могутнього заповіту?! Якщо Джерело Сил в тобі — відкрий його, і тоді Всесвіт стане рідною домівкою, стихії віддадуть тобі ключі до власних таємниць, ти підеш по водах, ти піднімешся в повітря, ти здолаєш привид часу й просто-ру, ти продовжиш свої чуття у безмірність...

— Синку, — втомлено озвався Речислав, — я зрозумів тебе. В принципі. Хто з нас не захоплювався казками, фантастикою. Проте ми живемо в потоці певної програми. Ось ти до мене прилетів на магнетоні, сконст-руйованому інженерами "спотвореного гнозису", як ти кажеш.

— Це недозволений прийом, батьку! — спалахнув син.

— Пробач! Я загострю питання. Ти гадаєш, я б не хотів, щоб розпочалася Ера Чуда? Щоб ми відкинули мільйони риштувань техногену і вернулися в міфічну епоху титанів? Ще й як хотів би! Певен, що кожен член Всесвітньої Ради десятима руками голосував би за таку трансформацію. А як це здійснити? Де той чудодійний рецепт? Чому впродовж тисячоліть безліч йогів, святих, окультистів, романтиків не змогли побудувати реаль-ного моста до іншого буття?

— Татку! Ось тут заритий собака, як казали пращури. Річ у тім, що з віку у вік проблема вирішувалася дорослою свідомістю...

— А якою ж іще? — здивувався Речислав. — Невже дітям доручити розробку нового ступеня Буття?

— Саме дітям! — радісно підхопився з крісла Будяк. Поклавши папку на стіл, простягнув руки до батька, ніби закликаючи тим жестом до кращого розуміння. — Тільки мова йде не про дитину фізичну, а про дитин-ність душі. Христос саме це підкреслював, коли, звертаючись до цілком дорослих послідовників, наполягав: будьте як діти! А разом з тим — мудрі як змії! Тобто збережіть всі досягнення розуму, але застосуйте їх з ди-тинною ясністю і Щирістю. Батьку, саме тут вузол всієї проблеми, яка розділила світ Дорослості й дитинності. Та що я наполягаю! Ось залишаю тобі папку з копіями кількох звернень людини кінця двадцятого віку...

— Що за звернення?

— Листи до Об'єднаних Націй, до людей доброї волі, до ентузіастів. Практично майже ніхто не звернув тоді уваги на ці заклики й застереження. Я розшукав химерні писання в архіві Інформу. Вони підтвердили для нашої групи, що необхідність парадоксальних дій прекрасно розуміли люди в кожному віці. Прочитай ці фрагменти, батьку, дуже прошу тебе! Завтра вранці ми поговоримо востаннє...

— Востаннє? Це шантаж?

— О ні! Констатація того, що має відбутися. Не смію затримувати тебе. Піду погуляю на Чорногорі. До ранку, татку...

ЛУНА З ІНШОГО ВІКУ

За відчиненим вікном — зоряний шлях. Світила великі, теплі, таємничі. Іскриться в променях місяця во-доспад. Речислав, вдихнувши ще раз запашне повітря Верховини, з жалем одійшов до свого спартанського ліж-ка. Приліг на ньому, ввімкнувши нічний світильник. Зрештою, треба ж познайомитися з химерними записами двадцятого віку, якщо син так наполягає. Що він розшукав настільки інтригуюче, аби з цим знайомитися так нагально? Бідний мій хлопчику! Ти просто потрапив у полон до барвистої казки. Всіх пас у дитинстві переслі-дує жадоба казковості. Хіба не тому легенди і казки, міфи та билиці переживають понад віками? А втім... може, тому що в них приховано якесь втаємничене зерно нерозгаданого знання? Хм, ти вже шукаєш виправдання для синового захоплення! А якщо глянути тверезо, то слід би запитати всіх оцих юних "революціонерів": якого вам дідька треба? Дорослі зробили для дітей все що можна і навіть більше. Створено десятки Дитячих Республік з повним самоврядуванням. Свої школи, академії, інститути, експериментальні лабораторії. Можливість самостійного вибору у мистецтві, наукових розробках, у літературі, телепередачах. Бажаєш — ставай апологетом модерних пісень і ритмів, маєш охоту — насолоджуйся класикою! Не три напрямки, як у казках, а десятки, сот-ні. А їм, розбишакам, і цього мало, жадають взагалі переорієнтувати гнозис, мистецтво, науку в ключі дитинності. Ха-ха-ха! Ну й диваки! "Будьте як діти!" Хіба Учитель Нового Завіту мав на увазі інверсію всього потоку життя, орієнтуючись па дитячу психіку. А втім, одну хвилинку. Треба поглянути на першотекст.

Речислав натиснув кілька клавішів на міні-комп'ютері. Тихо замовив:

— Новий Завіт. Євангеліє від Матвія. Речення, що стосуються пріоритету дитини.

Над ліжком зажеврів екран. Попливли сяючі рядки євангельського тексту: "...правдиво кажу вам, якщо не змінитесь і не станете дітьми, не ввійдете в Царство Небесне.

Отже, хто применшиться, як це дитя, той і більший в Царстві Небесному.

І хто прийме одне таке дитя в Ім'я Моє, той Мене приймає..."

Гм. Досить категорично сказано. Навіть осягнення ступеня космічного (небесного) життя пов'язане з ди-тинністю. Мій розбишака підкований ґрунтовно. Гаразд, познайомимося з рукописами двадцятого віку.

Речислав вимкнув комп'ютер. Розкрив ветху зеленкувату папку. Пожовклий папір, машинописний текст минулого століття. Тепер такого примітиву нема. Кілька праць, сколотих іржавими скріпками. На першій сторінці назва заголовними літерами: "МАНІФЕСТ ДІТЕЙ СВІТУ". Гм! Автор не страждає скромністю. Просто-таки виступає від мільярдів дітей. А сам, безумовно, уже достатньо зрілий тип. Можливо, якийсь параноїк? У перехідні епохи такими шизофреніками можна ріку загатити! Ну-ну — поглянемо, що він маракував, цей апо-логет "дитинності".

Речислав перегорнув першу сторінку. Прочитав: "ПЕРЕДМОВА". І далі:

"Багато літ я шукав смислу та критерію буття, діяльності, творчості. Як і всі ми, дорослі люди, блукав у лабіринтах історичних програм, традицій та забобонів, залишених прабатьками. Я ненавидів разом з ними, я сумував тому, що вони напоїли мене сумом, я захоплювався безконечними історичними кровопусканнями, тому що дорослі одягали ті жахи в барвисте лахміття своїх концепцій та ідей, я поклонявся фальшивим богам, бо то були боги предків, я будував неосяжну в'язницю псевдожиття, бо батьки переконували мене, що будується пре-красний, гармонійний світ, де щасливими будуть ВСІ.

Проте гармонія не приходила, щастя тануло в імлі абстракцій та нездійснених мрій, хмари ненависті й байдужості сповивали світ. І саме буття вже здавалося диявольським спектаклем, створеним для насолоди

яко-гось небесного, а чи підземного садиста. Бо, справді, де вихід з космічного зачарованого кола? І чому воно є, чому виникло? Чому не розпадеться? Чому Всесвіт не спалахне від вогню мук та страждань, бо, здається, й ка-мінь мав би розтопитися від пекельного жаху так званої історії!

Зненацька мене осяяло: чому ми беремо за основу буття дорослі уявлення, ідеї та цілі?

Адже діти — це не істоти, котрі ще не стали дорослими. Діти — це незалежне, неповторне, чисте, раді-сне людство. Діти — це пришельці із світу любові.

А хто такі дорослі?

Вони —лише спотворені діти! Не їхня в тому вина. Так сталося, що Господар Мороку напоїв їхні душі чарами й одягнув у лахміття рабів, царів, вояків, жерців, трударів, катів, ув'язнених, вождів, підлеглих. Він зму-сив їх грати мерзенний спектакль тисячоліть, змусив повірити в необхідність такої драми віків. І дорослі — спотворені діти, — ставши холоуями Темного Чаклуна, почали методично катувати своїх друзів — дітей, — кот-рі приходять невпинно на поклик муки й стогону, що потрясає Всесвіт. І, катуючи дітей, дорослі каліки фор-мують їх "по образу й подоби своїй", щоб заглушити голос совісті, голос правічного знання Духа.

Так твориться наше, доросле, історичне, наукове, "серйозне", сповнене пихи й неймовірної гордині, люд-ство.

Гляньмо відверто, просто правді в очі.

Діти не вбивають, не крадуть, не брешуть, не лукавлять, не ненавидять, доки їх не навчать цьому; діти не питають про віру, знання, національність, не звертають уваги на колір шкіри чи очей; діти не

боятися тварин, і тварини (навіть найлютіші) не бояться дітей і не зачіпають їх! Та що про це говорити! Навіть у найжорстокішо-му серці ката десь жевріє іскра ніжності до дитини, бо пам'ятає його темна душа, що народжений він невинним дитям.

І сказав я сам собі: зупинись! Годі йти далі дорослою стежкою, вона веде у морок, в небуття! Гора дорос-лої підлості закрила від тебе ясні очі Матері Світу лише тому, що ти прийняв зір і думку, почуття і форму чужинського, ілюзорного світу. Повернися до себе, стань знову дитям! І тоді ти побачиш себе на березі Правічного Океану Любові, поміж вічними друзями — дітьми.

І зупинився я. Сміючись, починаю здирати з себе химерне лахміття віків — дорослу душу, дорослі по-чуття, доросле псевдознання. Я кличу всіх дітей, полонених у в'язницях, у темницях ілюзорного світу Прадавнього Чаклуна: прокиньтесь! Нас давно, давно, давно чекає Правічний Світ Правічної Матері — Світ Радості! Нам пора повернутися додому!

Це звернення до Людей Землі від імені ВСІХ ДІТЕЙ СВІТУ: вони не можуть сказати вам, дорослі, всієї правди. Це роблю я, бо відчув себе Громадянином Божої Держави Дітей..."

Речислав на хвильку одірвався від машинопису, засміявся. Чимось схожий цей покійний автор на мого запального Будяка-Віктора. Така ж нестримність, безапеляційність, максималізм! Просто-таки "Карфаген пови-нен бути знищений!" Або з "дорослими" в геєну огненну, або з "дітьми" у царство небесне! Ясна річ, що в ми-нулому віці жодна серйозна людина не могла піти назустріч таким покликам! А тепер? Гм! Щось тут є, якесь зернятко прокльовується. Навіть ідея — хто є справдешня людина: дорослий чи дитина — заслуговує на уваж-ний розгляд. Хіба є вік, щасливіший від дитячого? І яка безхмарна радість може дорівнятися до щирого погляду дитини? Гм! Чи не зарано я почав шукати виправдання для химери? Поглянемо, що там далі?

"...Слухайте, Люди Землі, так звані дорослі люди!

Ми, Діти, жадаємо допомогти вам вирватися із зачарованого історичного кола, в яке ви потрапили і куди невпинно заганяєте нас. Ви декларуєте любов до дітей, і працюєте в ім'я наше, ви йдете на тортури та жертви задля дітей, ви вмираєте на полях нескінченних війн, щоб ми могли вмирати після вас, ви захаращуєте полиці бібліотек суєтними, фальшивими, нікчемними книгами, щоб напоїти наш прозорий дух і чистий розум химер-ними, викривленими, ненависними знаннями, ви нав'язуєте дітям свої страхітливі сексуальні виверти, затьма-рюючи святу дитячу любов чорним смердючим двійником, породженим у клоаці ілюзорного світу.

Ви, дорослі, ніколи не запитували нас — чи бажаємо ми того, що ви нам нав'язуєте, чому ви нас навчає-те?!

Ви деспотично втискували і втискуєте нас у тісні рямця та форми жорстоких програм жадоби, користі, підлості, страху, обману, насилля, забобонів, відчуження, нищення і самознищення, приниження й марновірс-тва. І той страхітливий процес ви називаєте вихованням нових поколінь, естафетою культури, знання, цивілізації тощо.

Ви, дорослі, ненавидите нас, нашу чистоту, нашу ясність і доброзичливість. Добра дитина для вас — докір вашій спотвореній душі, тому ви поспішаєте "одорослити" її, щоб ліквідувати власний комплекс непов-ноцінності. Ви радієте, коли дитя починає заучувати і лепетати ваші нікчемні вірші, коли воно наслідує, ще ні-чого не тямлячи, паскудні звичаї дорослих. І ви стараєтесь не помічати нетутешньої туги в очах дитини, не слу-хаєте дивних речень і запитань, котрі інколи прориваються з непорочних ще вуст..."

Речислав відклав на мить поживклі аркушки, замислився. Ось тут автор химерного "маніфесту" цілить у яблучко! Згадуються дитячі літа сипа, тоді ще була жива незабутня Марічка. Вони часто гуляли у вільні

дні гірськими пляями, розмовляли про мистецтво, історію, про далекі світи, проблеми кохання і культури, педагогіки і юрисдикції. А тим часом крихітний Віктор, який метушився поміж замшілими скелями, щось промовляючи до квіточок, до потічка, до каменів та ящірок, інколи підбігав до батьків і вимогливо запитував:

— Мамцю, а скеля жива?

— Ні, синку, скеля мертва.

— Неправда, я відчуваю, як вона дише... Вона тепла й ласкава...

— Ти виростеш і все будеш знати, — повчально зауважував батько. — А тепер не заважай нам розмовляти.

Проте Віктор не заспокоюється і знову втручається у плин неквапної розмови батьків:

— Татку, а квіточки бачать світ?

— У них нема очок, синку.

— Є в них очки! — заперечує син. — Вони дивляться на мене, вони так весело сміються! Ти не чуєш, а я чую!

— Ну добре, добре! Розмовляй з квіточками, але не заважай нам!

Таких випадків було безліч. Від настирливих запитань дитини відмахувалися, як від дзижчання мухи. Вперто, цілеспрямовано вимагалось лише одне — засвоєння того, що нагромадили дорослі впродовж тисячолітніх історичних блукань. Справді, чи не проходять цілі покоління, байдуже позіхаючи, мимо дивних скарбів, котрі помічає дитяче око? Адже недарма лише дитя закричало свого часу: "Король

голий!" Гм! Хай навіть так. Хай у дитячому віці ще функціонує якесь там атаківистичне (чи потенційне?) відчуття. А як його відкрити? Як ввести у еволюційне річище? Чи не буде такий новий орган чи ціла низка органів катастрофічним нововведенням для людства? Поглянемо, почитаємо, що там далі писав дивак двадцятого віку...

"...Ціла ріка запитань у дитячому віці. Ті запитання чесні, ясні, безкомпромісні. А що ви відповідаєте дитині?

Ухильні натяки, сердиті окрики, умовні відповіді, інколи навіть побої, а в школах — залізобетонна лавина догматичної інформації, що навіки, назавжди полонить дитячу душу тюремним, чортівським псевдознанням..."

Гм! Категорично, грубувато. Проте правда, все це правда! Звичайно, двадцять перший вік далеко не такий деспотичний щодо дітей, більше демократичності, більше самоврядування, імпровізації, проте основна схема виховання така ж самісінька — дорослий імператив, доросла тиранія! Так до чого ж він кличе, цей голос з минулого?

"...Що ви одразу тичете під ніс дитині?

Іграшки.

Це — найпідступніший винахід Сатани. Ще в тому віці, коли дитя з довір'ям та ніжністю відкриває свою янгольську душу, ви нав'язуєте йому свою модель стосунків, уподобань, напрямку буття.

Іграшки військові, побутові, технічні, безліч інших. Вже тут формується вбивця, рабовласник, кухарка, володар, будівник непотрібних машин чи пристроїв, прихильник комфорту, жорстокий деспот, котрий, зучив-шись руйнувати форми ляльок та іграшкових споруд, так само нищитиме живих людей і вершитиме суд, коли стане дорослим солдатом, суддею, жандармом, володарем, батьком сім'ї,

озлобленим учителем, цинічним бю-рократом або злодієм, марновірним жерцем чи духовним шахраєм.

Дитя довіряє батькам, бо ще не відає обману. А що батьки ліплять з пластичної субстанції юної душі?

Замість того, щоб прислухатися до голосу дитини, щоб заглянути в прозорі очі нетутешнього світу, ми радіємо проявам "дорослості", ми захоплюємося, коли наш спадкоємець втрачає духовну незалежність і стає копією дорослих мертвяків..."

Гай-гай! Тут автор вже починає ображати дорослих. Не дивно, що його ніхто не підтримав, що божевільний "маніфест" залишився в запилених архівах! Окремі здорові зерна тонуть в зарозумілих деклараціях!

"...Діти — наше майбутнє!" — запевняєте ви.

Це брехня. Діти — ваше минуле! Ваш світ — це світ масового, тотального, нескінченного нищення дитячих душ, це — жорстокий Молох, що переплавляє в жадібному череві мрії, віру, сподівання, надії, творчу сна-гу, любов і доброзичливість дітей.

Нескінченні війни впродовж тисячоліть, криваві походи, творення імперій та їхнє катастрофічне падіння, ешафоти, гільйотини, шибениці, розстріли, вогнища для інакомислячих, хрести для розп'яття Синів Правди — невже все це було в ім'я дітей, для їхнього блага?

Мільйонні армії, термоядерні бомби, бойові ракети, промені смерті, лавини танків та літаків, ескадри драконоподібних кораблів з частоколом ядерних монстрів, здатних за кілька годин змести з лику Землі всі населені центри, — невже все це для нашої дитячої радості?

Концентраційні табори, задушливі в'язниці, мільйони жандармів та катів — невже в нашій дитячій душі ви віднайшли таку потребу катування своїх братів?.."

Що ж, все це було правдою тоді, в кінці двадцятого віку! Але ж тепер ми зуміли подолати загрозу тотального самознищення! Жорстокий авторе! Не слід так нещадно судити рід людський, він зумів-таки подолати апокаліпсичну приреченість. Ясна річ, залишилося безліч гострих протиріч іншого плану, може, ще глибинні-ших, проте Землю ми зуміли обергти.

Гм! "Зуміли". А юрби ПСІЛ-наркоманів? А підпільний бізнес з цілою індустрією техноконтакту, з ворожими структурами буття? Чи не трансформувалися руйнівні тенденції минулих віків на глибші рівні усвідомлення?

"...Ми маємо прекрасну Планету, ясне сонце, нескінченне зоряне дивоколо, що відкриває нам — дітям — безмірну дорогу пошуку і велич власної душі.

Навіщо ж, дорослі, затьмарюєтеся ви ненавистю й злобою під полум'яним оком Світила, котре щедро дарує Хліб Небесний, сподіваючись, що ви зможете виплекати у власній душі Образ Божий?! Пора, пора це зробити, бо незабаром буде пізно! Коли діти почнуть судити світ — вам, дорослим, рятунок не буде! Це гряде Страшний Суд!

Ми, діти, владно кажемо вам: годі! Для мерзоти теж є міра, за яку вона не може перейти. Хвороба не буває вічною — те ж саме з вашою хворобою дорослості.

Опам'ятайтеся, зупиніться у вічному прагненні до химери "поступу", оберніть погляд на дітей, котрі граються в пісочку чи на траві під вашими ногами, запитайте їх — безмовно, у власній душі запитайте — чого вони

воліють? Те, що ви безмовно відчуєте, — і є необхідне, що треба діяти і виконувати!

Відпустіть солдат додому. Дайте спокій ученим: хай вони поринають у глибини духовного саморозкрит-тя, а не ґвалтують матерію потребами енергетики чи диявольського руйнування. Розкріпачте творців: хай вони залишать своє холуйство у жерців, володарів, деспотів. Хай вони прийдуть до нас, на берег Океану Любові для веселої гри. Там кожному знайдеться місце.

Припиніть убивство тварин, зробіть їх учасниками нашої вселенської радості, хай осяється усмішкою Лик Матері Світу — вона ж Мати Всіх Живих! Щедрий світ рослин дає нам пребагато для потреб тіла, доки ми не перейдемо в світи, де непотрібно нищити когось або щось, щоб жити самому!

Розженіть мільйонноликі бюрократичні банди, ліквідуйте держави — всі вони уособлюють ваш вічний духовний полон. Лише дитина має правдиву суверенність і може навчити вас тій Божій Мудрості. Дорослі святі отці! Вийдіть з мурованих храмів і ще більш мурованих догматів під небо волі. Предвічне Дитя не бажає регу-лярних молитов і ритуалів, оплачених сатанинським золотом. Кожен з нас — дитя Боже, і кожен може наблизитися до Джерела Життя просто й врочисто. Це — перша й остання війна, що її ми, діти, розпочинаємо і доведе-мо цей герць до кінця. Це — війна Дітей супроти дорослого світу, — світу обману, смерті, жорстокості, під-лості, насилля. Єдиний вихід для вас, дорослі, — здатися! Викинути перед нами білий прапор капітуляції. Ми на тому білому тлі вишиємо вогнисту Квітку Любові, і це буде нашим спільним Прапором, бо тоді ви теж ста-нете Дітьми Предвічного.

Ми — діти — підняли Меч Духу! Він вразить лише породження мороку, тих, кого немає в Книзі Буття. Всі, хто має іскру любові, — прийдіть до нас! Мати Всесвіту приготувала предивний покров для нашої душі — Зореносне Тіло грядущих циклів Буття!

Діти-брати! Чи чуєте ви останній дзвін останнього бою?

Дорослі-брати! Чи не оглухли ви, не осліпли в надрах вселенської пітьми?

Матері, наші прекрасні Мадонни! Вам, котрі дають своє тіло і душу, кров і любов, щоб ми — Діти — мо-гли з'явитися у світі Сонця, вам, кохані, вручаємо наш Прапор і долю Світу! Слово промовлене! Хай воно су-дить Світ!

Час останній!"

Прочитавши останню фразу машинопису, Речислав полегшено зітхнув. Потерши втомлені очі, замислив-ся.

"І чого ж добивався божевільний дивак? Невже вірив, що тисячоликі мафії, бюрократичні банди, монар-хи, генерали-горили, військові комплекси, зарозумілі політики, забобонні племена, пихаті митці та літератори, біснуваті фюрери та вожді почують химерні заклики до дитинності, забудуть про все, чим займалися до того, і почнуть здирати з себе отруєну плоть тисячолітніх ілюзій? На що сподівався автор химерного документа?

А втім, що тут питати? Це крик! Стогін закутої душі. Можливо, адресується він не людям, а вічності, вселенській ноосфері, грядущому... Гм, грядущому — це означає нам. Мені! Чи не перехопив божевільну еста-фету мій син, його друзі? Чому він діє так імперативно, категорично, непримиренно?

Але що, що вони воліють? Зупинити течію сучасного гнозису? Законсервувати техноген і зненацька вві-мкнути іншу фазу Реальності? Чудес не буває. У всьому має бути послідовність і доцільність. А Віктор прямо-таки вимагає відмови від самої ідеї Закону, переходу на світогляд дитинності. Як це здійснити? Де той меха-нізм; що дозволить

підступитися до проблеми? І що в цьому може зарадити Головний Детектив Планети?

Речислав глянув на циферблат настінного годинника! Двадцять по другій. Пізнувато. З вікна дихає про-холодою передсвітання. Пора спати. Проте доведеться прочитати бодай ще один документ, щоб знати, як гово-рити з сином.

Речислав добув з папки наступний машинопис. Всього два аркушики. Заголовок: "ХАРТІЯ СВОБОДИ". Ого! Заманливо і урочисто! Побачимо, побачимо...

"Зоряні Брати!

Давно суджена Планеті Епоха Свободи. Стежку до неї закрив закон — хитроумний Лабіринт Міноса, що прив'язав людство до правової фікції і нав'язав мислячим істотам страшне мито: регулярну данину з найкращих синів та дочок для Звіролюдини-Мінотавра.

Дрімаючі визнали цей закон. Ось чому досі вивищується над нами привид бюрократичного, тиранічного, нещадного демона, котрий схопив рукою мороку за шию творчі сили Світу, не даючи їм вийти в суджений Все-світ Любові.

Всюди — закон. Все — закон. Суцільний детермінізм, регламентація. Жодної свободи, окрім формули: свобода — усвідомлена необхідність! Іншими словами — смирення раба перед невблаганністю тюрми. Релігія накинула на шию віруючого закон Бога, агностики та скептики затуманили розум втомлених шукачів законом невідомої сили, наука здавила горлянку людства арканом закону матерії. Що ж здатні знайти люди, якщо все підпорядковано закону? Куди втечуть вони від гарчання Мінотавра? Чи не краще одразу прямувати йому в па-щу?

Так ми стали полоненими власної сіті. Тільки поети, аскети та божевільні передчували Вільне Буття, мрі-яли про нього, шукали його, рвучи на частки власне тіло й дух,

І вони йшли за голосом Правди! Всеохопного закону не може бути, бо закономірний Всесвіт не зміг би існувати — він давно зупинився б, випарувався, розтанув у небутті..."

— Дивна логіка, — вголос промовив Речислав. — Звідки такі висновки? "Закономірний Всесвіт розтанув би..." Або автор невіглас, або я, дідько б його взяв, не можу втямити суті його міркувань! Хіба що так: закон передбачає тотальну підпорядкованість усіх часток і аспектів, модусів і виявів Буття певному алгоритмові, а відтак — обумовленій програмі. Отже, ця програма-закон існує вічно або виникла космоісторично, в часі. Якщо вічно — тоді Всесвіт справді давно б розвіявся, зник, бо закон ентропії, розсіяння енергії, діє невблаганно. А якщо закон сформувався в часі — тоді його автором є свобода волі. Отже, творяща сила — деміург, інші цивілізації, інші сфери чи навіть спонтанний імпульс Хаосу. Гм, гм... Щось-таки та є в цьому маренні! Ага, ось ав-тор каже те ж саме. "Всесвіт — випадок, гра, флуктуація універсуму, можливість, що реалізувалася. І здійсни-лася тому, що єсьм свобода — антипод закону.

Та апологети ортодоксальних учень і правознавці грізно здіймуть застережний перст: посягати на сут-ність закону — злочин! Все рухне, якщо впадуть закони!

Так, нас залякали злочинністю. Нас приспали брехнею, буцімто без закону людство не зможе жити, бо злочини заповенять Планету".

Головний Детектив почухав потилицю, невдоволено ляснув долонею по ковдрі. Це вже камінець в його ділянку. Те ж саме торочить Віктор-Будяк. Невже вони не збагнуть, що ототожнювати закони природи й закони юридичні нема жодного сенсу. Який механізм існує в природі,

котрий би регулював поведінку мислячої істоти? Вже на перших сторінках Біблії жевріє вогник застороги: ви повноправні володарі Едему, але ось це — не чі-пайте! Не стрималися, з'їли нещасне яблуко. І породили Кримінальний Кодекс!.. Гм! А чи можна було інакше? Скажімо, не садити тієї провокаційної Яблуні? Або... не творити системи "заборон"?.. Хто зна, хто зна!..

"Будемо чесними: злочинці всього світу не вчинили й тисячної долі тих злочинів, тих мерзот, що за них відповідальні можновладці світу цього, котрі прикриваються фіговими листками закону й права.

Згадаймо криваві походи Риму, Чингіза, Тамерлана, конкістадорів, згадаймо колоніальні війни Британії чи Росії, згадаймо дві останні світові війни, що спопелили сотні мільйонів людських життів, табори смерті Гітлера й Сталіна, де знищено й закатовано десятки мільйонів душ, прислухаймося до стогону ув'язнених багатьох інших деспотичних (та й так званих демократичних) держав, уявімо страхітливую лавину страт і терзань впро-довж тисячоліть, лавину, що її обрушив на голову бідолашного людства закон, і тоді ми збагнемо, чому Хрис-тос співчутливо сказав розбійникові, розіп'ятому поруч з ним на хресті: "Істинно кажу тобі: нині ж будеш зі мною в раю!" Бо більшість злочинів — то лише відчайдушні судороги душі, яка не бачить виходу з лабіринту абсурдного життя, не зустрічає радості, що без неї душа сліпне й темніє.

І я збагнув: достатньо проявити волю до пробудження — і людина вільна! Тепер. Негайно.

Прокиньтесь, Зоряні Брати, що задрімали на казковому кораблі, названому Землею, котрий пливе серед дивного, світоносного Океану Безмежності, поміж грайливими хвилями галактик і метagalactик. Прокиньтесь від прадавнього марення! Ви — вільні!

Навіщо нам закон Влади й Сили, що принижує нашу гідність та мрію?

Нам непотрібні ці суди, в'язниці, ці орди насильників, ці установи брехні, ошуканства і юридичного кру-тійства. Нам непотрібні гори паперів, директив, "законів". Нам огидні ці засідання базік, надутих папуг, що ро-зігрують клоунаду під ім'ям законодавства.

Нам потрібна чиста планета, готова прийняти в своє дівоче лоно творчі зернята людського генія, щоб зростити Країну Світла, котра зріє в наших серцях. Нам потрібні дружні тварини, прекрасні брати — дерева й квіти, трави й зірки, чисте небо й нерушиме братерство народів.

Людина чиста, бо вона — Принц Світла! Вона несе у собі все — рятунок і загибель. Віддавши колись че-рез дитячу довірливість потугу свою Узурпатору-Закону, вона більше не повинна кидати скарби серця під ноги тіням вчорашнього дня!

Влада може бути лише одна — Само-Влада. Влада Духу! Всяка інша влада — насилля, бо вона викликає явний або підсвідомий протест. А протест завершується повстанням і розривом. Альтернативна Еволюція має сформулювати завдання: виростити Нову Людину, керовану Владою Свого Духу, Духу Цілості, а не віжками зовнішнього "закону". Навіть діти не повинні відчувати диктату збоку. Вести їх треба так, щоб стежка мужнін-ня й розкриття була радісною й вільною. Тоді з надрів Звіролюдини воскресне Людина Промениста!

Повстань, Світоносна Людино! Повстань, вийди з труни закону!

Вір лише Любові. Самовідданості. Мужності й співстражданню. Особистому прикладу.

Усувай всі диктатури, навіть диктатуру дружби й любові, бо то вже не дружба й любов, котрих вимага-ють!

Ти несеш у собі найбільший скарб — Розум і Любов. Тобі достатньо внутрішнього світла для гармоній-ного співжиття з іншими душами у

Всесвіті Краси. Злочинцем тебе роблять закони, що тиранічно обмежують творчу волю і штовхають до деградації.

Зруйнуй, Людино, зовнішні закони, хай засяє Закон Серця!

Не жахайтеся смерті. Її нема! То лиш межа, що відкриває нам нашу власну сутність, опромінену Вели-кою Славою. Відчуйте цю Славу вже тепер, в ілюзорній країні тяжкого життєвого іспиту. Обтрусіте пилюку пройдених стежок з вашого нетлінного вбрання, наблизьте день торжества Держави Світла, до якої прагнуть всі подвижники віків. Женіть геть сум, зневіру і зло! Радість — ваш міст над безоднями! Радістю проходите понад жахом і хаосом світу! І якщо вам здаватиметься, що ідучий спереду побратим упав у прірву смерті, — не вірте! Він лише зник за поворотом вічної дороги. Нова зустріч — в Батьківськiм Домі на Святі Єдності!.."

— Ну й ну! — роздратовано пробурмотів Речислав, відкладаючи убік аркушки. — Змусив мене синочок поринати в еквілібристику прадавніх словес. То там то сям трапляються іскри цікавих думок, власне, їх можна розшукати у манускриптах всіх віків та народів. Проте хлопець пристає з ножем до горла: вирішуй! Що вирі-шуй? Що я маю сказати йому? Ось тут ще кілька опусів. "Серце Світу". Гм! Ще одна претензія! Далі — "Альтернативна Еволюція". Ну, це м'якше. Безліч мислителів шукали стежку до Утопії, та щось вона заросла чорто-полохом! Ні, ні, я неспроможний одразу здолати таку купу романтичного маракувашія. Завтра... чи то пак вже нині вранці, я запитаю свого буйного синочка: що я маю вивудити, Вікторе-Будяче, з оцього кучерявого слове-сного хаосу? Яку рибину бодай елементарного глузду спіймати в потоці фантазувань дивака з двадцятого ві-ку?..

ВИБІР

— Батьку, ти прочитав те, що я залишив?

— Дещо. Не все.

— Чому?

— Синку, невже ти волієш, щоб я сп'янів від надмірної порції кучерявих... так, так... саме кучерявих слівес!

— І ти не втямив, чому я просив тебе прочитати ці відозви?

— Чому ж, я втямив. Але давай спокійніше. Сідай навпроти мене, зосередься. Гляньмо за вікно, на вер-хів'я Чорногори. Зверни увагу — природа спокійна, монолітна, певна себе. Чи не варто нам уподібнитися їй... не поспішати... Вічність позаду, вічність попереду, а ми...

— Нема вічності, батьку! — різко заперечив син, і в чорних очах загорілися жарини. — Є лише унікальна мить вибору. Спокій природи — то лаштунки нашого сплячого духу. Пам'ятаєш казку про дрімаюче царство?

— Я все пам'ятаю, синку. Ти хочеш вибору? Давай говорити гранично відверто. Чого ти жадаєш від ме-не?

— Тільки одного: знати, чи найближча мені людина здатна збагнути веління миті.

— Якої миті?

— Миті народження. Відкинь дорослу пиху, збagni, що дітям, можливо, відкрито те, що недоступно вам.

— Гм. Я читав ці міркування в манускриптах, які ти мені залишив. Не вважай мене бюрократичною, юридичною звіриною, таким собі паперовим пацюком, що відає лише параграфи законів. Не забудь, що я

обра-ний до Всесвітньої Ради не клопотанням якихось меценатів. Зажди, не перебивай! Я відчуваю, може, різкіше, болісніше від тебе загрозу ветхого способу мислення, що його ми досі не можемо подолати. Досягнення будь-яких ділянок життя, пізнання, розвою космічні, вражаючі, проте вони, безумовно, тупикові.

— То чому ж ти...

— Зажди. Я послідовно висловлю все, що дрімало в мені. Те, що в тобі проривається так хаотично, неди-сципліновано. Сотні великих розумів ґрунтовно, настирливо замислюються над альтернативними варіантами дальшого поступу, проте...

— Що проте?

— Виступити супроти потоку віковичної еволюції з казковими, романтичними проектами — це все'дно...

— Не еволюції — інволюції, батьку, — рішуче перебив син.

— Яка різниця? Творча лавина чи руйнівна — хіба інерції руху не однаково, хто стане на її шляху? Со-нячний промінь життєдайний, і він же спопелить тебе, якщо ти необачно вхопиш лишку світлової смаги. Ми маємо справу з стихійними силами, загнuzдати які можна лише переважаючими силами, а не дитинністю!

— Ти не збагнув...

— Е ні, я добре збагнув. Ти і твої друзі — ви, ясна річ, не такі собі невігласи. Добре обізнані з системати-кою науки, з висновками світової технологічної практики. Мені зрозуміло, що вам кортить змінити орієнтацію планетарної свідомості, ніби розпочати нову космоісторичну п'єсу.

— Цілком вірно! Переглянути колосальну низку так званих законів, які можуть виявитися не "законами", а лише системою забобонних табу і самообмежень.

— Мій хлопчику! Ось це — якраз найважче. Навіть якщо в цьому є зерно глузду... навіть якщо я стану апологетом отаких божевільних... пробач мені!.. отаких карколомних прожектів... то що можна зробити? Ти переконаєш решту людей — а їх десятки мільярдів, різних — жовтих, червоних, білих, чорних, віруючих, атеїс-тів? Ти їх схилиш до нового розуміння? Гурт хлопчаків і дівчаток стулити до купи легко, проте він так же легко й розпадеться! А потужна ріка людства урочисто нестиме свої води далі...

— У вир катастрофи тече твоя ріка! — спересердя крикнув син, труснувши гривною чорно-синього волос-ся. — А зробити можна на твоєму місці вельми багато. Ми в Дитячій Республіці вирішили звернутися до тебе, як до члена Всесвітньої Ради. У тебе — авторитет, у тебе — право розпочати всесвітню дискусію...

— Ініціаторами якої виступають неповнолітні юнаки й дівчата! — іронічно всміхнувся Речислав, пере-кладаючи не столі папери. — Ти розумієш, що я поставлю себе в смішне становище? Та й для чого ми спереча-ємося? Чому ви, дітвора, не вирішите самостійно провести низку експериментів, які стали б вирішальними для розуміння нових ідей? Хіба вам недостатньо лабораторій, шкіл, технологічних комплексів?

— Батьку! Найстрашніша перепона — деспотія тисячолітньої ноосфери. Опір ваших дорослих стереоти-пів зруйнує будь-який парадоксальний результат. Нові парості не виростуть у тіні похмурих тисячолітніх дерев. Дерев добровільно повинні самоусунутися, перед тим пустивши вгору нові, юні пагони.

— І яких же результатів ви чекаєте від такої метаморфози?

— Несказаних. Формування нового тіла, побудова містка до інших сфер буття, розширення свідомості до всеохопності, Преображення всієї Планети, флори й фауни. Певен, що відкриється стежка до Ери Безсмертя.

— Ого! Далеко залітаєте. Проте все це — лише декларації. Їх було досить і в прадавні віки... і нині... Треба тверезо враховувати динаміку світової спільноти.

— Якщо корабель несе на рифи — доречна лише надзвичайна дія, — сумовито сказав хлопець, ніби зне-нацька втративши цікавість до бесіди. — Я бачу одне, батьку. Ви, дорослі, знаєте про безліч катастрофічних симптомів буття, проте спокійно чекаєте апофеозу. Це — сон, сон, про який твердили мудреці всіх народів. Що ж, нам доведеться діяти самостійно, тут ти маєш слухність! Я так і скажу друзям. Прощай, батьку! Ми більше не побачимось!

— Чому ти говориш такі дурниці? Що ти задумав?

— Ти дізнаєшся про це. Дякую тобі за все, і ще раз з жалем кажу: прощай!

Двері зачинилися. Затупотіли кроки. Речислав підхопився, підійшов до вікна. Внизу почулося глухе гу-діння, над стіною смerek промайнула тінь магнельота. І знову тиша. Чорні іскристі очі докірливо дивляться в душу, дзвенить юнацький голос: "Прощай, прощай, прощай!" Чи правильно він діяв, чи врахував серйозність синових замірів? Чи не знехтував унікальну можливість прокласти місточок між поколіннями?

Гори мовчать.

Всесвіт мовчить.

Лише серце стукає тривожно й болісно. Чому? Що воно знає?

ВТІКАЧІ У НЕБУВАЛІСТЬ

Речислав мав право радіти. Йому пощастило вхопитися за кінчик нитки, що вела до втаємниченої групи міжнародної мафії, яка нахабно й злочинно порушувала світову конвенцію про контроль над ПСІЛ-апаратурою. Кілька відомих бізнесменів були тільки прозорим прикриттям підпільних синдикатів по розповсюдженню модерної психоманії. Епідемії слід було поставити край, бо Світова Рада втрачала контроль над орієнтацією юних (та їй не лише їх) поколінь, і мільйони незрілих душ почали пірнати у недосліджені континенти релятивних часово-просторових координат.

Суть винаходу полягала в тому, що з допомогою досить простого пристрою церана (цереброаналога), призначеного для моделювання психопроцесів, люди отримали можливість здійснювати чуттєвий контакт з історичними шарами ноосфери, з вічносущою хронікою минулих періодів. При вдалий суб'єктивній орієнтації тотожність досягалася так глибоко, що дехто з часових мандрівників не повертався до актуальної свідомості, впадаючи в кому. Так загинуло сотні юнаків та дівчат. Лише кількох пощастило врятувати.

Роздуми Речислава перебив сигнал міжпланетного екстравиклику. На екрані попливли рядки повідомлення:

"ЧЛЕНОВІ СВІТОВОЇ РАДИ РЕЧИСЛАВУ. ТЕРМІНОВА ІНФОРМАЦІЯ. Експеримент Радана, члена Світової Ради, закінчився катастрофою. Як Вам відомо, була здійснена спроба проаналізувати стан часового ототожнення суб'єкта з історичною реальністю, що досліджується. В даному випадку вивчалася епоха середньовіччя, конкретно — психомодельовання образу Джордано Бруно. Радан не сприйняв гіпноказу про ви-хід з експериментального потоку, повністю переживши трагічну смерть великого мученика. Експериментатору не пощастило повернутися до актуальної свідомості, він повністю в полоні ототожнення з образом Джордано. Учений під наглядом найкращих фахівців у Верхньодніпровському пси-центрі. Просимо врахувати страшну

небезпеку ПСІЛ-апаратури для сучасності, прискорити розкриття злочину, доручене Вам..."

Речислав схвильовано підхопився з крісла, заходився міряти кімнату з кутка в куток. Ще цього не виста-чало!

Навіть наймогутніший розум неспроможний впоратися із небезпекою. Треба мобілізувати всіх психоло-гів та юристів, щоб загнати джипа назад. А як? Заборона? Історичні прецеденти чітко свідчать: силою зупинити психовибухи неможливо, то — марна річ! Потрібні парадоксальні канали для потоку чуттєвої й розумової енер-гії. Ба, чи не про це говорив Віктор-Будяк? У його фантазуванні щось актуальне прокльовується, чи не слід все-таки законтактувати з енергійними юнаками та дівчатами, щоб спільними зусиллями віднайти достойну стеже-чку з пекельної ями психічного лиха?

Не встиг він отямитися від пережитого шоку, як знову ввімкнувся екран екстразв'язку, і в чорному кубі з'явилася об'ємна постать Крона — відомого всій Планеті члена Координаційної Ради Геї-Землі, котрий останнім часом виконував обов'язки Голови. Тривожний погляд ученого зупинився на обличчі Речислава.

— Вітаю тебе, друже!

— Вітаю і я тебе, Кроне!

— Ти отримав повідомлення про Радана?

— Тільки що...

— Тримайся, друже! Наступне повідомлення ще тяжче.

— Що сталося?

— Група юнаків та дівчат з Алтайської Дитячої Республіки, захопивши експериментальний космокрейсер "Прометей", стартувала в невідомому напрямку.

Речиславу перехопило подих, він подався до екрана, ніби жадаючи схопити Крона за руки.

— Хто саме... Чи відомо, хто здійснив утечу?

— Так, відомо. Ти недарма хвилюєшся. Один з порушників — твій син Віктор... або, як він сам себе ве-личає, Будяк.

— О ясні зорі! — стукнув себе кулаком по голові Речислав. — Дурень, старий дурень!

— Що з тобою?

— Те, що моє місце на смітнику, а не в Світовій Раді! Осел, справжнісінький осел! Кілька днів тому Віктор прилетів до мене для серйозної розмови. А я замість того, щоб збагнути парадоксальність ситуації, відмах-нувся від нього. Він буквально заявив мені, що "ми ніколи вже не зустрінемося!"

— Так, — важко мовив Крон, і густі брови ученого суворо зійшлися до купи. — Для Головного Детектива це неприпустимий промах. Але про це потім. Тобі доведеться очолити групу для розслідування того, що стало-ся.

— Чи що-небудь відомо про напрям польоту?

— Анічогісінько. Ти повинен знати, що космокрейсер "Прометей" призначений для часово-просторової інверсії. Його політ неможливо проконтролювати апаратурою, встановленою на диспетчерських

Космостанці-ях. Як дітям вдалося захопити крейсер? Про це маєш дізнатися ти!

— І все-таки... хоч що-небудь відомо?

— Досить багато. Втікачі залишили відеозапис своїх прощальних звернень до людей Землі. Кожен з два-надцяти намагався аргументувати, щоб пояснити відчайдушний крок.

— Їх дванадцяттеро?

— Так. Шість хлопців, шість дівчаток. Твій Віктор-Будяк — лідер. Проте вирішальну розмову перенесе-мо на потім. Тепер ми знайомимо з надзвичайною ситуацією жителів Планети і Сонячного Космосу. За кілька хвилин ввімкнеться Телеінформ. Слухай, дивися і вирішуй, Речиславе. Я сподіваюся, що на цей раз ти будеш обачніший.

Головний Детектив знетямлено мовчав, все ще неспроможний переварити те, що відбулося. Крон пору-шив мовчання:

— Ти очолиш професійну групу детективів. Ми сподіваємося підключити до вас Радана... якщо він по-вернеться до актуальної свідомості. Без нього це завдання важко вирішити.

— Розумію, розумію, — прошепотів Речислав. — Ця проблема незмірно ширша за рямця юрисдикції чи детективного розслідування. Ах, яка необачність! Ніколи не пробачу собі.

— Гаразд! Пізно каятися. Готуйся до роботи. Я не прощаюся. Уважно прослухай передачу.

Постать Крона розтанула. Натомість в стереоекрані з'явився Алесандро Діас — відповідальний секретар Світової Ради, смаглявий мулат з чорними очима, енергійний, рухливий. Він коротко, виклав зміст

надзвичай-ної пригоди, зауважив, що втеча групи дітей має важливе значення для дальшого поступу земного соціуму, закликав серйозно сприймати і аналізувати прощальні звернення втікачів і надсилати свої міркування до Світової Ради. Після цього попередив, що будуть демонструватися відеофільми, передані дітьми вже після старту кос-мокрейсера з Планети.

Одразу ж на екрані з'явилася постать Віктора-Будяка. Речи-славу перехопило подих. Йому здалося, що син сумно й докірливо дивиться прямо йому в очі. Мабуть, такі воно й було, тому що перші слова звернення призначалися саме батькові.

— Татку, я знаю — тобі боляче зараз. Проте сподіваюся, що моя вина зм'якшується нашою останньою розмовою. Гадаю, що тепер матеріалу для роздумів вистачить не лише тобі, а й всім авторитетним людям, у руках яких — доля Землі, доля Людства. Ще раз — прости й прощай, татку! Тепер ти — лише один з людей Планети, а тому моє слово — до всіх!

Будяк якусь мить помовчав, ніби підшукуючи потрібні слова. Потім звів погляд угору, стріпнув кучеря-ми і дружньо всміхнувся.

— Батьки! Постараємося уникнути зайвих слів, зайвих сентиментів. Обійдемося без сльозливих проба-чень і пояснень. Гадаю, що ви зумієте проаналізувати глибину й серйозність проблеми. Ми, безумовно, порушили "правила гри", що їх ви нам, власним нащадкам, одвіку нав'язували. Чому? На це треба відповісти...

Чи наш крок буде успішний, чи абсурдний в буттєвій течії, а чи тупиковий... хай розсудить Доля, як ви-щий арбітр Реальності.

Люди Землі! У розмові з рідним батьком я намагався аргументувати глибше... Тепер спробуйте збагнути лише символічну суть того настрою, що штовхнув нас на втечу... скоріше, не втечу, а своєрідний "кесарів роз-

тин" історичної плівки, в якій ми задихнулися... своєрідне самонародження.

Ми приходимо до вас із таємничого вирію, із невідомого казкового краю, про який складено стільки ле-генд, пліток і забобонів. Проте чи відаєте ви бодай крихітку про закономірності нашої появи у вашій Реальнос-ті? Ви сприймаєте нас і реєструєте як нові, жадані партії рабів. Так, так! Не обурюйтесь! Бо хіба є у новонародженої дитини вибір? Ми потрапляємо в полон ваших алгоритмів — хай навіть найромантичніших, найбар-вистіших — від першого слова до некрологу, що ним так нікчемно, комедійно завершується мізерна земна міс-терія. Вже тисячі літ ви безсилі знайти смисл буття. І нам нав'язуєте це безсилля. Так тчеться ланцюг прирече-ності і невігластва — понад віками й епохами. Чи знаєте ви, чи догадуєтеся — хто до вас приходить з Тайни у вигляді безпомічного малесенького раба? Батьки, вам байдуже це! Ви ліпите з нього свою подобу, щоб продов-жити безглуздий і марний "пошук".

Що ви жадаєте знайти? Де ви загубили це "щось"? Хіба шукають птахи? Чи бджоли? Чи квіти? Вони знають!

А ви, озброєні "гнозисом" віків, все ще борсаєтеся у знеможеному пошуку, громадячи купу пристроїв, кораблів, роботів, бібліотек, картин, теорій, доктрин. Ми, діти, вирішили розірвати вікове кільце. Ми прокляємо Яйце Системи, щоб спробувати Політ Самодостатності. Загинемо? Хай! Хто скаже — що таке загибель? Може, нове Народження? Хіба може потужне прагнення завершитися порожнечею? Воно породить ЩОСЬ — тотожне собі. І навіть більше, ми певні цього!

Кожен з нас скаже кілька слів на прощання. З цих прощальних іскринок спробуйте скласти мозаїку розу-міння.

Ми відлітаємо, як крилате сім'я кульбаби, у Всесвіт Можливостей, про які ще й самі не відаємо. Радості вам і мудрості, Батьки й Матері!

Речислав відчув, як незриме джерело енергії потрясає його. О ні! Це не архаїчне повстання дітлахів, це — глибинна реакція ембріональних, генетичних глибин антропофери на консерватизм і нечутливість керівної структури. Зарозумілі ідіоти! Як ми могли так пихато оцінювати сутність дітей ноосферної ери?

...Постать Будяка розтанула. На екрані з'явилася білява мініатюрна дівчина-підліток. Вона ласкаво всміхнулася оченятами-незабудками і сказала:

— Батьки! Моє ім'я Кульбаба! І я рада, що наш Водій Будяк згадав про крилате сім'я цієї чарівної квітки, яка щовесни кличе нас до Сонця...

Головний Детектив змахнув сльозу розчулення зі щоки. Правдива кульбаба! Беззахисне, ніжне, наївне створіння! Куди ти летиш? Що тебе штовхає з надійної, затишної Землі у безодню Невідомого?

Кілька років ми уважно, терпляче шукали сенсу і глузду в земній історії. Перегорнули стоси книг, переглянули десятки кілометрів відеоплівки, сотні кристалозаписів. І прийшли до єдино прийнятного висновку: все це досі в течії ілюзорного спектаклю віків. Прадавні гностики догадувалися про це, проте нащадки їх не послухалися. Який же фундамент ви, батьки, заклали в наші душі, яку естафету передавали з покоління в покоління? Я згадаю лише один взірець — ще міфічний, щоб ви збагнули патологію самих основ, на які опиралася споруда цивілізації.

З прадавності всі покоління заворожує образ героя Геракла — Геркулеса. Він так глибоко пронизав пси-хосферу людства, що годі й замислитися — чи варто його обожнювати, чи відповідає він меті нашого самоформування?! Ми в Дитячій Республіці осмілилися щиро й відверто оцінити цю фундаментальну постать. І жахнулися сліпоті та дрімоті прабатьків. Кого ж вони вважали героєм і взірцем для наслідування? Сліпу й нещадну силу! П'ять тисяч літ "вихователі" базикають про

"подвиги Геракла", навіть фантасти будують в книгах педаго-гічну модель формування душі за цими взірцями. А в суті — що там втаємничено? Не взірець, а попередження, адресоване творцями міфа прийдешнім поколінням: Геракл — генетична тенденція Людини, яку треба подола-ти. Перше — служба сили на користь нікчемних володарів світу, персоніфікованих в образі Еврисфея. "Герой" виконує абсурдні забаганки боягузливого й підступного володаря, навіть не замислюючись над тим, що силу можна обернути супроти деспота. Він убиває лева, нищить гідру, стріляє екзотичних стимфалійських птахів, виловлює священну лань Артеміди для насолоди царя, долає еріманфського кабана. Хто скаже, які унікальні тварини були викреслені з книги життя прославленим "героєм" та його послідовниками — гераклідами? Чи не стартував тоді імпульс екологічного розгрому біосфери і психосфери, який в двадцятому столітті поставив Планету на край прірви?! Власне, він у психосфері не подоланий ще досі! Ми, діти, перебуваючи поряд з старшими поколіннями, безсилі подолати цю силову тенденцію.

Батьки! Як ви могли проморгати прозорий зміст древнього попередження? Адже міфотворці однозначно показали, що отрута гідри, якою Геракл насичував стріли, стала вбивчою не лише для істот, у котрих цілив син Зевса, а й обернулася проти нього самого. Пам'ятаєте химерний детективний сюжет, де архілогічно ілюструється кільце причинної взаємозалежності? Кентавр Несе перевозить Гераклову дружину Деяніру через ріку, жадає нею оволодіти. Герой пускає в нього стрілу. Вмираючий кентавр дає на прощання Деянірі свою кров, змішану з отрутою гідри, запевняючи, що суміш має чарівні властивості і в разі потреби збереже любов Геракла до дружини. Наївна жінка вірить підступному кентавру.

І коли в її серці виник сумнів щодо вірності чоловіка, вона змащує чаклунською сумішшю плащ героя, в якому він має здійснити ритуал жертвоприношення біля вогнища. Розігріта отрута проникла в Гераклове тіло, він у страшних муках буквально здирає із себе плоть, і лише добровільна смерть на багатті припиняє страждан-ня. Люди добрі! Де ж тут взірець героїчності? Ми бачимо лише тривожне застереження:

зупиніться! Не вико-нуйте наказів земних володарів, котрі в ім'я тиранічних забаганок готові спаплюжити і знищити всю живу при-роду. Смерть невинних створінь неминуче обернеться смертю для вас самих!

Вся земна історія насичена такими ілюстраціями. А ви, батьки, продовжували годувати нас давніми по-брехеньками, спотворювали душі юних поколінь стереотипами ганьби і марності. Гей, як чарівно! Геракл заду-шив Антея, сина Землі! Аякже, є за що хвалити прославленого убивцю! А хто ж такий Антей? Це — персоніфікація антів, дітей Геї, котрі дружили з Матір'ю, любили її, брали від неї силу і мудрість. Геракліди — то ахейці, данайці, які розгромили древню расу троянів. Від тої праісторичної катастрофи започаткувалася тенденція, що виросла в "мудрість" сучасної науки й мистецтва. Гераклідам вдалося культивувати ідею незримих небес-них тиранів — олімпійців. Ось де суть троянського коня! Ось де розрив цілості! Пуповина розірвалася. Потекла кров. Сини Геї почали агонізувати. Ми й досі безсилі подолати наслідки прадавнього розгрому. А ви освятили "подвиги" власних руйнаторів!

Батьки! Досить того, що я сказала. Інше — хай підкаже вам глибина батьківської щирості. Не жалійте се-бе, як ми не жаліємо себе. Хай навіть наш вчинок катастрофічний або абсурдний, проте він дає поштовх до бо-жевільних рішень! Лише божевільне рішення виведе Землю до нового обрію!

Радості вам і мудрості, батьки й матері! Прощайте!

Місце Кульбаби зайняла інша дівчинка. Вона вразила Речислава унікальною красою обличчя і стрункого тіла. Чорно-синя хвиля кіс, розсипаних по спині аж до пояса. Прозоро-карі очі, що вдивляються у простір, по-над предметами цього світу, худорляве аристократичне личко, ніби виписане художниками Відродження. Вона помовчала якусь хвилину, ніби вибирала найбільш доречні слова. Потім співчутливо сказала:

— Мені жаль кидати Землю. Тут зародився пуп'янок моєї свідомості, тут я відчула себе людиною й жін-кою. Тут я відчула силу Любові. Тут я познайомилася з болем Буття. Зрештою, саме тут я зустрілася з друзями, котрі летітимуть поряд у вирій зоряного океану. Проте саме тут я відчула й біль та жах в'язничної туги, задих-нулася від безнадійності обмеженої історичної круговерті. Хтось повинен розрубати порочний вузол... бо розв'язати його — дарма пробувати! Знаю: вся структура земного інферно-тюми скрегоче зубами, щоб зупи-нити нас, бо це — початок її само-руйнації. Але ми не зупинимось! Хай навіть все населення пекла, ридаючи й проклинаючи, благає нас залишитися — вороття нема! Батьки, на прощання прослухайте вірш-імпровізацію! В ньому — емоції світовідчуття, з яким я покидаю материнське лоно Планети...

Плачуть двері темниці,

В'язень виходить на волю.

В небі курличуть птиці,

Квіти на видноколі...

Йому всміхаються діти —

Далекі, ласкаві зорі,

Його обнімають віти,

І пісню співає море.

Йому вся Земля під ноги

Стелеться, мов стежина...

В'язень бесідує з Богом

І плаче, немов дитина.

Сльозина у нього грає

Райдугою на Сонці,

І Безмір здається раєм,

І небо все — охоронцем.

Нехай навіть все це сниться,

Наче в пустелі оаза.

Та плачуть же двері темниці,

На волю втікає в'язень...

Батьки! Не сумуйте! Ми ж ваші діти! І це ваше приховане бажання здійснюється в нашій втечі. — Дівчи-нка вітально підняла руки вгору і в своїй білій сукні стала подібна до небесного лебедя. — Я взяла собі ім'я Беладона! Чуєте? Назва рослини, що її боялися, а разом з тим милувалися. В ній — загроза: або здобудеш новий промінь свідомості... або втратиш навіть цей — архаїчний! Батьки й матері! Беладона вам радісно пророкує: не бійтеся! Я обіцяю вам від імені всіх друзів: якщо там, за обрієм відомого, вималюються казкові континенти ін-шого буття, ми принесемо це знання до рідного гнізда! Простіть і прощайте!

Наступним озвався до людей Землі широкоплечий русявий підліток, котрий назвався ім'ям найтрагічні-шої рослини — Терен. Він згадав

прадавню новозавітну містерію Христа. Торкаючись золотистих юнацьких вусів, що пушком сіялися над губами, хлопець схвильовано говорив:

— Ми ніяк не могли збагнути причини двохтисячолітнього лукавства людей. Прабатькам було сказано про нагальну необхідність прориву за межі жорстокої земної структури. Але хто всерйоз прийняв застереження Учителя? З його тривожного заклику зробили низку етичних тривіальних повчань. Невже ради моральних сентенцій варто було маніфестувати Голгофу? Дві тисячі літ містифікації! Як нам не соромно було називати себе людьми розумними? Сонна гусінь — ось хто наші попередники! Гусінь, яка забула, що в її надрах задихається зародок небесного метелика.

Ви скажете, що все те — відлуння далекого минулого? Що двадцять перший вік піднявся до космічних висот саморозкриття, самозбагнення? Гай-гай! Далеко не так! Багато в чому ми ще далі від благословенного часу нового народження. Мільйони наших ровесників полонені новітніми наркотиками — втечею у ПСІЛ-ілюзії. Ми не збагнули величного імперативу, що все небесне поле — в нашій душі. Ось чому, відкидаючи волюнтарних деміургів в царині містики, ми творимо ще тиранічніших богів у образі так званих законів Приро-ди. А самі стали тільки маріонетками, тінями в спіралях відчужених вируючих стихій. Тому не дивуйтеся, бать-ки, що наша група вирішила діяти відчайдушно і безповоротно. Осягнути нові площини буття в межах жорст-ких стереотипів неможливо, а без такої перспективи нам не жити! На прощання — кілька поетичних рядків про це.

Відкривай душі світлицю,

Випускай Огненну Птицю!

У безмір'ї, у захмар'ї

Жде нас Діва-Огневиця!

Хочеш жити в світі Духу —

Зви Чарівну Повитуху.

Із захмарного села

Баба Злагода прийшла.

Досить бою, досить зла,

Мати Лада підійшла...

Нащо нидіти і злитися,

Піднімайте вгору лиця,

До злагоди, до пригоди

Поведе нас Вогневиця!

На екрані поруч з Тереном з'явилися всі юнаки й дівчата.

Дванадцятро втікачів дружно проспівали останній куплет і приспів:

Хочеш знову народиться

В Громовицю, в Блискавицю?

За воротами печалі —

Буйна Діва-Огневиця!

Хочеш жити в світі Духу —

Зви Чарівну Повитуху,

Із захмарного села

Баба Злагода прийшла.

Досить бою, досить зла,

Мати Лада підійшла...

— Ми закликали до своїх сердець потугу прадавньої Матері гармонії й краси, — сказав Терен. — Віри-мо, що Лада допоможе нам у світах небезпек і пригод. Прощайте, люди Землі!

Знову на екрані лишився один юнак. Назвався Дивооком. То було ім'я квітки, відомої більше як Петрів Батіг або Цикорій, такі ж блакитні, як у неї пелюстки, були очі в худорлявого сором'язливого підлітка. Він, ніби вибачаючись, м'яко промовляв:

— Я підтримую мого друга. Терен має рацію. Ми ще тисячі років тому могли б досягнути прорив у нову сутність буття. Але Дозволили містифікаторам нав'язати численним поколінням грубу казочку про Битву в Не-бі, про перемогу Армії Михайла над Воїнством Сатани, про торжество Творця Світу. Прабатьки настільки не-долуго мислили, що не спромоглися об'єктивно проаналізувати плин історичної реальності: кров, деспотизм, руйнації, обман, лицемірство, ошуканство, містифікації, бездуховність, екологічний розгром біосфери, занепад психосфери, — яких ще треба було доказів, щоб збагнути: в Центрі Світу поселився Ворог Буття? Прадавні гностики мали слушність: біля керма Планетарного Корабля причаївся Узурпатор. Ось чому проти вчення гнозису нещадно виступила церква. Та й не лише вона! У Світовому Інформі наша група розшукала ветхі мануск-рипти, свідчення героя шумерського епосу, Сина Зірниці — Ані. Він передає цікавий переказ, один з варіантів легенди про Повстання у Небі. Тільки завершилося воно перемогою

Ворохобника. Батько Космічної Сім'ї, доб-рий і ласкавий Правитель Зоряного Царства, потерпів поразку, бо навіть не підозрював про можливість підсту-пу. Зрадник засів у Центрі Буття. Керівна структура світів збереглася, проте вона була просякнута емісарами Узурпатора. Ясна річ, що, втративши мудре водійство, Космос неминуче покотився до занепаду. Попередній Правитель — Батько усамітнився з юним спадкоємцем у недосяжній для Узурпатора глибині Теосу. Звідти він і послав Сина з місією Любові до поневоленої Землі. Його знищували, гордували, розпинали, обстріхували, наре-кли Сатаною. Згодом його ім'ям сотворили низку культів, ханжеських законів, етичних табу, цинічних заборон. Буттєва сфера проросла наскрізь лицемірством і розпадом. І ми зі своєю космічною технологією та гнозисом ніскілечки не втекли від лицемірства минулих віків...

— Дивоок, я з тобою! — палко вигукнула золотокоса дівчинка в блакитній сукні, стаючи поряд з хлоп-цем. — Справді, що можна було досягнути з допомогою етично-моральних імперативів та канонів? Хіба не була вся вікова практика церкви та школи дикою муштрою ніжного духу дітей? Хіба не формували з пластичної суб-станції дитинності нещадних закривавлених ландскнехтів, громил для поневолення тих чи інших народів?

Батьки! Чому ми й досі сліпі щодо принципу так званої етичності? Хіба прекрасна квітка "етична"? Вона просто є те, що є. Гранична гармонія, консонанс краси. Не відносна — а всеосяжна, для бджоли, птаха, людини, звіра, Бога, Титана, для мінералів, бо вона все одухотворяє, все віталізує. Такою має бути Людина — реалі-зувати себе, свою прекрасну суть без імперативу етики чи моралі, без "заповідей", а просто так, як квітка! Щоб, діючи гармонійно, ми не пишалися, що "виконуємо заповіді", ніби дресировані звірі в цирку. Тисячолітнє пану-вання "заповідей" показало, що все це — грандіозна містифікація. Шлях Синів Геї — Титанів — поза "етикою". Це шлях відновлення Любові між Дітьми й Матір'ю Геєю, між Духом і Батьком Ураном. Батьки! Не гнівайтеся на дітей, що порушили заборона табу, витворених в ирадавності. Ви колись подякуєте нам за це свавілля. Ра-дість прийде поза етикою, так як розквітає

пуп'янок у квітку... А фантоми нехай щезають, ідуть туди, звідки вийшли,
— у царство Мари.

Мара — Марі,

Зоря — Зорі,

Пливуть лелеки угорі...

В далеку путь

Вони несуть

Дитя нове і Нову Суть!..

Сонячнокосе диво щезло з екрана, назвавшись Березою. Потім з прощальними словами виступили одне за одним решта втікачів — Полин, Секвойя, Дуб, Лілея, Мальва. Слов'янські, індіанські, монгольські, ефіопські лиця. Чорні, зелені, сірі, блакитні очі. Палкі, нестримні рухи, нездоланна певність, а разом з тим — смуток прощання.

Речислав, забувши про те, що перед ним екран, не стримався й закричав:

— Куди ж, куди понесе вас божевільне рішення? Бідолахи, невже ви гадаєте, що Таємничий Космос — то іграшкові лабіринти у Містечку Розваг?

Ніби відповідаючи на його докори, останній з хлопців, котрий назвався Ломикаменем, спокійно й розважливо сказав:

— Ми розуміємо всю авантюрність задуму. Мова йде не про космічну прогулянку. Ми воліємо досягнути принципово нову Реальність, в якій

суб'єкт і об'єкт злилися б воєдино. Земні традиції не дали нам такої можли-вості. Техноген — повністю полонив виробничі сили розуму, став диктатором пізнання. Мистецтво стало від-чуженим баченням відчуженого світу. Сільське господарство ввійшло в антагонізм з Живим Тілом Планети. Ми захопилися монокультурою злаків, а тим самим убили гумусний організм Біосфери, розгромивши Едем — Єди-ний Сад Землі. Відновити Едем в цьому світі неможливо.

Батьки, ви, безумовно, будете дорікати нам, що ми не лише без дозволу захопили експериментальний ко-смокрейсер, генетичні запаси сотень представників флори й фауни, деякі лабораторні пристрої та реактиви... а й не лишаємо орієнтирів мандрівки. Знаємо — спробуєте розшукати нашу групу. Сподіваємося, що цього не станеться. Одне обіцяємо ще й ще раз — твердо, щиро: якщо знайдемо достойний плацдарм для Нової Віти — дамо знати Рідній Землі.

Жалкуємо, що не попрощалися з Раданом — улюбленим Учителем. Для нього кілька слів про узгоджене нами Правило Прориву. Він збагне...

Перше. Узгоджена історична "реальність" — апендикс Буття, нерозв'язний алгоритм. Еволюційна зада-ча, над розв'язанням якої ми б'ємося багато віків, — не має відповіді.

Друге. Ця "реальність" використовує мізерну частку сил і потенцій того, що ми зовемо Тілом, Єством. Всього кілька відсотків.

Третє. Все інше — в розпорядженні інших модусів та векторів Буття, що їх ми зовемо інтуїцією, інстинк-том, мріями, сновидіннями, проскопією, ретроскопією, ноосферою, психосферою, духосферою тощо.

Четверте. "Улюблена" людством "історична реальність" "склеюється" чим завгодно: релігією, наукою, історією, традиціями, забобонами, національними чи містичними звичаями тощо. "Клей" не має значення:

може бути плюс, мінус, темний, світлий, етичний, антиетичний, жорстокий, ліберальний (аби тримав купи учасників "реальності").

П'яте. Збагнувши це, наша група поставила завдання: "розклеїти" апендиксну реальність, а таким чином визволити себе і тих, котрі захочуть повторити шлях втечі.

Шосте. Аналіз відомих історичних експериментів (релігія, йога, наука, філософія, досвід техногену) по-казав, що колективний вихід неможливий.

Сьоме. Потрібні мінімальні групи для монолітного усвідомлення виходу. Ми обрали число дванадцять. Додекаедр. Священний кристал Матері Світу. Очевидно, древні мудреці знали таємницю цього числа.

Восьме. Перше завдання: визначення фрагментів інших реальностей — у сновидіннях, у мріях, у відчут-тях. Добудова цих фрагментів, гармонізація їх — уже свідомо. Формування — якнайповніше — реальності, що впливатиме з того чи іншого фрагмента. Для цього й потрібен інший світ, де відсутня деспотія психосфери минулих віків.

Дев'яте. Вивільнення свідомості від влади "апендиксної реальності" земної історії. Вільний перехід від реальності до реальності. Народження у Зоряне Громадянство.

Десяте. Знаходження точок, де зустрічаються інші реальності з цією — апендиксною. (Точки вибору, які не були реалізовані).

Одинадцяте. Нагромадження достатньої психоенергетики групи Прориву. Узгодженість вектора, прийня-тного для всіх. Усунення магнетизму патологічної реальності. Контакт з Єдиним Потокм Цілості.

Дванадцяте. Крізь точки вибору (сингулярності) — прорив у Свободу, в Імпровізацію, в Континуаль-ність... — Ломикамінь ще трохи помовчав,

дивлячись десь убік, а потім завершив своє звернення словом до учителя: — Наш любий наставнику, ми глибоко сумуємо, що довелося покинути Землю, не попрощавшись з вами. Проте віримо, що гряде Нова Зустріч у прекрасній реальності Цілості. Чому я про це вирішив говорити тепер, адже нічого вже не зміниш? Мабуть, тому, що ми певні: ви будете шукати нас. Щоб зм'якшити гнів Учи-теля, ми на своє виправдання нічого не можемо сказати. Хіба лише те, що всі спроби розширити свідомість на шляху "накопичення інформації" про цей світ були даремними. Скоріше — навпаки! Накопичення було ядром на нозі каторжника, як у прадавніх в'язницях. Потрібен синтез фрагментів інших реальностей, які сходяться до спільної точки вибору, де б вона не була — у сні чи наяву. Саме тому у нас навіть не виникло думки — за-лишити бодай умовні пунктири нашого прийдешнього. Гадаємо, що все це — поза можливостями аналізу. Ще раз — прощайте, Батьки!..

Головний Детектив Планети знову усамітнився в своїй спартанській келії карпатської оселі. В мозку дзвенить дружня вимога Крона: "Залиш всі інші турботи і завдання. Найголовніше — знайти слід втікачів. Ця проблема — планетарна. Як тільки Радан повернеться до актуальної свідомості, ми зберемо Всесвітню Раду. Хай люди Землі замисляться над уроком, який змусили нас вивчати наші буйні діти..."

Речислав похитав головою. Легко сказати — знайти слід! А де його шукати? Доведеться летіти до Ал-тайської Республіки Дітей, розпитувати, винюхувати. Проте сліди можуть відшукатися й тут. Адже недарма Віктор-Будяк примчався до батька?! Чомусь залишив для ознайомлення ветхі манускрипти! Може, в жовтих аркушиках є якісь доторки до задуму втікачів? Він познайомився лише з двома рукописами. А що ж далі?

Головний Детектив дістав з шухляди стола папку, залишену сином, розв'язав шнурки. Перегорнув кілька аркушків — вже прочитаних. Третій манускрипт називався трохи претензійно і загадково: "СЕРЦЕ

СВІТУ". Що ж, познайомимося із Серцем Світу. Інколи за химерними вигадками приховано якесь раціональне зерно...

СЕРЦЕ СВІТУ

"Радість Світу чатує. І найбентежніша пора принесе лише щастя її розуміння. Ідіть до Радості Світу. Во-на чекає!.."

Ага, це епіграф. А далі — ще два. Певно, цитати з якогось східного учення. В кінці двадцятого віку таких чимало було в обігу.

"Хто належить Свободі — не приймає жодних уз. Лише узи Жертви несе він добровільно, віщуючи Зві-льнення скованим Землею.

Велика Мати розбиває будь-які узи, бо вона — Вічна Всеохопна Любов — народжує в Буття Свободи.

Серце її відкрите і Лик відкритий тому, хто прямує до Свободи".

"Променистою Тканиною огорнуто все створене Буття. Невтомна запашна Ріка живих іскринок несе Життя Всесвіту. Течія Великої Ріки докочує до нас торкання Несказанного.

Серце Людське! Якщо навіть камінь тріпоче радістю, приймаючи животворний дарунок, — невже ти не воскреснеш до Радості Світла? Чи Дарунок Самосвідомості став для тебе в'язничними ґратами? І ти вже неспроможне відчути політ Духу?!

Та я ще раз обдарую тебе, Людино! Я зруйную змуровану тобою темницю. Я пошлю тобі вихор, щоб знову відчув ти усвідомлення польоту полум'яного. Я зберу всі грози, щоб протиставив ти їм крила свої. Хай стануть крила твої з чистого вогню! Я допоможу тобі! І якщо приймеш дарунок мій — заграє серце твоє Про-менем Кристалу Матері Світу!

Будь готовий до урочої йори!

Я Сказав!"

Ага! Це — цитати з "Пісні Надземної". Записи так званого вогняного контакту з Учителями Гімалайської Твердині. Колись це називалося ясновидінням, ясночуттям. Тепер кожен десятий юнак чи дівчина має змогу "чути" інформаційні потоки віків, збережені в ноосферних архівах. Що ж, епіграфи цікаві і дають харч для роз-думу. А що ж сам текст? До чого закликає?

"Друже мій!

Хто ти — не знаю. Який ти — не відаю.

Може, ти юна дівчинка, котра очікує небесного принца з невідомого світу? Чи зріла жінка — мати бага-тьох дітей? Чи захоплений студент, який схиляється над зотлілими манускриптами давнини, розшукуючи там сліди вічно діяльного Духа? А можливо, виснажений сумнівами учений? Чи ти ще лише дух незримого світу і готуєшся до тяжких земних стежок?

Хто б ти не був, де б ти не був, який би ти не був — вітаю тебе! Коли б ти не жив — у минулому, сучас-ному, в прийдешньому (бо для Вічності все в спільноті) — я люблю тебе! І шлю тобі своє серце, відкрите всім світам та епохам.

Що хочу сказати? Адже так багато вже сказано. Океан ідей. Потоки слів. Гори книг. Тисячі кілометрів кіно і відеоплівки. Що додаю до цього?

Щире слово.

Були вже суми теології. Суми технології. Суми інтелектуальних догм. Я не буду їх повторювати.

Шлю тобі не наукове дослідження, не хитромудрий сюжет, не законодавчу доктрину. Співаю Пісню Се-рця. Даю СУМУ ЛЮБОВІ.

Ти не запитаєш, яка в цьому потреба та необхідність, — я знаю. Ти бачиш, що світ здригається в перед-смертній агонії. Бути йому чи не бути — залежить від нас, бо це наш світ, створений нашим духом і волею...

Друже мій!

Одного разу в моє серце ввійшов Біль Світу. І став моїм болем. І я вже не міг позбутися його — ані вдень, ні вночі.

Я усвідомив: злочинні спроби заперечувати цей біль, ігнорувати або забувати. Я збагнув: його взагалі не повинно бути! Все живе (а живе — все!) палко жадає буття без болю, без страждання, без трагедії. Біль — то розпечений шворінь, всаджений невідомим катом у Нерв Світу.

Страждає все: мати, яка народжує дитя, пташка, що кладе яйце, зерно, котре заперечує себе, щоб стати брунькою і паростю, клітина, що віддає власне буття для існування многоклітинного організму, волає про справ-ведливість оленятко, спливаючи кров'ю в пащі лева, благають від неба рятунок вівці й корови на наших бойнях, де готується для гурманів субстрат буття із страждання й крові, мучиться трудящий для блага абстрактного ідо-ла — держави, карається сонце, що зігріває планети з їхнім безглуздим життям, корчиться в апокаліптичному трепеті світовий простір, засіяний ранами зірок та галактик, прагнучих в нікуди...

О, ми знаємо з тобою, друже мій, що вчені міщани та холуйствующі перед грізним небесним деспотом жерці знайдуть у своїх катехізисах чи монографіях археологічні докази необхідності страждання, його корисно-сті, цінності, його неминучості. Вони притягнуть для ствердження "істини" священні книги, свідоцтва авторитетів, хитросплетіння діалектики. Проте що нам до цього? Що нам у базіканні учених, які запевняють, що вони буцімто шукають істину, або в

запевненнях жерців світових релігій, нібито вони знайшли істину, якщо їхня тисячолітня духовна деспотія не принесла людству Радості й Любові?!

Єдине, що варто шукати, в ім'я чого варто змагатися й померати, — це РАДІСТЬ! Або ЛЮБОВ, бо це одне й те ж! А якщо істина — не Любов, нам не потрібно істини. Проте відкинемо порохняву слів, рушимо до суті!

Я збагнув: у корені цього світу відсутня Любов і Радість, бо породжене Любов'ю не може страждати, не повинне страждати!

Хто стверджує, що Світло може проявитися лише на тлі Пітьми, що Радість неможлива без Страждання, той перебуває ще на первісному рівні мислення, яке ґрунтується на біполярному, чорно-білому розмежуванні Світу, той ще не проник у багатомірність Світобудови, в її райдужну Поліалектику, в її глибинну Свободу. Всі "закони" детермінізму та необхідності, які вивчаються нами, — всього лиш покривало для бездуховних сліпа-ків, полонених ілюзією механічного Космосу. Але облишимо теорію.

Необхідно знайти рішення, що лежить в корені цього світу, — Злочин і Зрада чи Випадок, який сотворив наш Всесвіт у неосяжній космічній Лотереї?

Випадок відпадає, бо Світ надто постійний у своїй неухильній і нескінченній жорстокості. Ось чому я вирішив прийняти до своєї душі цей вічний біль і збагнути Світ, тобто — збагнути себе!

І що ж я узрів, приклавши до Світу мірило Любові, мірило дитячого серця?

ЛАБІРИНТ МІНОТАВРА. Ось справжня назва нашого світу. Елліни залишили мудрий і глибокий міф, який відображає страшну реальність. Звіролюдина, котра знаходиться в нас, у природі, в кожній клітинці

життя, невпинно вимагає страхітливої данини — енергії Світла, Духу, перепрацьованого в процесі еволюції в тріпотливу тканину життя — в ніжне, страждаюче тіло метелика, квітки, черв'яка, риби, людини, коня, птаха. Всі їдять всіх, щоб жити!

Але навіщо? Який сенс в цьому потворному взаємопожиранні?

Ця реальність катівського лабіринту давно жахала духовних мандрівників. Вони шукали виходу із Все-ленського Черева у Світ Радості, тому що передчували його в своєму серці. Чулися могутні Поклики до Звільнення впродовж тисячоліть. І люди прагнули за цими Покликами, але... ще темнішою ставала ніч, ще густішим туман ілюзій, ще шаленішим гарчання Мінотавра, ще вищими стіни Лабіринту.

Вселенський крематорій працює на повну потужність. У топці космічного Молоха горять тіла, метали, душі, ідеї, держави, нації, племена, планети, зірки. Так звана еволюція, а з нею й цивілізація — то лише шлаки страхітливого палахкотіння Матерії у багатті Часу й Простору. Містики й окультисти, віруючі та аскети мріють про настання Ери Преображення, в якій страждання й пошуки відшкодуються осягненням Істини й Царства Любові. Даремні й марні ці очікування! Вони — той комплекс ідей, що дозволяє утримувати в Лабіринті страждаючі душі людей.

Прагматична наука і скептичні філософи відкинули потойбічність, містику, аскезу і захопилися земною метою. Так, вони створили безліч практичних цілей. Але яких? Куди їхні цілі ведуть?

Соціальні концепції оновлення людського життя на практиці показали всю марність побудувати Світ Гармонії в ілюзорній сфері тління й відносності. Ці концепції просто замінили потойбічну релігію поцейбічною, сформувавши ієрархію уже повністю земних божків-ідолів.

Про жерців релігій нічого й згадувати: спрямовуючи людей до ідеалів трансцендентального буття, вони самі прекрасно влаштовуються тут, ніколи, до речі, не маніфестуючи ту Силу, від імені якої виступають.

Наука, як інструмент пізнання, що мав би розкопати Тайну Буття, стала прислужницею Мінотавра-Звіролюдини, створивши для господаря комфорт, атомну бомбу, штучний розум, відкривши для нахабного ха-ма шлях до Зоряної Безмірності...

Так, у нас в руках — лахміття Реальності. Вся грандіозна наукова вежа — Вавілонська Вежа. Вона муру-валася з цеглин ілюзії і неминуче рухне!

Згадаймо, яку естафету ми несемо з давнини? Які джерела наших знань, цілей, прагнень, очікувань? Ким сформовано наш духовний досвід і обличчя, рецептори пізнання і термінологічний словник — основа мислення?

Найдавніша естафета покладена на згорблену спину пращурів, — релігійна ідея самоприниження і само-знищення, що лягла в підвалину апокаліпсичної програми відомсти за міфічний гріх Першо-людини. Тисячо-ліття рабства сформували тип боягузливого, невігласного, деградованого гомункулуса, нездатного збагнути ні свого місця у Всесвіті, ані, тим більше, свого призначення!

Ти заперечиш, друже мій, що розум Людини повстав, озброївся науковим пізнанням Світу і тепер віль-ний?!

Дарма! Повстання науки було містифікованим повстанням. Звіролюдина вельми хутко пристосувала мо-гутню думку Пізнання для задоволення своїх зростаючих потреб. Світовий шлунок розрісся до космічних роз-мірів, і сама Планета, вся Біосфера вже волає від жаху перед апетитом Мінотавра.

Що ж трапилося? Невже все це — невблаганність закону Природи? І наше завдання (якщо вже нам "по-везло" в осідланні еволюційної хвилі) — використати максимально "дарунки" Всесвіту для власного блага?!

Така мета — брехлива, обманна! Проста функція насичення й травлення не може бути світовою метою, бо сама Безмірність поставить цьому межу. Квіти Духу, породжені кращими з людей, під грім ричання Звіро-людини, є запорукою іншої, втаємниченої мети Природи, закладеної в надра нашої душі. Отже, вихідна konce-пція буття, прийнята прагматистами, — жити за рахунок когось або чогось, жити ради асиміляції когось або чогось, — фальшива й злочинна.

Насолода й біль — два полюси псевдобуття, що сформували всю біосферу, а потім — психосферу людс-тва. Релігія, мистецтво, політика, соціологія, футурологія, право, школа, філософія, література — все будується на цьому примітивному чуттєвому фундаменті (біль — насолода), націлюючи людей на ідею невпинного нако-пичення й споживацтва, а таким чином — прирікаючи їх на розплату за космічний паразитизм.

Та й це ще не все! Найстрашніше — зведення мислячої істоти до біологічної функції, до мізерної частки зовнішньої природи, до тварини вищого типу, практично — до біоробота!.."

Речислав одхилився від рукопису. Що ж, тепер ясно, звідки посіялося зерно анархічного мислення. Диво дивне! Логічні висновки серйозних учених не приваблюють юні душі так, як захоплює в полон безпідставне, буквально корсарське, розбійницьке, так би мовити, фантазування! В чому тут справа? Може, справді логізова-на до філігранності, математизована наука сама себе заганяє в лабіринт обмеженості? Але ж ми оволоділи й новими розділами аналізу та синтезу, що ґрунтуються на Математиці Єдності Боголо-Гука! Правда, інерція страшна, математика множинності не здає позицій! Якщо конерниканська революція тривала триста літ, то но-вітня, континуальна, революція вимагатиме, можливо,

тисячу літ! Гаразд! А до чого ж тут "серце світу"? По-глянемо, який же висновок робить прадавній автор!..

Сигнал термінового виклику перервав даліше читання. З екрана телеіформа дивився на Речислава Крон. Обличчя вченого було схвильоване.

— Речиславе! Неприємна новина...

— Щось пов'язане з втечею?

— Так. З Планетарного Генофонду повідомили, що банк геномів усіх дванадцяти втікачів знищено...

— Як то знищено? — аж підскочив Речислав. — Хто це міг зробити?

— Безумовно, самі втікачі. Попереднє розслідування показало, що вони використали систему Планетарного Мозку, щоб проникнути в Сховище Генофонду.

— Прокляття! — схопився за голову Головний Детектив. — Це означає лише одне: вони спалили за со-бою мости...

— Я теж так зрозумів, — згодився Крон. — Але й це ще не все. Вони добралися до Всеземної Кристало-теки, де зберігалися записи їхніх психотипів...

— Як! Вони стерли власні психообрази з Книги Життя?

— Так, Речиславе, — суворо підтвердив Крон. — Отже, маємо справу не з юнацькими дурощами. Само-достатня група юного Людства свідомо пориває з Батьківським Древом. Ми маємо розгадати цей страшний феномен...

— Страшний? — перепитав Головний Детектив. — А може, зачекаємо з остаточними оцінками?

— Які інші оцінки можуть бути? Діти не хочуть, щоб їх відтворили. Це стрибок у безодню, назустріч цілковитій загибелі!

— І все-таки — зачекаймо!

— У тебе є якісь міркування?

— Я знайомлюся з тим, що залишив мені син. Треба збагнути всю передісторію явища. Дещо вже вима-льовується, Кроне. Але про це при зустрічі...

— Гаразд. Я чекаю. Поспішай, Речиславе. Ми не маємо права зволікати...

"...Тяжко збагнути причину трагедії, що відбулася з головною ланкою Світового Життя — з Людиною. Десь в процесі ембріонального розвою планетарного плоду Біосфера захворіла, вражена невідомим космічним вірусом, і подальше формування Земного Організму відбувалося під знаком цієї недуги. Замість гармонійних біоценозів почали виникати антагоністичні: хижак-травоїдні, господарі-паразити, автотрофи-гетеротрофи. Замість екологічної здруженості виникло екологічне "співіснування" — нестійка рівновага ворожих, відчужених форм. Пізніше на юній планеті з'явилася Людина Мисляча, в ноосфері Землі спалахнула Самосвідомість, а з нею — Інтегральний Розум, Інтелект, як сума психоелементів Світового Життя. Цей Супермозок міг би об'єднувати всі ці елементи флори та фауни, прискорено нести їх до вдосконалення, гармонізуючи, одухотворюючи. Та, оскільки Тканина Буття була хворою, недуга вразила і Спільний Розум. Він обрав хворобливий шлях, відзначений у всіх переказах давнини як путь Зради й Падіння. Так виник у психосфері Планети "Бог цього світу", духовний упир, творець всіх культів, ворог людства, Узурпатор Еволюції. Ось чому людство бо-жеволіє

протягом тисячоліть, ось чому воно скаженіше від найлютіших тварин!
Хіба не дивно, що мислячі істо-ти досі не можуть віднайти шляху до
єдності, хоч кожен з пас розуміє абсурд протистояння й ворожнечі?!
В'язниці, ешафоти, катування, зради, брехня, забобони, цинізм,
тисячолітні кровопускання у війнах, — та кро-вожери-хижаки порівняно з
людьми — янголи!

Отже, колективний Розум Планети — вкрадено, узурповано.

Звідси — всі наслідки!

Людина — Квітка Всесвіту, покликана породити в собі неповторне
Зерно Нового Світу. Через нас вияв-ляє свою невичерпну потенцію сама
Субстанція, Вогняна Сутність Буття, Мати Світу. Зоряний Всесвіт — прос-
тір нашої душі, куди ми маємо вирости мисленням, творчістю, подвигом
любви, самозреченням. Відкидаючи ветхі форми прояву та самопрояву,
втілюючись у все духовніші та витонченіші сутності буттєвості, Людина-
Мислитель прямує крізь світи й сфери, вертаючись до Самого Себе, до
Духовної Правітчизни.

Яка грандіозна містерія! Яка дивовижна симфонія! Яка радість —
понад болем і насолодою!

Та відбулося страхітливе падіння: Людина віддала суджений шлях
Радості міфічним ідолам релігійних та соціальних забобонів. Об'єднаний
Розум, котрий мав нести Світло Розуму Світовій Громаді, став
Антирозумом. Мисляча істота позбавлена узгодженого інтелекту, бо
"Володар Світу", сформований на фундаменті хворобливої ноосфери,
шалено змагається уже не в ім'я якоїсь еволюційної мети, а лише через
негативну інерцію.

Чи суджена перемога Людині?

Це визначить вільний вибір путі. А щоб здійснити цей вибір, слід усвідомити стан людства у всій його катастрофічності.

Адам, котрий заснув у вічності, віддавши своє ребро, свою сутність узурпатору на створення ілюзорного життя, мусить прокинутися і змести світ псевдобуття.

Хто ж пробудить світ, який не має ні голови, ні серця?

Всі боги, всі земні лідери — то лиш мертві ідоли, штучні серця, котрі вдіраються в живу плоть народів, немов космічні паразити, отруюючи Дух Пражиття фата-морганою обіцянок та брехливих ідей.

На останній межі все: економіка, енергетика, соціологія, рівновага біосфери, психіка народів. Це — криза Розуму, криза Ноосфери. Недарма Тейяр де Шарден застерігав проти можливості її розриву..."

Речислав замислився.

Аналіз правильний для кінця двадцятого віку. Проте вже тоді народи Землі збагнули порочність проти-стояння, почали нищити ядерні запаси, скорочувати армії. А в двадцять першому віці майже повністю роззброїлися, поставивши всі мілітарні потенції під контроль Всесвітньої Ради. Чому ж діти так близько прийняли до серця архаїчні міркування химерного автора? Можливо, вони відчують в них те, мимо чого дорослі байдуже проходять? Ага, ось автор підходить до головної тези...

"Ще є час. Хто скаже — скільки? Мить чи десять літ? Не маємо права й хвилини віддати на користь Пі-тьмі. Тому доречні заходи буквально полум'яні для рятунку Життя — цієї дивної Квітки Всесвіту.

На порі — Альтернативна Еволюція.

Потрібне Живе, Вогненне Серце Світу!

Його створять не боги, котрі віками визискували людей, як жалюгідних грішників, а Сини Людські, які візьмуть на себе весь, тягар і біль планетарної долі..."

"Дещо проясняється, — подумав Речислав. — Який же я був ідіот, що не прислухався своєчасно до мрій та прагнень сина! Він буквально кричав мені, а я не чув. Захопився злочинами, розкриттям сучасних світових мафій, а проморгав те, що, можливо, визначає динаміку Нового світу. Автор божевільного "проекту" має слухність: адже ми й досі не підійшли до розуміння необхідності Планетарного Серця. Не просто інтелектуального об'єднання фахівців у Світовій Раді, а саме консолідації вогняних душ, котрі пульсуватимуть в резонанс з буттям Психосфери. Зони Альтернативи ми сформували, але знову ж таки — формально. Наші діти були чутливіші. Урок, страшний урок!"

"...Друже мій!

Це суджено! Як при нагромадженні критичної маси урану сіра, холодна речовина вибухає вогняним вихором руйнації, так при об'єднанні певної кількості полум'яних братів почне діяти Серце Світу, преображаючи Природу, Планету, Людство у відповідності з Волею Першосутності.

Настане Епоха Великої Гри.

Куди ми підемо?

В Невідоме. В Таємницю.

Скільки нас буде?

Навіщо рахувати? Один преображений значніший для Нового Світу, аніж мільйони спрямованих у піль-му.

Захопіть із собою квіти й дерева, птахів та звірів метеликів і бджіл, котрі віднині стануть для вас друзями й братами, а не їжею чи матеріалом для потворної цивілізації. І об'єднана любов'ю Біосфера породить небувалі поєднання співзвучного світу.

Дух розтопить перепону плоті — тисячолітні бар'єри Звіролюдини!

Друже! Багато було повстань і війн. Та то були тільки злочинні кровопролиття в ім'я фата-моргани. Люд-ство переконалося, що так званий "прогрес" — грандіозна фікція!

Тепер останнє повстання — супроти себе, супроти Звіролюдини!

Марно сперечатися про "свободу" чи "несвободу" тих чи інших систем. Всі невільники! Всі у світовій темниці. Одні влаштувалися зручніше, інші змагають під тиранією власних товаришів. Але ті й інші безглуздо народжуються, вмирають, не збагнувши — навіщо вони й куди прямують.

Прокидайся, Брате! Від безлічі кайданів. Від міражів. Стукай у стіни власної душі. В мури Космосу. В стіни совісті. В бар'єри абсурдного життя. В спіралі безжалісного Часу.

Впаде в'язниця.

Неодмінно!

Пора Зоряного Повстання настала! Чуєте, Друзі?.."

Речислав, дочитавши останню сторінку, встав з-за столу, підійшов до вікна. Серце билось бунтівливо й гучно. Що це з ним? Може, вселяється в груди дух тисячолітніх мрійників? Може, і в його душу влетів вірус романтичного божевілья? Він глибоко вдихнув цілюще гірське повітря.

Дякую тобі, далекий друже з двадцятого віку. Твоє повстанське слово не пропало, не загубилося у куряві століть. Дякую і тобі, сипку, за цей останній подарунок: ти залишив для мене ледь помітну ниточку для розшу-ку, проте я знаю — де пролягла незрима стежка вашої втечі. Контакт з вашими душами — то, може, важливіше, аніж відкриття нових сонячних систем, світів, і навіть цивілізацій. Чуєш, синку? Я поспішаю слідом за тобою...

Частина друга

Уран і Гейя

ОДЕРЖИМІСТЬ

(З щоденника Гейї)

...Відчай у серці, і я не можу подолати його. Все марно — медитація, аутопсихокоригування, гіпносон. Понад логікою, понад самопереконанням, понад гримотінням планетарного життя — одна-єдина думка, болісне чуття: мій улюблений Учитель, мій друг, мій коханий зник, розтанув у лабіринтах Часу, і я не можу, я безсила розшукати його, наздогнати, почути. О, прадавні елліни знали, що означає страхітливий образ всепожираючого Крона! Суть доісторичного міфа не в страху перед смертю, крізь браму якої проходять всі у Країну Тайни... Суть в тім, що навіть при житті так часто ми блукаємо в часових спіралях, перегукуємось, спілкуємось, дотор-каємось руками один до одного, проте не пізнаємо своїх рідних, не чуємо загублених. Яке страхіття — тілес-на таємниця! Та сама рідна хатка, де тебе стрічала завжди найближча істота, нині зайнята іншим жителем! Як це могло статися? Чому? Де тепер перебуває Радан, улюблений учитель сотень сучасних дітей? Чому в його свідомості так міцно, так безнадійно глибоко поселився герой середньовіччя Джордано? Чи, може, ми ще не відаємо про закономірності ноосферних історичних взаємозв'язків, і та

"одержимість", що вразила навіть пси-хіатрів, стане для нового ступеня гнозису елементарним розумінням?

Хто скаже? Хто пояснить?

Проте що мені пояснення? Дівоче серце жадає лише одного: повернення коханого. Колись очікували на-речених з далеких походів, з небезпечного плавання до інших континентів. Тепер — мандри в пустелю інших часів і просторів. Чим же допомогти капітанам ноосферних кораблів? Я не маю, мій коханий, ніякої нитки Арі-адни... окрім хіба любові... Чи відчуваєш ти племін'я мого серця, чи спроможний він розбудити в твоїй душі спогади про наші втаємничені бесіди біля багаття? Про що ми розмовляли? Про все що завгодно. Тільки не про те, що клекотіло в моїх грудях. Ти боявся — я знаю — прочитати в очах учениці прадавню і вічно юну форму-лу кохання. Ти остерігався торкнутися моєї руки, уважніше зазирнути в мої зіниці. Може, тому й кинувся так беззастережно у часову безодню? Може, тобі здавалося принизливим почуття дівчини, котру ти ще недавно напував нектаром знання, зібраним з квіток всіх віків і народів? Аякже! Знаменитий учений і недосвідчена уче-ниця, яка ледве завершила другий цикл навчання! Невміла, недосвідчена, надто прозора. Все — на поверхні. Так, так. Я не зуміла полонити його якоюсь винятковістю, тому й сталася катастрофа. Сильне кохання дівчини навіть у страшному бою рятувало воїна — я читала про це в прадавніх хроніках. Де мені рівнятися до героїчних жінок минулого!

Проте не залишу тебе, мій Друже, в пустелі блукань. Буду чатувати біля рідної хатки твого тіла, палко віритиму: ти повернешся з далеких, моторошних мандрів. Чуєш, Радане? Я віритиму...

СПОГАДИ

Як давно це було. Давно? А що це таке — давно? Ось вона — ще підліток — сидить у затишному амфі-театрі на уроці, що його веде

знаменитий учитель Радан. Він походжає перед гуртом хлопчиків та дівчаток, ко-трі з відкритими ротами слухають неквапну, задумливу розповідь наставника. Його любили всі діти Планети, бо практично щотижня Радан з'являвся на просторових екранах всеземного телебачення, оповідаючи юним ви-хованцям захоплюючі історії про походження світів, про трагічні й прекрасні долі видатних діячів минулого, про зорі й квіти, про кохання й подвиг. Разом з тим він періодично з'являвся в тій чи іншій школі всіх контине-нтів Планети, проводив семінари педагогів, передавав свій досвід, встановлював особистий контакт з "важки-ми" учнями. І така щирість промінилася з очей Радана, таку дружність і беззастережну любов ніс наставник із собою, що найзапекліші серця танули, гуртуючись довкола унікального водія душ.

Чи ж могла Гейя не закохатися в нього? Правду кажучи, всі дівчатка обожнювали Радана. Пізніше це по-чуття звітрювалося зростанням в серцях поклонниць інших, прагматичніших, пристрастей, а в Гейї відбувалося все навпаки: приходили роки дівочої зрілості — і разом з тим дозрівала її небуденна любов. Напевно, й Радан відзначив палаючі прозоро-карі очі дівчини, її хвилювання при наближенні учителя, тремтячий голос, коли во-на відповідала урок.

Напевне, збагнувши її стан, її почуття, він посуворішав до неї, ніколи не залишався з дівчиною сам па сам для індивідуальних педагогічних бесід, хоч для всіх інших учнів Трипільської школи другого циклу, де Гейя навчалася, наставник знаходив достатньо часу.

Минали дні. Ровесники дівчинки горнулися до неї, приваблені унікальним магнетизмом жіночості, виня-тковістю знань і талантів. Та вона лишалася самотньою. Любила гуляти дніпровськими берегами, розмовляти з кручами, травами, квітами, хмарами. їй достатньо було заповідної природи легендарної ріки і... мрій про коха-ного. Остерігалася сказати комусь про своє втаємничене почуття — навіть мама й тато, котрі щомісяця прові-дували доньку в школі, не відали про її муку й радість.

Довіряла свою любов лише поезії, музиці, пісні. І саме пісня звела їх щасливого вечора на пустельному березі Славути. Зажди... Яка то була пісня? Здається, про тишу... Справді, думки про нього чомусь асоціювалися з мовчанням, з тишею. Мріялося лише одне: вона й він ідуть понад нескінченним берегом блакитної ріки, тримаючись за руки... і мовчать, мовчать... Лише хвиля їм щось промовляє, лише сива тирса-ковила шепоче ніжні слова напуття, тільки ласкаве сонце пестить задумливі лиця. А про що говорити, коли серце співає?

Вона співала свою імпровізацію про коханого, і луна далеко розкочувалася понад принишклим плином Дніпра.

Мабуть, її туга й надія покликала улюбленого учителя на берег ріки, бо саме в той вечір вони зустрілися. Дівчина вигулькнула з-за кручі, доспіваючи останній куплет, а Радан стояв на зеленому горбику, освітлений призахідним сонцем, і прозоро-зелені очі його іскрилися. В руках вихователь чомусь тримав пучок хмизу, зі-браного понад берегом. Побачивши дівчину, він розгубився. Потім, опанувавши себе, привітався і запитав:

— Сама написала пісню, Гейє?

— Сама, — кивнула дівчина, паленіючи від хвилювання.

— Чудові слова...

— Тобі подобається, учителю?

— Дуже. Тиша — вічна таємниця святих і пророків...

— І закоханих теж, — осмілилася додати Гейя.

— Можливо, — помовчавши, озвався Радан. — Я не вивчав цієї проблеми...

— Проблеми? — дивно перепитала вона.

Він закашлявся, нічого не відповів. Розгублено тримав хмиз, ніби не знаючи, куди його подіти. Дівчина виручила його, запитавши:

— Ти хотів розпалити вогонь?

— Так. Дуже хотів, — зрадів учитель.

— Я теж люблю живий вогонь.

— Тоді давай разом запалимо багаття... Послухаємо його, помилуємося...

— Послухаємо? — перепитала дівчина, дивуючись.

— Атож. Хіба ти ніколи не розмовляла з вогнем?

— З вогнем — ні. З квітами, з травами, з хмарами розмовляла. З далекими зорями — теж. А з вогнем не доводилося...

— Тоді допоможи назбирати побільше хмизу. Спробуємо почути прадавнього Агні...

Заінтригована Гейя метнулася по кручі, ламаючи сухе галуззя в заростях верболозів та соснових посадок. Незабаром на обраному Раданом горбику виросла чималенька купа хмизу. Учитель склав дрова на лисій глиня-ній площині, де хтось нещодавно палив багаття, притягнув два плоскі камені. Запросив дівчину сідати.

Сонце сіло за обрій. В зеніті зажевріли зірки.

Радан чиркнув запальничкою. Малесенький вогник торкнувся хмизу, затанцював на сухенькому гіллі, вихопився вгору, весело заспівав.

— Чуєш? — шепотом запитав учитель, дивлячись на смагляве личко дівчини крізь пасма прозорого ди-му.

— Чую, — майже подумки відповіла вона.

— Що ти чуєш?

— Несказанне...

Радан замислився над її словами. Зосередившись на багатті, мовчав. Інколи підкидав нові порції хмизу. Потім зненацька порушив мовчання:

— Хочеш — оповім, як я вперше почув мову огню?

— Дуже хочу, — загорілася дівчина.

— Було це давненько. Мабуть, літ п'ятнадцять тому...

— Мені було лише два роки, — озвалася Гейя.

— Так. — Учитель пильно глянув на неї, з притиском зауважив: — А мені — двадцять...

Вона промовчала, ніби й не помітила того притиску.

— Сталося так, — вів далі після паузи Радан, — що я потрапив у полон самоти і сумніву...

— Самоти? Поміж мільярдами людей?

— А хіба ти сьогодні не прагнула до самоти? — в тон їй запитав учитель.

— Прагнула, — згодилася вона. — Тільки цей стан для мене — благо, а не полон. У самоті — я не само-тня.

— Парадокс, але прекрасний, — засміявся ласкаво він. — Ну, гаразд. Я заплутався. Та самота, що її я відчув тоді, була агресивна, руйнівна. Не буду торкатися причин, не це головне. Я облишив товариство, батьків... покинув школу третього циклу... це біля Львова... і поїхав до Чорногори. Все на світі обридло, здавалося немилим, безглуздим, марним...

— Багато дітей відчують цей стан, — озвалася дівчина.

— Так. У мене це сталося в достатньо зрілому віці. Далеко не дитячий комплекс. Ніби хтось прокинувся в мені — мудрий, тисячолітній, всерозуміючий... І я побачив світ як товпище тіней, як лаштунки смішного спектаклю. Я почав глибоко розуміти світових песимістів — від Будди до Шопенгауера, від Еклезіаста до Лермонтова. При всій ознайомленості з аргументами видатних чи навіть геніальних мислителів моя душа не могла розшукати сенсу в дальшому проживанні, в тілесному бутті. Інколи здавалося, що хтось жорстокий і нещадний всовує нас у земні тіла, щоб катувати невинні душі, насолоджуючись невпинним потоком муки...

— Це в тебе, учителю, ніби з казок Гофмана, — зіщулившись, озвалася дівчина. Поглянувши на зоряне колесо вгорі, вона додала: — Ось тепер, коли бачиш міріади квітів або слухаєш плескіт дніпровської хвилі, не віриться, що таке відчуття може виникнути в юній душі. Двадцять літ... це ж лише початок шляху. Ти, виступаючи перед учнями, кожним слоном вселяєш в нас оптимізм, віру в небуденний сенс буттєвості... як же стало-ся, що сам потрапив у пастку?

— Може, тому я й маю право сіяти зерна оптимізму, — заперечив Радан, — що побував у лабіринті від-чаю. Вогонь допоміг мені...

— Так, так. Ти обіцяв оповісти. Я слухаю...

— Заглибившись у Карпати, я вибрав невелику галявину поміж низькорослим кедрачем біля Сивулі. Ви-рішив беззастережно голодувати і, зосередившись, відчувати голос Всесвіту, голос власного єства, не засмічений відлунням переповнених людьми долин. Рішення було безкомпромісне: або навіки залишитися там, розпроща-вшись з тілесною шкаралупою, або розкрити в собі якийсь новий стан, котрий дав би радість існування...

— І тобі пощастило здобути те, що ти шукав? — схвильовано запитала Гейя.

— Зажди. Я все оповім. А втім, знаєш що? Трохи пізніше я написав поетичний діалог про те, що відбуло-ся. Розмова з Вогнем. Увечері я запалив багаття, щоб зосередитися при ньому, і зненацька збагнув...

— Що ти збагнув?

— Причину мого руйнівного сумніву, моєї самоти. Де корені абсурду буття? В нашому прагненні до ілю-зорності, до видимості, до шкаралупи явищ і подій. Послухавшись вогню, я запалив кільцеве багаття і викупав-ся в ньому...

— Викупався?

— Атож! Чарівне дійство. Мов дикун, я танцював у племінному колі, відчуючи, як згорає павутина психічного абсурду, як рушаються заслони вікових стереотипів, нагромаджених у глибинах підсвідомості. Душа опромінилася новим, простим, життєдайним розумінням того, що людина — самотворящий потік вогню, а не тіло, заковане в міру, число й вагу...

— І все-таки... небезпечна мова вогню, — зітхнула Гейя, підкидаючи галузки в багаття. — Мені ближча мова землі, води, трави...

— І там — вогонь, Гейє, — засміявся Радан. — У кожній динаміці — вогонь. Тільки ми його не відчува-ємо...

— Я розумію. Знаю, що всюди вогонь. Але ж в квітах, травах, у воді — він творящий, а не руйнівний...

— Звідки ми знаємо? — пильно глянув на дівчину учитель. — Хіба наше життя не руйнує тканину іншо-го життя — трави, плоду, тварини? Хіба в кожній клітині тіла не кричить якийсь в'язень, котрий став підвалиною для об'єднаного організму?

— Ти ніколи так не говорив з нами в школі, — здригнувшись, прошепотіла Гейя.

— Повна правда — тяжка, — кивнув Радан. — Але її треба знати, раніше чи пізніше... Треба знати, дів-чинко...

— Повна правда — тяжка, — повторила Гейя задумливо. — Як це може бути? Адже правда — це пра-веда, істинне знання?! Хіба знання може обтяжувати?

— Ще й як! — усміхнувся Радан. — Прадавні мудреці збагнули той тягар тисячоліття тому. Нагадаю то-бі слова з "Книги Еклезіаста": "Хто примножує знання — той примножує скорботу..."

— Пам'ятаю. Ми вивчали уривки з цього твору. Проте все те ковзнуло по свідомості, не зачепивши її...

— Нас вражає лише те, що тотожне з власним досвідом, — підтвердив Радан. — Буйна, радісна дівоча стихія хіба може резонувати на сум та печаль зневіреного чоловіка, котрий все уже випробував... і ні в чому не знайшов сенсу?..

— І все-таки... правда життя повинна бути радісна! — вперто не згоджувалася дівчина.

— Правда повного життя, — підкреслив учитель, підкидаючи ще пучок хмизу до вогнища. Багаття жадібно загоготіло, постать учителя в сувоях сизуватого диму заколихалася. — Ти втямила, про що я кажу?

— Не відаю. Що означає — правда повного життя?

— Це ж дуже просто. Живе все. Проте одна справа буяти в повну силу, насолоджуватися розквітанням, віддаванням, обміном... а інша справа... скажімо, потрапити на зуби хижака, нидіти від самотності, знемагати від хвороби...

— Так це ж окремі відхилення від буяння Древа Життя, — здивовано мовила Гейя. — Люди спроможні долати таку патологію, недугу...

— Я маю на увазі не окремі відхилення, а весь потік того життя, в яке ми входимо часткою...

— Тобто?

— Ти знаєш про гіпотезу Юрія Гука, астробіолога двадцятого віку?

— Про згасання в минулому другого сонця — Люцифера?

— Так.

— Знаю. Мене хвилювала ця космогонічна картина. Вона тривожна і зловісна...

— Пращури знали про катастрофу в нашому зоряному регіоні. Вони відобразили її в розмаїтих міфах та легендах. Проте реальність незмірно

перевершувала містичні казочки. Раніше все зводилося до морально-етичних концепцій: гординя Першонародженого Архангела, повстання супроти Творця, битва у небі, поразка повстанця, його злостивість на людей — нових улюбленців Бога...

— А насправді?

— А в реальній динаміці Космосу все незмірно простіше й грізніше. Катастрофа цілих Всесвітів, дефор-мація Континууму, тобто Цілості, а відтак — дегенерація Буття. Тобто все, що нас оточує, ніби спотворене по-рушенням тканини міжзоряного тіла. Космос — у лихоманці...

— Ти щось жахливе оповідаєш, учителю. Чому ж навіть в школі другого циклу нам не відкривають пра-вди?

— Я ж сказав тобі — повна правда тяжка. Хіба може кожна свідомість її витримати? Якщо визнати цю тезу про катастрофу Цілості, тоді кожен збагне, що він — лише тінь справжньої реальності, лише хвилька Океану, лише карикатура Істини. Гай-гай! Ми ще досі тримаємося зарозумілості й гордині, як рятівної машкари, боїмося збагнути, що потрапили в космічну пастку, з котрої вибратися можна лише страхітливою ціною... бук-вально здираючи шкіру на собі, зрікаючись самих себе... таких, як ми є тепер...

— Інтелектом я ніби розумію... але почуття моє протестує. Чому, учителю? Хіба почуття не відобража-ють реальності? Ось над нами зоряне колесо. Яке воно гармонійне, величне, урочисте. Ним милувалися сотні поколінь. Воно заспокоює, заколисує, втішає. Ніби промовляє: живіть спокійно в Земній Світлиці, все добре, все гаразд... я охороняю вас, ви мої діти...

— Голос Урана, правічного коханця Геї, — засміявся Радан. — Все правильно, дівчинко. Така його одві-чна пісня. Ти — донька Землі, в кожній клітинці жіночого єства клекоче жадоба подарувати для Урана

нового титана. Тому жіноче єство консервативне, воно не хоче слухати тривожних попереджень. Навіть у в'язниці, в ущелині гірській, з якої нема виходу, доньки правічної Єви залишатимуться самі собою...

— Хіба це погано?

— Прекрасно. Проте сини Уранові повинні ще й знати, де вони знаходяться: в надійному домі, що опи-рається на монолітний фундамент... чи серед обвалу? Що станеться з поколіннями, що їх ми плекаємо на ра-дість і втіху? Будуть вони щасливі чи щезнуть в апокаліпсичному вогні?

— Навіть тепер так ставиться питання? — вражено запитала Гейя. — Тоді, коли Планета демілітаризова-на й об'єднана?

— Об'єднана Земля — лише можливість рятунку, — заперечив Радан. — Люди не вельми хочуть бачити небезпеку відкритим оком. Помізкувати про неї у вільний час — будь ласка... А палити нею мозок і день, і ніч — таких подвижників негусто!

— І все-таки... який же вихід, учителю? Мені ближчий шлях "гейців" — людей, котрі бачать рішення у беззастережній любові до Землі-Геї... А ти, я це відчуваю, обрав принципово іншу стежку...

— Так, — печально підхопив учитель. — Ти вгадала. Я цілковитий "раєць", прихильник вічного соняч-ного Батька — Ра. Рішення на Землі не може бути віднайдене. Бо й сама вона — теперішня наша Планета-Мати — тільки Огризок Вічної Геї, міфічної Великої Матері. У космічному вихорі катастрофи, що несе нас у безодню Чорної Діри, або Князя Пітьми, як називали сколапсованого Люцифера в минулому, ми розсипані, роздроблені, розгублені, розпорошені. Спотворено все: знання, відчуття, космоісторія, мета, сенс Буття. Всі критерії — змі-шані. Тому єдине рішення — вирощувати небувалі крила для якогось чаклунського польоту, не лише зоряного, а буквально — понадзоряного. Про це казав

ще Джордано Бруно... Пам'ятаєш? "Крізь стрій світил я прагну в
Безкінечність... Чумацький Шлях — внизу — я залишаю іншим..."
Вражаюче прозріння: навіть зоряно-галактична структура буття для
нього — бар'єр, що його треба подолати...

— А Земля? — ніби в забутті, прошепотіла дівчина, заплющивши очі.
— Ось в моїй уяві... міріади кві-ток, росинок на траві, метеликів над
луками, над садами... Спів соловейка... Сміх дитини... Що з ними ста-
неться? Куди все це подінеться... після чаклунського, як ти сказав,
польоту?

— Ах ти моя дорога ученице! — жартівливо засміявся Радан. — Куди
ж може подітися будь-що? Якщо ти дивишся в спотворене дзеркало... і
звикла до каліченого власного зображення... то що з ним станеться,
коли розбити дзеркало?

— Ти хочеш сказати...

— Саме так! — підхопив учитель. — Ти нарешті зможеш побачити,
пізнати, збагнути свою правдиву по-добу, віднайти правду і повну, й
радісну!..

— Твоя модель метаморфози, повної зміни логічна, але... страшна.
Невже ти вважаєш, що лише такий нещадний щодо себе шлях суджено
людині?

— Я не знаю іншого шляху, Гейє, — суворо сказав Радан. — Хіба наша
гідність мислячих істот дозво-лить гратися з Космосом в піжмурки?

— А якщо ти... і всі "райці" помиляються?

— Ми не бачимо альтернативи...

— Тоді це політ... без повернення?..

— Атож! Це ти гарно сказала. Один молодий "раєць" навіть пісню таку склав: "Політ без повернення". Хочеш — заспіваю тобі...

— Заспівай, учителю, — сумовито мовила дівчина. — Тим більше що ми ніколи не чули твого співу...

Радан підвів лице до зірок і проказав речитативом першу строфу:

— Давня казка говорить, що в небі живуть

Легендарні крилаті створіння.

Старші птахи дітей споряджають у путь

І дарують летюче уміння...

Гей, далекий політ

Понад війни, і горе, і терни!

Новий світ, дивний світ

Просить в ниву посіяти зерна!

Вічносутнє крило

Хай не втомиться понад віками,

Путь назад замело

Ураганами літ і зірками...

— Страшна уява, — озвалася Гейя. — "Путь назад замело ураганами літ і зірками..." Цілий Космос для автора пісні — немов курява на шляху...

— А хіба не те саме казав Джордано? — Радан рішуче звівся, глибоко вдихнув пахощі дніпровських лу-гів. — Пора, дівчинко. Дякую тобі за цей чудовий вечір.

— І все? — дзвінко запитала Гейя, встаючи з каменя.

— Що все? — розгубився учитель.

— Ти розкрив переді мною безодню. І чим я тепер заповню її?

У голосі дівчини чулося страждання. Він взяв її за руку, допоміг зійти до стежини. Довго йшли мовчки. Нарешті, коли з-за круч замиготіли вогні Трипільської школи, Радан сказав:

— Пробач, люба Гейє...

— За що, учителю?

— Не стримався. Мені здалося, що ти...

— Що?

— Могла б... полетіти... І тому я так відверто розмовляв. Те, що витримує віковий дуб, стає руйнівним для десятилітнього деревця...

— Буває, що буря ламає навіть правічного дуба, — помовчавши, відповіла дівчина, — а однолітня очере-тина лише гнеться перед тією силою... та й знову випрямляється...

— Ого! Ти глибоко мислиш, — схвально підхопив Радан. — Справді так. Свідомість, не виснажена інфо-рмаційним самумом, юна, щира душа... спроможна витримати найтрагічніші несподіванки... Вона ніби пере-ступає понад ними, дивлячись за обрій... От я й гадав...

— Що я збагну тайну польоту?

— Так.

— Без повернення?

— Іншого шляху нема...

— А якщо знайдеться?

Радан зненацька зупинився, взяв її руки в свої долоні. Зазирнув у очі, що мерехтіли вогниками зірок.

— Спробуй знайти... інший шлях...

— І що тоді? — пошепки запитала дівчина, тремтячи всім тілом.

— Якщо той шлях буде такий же безмірний і величний, як зоряний... і надзоряний... підемо разом по ньому...

— Я спробую, учителю. Я шукатиму...

Спогади, спогади.

Болісні, пекучі, невблаганні.

Пізніше, лишившись на самоті, Гейя картала сама себе: "Шукачка нового шляху. Хвастуха. Кому вирішила перечити? Всесвітньовідомому учителеві, котрий вже все думав-передумав! Хвалилася синиця море запа-лити. Чому в мене вирвалося те необережне слово? А тепер він зневажатиме мене, не сприйме серйозно..."

Та минали дні. І дівчина спокійніше згадувала незабутній вечір. Зрештою, вона лише на початку шляху. В кожного свій неповторний вибір. Унікальна життєва стежечка. Навіть найдосвідченіший ботанік, проходячи по квітучому плаю, не може помітити всіх травинок, билинок, комашок, метеликів, джмелів, ящірок, камінців... Чому б мені не віднайти чогось небувалого, такого, про що він не догадується? Та й не лише він... Катастрофічний Всесвіт? Деформація Цілості? Падіння в інферно Чорної Діри? А може, всі ті лиха від хворобливої орієнтації свідомості? Просто ми не туди рушили... Вже давно-давно! Може, нас просто приспали? І ми бачимо сні. Тяжкі, болісні, руйнівні... А в сні — ще система снів... А коли прокинешся... А як прокинутись? Існує безліч систем "пробудження" — від йогічних до релігійних, від психоаналітичних до магічних. Чому ж не ви-вели ті системи людство з полону, про який всі так болісно говорять?

А якщо це лихо — тільки людське? Скажімо, трави, птахи, метелики й квіти знають правду. І ніколи її не втрачали. Скажімо, вони бачать її, проте не можуть нам передати. Чому? Бо ми втратили спільну мову. Мате-ринську мову Єдиного Життя. Тоді що? Почути їх, почути мову квітів, птахів, звірів... І запитати... Не соромитися запитати! Відкинувши пиху марних, забобонних віків. Сказати: "Друзі, брати... наші старші брати..." Саме старші, бо вони народжені незміряно раніше від нас. Мовити їм: "Ми заблукали, хоч і маємо так званий розум. Ми захопилися можливостями мозку — цієї небезпечної цяцьки Еволюції. Хочемо відтворити втрачену спільноту, відродити прадавню сім'ю..."

Гай-гай! Чи почують вони нас, якщо навіть ми зуміємо їх почути? Чи не викинули вони нас із свого сер-ця, як зрадників, мучителів і вбивць? Хіба можна простим бажанням подолати ту прірву, що її ми копали між собою і живим світом віками, віками?

А все-таки... А раптом вони жадають нашого пробудження? І у них відсутня мстивість? І досить простягнути руку, як у відповідь почується срібний сміх, як у Маленького Принца з давньої казочки Екзюпері. Вірю, що так має бути. Тоді що? Треба шукати. Шукати не лише для себе, для квітів, для птахів. А й для того, щоб покликати його і сказати: "Є, любий учителю, інша стежка до волі. Вона була поруч, а ми її не бачили. Не треба рватися крізь час і простір у Безмірність. Кожен з нас — Безмірність. І кожна квіточка — бездонність. Ходімо до лісу, ходімо до трав, до чагарів, на луки. Я попрошу моїх друзів... твоїх друзів... і вони відчинять браму..." Гай-гай! Мрії, мрії! Коли здійсняться вони? І чи здійсняться?

На уроках Радан вів себе так, ніби й не було тієї зустрічі. Інколи блискавиця учитевого погляду падала в її серце, в грудях спалахував огонь. І знову тиша. І запитання: "Ти шукаєш, Гейє?" — "Шукаю, шукаю!" — безмовно кричала вона. І здавалося їй, що цілий Всесвіт відлунює тим криком. А він... чи чув той крик він?

Так, мої спогади, так! Не об'єднати орла й оленя, воду й вогонь. Недарма ж так розходяться шляхи "гей-ців" і "райців", що вони навіть різні філософії Еволюції формують. Проте що мені формули й доктрини? Серце квилить, плаче, наполягає: затримати політ без повернення! Є, повинна бути спільна стежина для двох... а отже — для всіх! Хіба не разом Квітка і Сонце?

Спогади, спогади.

Куди ви мене повели?

КРАЇНА ДИВА

Життя вирує, кипить, відлунює громами і симфоніями, криками дітей та ревом хижаків, клекотом птахів і нечутним шепотом думки. А ти — самотня поміж тим потоком. Ніби в пустелі. Чому?

Як це можливо?

Правда повного життя. Так сказав учитель. І в цьому — найвища істина. Можеш мати океан благ, стоси книг, сотні товаришів, безліч доріг для самовияву. А щастя відсутнє, радості нема. Бо ти — неповний. Бо ти — лише частка Цілості. Ти ще тільки можливість суверенної істоти. Щоб стати нею, щоб народитися знову, треба відтворити Цілість, знайти себе в іншому. Недарма про це так багато говорили всі прадавні мудреці. А чи самі вони досягали такого стану?

Гейя відчувала, що її ще нема без нього. Але де перехрестя, на якому зійдуться їхні шляхи? Від кого залежить, щоб це сталося? Він сказав "знайди"... Можливо, просто зронив фразу, щоб делікатно поставити дівчину на місце. А може... Може, й він жадає такого перехрестя? Те, що закрите для мудреців, — відкрите дітям. Здається, є така формула в священних писаннях минулого. Адже й тепер, в кінці двадцять першого віку, коли могутність Планети виплескується за межі Сонячної Системи, триває дискусія з приводу, здається, найтривіальніших проблем: у чому істина — в складності чи в простоті? Хто складає ядро людства — дитя чи дорослий?

Смішні запитання, а вони підняли цілу бурю в суспільстві. Чому? Мабуть, тому, що торкнулися підвалин буттєвості й сенсу самого існування. Сучасний гнозис Планети — лабіринт складності. Все побудовано на ній. Цілі кілометри формул, плутанина комп'ютерів, чутлива взаємозалежність мільйонів пристроїв та систем — від Землі до космічних літаючих станцій. Все це складає гігантський супермозок. Хіба він дозволить започаткувати інший вектор пізнання — напрямок простоти?

Друге питання такої ж глибини й масштабності. З давніх-давен навіть Бог в більшості випадків малював-ся Дитям на руках Матері. Всі народи поклонялися Дитині. Такий був заповіт: "Будьте як діти". Темні віки катування спотворили істину простоти. Проте діти стихійно завжди відчують своє законне право на першість, на центральність у течії

життя. Недарма останнім часом виникають на Планеті Дитячі Республіки. Триває спро-ба здійснити Революцію Простоти. А ящери минулого ричать. Учитель оповідав на уроках, що розгортається фронтальний наступ на психіку юних поколінь. Підпільні фабриканти ПСІЛ-апаратури намагаються позаконт-рольно опанувати течією еволюційної свідомості, щоб мати змогу безкарно господарювати у збуреній, спотво-реній ноосфері.

Чи не пожинаємо ми чортополох тому, що сіяли його зерна? Світлі плоди жадаємо збирати з дерев тем-ряви. У лабіринтах шукаємо сонячних відкриттів. Воліємо добути теорію єдиного поля, користуючись мере-живом заплутаних формул.

А тим часом кожне зернятко просто, спокійно, впевнено передає естафету правди Материнського Життя — без суперечок, без амбіцій, війни, антиномій, без філософій...

Дійшовши до цієї думки, Гейя щасливо засміялася, згадавши, що недавно зустріла щирого друга, котрий повністю поділяв її думки. І де ж? У хащах правичності, у країні легендарних шумерів. Дівчина запросила з Сві-тового Інформаторію матеріали, що торкаються питання простоти й складності, дитинності й дорослості. Вже перші відтворення архівних раритетів на екрані дисплея принесли радісний сюрприз. Шумерський герой Ані — Син Зірниці промовляв до неї дружньо, довірливо, як сучасник і супутник на стежці пошуку:

"Грядуще відкриватиме людям ту просту правду, що Тайна Тайн — то відсутність Тайни. Тим, хто праг-не іграшок складності, хто жадає блукати в лабіринті облудної вченості чи неправдивої віри, — тим неможливо збагнути величну простоту Правди.

А сутність простоти в тому, що всяке Пізнання — є скидання покривал, що б вони собою не являли. Скидаючи заповні ілюзій, ми спрощуємо наші уявлення про світ, і наші звичаї, і наші бажання.

Зрештою, при-ходимо до радісного відкриття, відомого прабатькам: все, що потрібно душі, — притаманне їй одвіку, а тому, прагнучи вдаль, — знайдемо в собі!

Це і є завершення блукань у Лабіринті Демонічного Дзеркала".

Як чудово, просто, велично. І дозволяє розпочати принципово іншу стежку пошуку. Не прагнучи на край світу. В собі.

Або ось — про дитинність і дорослість. З тих же манускриптів.

"Дитя й дорослий — різні істоти, хоч і зв'язані спільною пам'яттю, особою, ім'ям, родиною і долею. Як гусінь та метелик пов'язані між собою, але є антиподами, так і дитя та дорослий — одвічні антагоністи і навіть вороги (крім тих випадків, коли дорослий зберігає в собі дитячу душу). Принципова різниця цих порівнянь в тому, що метелик і гусінь — єдиний, природний потік розкриття першосуті, а дитя і дорослий — пов'язані так, як убитий і убивця, хворий і той, хто його заразив.

Дитя — дивовижно чиста істота, довірлива, щира, доброзичлива, готова до будь-якого шляху, готова да-ти плід радості й любові. Дорослий прищеплює дитині заразу етично-моральної чуми, злобного виховання, уз-годженого з певними цілями й традиціями, і ніжна душа маляти починає покриватися корою заздрощів, ненависті, підлості, лінощів, осуду, брехні, а згодом — убивства й зради. Так нищиться в душі юної істоти Крилатий Геній Правди, а в тій же лялечці виростає кажан Зла".

Страшне попередження долинає з сивої давнини, проте в Космічній Ері люди нарешті збагнули просту правду самокритичного пророцтва. Збагнути — отже, покаятися. Покаятися — вернутися на забуту стежку.

Після древніх манускриптів Ані Гейя зацікавилася низкою книг та записів про людей, котрі прагнули по-долати відчуженість природи, вийти

з колії технізації світу, вернутися в лоно магічної цілості. Таким був український мудрець Григорій Сковорода, таким озивався з минулого німецький поет Новаліс, котрий прагнув відродити магічну людину. "Щоб тіло стало духовним, а душа — тілесною". Прекрасна мрія, і саме тут має бути рі-шення. Дерева й хмари — кінчики моїх пальців, зірки — мої рецептори почуттів, Всесвіт — тіло титанічної людини. Навіщо тоді ракети, комп'ютери, лабораторії, будівлі? Коли все і всюди — Я!

Все це гаразд, все це — прекрасно, але рішення! Де воно? Як спростити буття, як вийти з лабіринту?

Та ось з двадцятого віку надійшли нові матеріали. Вони були з грифом: ПОЗАНАУКОВІ ЕКСПЕРИМЕНТИ. ШИРОКОГО ПІДТВЕРДЖЕННЯ НЕ ПІДТРИМАЛИ.

Папка із свідченнями про "Фітогомо", або "Людину-Квітку". З таємничою легендарною постаттю спіл-кувалася романтична Русалія — лікар-психіатр та її друг Григорій Гук, брат знаменитого Юрія Гука та не менш відомого Бориса, одного з творців Математики Цілості.

Вони запевняли, що їхній сучасник зумів об'єднати свою психогенетику з флорою, став свідомим уча-сником життя Планетарної Квітки, що йому зелене царство відкрило свої таємниці й еволюційні глибини. А що ж далі? Що сталося з Русалією та Грицем?

Тут теж таємниця. Достеменно відомо, що після якоїсь особистої трагедії романтична пара побувала в Кіберцентрі, де Борис Гук сконструював експериментальний хроноскоп "Резонанс Еволюції". Відбувся сеанс контакту з майбутнім (кінець двадцять першого століття). Отже, це вже десь наша епоха. Чому ніхто не знає про такий контакт в житті? Чи мости в часі законспіровані, засекречені?

Далі... Русалія й Гриць раптово зникають. Ніхто нічого про них більше не згадує. Про "Фітогомо" теж.

Якщо це правда, якщо був такий прорив у серце флори, то хіба щирість Гейї недостатня, щоб повторити спробу? В душі хвилювання, ніби вона має до цього якесь торкання, ніби Русалія, Гриць, та й легендарний "Фітогемо" — не луна минулого, а проста й дитяча реальність сучасності.

Гейя вирішила діяти...

Поглибила заняття по аутотренуванню, медитації, побувала в багатьох лабораторіях психоботаніки. Вче-ні вже вивчали контакти з психополем флори, проте домінувала думка, що рослинний світ перебуває на низькому рівні чутливості, не сформував розуму, а отже — не має свідомості. Дівчині такий зверхній напрямок до-сліджень був не до душі, вона шукала романтичних, магічних дослідників, проте не змогла їх знайти. Чи, може, вони уникали реклами і віддавали перевагу втаємниченим досліддам?

Вона вирішила діяти самостійно. День за днем виділяла кілька годин для контакту з квітами та деревами. В липні дві тисячі вісімдесят п'ятого року, коли літнє буяння природи було в розпалі, дівчина повідомила вихователям школи, що хоче усамітнитися, і перепливла на дніпровські луки. Не взяла з собою жодної крихти хар-чів, вирішила провести експеримент повного самозречення.

Попливли ночі, дні.

Спочатку дівчина прогулювалася луками, зупинялася над квітучими групами білих гвоздик, жовтих іва-ників, диких мальв, милувалася ними, посилаючи ніжним, запашним друзям любов, радість, дружність. Не чекала швидкої відповіді, просто дарувала себе беззастережно, дякуючи зеленому диву планети за казкове багатс-тво краси й гармонійності.

На третю ніч Гейя ввійшла в стан глибокого зосередження. Чумацький Шлях оповив її чоло зоряними пелюстками, дівчині здалося, що зоряний світ і вона — лише іскорки на поверхні якогось ніжно-

променистого моря. Відсутня тривалість, завмерла мить, десь у безвість відкотилися тисячоліття і химери історії.

Проте три квіточки білих гвоздик, що їх вона тримала в полі зору, не пропали, не щезли в хвилях світо-носної безмірності. Їхні пелюстки мерехтіли примарним сяйвом, ледь чутно дзвеніли. Гейя знала, що квіти від-криті для розмови. І вона зважилася запитати:

— Ви чуєте мене, білі красуні?

— Як і ти нас, — продзвеніли гвоздики.

— Чи відома вам тайна рослинного світу?

— Про яку тайну ти питаєш? Ми не відаємо жодної тайни. Все відкрито, все прекрасно, все в потоці дива і радості...

— А коли прийде косар чи звір... коли ваша квітка падає в пилюку, під ноги насильникам, куди тоді пропадає гармонійність і краса?

Квіти довго мовчали. Потім почулося щось дивне:

— Те, про що ти говорила, — ваша турбота. Квітка тут, квітка там. Ми є всюди, завжди...

Дивні поняття плывуть у серце дівчини, змивають павутину забобонів та упереджень. Як це просто і уро-чисто. Ти не лише тут, ти — всюди. Хтось вважає, що зникає твоя голова, рука, мисль, творча дія? Дарма! Ти відроджуєшся знову й знову, ніби міфічний Прометей, міняючи місце, форму, вияв.

— Мої любі, я почула легенду про Людину-Квітку, котра знайшла шлях до серця зеленого світу. Чи знає-те ви про неї?

— Знаємо.

— Чи жива ще вона?

— Хто віднайшов спільноту з квітами — той уже вічний.

— Як зустрітися з ним?

— Шукай. Клич. Хто гукає — того чують!

— А ви — можете допомогти зустрітися?

— Ми вже допомогли. Він почув.

— Почув? І я побачу його?

— Побачиш. Почуєш.

— Коли? Де?

— Там, де це вже відбулося.

— Я сама не збагну, про що ви мовите...

— І нам не все зрозуміле. Ти жадаєш зустрічі? Вона вже є. Воля веде тебе до єднання. Зерно, що лежить у землиці, хіба печалиться тим, коли воно виросте? Воно вже росте!

— Я збагнула, чудові мої! Я розумію. Дякую, дякую...

ОСТАННЯ РОЗМОВА

Гейї здалося, що вона ступила на чаклунську стежку, де має відкритися небувале. На ту стежку, про яку сказав коханий учитель. "Шукай!" Вона шукала, вона рвала своє серце немислимим завданням і тепер — має право сказати йому, що відсутня потреба рвати єство руйнівними прагненнями, що казкові можливості відкриваються будь-де в глибинах самої природи.

Дівчина осмілилася викликати Радана, ввімкнувши його особистий код. На міні-екрані Інформа з'явилося зосереджене обличчя учителя, він здивовано поглянув па Гейю. Привітався.

— Трапилося щось надзвичайне?

— Можливо, — запаленівши, сказала Гейя.

— Що ж саме?

— Нам треба зустрітися, учителю, — мовила вона, ніби кинулася в холодну воду.

— Он як! А причину ти можеш пояснити?

— Ти сам сказав — шукай!

— І ти знайшла? — Брови Радана високо піднялися, в прозорих очах замерехтіли крижинки. — Ти певна, що знайшла щось суттєве й небувале?

— Я певна, що знайшла. — Гейя раптом відчула в собі певність. — А разом з тим... хай це буде іспит... чи варте чого-небудь моє шукання?

— Гаразд, — кивнув Радан, витримавши паузу. — Сьогодні ввечері, на тому ж місці. О десятій. Приго-туй хмиз для багаття, бо часу у мене обмаль...

— Дякую тобі, учителю. Я приготую...

Правду казали квіти.

Ніби й не було часу, безсонних ночей, терзання, сумніву. Знову переможно співає вогнище, хмара іскри-нок в'ється в потоці сизого диму, пливе до похмурого неба. Ось тільки зірок не видно, бо грозові хмари обсіли дивокколо, купчаться, вирують, сваряться десь за обрієм громи. І очей Радана теж не видно, лише тіні від густих брів. Він дивиться в жаріюче багаття, підкидає потроху сухі гілляки, слухає сповідь Гейї. Вона згадує все, що з нею сталося, не приховує сумніви й хитання, хвалиться тим, що торкнулася ниточки, де має відбутися давно загублена зустріч з духом життєвості, і тоді не треба буде самотужки рвати власні глибини ризикованими спро-бами, бо самі стихії природи подарують для нас суджені путі...

На завершення Гейя процитувала слова Ані — Сина Зірниці з шумерського епосу. Їй здавалося, що тими авторитетними реченнями вона надійно підпирає дівочу сповідь:

"Всі міркування людські, якими б вони чаруючими не здавалися, ніщо супроти стихійної волі Життя. Гвалтуючи живе зерно, можна лише спотворити його вияв, але досягти кращого плоду неможливо. Давши волю зерну, ми отримаємо суджений плід. Те саме в долі народів — слід збагнути Волю Світового Життя і йти за потоком радісної стихії Всебуття. Життя саме сотворить себе — за велінням Таємничого Лона..."

Радан уважно прослухав її. Довго мовчав. У душу Гейї почала закрадатися тривога — чи бодай чув її вчитель? Може, лише удавано

слухав, а свідомість його десь бродила? Та й хто вона, що вона, щоб нав'язувати йому свої дівочі химери?

— Не турбуйся, дівчинко, — певно, відчувши її стан, ласкаво озвався Радан. — Я все запам'ятав — від слова до слова. Ти принесла мені важливу вістку. Ти багато зробила, здійснила. Хвалю, як твій учитель і старший друг. Проте, — він поглянув на темний обрій, прислухався до бурчання грому, — хочу зауважити: посилення на авторитети, навіть легендарні, вельми ненадійне. Геній звертається до різних психік по-різному. Ди-тині відкривається один бік явища, зрілому чоловікові — цілком інший. Той же Ані — Син Зірниці, якого я глибоко шаную, бо давно вже вивчаю, сказав і дещо інше, відмінне від процитованого тобою уривка: "Просто скористатися світлом готовим, даним тобі одвіку: сонцем, зірками, світляком, променями коханих очей і сер-дець. Важче, незміряно важче запалити Новий Вогонь серед Великого Океану Пітьми. Не ворожа стихія Пітьма, як охрестили її ще з правіку неuki, а Світло Всеохопне, Джерело Всебуття, не сприйняте нами. Воно чекає крилатих світоносних душ, котрі дерзнуть запалити в серці Материнської Пітьми нові, небувалі Зорі й Планети.

Світи, що дані людям і звірям, квітам і деревам, — лише грубі риштування грядущого Храму Душі і Се-рця. Треба поспішати сотворити той заповітний Храм, щоб нарешті відкинути риштування, що загрожують ста-ти постійними ґратами для сліпців, заворожених видимим убозтвом тимчасовості, неспроможних переступити порогу до судженої домівки Радості..." Як бачиш, Гейє, вражаючі слова. І в них дещо інше, аніж те, що ти ци-тувала. То як же нам бути? Дуже просто. Діяти в кожному випадку відповідно до вищої необхідності.

— Гаразд. Хай так, — з надією глянула на учителя дівчина. — А що ти скажеш про мій контакт? Хіба не варто повторити експеримент Людини-Квітки? І випробувати небувалий шлях в цьому напрямку?

— Ти не переконала мене, Гейє, — просто й дружньо сказав Радан. — Світові громів та блискавиць, у якому живемо ми, треба протиставити

потужну альтернативу. Ти навіть для себе не відчинила дверцят, а що ж казати про людство?..

Спогади, спогади.

Гейя тоді зрозуміла, що він просто не любить її. В цьому вся справа. Небувала стежка, парадоксальні ідеї? Все це химери, коли є у серці кохання. Вона для Радана — лише одна з тисяч земних учениць. І ця зустріч біля вогнища має бути останньою.

Що ж, хай так буде. Вона щезне з його стежини. Йтиме самотньо. Бачитиме, будуть у неї вірні друзі. Трави, дерева і квіти.

Трави, дерева і квіти...

У ЛАБІРИНТІ ВІКІВ

Минали дні, тижні, місяці.

Гейя забула все, час минав калейдоскопом тіней. Вона пірнула у глибину тієї криниці, звідки текла потужна ріка квіткового розмаїття. Від травинки до травинки, від квітки до квітки, від дерева до дерева передавала-ся естафета довір'я, щирості, любові. Дівчина в самозаглибленні зрікалася своєї виключності, вливала почуття й мисль у потік зеленого дива, жаждала стати своєю у океані нового буття. Проте діалоги з квітами, деревами й травами обмежувалися приємними, але якимись розмитими загальниками, принципово нової інформації Гейя не могла здобути. Чи, може, вона має оволодіти новим ступенем взаєморозуміння? Адже мислення людини по-лонене віковими штампами власного самообману. Хіба доречно квітам нав'язувати свою "логіку", свої світоглядні напрямки? Що спільного у напрямках наших еволюцій? Де критерій єдності? Чи може флора підказати такий критерій? Якщо

зможе, то це має знати центр Рослинного Царства. Чи є такий центр у зеленого ди-ва? Де він може бути?

Гейя запитала про це у незабудки, у троянди, у верби, у шипшини. Рослини мовчали. Нарешті почулася відповідь при контакті з багатовіковим дубом:

— Те, про що ти питаєш, корінь нашої сім'ї. Хто ж оголює корінь? І що станеться після цього?

Дівчина розгублено запитала:

— Як же сягнути мені ясності й глибини у дружбі з рослинами? Хто допоможе?

— Ти сама даєш відповідь, — мовив дуб. — Ясністю дружби, глибиною почуття. Дивні ви, люди. Промовляєте слова, ніби уві сні. Шукаєте річ, котру тримаєте в руках. Той, кого ти назвала Людиною-Квіткою, зумів увійти в нашу спільноту. Чому б тобі не повторити цей крок? Він знає те, про що ти питаєш. Матиме право — скаже тобі. Зустрінься з ним...

— А як?

— Стежка в тобі. Ти вже чула про це...

Гейя почала палко кликати Фітогomo. Рвала серце надією, посидала думку понад віками, ткала містки спільності, любові, спорідненості. "Де ти, таємничий, легендарний, казковий друже? Мрія ти чи реальність? Як розбудити час, що розділив наші епохи?"

Психополе вібрувало тривогою, в душі вирували потоки фраз, голосів, думок людей, тварин, далеких сві-тів, проте весь цей калейдоскоп сплітався у невиразне, неозначене полотно. Голос Людини-Квітки не виокремлювався з ріки буття, не відгукувався на її поклик.

У ці дні блискавицею різонула по серцю вість про трагедію з Раданом. До її криївки на луках прибігли товариші з Трипільської школи і повідомили, що учитель в психоколапсі, що він досліджував проблему ПСІЛ-мандрів у часі, що ототожнювався з образом Джордано і не зумів своєчасно вернутися назад. Лікарі в розпачі, життя учителя на волосинці.

— Де він? — запитала дівчина, відчуючи, як незримий струмінь енергії потрясає все тіло.

— У Верхньодніпровському пси-центрі.

Гейя мовчки зібралася, покинула свій курінь і того ж вечора була біля нього. Вона збагнула серцем єди-не, невідкладне рішення. Бути з ним на цій смертельній межі. Бо без нього світ стане пустелею...

Перше пробудження Радана було шоком, ударом для Гейї. Він не впізнав учениці. І не лише її, а й довко-лишнього світу. Запитав про день, про вік, про назву планети, де він опинився. Ніби прибулець з іншого світу. Навіть тіні Раданової не залишилося в свідомості тієї істоти, котра вернулася в двадцять перший вік після не-безпечного експерименту .

Тяжко. Невимовно болісно. Реальність насміхається над нами. Пишаємося знанням глибин матерії, Кос-мосу, генетичних структур, а безсилі перед загадкою свідомості, що складає підвалину особи. Віками змагалися за форму, за тіло, ігноруючи основне— невидиму сутність буття.

Приходив головний лікар пси-центру Борівітер, з ним ще кілька незнайомих фахівців. Переглядали за-писи діагностичних комплексів, спостерігали за динамічним відображенням фізіопсихомоделі організму Радана на екрані. Прислали для Гейї зміну — біляву мініатюрну дівчинку

— сестру милосердя. Вона чергувала по дві-три години, решту часу Гейя забирала собі.

Минуло три доби.

Хворий не виходив з колапсу. Серце, дихання, динаміка решти внутрішніх органів поверталася до норми.

Надвечір Гейю викликав до екрана Інформу Крон. Стримано привітався, пильно глянув у дівочі зіниці.

— Мені Боривітер про все сказав. Ти прекрасно вчинила, що поспішила сюди.

— Не треба про те, — спалахнула дівчина. — Краще говорити про нього...

— Добре, Гейє, — похвалив Крон. — Давай про нього. Які новини?

— Свідомість не повертається. Організм одужує.

— Очікуй. Як тільки він отямиться, починай діяти. Тобі Боривітер все оповів?

— Так. Але я не збагну одного...

— Що саме?

— Психогенокомплекси кожної нормальної людини зберігаються у Світовому Інформаторі! При несподіваній смерті індивіда ми відтворюємо його. Чому ж...

— Чому не відтворюємо Радана? — підхопив Крон. Потерши долонею щоку, заперечливо похитав голо-вою. — Це неприпустимо. Річ у тім, що є, хай і незначний, відсоток ймовірності, що тонка структура Раданової свідомості не буде відтворена. Якби йшлося про спортсмена, садівника, техніка...

— Ви гадаєте, що вищі поверхи свідомості не записані в Інфор-мблоці індивіда? — здивувалася Гейя.

— Є підозра, що їх навіть неможливо записати, — зітхнув Крон.

— Чому? Хіба інформація не універсальна?

— Далеко не так. Уже віки тому дослідники визначили, що є розум лабіринтний, а є розум-блискавиця. Є інтелект, а є інтуїція.

— Це ми вчили, — кивнула Гейя.

— Отож. Лабіринтний розум, сформований буденною реальністю, піддається запису. Розум-блискавиця невловимий, немов жар-птиця з казок. Скоріше всього, він належить вищим рівням ноосфери, а не особі, і діє лише тоді, коли індивід свідомо контактує з ним. Якби в нас був прямий контакт з ноосферою...

— Розумію, розумію, — засмутилася дівчина. — Отже, треба чекати.

— Не лише чекати, — м'яко зауважив Крон, лагідно всміхнувшись їй. — Кликати його, благати... готу-ватися до зустрічі з ним...

Щока дівчини запаленіла. Вона вдячно глянула на знаменитого вченого, який схвально сказав:

— Знаю, ти зробиш все. Даю тобі всі повноваження. Найвище повноваження — твоя любов. Навчай Ра-дана заново, ніби перед тобою істота іншого світу, відтворюй для нього весь плин світоконструювання сучасно-сті. Втямила?

— Яюсь незручно... говорити Раданові т є, що він давно знав, чому він навчав нас...

— Радана нема! — суворо заперечив Крон. — Пам'ятай про це. Є лише оболонка Раданова і психоідея Джордано Бруно. Від того й того — лише пунктири. Психосуть учителя в глибокому колапсі, на поверхні свідомості лише той шар ноосфери, що замкнув колапс. Цей шар треба наситити інформацією, характерною для Радана. Тоді подібне прагнутиме до подібного, до ототожнення... Це єдина можливість розімкнути психолабі-ринт. Будь-який ризик щодо Радана неприпустимий. Ти знаєш чому?

— Боривітер казав. Проблема втечі дітей...

— Так. Радан має очолити цей напрямок. Готується Світовий Форум. Без нього все ускладниться... Пам'ятай, Гейє, що від тебе залежить дуже багато. Перед тобою стіна, про яку ми нічого не знаємо. І треба зна-ти, чи так ми стукаємо в ту стіну, чи почує нас Радан, замурований в лабіринті?

Спантеличена дівчина мовчала. Крон все ще зволікав вимикати зв'язок. Тяжко зітхнувши, втомлено, по-батьківському промовив:

— Треба приборкувати гординю, дівчинко моя. Ми неуки щодо зв'язку між віками, поколіннями. Є лише декларації, психомоделі філософів, романтиків, соціологів, футурологів. Є лише гіпотези... А місток... живий місток для душ — відсутній. Смерть обриває будь-який смисл естафети. Доки нема монолітної свідомості Ціль-ної Особи, котра б об'єднала різні покоління й віки, нема й розумного сенсу... і вектора поступу... Можливо,

саме поєднання психостанів різноісторичних осіб у одній людині — шлях до такої єдності? Хто скаже?.. Я ін-коли замислююся над тим, що божевілья, яке ми вважаємо патологією, — є катастрофічна спроба єства ступити на шлях всеохоплення... спроба, що ніколи не завершувалася успіхом... — Крон помовчав і задумливо додав: — А може, й завершувалася... Та світ не розумів цього. Нищив таких одинаків, як хворих, або обожнював, тво-рив їхнім ім'ям культи, або спалював на вогнищах інквізиції, розпинав на хрестах... — Вчений засміявся, мах-нув рукою, ніби обрубуючи нитку розмови. — Розбазікався. Вибачай. Отже, я не прощаюся. Чекаю добрих віс-тей щохвилини... щомиті...

Гейя задрімала, зморена багатодобовим чергуванням. Крізь сон відчула, що хворий заворушився. Сторо-жко розплющила очі.

За широкими вікнами палати спалахували блискавиці, з Лівобережжя котилася гроза, відлуння громів розсипалося в ущелинах дніпровських круч, понад широким плесом ріки. В ніжно-зеленому сяйві стін вирізь-билася постать учителя, він зводився на ліжку, спантеличено оглядаючись. Завмер, прислухаючись до гримля-чої стихії.

Дівчина підхопилася з крісла, ступила крок до нього. Радан завважив її, лагідно кивнув.

— А... Це знову ти, ласкава дівчинко?

— Я, Радане. Твоя вірна учениця Гейя...

— Гейя, Гея... Наша велика Мати... Так ти казала, що це Гея? Мені не примарилося?

— Так, учителю.

— І минуло майже півтисячі літ. Як же я тут опинився? Такий немислимий прорив... Я гадав, що смерть у ту страшну епоху... дасть мені право й силу... полинати до інших світів, до мудрих братів біля далеких зі-рок... А ти кажеш... Гея...

— Я поясню, Радане... Я все тобі оповім...

— Для мене все довкола незнайоме. Цілком чужа планета...

Гея взяла його схудлу руку в свою гарячу долоню, погладила пальці.

— Кожне дитя народжується на незнайомій планеті, приходячи з таємниці... Хіба не так, учителю? А по-тім... вона стає своєю...

— Дивно сказано, — вражено глянув на неї Радан, ніби вслухаючись у зміст промовленої фрази. — І прекрасно. Велика правда... Кожній дитині належить не лише пізнати... а й полюбити цілий Всесвіт... щоб можливо було жити в ньому...

Гея схвально закивала, заворожена глибокодумністю його афоризму.

— Ти мимохіть сказав дивну, істинну мисль. Полюбити, пізнати Всесвіт... щоб жити в ньому. Вічно жити можна лише там і тоді, коли світ пізнаний і... полюблений. Тоді смерть — реакція ненависті. Людина не встигає полюбити й пізнати. Її геть викидає з світу несумісність...

— Я це відчув тоді, — гірко прошепотів Радан, глянувши пильно в її очі, — коли вони... коли мене...

— Заспокойся, учителю. — Дівчина обняла його за плечі. — Та пора давно минула. Тепер — все інак-ше...

— Інакше? — з притиском запитав Радан. — Ти гадаєш, що час кудись пропадає? Ще зає? Ось вона тут... моя палаюча мить...

— Учителю, — рішуче скрикнула Гейя, відсторонюючись від нього. — Ось глянь сюди, глянь на себе... — Кинувшись до стіни, вона ввімкнула посилене світло, потім відслонила штору, за якою холодним оком заблищало дзеркало. Він ступив, похитуючись, кілька кроків, побачив своє відображення. Здивувався. — Ну, тепер ти розумієш?

— Що я мушу зрозуміти, дівчинко?

— Що Джордано й ти — різні особи. Джордано був невисокого зросту, чорноокий, чорноволосий...

— Коли мене вели до вогнища... я вже був сивий...

— Але порівняй, Радане... Ти високий, плечистий, ясноокий. Тобі лише сорок років... Як же це може бу-ти?

Він, тримаючись за стіни, повернувся до ліжка, втомлено ліг. Гейя поправила подушку, потім знову при-гасила світло. Після довгого мовчання учитель запитав:

— Рим ще є?

— Є, Радане, — усміхнулася ласкаво дівчина. — Рим же вічне місто. Таким і буде... як архітектурний заповідник...

— А інквізиція? — напружено зсунув брови учитель, ніби прислухався до тих зловіщих слів.

— Інквізиція — анахронізм, — знизала плечима Гейя. — Хіба що іносказально... символічно... така ін-квізиція є завжди в душах інволюційних, нерозкритих, невихованих... Так ти учив нас, своїх учнів...

— Так, так. Розумію. Тонка іронія. Проте мені не до іронії, дівчинко, не до витончених софізмів. Я роз-гублений. Мушу знати; що ж зі мною сталося? Ти допоможеш мені?..

— Все, що ти захочеш.

— Ти кажеш — я твій учитель... Що моє ім'я... як ти назвала мене?..

— Радан...

— Хай буде так. Хай Радан... Проте в моїй пам'яті жодного знаку звідси. Будівля, барви, характер дум-ки... події, час... все інше, інше... Колись у в'язниці... а сидів я там біля семи років... мені приснився сон.. Якесь боріння, переслідування... Потім я проломлюю стіну, а за нею — чарівний, гармонійний світ. Зникають переслідувачі, довкола тиша... Я йду — обірваний, розтерзаний, насичений клекотом недавнього протистояння. Дивуюся. Бачу білі, рожеві споруди. Чисті, спокійні, ніби намальовані божественною уявою. На сходах мені стрічається дівчина, вітається, цілує в щоку. Я знаю — вона рідна, близька, але не можу згадати. Дівчина плаче, заспокоює: "Ти згадаєш, згадаєш". Питаю: "Як же я житиму там, де відсутня будь-яка дотичність?" — "Любов, — каже вона, — любов відкриє браму пам'яті..."

Я дивувався тим снам, не міг збагнути — до чого вони? Тепер щось подібне. Може, й це сон, Гейє?

— Хіба ми відаємо, що таке сон, учителю? — тамуючи сльози, ніжно озвалася дівчина. — Є багато до-слідників, які вважають кожне сновидіння — фрагментом якоїсь цільної реальності, котра поки що недосяжна в сукупності...

— Гарна думка, — загорівся Радан, звівшись па ліжку. — Я про це навіть писав...

— Коли? — з надією запитала Гейя.

— Тоді. Півтисячі літ тому. — Хворий нахмурих брови. — В якій же книзі я писав про це? В пам'яті все переплутано...

— "Структура ноосферного поля"? — тихенько підказала вона.

Радан гостро глянув на неї, посварився пальцем.

— Хочеш підштовхнути мене в колію твого учителя? Гадаєш, я не розумію? Такої книги я не писав. Свої пам'ятаю... "Таємниця Пегаса". "Бенкет на попелищі". "Про героїчний ентузіазм". "Про безкінечність". І бага-то інших... А скільки я ще не встиг написати!.. Ти читала бодай що-небудь з того, що я назвав?

— Я все читала, мій друже. Все, що написав Джордано. Він воістину став безсмертним...

— Отже, правда, — прошепотів хворий. — Я йому правду тоді сказав.

— Кому?

— Інквізиторів. В останню ніч перед стратою...

— Що ти йому сказав?

— "Живе — житиме, тлінне — зітліє..." Як прекрасно, що навіть віки безсилі супроти життя... Ось тільки оця загадка, що її ставиш ти... Тіло твого учителя, а душа — моя. Мені боляче й незатишно...

— Невже я для тебе... зовсім, зовсім незнайома? — палко скрикнула вона. — Придивися, напруж уяву...

— Дарма, — заплющив очі хворий. — Ось... поруч... лише простягни руку... холодна стіна темниці. Чую скрипучий голос жорстокого гостя... інквізитора... Ми з ним так довго бесідували на прощання. І не треба зусиль, щоб згадати свої мандри по Європі... глуми, насмішки, дискусії, спека, мороз, голод, холод... Все ясно, зримо. Можу описати навіть пам'ятні скелі на шляху, розмови з випадковими людьми... Дитинство пам'ятаю... Малесеньке містечко Нола, неподалік від Неаполя. Моє ім'я Філіппо, це вже пізніше я назвався Джордано, як став ченцем. Тато мій — Джованні Бруно — тримає хлопчика за руку, ми з ним піднімаємося на Везувій, поміж буйноквіттям. Гора димує, нагадує, що в ній киплять втаємничені сили. Тато оповідає дивні легенди, пов'язані з Везувієм. Про Спартака, про страшну загибель Помпеї. Я дивлюся на далекі блакитні обрії, мені гарно, казко-во... Де ж я знайду поміж тими яскравими спогадами твого учителя, дівчинко?

Гейя пригнічено мовчала. Хворий розплющив очі, взяв її за руку.

— Не сумуй. У нас нема іншого шляху... як розбудити твого Радана... Спробуємо разом. Ти розкажеш мені все що сталося... після смерті того, хто живе в мені...

— Добре, учителю. Тільки одне запитання. Що б ти хотів знати — хронологію подій чи якісь інші мета-морфози світу? Що тебе цікавить в цих п'яти віках?

— Основне, — подумавши, твердо мовив Радан. — Битва з торжествуючим звіром. Є така книга у мене. Читала?

— Читала, учителю.

— Ти збагнула, про що я питаю?

— Так. Тебе цікавить динаміка духовного поєдинку. Я згодна, що в цьому суть світової історії. Ми завт-ра побуваємо там, де з тобою палили вогнище. Може, багаття допоможе розбудити твою пам'ять. "Вічне те, чого немає..." Це рядок з твого вірша...

— "Вічне те, чого немає", — повторив хворий. — Дуже близькі мені слова.

— Хай же вічність нашепче тобі ту казку, якої чекаю я... і не лише я... Тебе чекає весь світ. Чуєш, Рада-не?..

П'ЯТЬ ВІКІВ

(Розповідь Гейї)

З покрівлі пси-центру вони вилетіли вдвох на магнетоні в передсвітання. Радан дивувався всьому, немов дитя: гармонійним обрисам літального апарата, подібного до сочевичного зерна, легкій повітряній архітектурі лікувального комплексу, природно поєднаного з розкішним краєвидом дніпровських круч, чорному компактному пульта керування, де мерехтіли багатоколірні іскорки сигналів. А коли апарат зірвався з місця і поніс їх до хмар, з грудей учителя вихопився крик захоплення:

— О розуме людський! Недарма я переконував людей, що саме Божество втаємничене в мислячій істоті! Гейє, це ж повернувся благословенний вік титанів! Все можливо, все доступно!

Усміхнена дівчина, ввімкнувши систему прозорості стінок магнетона, з радістю спостерігала, як Радан повертався то ліворуч, то праворуч, вигукуючи:

— Яка чарівна ріка! Як вона зветься?

— Дніпро, Радане! Твоя рідна ріка!

— А отам... що за чарівне місто?

— Трипілля! Там школа другого циклу, де я навчалася. Інколи сюди навідувався й ти... учитель, відомий всій Землі...

— Відомий всій Землі, — ніби бездумно повторив хворий. Потім знову загукав: — А там... на обрії... величні споруди, золоті бані... Що там таке?

— Київ. Прадавнє місто русів... столиця України...

— Читав, чув, — замислено сказав Радан. — Проте не пощастило побувати. Героїчна козацька земля, славетна у всій ойкумені. Ух ти! Куди це ми падаємо?

— Не падаємо, учителю, а знижуємося. Не турбуйся, автоматичний пілот діє ідеально, нам ніщо не за-грожує...

— Дивина! Чудо! — шепотів хворий, кутаючись у квітчастий плед. — Це мені сниться... Я потрапив у край небесних геніїв. Бачу заспокійливі сновидіння... А там, що це таке? Білокрилі кораблики...

— Яхти для прогулянок, Радане. Ще в двадцятому віці ріки всієї Планети були засмічені, загиджені, в їх-ніх водах плавало тисячі брудних, гримлячих кораблів, швидкісних лайнерів. Насувалася катастрофа, люди очі-кували апокаліпсису, бо глибини сфери життя безнадійно спотворилися... А нині — глянь! Всюди — тиша! Все-таки розум одужав. Проте не захоплюйся! Загроза життю не подолана, спокій лише на поверхні... Обереж-но! Ми прибули...

Дніпровські кручі наблизилися, вирости. Заколихався берег, зрівноважився, завмер. Радан заплющив очі, ніби прислухався до втаємниченого голосу душі. Дівчина не турбувала його.

— Ти кажеш... ми з тобою тут зустрічалися? — пошепки озвався він.

— Недавно, Радане. І бесідували про заповітне...

— Дивно. Свідомість мовчить. Імла... Білий туман... Позаду — гримить минуле... за тонким покрива-лом, тільки торкнися його... і загуркоче буря... А спереду — порожньо...

— Ходімо, Радане. Нас чекає вогнище.

— Ходімо, дівчинко...

Вони виступили з люка магнетона на шовковисту, пухнасту траву. Під горбиком, де приземлився апарат, вирувала прозора течія Дніпра. Вгорі нависали кручі Правобережжя, зарослі чагарями, плакучими вербами, соснами. На Лівобережжі, над смугою синіх лісів сходило багрове кружало сонця.

Радан глибоко вдихнув ранкове повітря, помилювався білими вітрилами прогулянкових яхт, що видніли-ся в промоїнах туману над річковим плесом. Потім завважив, що Гейя порається біля маленької галявинки, складаючи в її центрі купку хмизу. Підійшов до неї, сів на один з плескатих каменів, загорнувшись у плед.

— Яюсь прохолодно... Мене лихоманить...

— Запалимо вогнище, ти зігрієшся, учителю.

— Це відбувалося тут?

— Тут, Радане. Це твоє улюблене місце. Ти гуляв завжди самотньо, налив багаття. А одного разу... я теж наблизилася сюди, гуляючи. Співала пісню. Тобі сподобалися слова пісні. Ти запросив мене до вогню...

Вона чиркнула запальничкою, язички полум'я застрибали між гіллям, блакитний димок цівкою піднявся над горбиком.

— Мені сподобалася пісня, ти кажеш? А яка пісня, про що?

— Про тишу, Радане...

— Тиша. Мовчання... Я багато думав про Мовчання. Ти знаєш, що таке Мовчання, Гейє?

— Тайна. Це вражаюча глибина, нерозгадана людиною...

— Мовчання — Мати всього Суцього. З Мовчання народжується Слово, Логос. Отже, Мовчання — Бог. Заспівай мені про тишу, Гейє. Може, я згадаю?

Дівчина несміливо почала співати, хвилювання душило її. Потім вона посмілішала, спостерігаючи, як уважно дослухається Радан-Джордано до слів. Закінчивши останній куплет, вона зненацька запитала:

— Чи сподобалися тобі слова?

— Я ж не знаю твоєї мови, Гейє, — здивовано відповів Радан. Потім усміхнувся. — А-а, ти гадаєш, що я містифікую? Правда, правда, моя дівчинко, я уважно дослухався до тексту... Прекрасна мелодія, глибока щи-рість твого голосу... а слова незбагненні... Щось знайоме, близьке, щось хвилююче... Тільки ж не торкнешся, не розбудиш... От якби перекласти па латину, на італійську мову...

— Буквальний переклад не дає того враження, — печально мовила дівчина. — Краще я тобі розповім про п'ять віків. Слухай, учителю, і згадуй...

Що таке історія?

У корені — іст, ест — існувати, бути тобто, — суще.

Але ж суще — все. Чому ж для людської історії бралася мізерна частка подій, до того ж — подій не вельми важливих, часто навіть ілюзорних, поверхових.

Спостерігач може дивитися на розбурхану стихію океанських вод, рахувати хвилі, описувати барви піни, гуркіт прибою, шурхіт прибережного пляжу, динаміку грозових туч, блискавиць — проте це анітрохи не допоможе з'ясувати причини урагану, не відкриє джерела сили, що викликала потрясіння в природі. Чи не те саме в людській історії?

Раніше писалося як? Три брати — ікс, ігрек, зет — прийшли на таку чи ось таку землю. Вона їм сподобалася. Один осів у місчині під назвою ось такою, другий — деінде, третій ще десь там. Хтось там їм платить данину, або вони комусь платять данину. З'являються з невідомих земель князі, володарі, а точніше — розбійники, злочинці, жорстокі авантюристи. Руйнують попередні порядки, встановлюють нову династію. Історичних бандитів освячують ті або інші ієрархи. Безліч сусідніх царів, королів — теж завершених мерзотників та негідників — прагнуть породичатися між собою. Таким чином створюється монархічна мафія віків, яка хоч і клекоче ненавистю до власних членів, проте дотримується злочинської солідарності. Інколи рівновага порушується, киплять війни, ллється кров. Того повісили, тому одрубали голову, ще комусь викололи очі. Мерзенна хроніка записується, хоч вона ніколи нікого ні в чому не переконує, не стає потрібним досвідом.

А що ж глибокі верстви народів? Адже й там умирають, народжуються, кохають, зраджують, вбивають, захищають, співають, складають казки, мріють, шукають правди й Бога, зневірюються і повстають за свободу. Їхнє життя нікого не цікавило. Вважалося, що

основна динаміка подій диктується змінами в тих чи інших династіях, а пізніше — виборами того чи іншого президента, прем'єра, лідера партії. Вірили в ілюзорні плакати по-літизованої історії. Навіть наприкінці двадцятого віку гралися в псевдодемократичні цяцьки, захоплювалися парламентською тріскотнявою, будуючи прийдешнє та власні сподівання на ілюзорному ґрунті психостереоти-пів обману чи забобонів.

У середні віки, коли знищили Джордано, домінував містифікований злочинний світогляд про верховенс-тво небесного диктатора. Якщо вірили в грядущий Страшний Суд, якщо малювали пекельний вогонь і океани розтопленої смоли, куди ангели скидали мільйони грішних душ на вічну муку, то право земних помічників Бога нищити, спалювати єретиків ніким уже не могло заперечуватися. Над світом нависало покривало гіпнотичного страху, під тим покровом можна було навіювати будь-який алгоритм, запустити найжорстокішу програму. Що цікаво: ієрархи церкви або вінценосні монархи могли промовляти людяні формули, проте з легким серцем по-рушували вимоги тих заповідей, навіть не замислюючись над протиріччям слова й дії. Тверезі мислителі та подвижники, не приспані суспільним гіпнозом, гостро відчували абсурд історії, пробували розбудити дух народів — повчаннями, іронією, поезією, повстаннями, розколом церкви, запереченням Бога, ствердженням Бога, за-кликом до розуму, жорсткою самокритичністю, — але всі спроби тонули в марності. Світовий сон не порушувався громом подій. Народи забували все — і прекрасне, і зле, вірячи найхімернішому, найабсурднішому, якщо воно проголошувалося тим, хто тримав у цю актуальну мить довбню реальної влади.

— Довбня реальної влади, — засміявся Радан, схвально глянувши на дівчину. — Це ти гарно сказала...

— Це ти сказав, — заперечила Гейя, витираючи засльозені від диму очі. — Розповідаючи нам на уроці історії про минуле, ти вжив саме цей зворот. Я ще питала тебе, що таке довбня. Ти не відповів, пообіцявши показати наочно. Кілька днів блукав у лісі, пізніше приніс на урок здоровенну дубову палицю з потовщенням на одному кінці. Пояснив, що

влада почалася ще в первісних печерах, а ось така довбня була надійним аргументом для ствердження "права". Пізніше довбня модифікувалася, трансформуючись у армію, поліцію, судову структуру, в'язниці, ешафоти, психомоделі потойбічного трибуналу...

— Гм, — здивувався Радан. — Невже я таке говорив? А втім... Усе дуже слушно. Кажі далі, Гейє, я слухаю...

— Проте мудрі люди відзначали, що довбня сама собою не є підвалиною для тривких суспільних структур або дій. Хроніка історичного плину, хай і поверхова, висвітлювала примарність сваволі та насилля, а разом з тим — вирізняла поміж суєтою монархів та воєвод, здавалося б, непоказні постаті, химеричні ідеї, дивні, непрактичні заповіді, які з віку до віку поступово набирали значення, авторитету, злободенності. Взяти ту ж таки ідею геліоцентризму, через яку постраждав Джордано...

— Справа не в геліоцентризмі, — нахмурився учитель. — В останній розмові зі мною... не дивися на мене так печально, Гейє! Адже для мене це реальність... У розмові зі мною інквізитор відверто признався, що їх турбує не світова схематика, не існування чи відсутність Бога... Власне, вірити в існування гармонійного космічного Творця не може психіка злочинна, зловна, підла. Він прямо сказав, що не вірить у Бога, що переконаний у правоті Коперніка. Головне для них — не істина, а влада, можливість вічно тримати на замку світову в'язницю. Доки є сила не допускати руїни геоцентризму, володарі навіть кроку не зроблять назустріч новій по-требі душі. Таких центрзмів — безліч, Гейє. І найголовніший... я відчув це дуже гостро в останню свою ніч... найголовніший — центрзм форми, тілесності...

— Ти майже це саме розповідав нам, — лагідно озвалася дівчина. — Твій Джордано... і мій Радан — близькі істоти. Десь твоя душа вже наближається сюди... і я щаслива, учителю. Слухай же далі... Про що я ка-зала? Ага... Про ідеї Джордано. Інквізиція зробила все, щоб ім'я великого мислителя забули. Його книги нищили, палили, пам'ять про

мученика пізнання розвіювалася на вітрах історії. Проте правда пробивалася крізь на-громадження забуття й брехні, як билинка з-під каменя. Над Європою, над світом прокотилися революційні бурі. Народи прагнули свободи, розкутості думки, ясності сенсу буття. Та часто цей рух до істини очолював той же торжествуючий звір, про якого писав Джордано. Він одягав машкару захисника волі, друга народу, прихильника демократії, будівника нового світу. І знову юрби вірили в урочисті слова нових спектаклів, скидали вет-хих богів, щоб згодом вознести їх на п'єдестал в іншій іпостасі. В двадцятому віці Планета була поставлена на край прірви: торжествуючий звір містифікував різноманітні напрямки пошуку й мислення — від ліберальних до деспотичних, від гуманістичних до тиранічних. Багато великих народів (і наш у тім числі) потрапили в паст-ку демагогічного ошуканства і лицемірства. Якщо коротко, в кількох словах, то ось яка динаміка цих віків... Материк за Атлантичним океаном відкрили задовго до смерті Джордано. Нові ринки, нові народи, нове прикладення для владолюбства і гордині, визиску й збагачення. Темниця розширювалася, але в суті залишалася тією ж тюрмою, пекельними колами муки. Нагромаджувалася енергія технічної потуги, а разом з тим — енергія нена-висті, породжена рабством, експлуатацією. Морські шляхи, прокладені до інших континентів, відкрили канали для формування планетарного економічного організму. Масштаби обміну породили титанічну постать багато-мірного капіталу, а пізніше — імперіалізму. Авантюрна енергія пошуку, визиску, насичення, збагачення вима-гала розкутого пізнання. Тому церква відступила, примирилася з планетарною необхідністю науки, разом з тим модифікуючи давні забобони відповідно до подиху нових історичних вітрів.

У надрах політико-економічних монстрів визрівали нові катастрофи, світ завагітнів плодом робітничих революцій. З тим соціальним немовлям планетарна думка пов'язувала сподівання на повне визволення. Так не сталося. Як і раніше, народно-визвольні революції очолювалися безпринципними, а інколи — жорстокими, ам-біційними людьми. В котлі соціальних пертурбацій формувалися такі страхітливі тирані, котрі ім'ям грядущих благ навіть винищували цілі народи. В кривавому історичному

вертепі людство потроху прокидалося, але якою ціною добувалося прозріння?

У двадцять першому віці розпочалася Космічна Ера. Ідея Джордано про безмежність заселених світів не-рестала бути химерою ума, а реальністю для практичної науки. Земля почала з допомогою колосальних при-строїв слухати Космос, передавати у безмірність свої послання. Оволодівши такою гігантською силою, люди зрозуміли, що є лише два шляхи: самознищення або повне роззброєння. Знайшлися мудрі лідери, котрі очолили рух братання. Планета підтримала їх... І все-таки... все-таки...

— Що? Знайшлася інша небезпека? — тривожно запитав Радан.

— Так. Енергія зла, ненависті не могла саморозрядитися в результаті міжнародних угод. Адже вона тліє в кожній душі... а сукупно — створює в психополі драконів... Це стало відомо тоді, коли винайшли апаратуру для вивчення ноосферного поля. Ти, учителю, один з дослідників невидимого океану духу...

— Дивно і страшно, — похитав головою Радан. — Маючи такі можливості... відкриваючи безмірні кон-тиненти навіть духовних терра інкогніта... чого ж іще жадають люди, що їх затримує, що бентежить, що бун-тує?

— Той же торжествуючий звір. Хіба він сконав? Або хіба він захоче віддати місце духові? Звірина но-ра... або інферно, в'язниця нашій внутрішній тварині ближча. У всякому разі, кожен крок у свободу дається тяжко. Тим більше — розуміння напрямку такого кроку буває цілком протилежне. Ось ми з тобою... Ти весь час прагнеш у безмірність, як і твій двійник Джордано... а я, хай і учениця твоя, шукаю тієї безмірності в най-простішому, в тому, що оточує нас... Може, навіть у кожній квіточці є отвір... так-так, отвір у нескінченність...

— Прекрасна думка, — задумливо кивнув учитель. — Я б щасливий був, зустрівши таку, як ти, ученицю, на дорогах Європи... тоді, в ті примарні віки. Може, доля повернулася б для мене іншим боком...

— Тоді? — з притиском запитала дівчина. Він глянув на неї з подивом, а Гейя, ніби раптово засоромив-шись, почала підкидати у багаття нову порцію хмизу. — Що ж далі? На чому я зупинилася?

— На тому, що в кожній квіточці є отвір у безмірність...

— Ні, то я ухилилася... Про енергію зла... Війна зупинилася тому, що всі жахнулися — люди й звірі. Всі хочуть жити. Ядерна довбня перелякала світ. Протистояння нагніталось в сфері економіки, соціології, релігії, ідеології. Людям належало втямити, що ноосферна війна ще страшніша, бо в полі розуму втаємничено корені космогенезу та антропогенезу. Загорілися вогнища нових поєдинків, які дали метастази на різні ділянки земно-го організму. Прокинулися навіть найменші народи, почали вимагати достойного прикладення своїх правічних сил і прав. Переосмислювалося значення духовності й прагматизму, потреб тіла і душі. Першість духу владно стукала в серце нових поколінь. Відроджувалися прадавні школи аскетизму, вилущувалися з архаїчного місти-чного лахміття, ставали потребою нової космічної людини.

Планету потрясли інформаційні бурі. Біологічна основа людини опиралася наступу технологічних нова-цій, бо розум збагнув абсурдність безконтрольного розвою інформаційної потужності, орієнтованої на зовніш-ній світ, на тримірність. Ми ледве не потрапили у страшний колапс автоматичних пристроїв. Власне, люди й не опиралися потоку зручних речей, пристроїв, можливостей, що обплутували їх своєю гіпнотичною привабливіс-тю, доступністю, псевдонеобхідністю. Але допоміг випадок. У надрах інформаційних комплексів зародилася своєрідна хвороба, епідемією прокотилася по Планеті і в космічному просторі. Виходили з ладу навіть найменші прилади, пов'язані з використанням інформаційних пристроїв. Зупинялися машини, кораблі, падали з неба літаки, пропадали в просторі ракети, задихалися в

закритих приміщеннях люди, гинули в шахтах, під водою. За кілька тижнів технологічна катастрофа знищила кілька мільярдів жителів Землі. Жодна війна минулого не мала таких наслідків. Ми зрозуміли, що вузький шлях відчуженого пізнання, відчуженої технології — руйнівний, неприродний.

— І що ж ви зробили, Гейє?

— Почали вивчати інші напрямки — біологічний, психологічний, заходилися шукати вартості в архаїчних системах. Деякі успіхи є, проте торжествуючий звір не здається. А разом з тим... відкриваються нові факти, які показують, що ми й досі блукаємо між трьома деревами, що колапс не подоланий...

— У чому ж нині той колапс? З чого мурується стіна космічного інферно?

— Мені важко пояснити тобі все... тим більше що саме ти, мій учитель Радан, один з шукачів нової стежки пізнання. Зрозумій, як мені важко знаходити слова, щоб відтворити символ небезпеки, про яку ми розмовляємо... Наприклад, таке... Ми посилаємо кораблі до далеких зірок...

— Чудово! — загорівся Радан. — Лише п'ятсот літ минуло, а ви вже простягаєте руки до далеких братів!

— Зажди! До контакту ще далеко. Річ в тім, що й досі зоряний світ мовчить. Або ми не знаємо його мови, або маємо справу з таємничим світоглядним феноменом. Кораблі, про які я сказала, не можуть пройти певну ділянку простору. Навігаційні прилади спрямовують їх до певної мети, скажімо, до зірки Сиріус... але згодом невідома сила повертає корабель крутою дугою назад... Як це відбувається, неможливо проаналізувати. Ми ніби в титанічній часово-просторовій спіралі. Масштаби її величезні, але тюрма є тюрма... Де причина, в чому справа? Є кілька думок. Одна така: ми падаємо в Чорну Діру. Ти не знаєш, що це

таке? Розумію — Джордано про це не міг знати. Це — зірка, котра погасла, спресувалася так щільно, що її не видно, навіть промені світла не покидають тієї пастки. Своєрідна часово-просторова прірва, в яку ллється субстанція Космосу. Дехто стверджує, що ми вже у надрах Чорної Діри, що сам час і простір є породженням такої ситуації. Уявляєш, перед якою дилемою стоїть цивілізація? Прадавня ідея рятунку, про яку твердили мудреці, набуває далеко не містичного значення. Дехто замислюється над можливістю виходу з космічної пастки по духовних каналах світобудови, через інші простори й часи. Але для цього треба міняти тіло, душу, напрямок пізнання. Ти, мій учитель, як-раз прихильник відчайдушних дій і проектів...

— А церква, релігія? — задумливо запитав Радан. — Куди кличе вона? Чи віднайшлися містки між заповітами релігій і науковим пізнанням?

— Може, краще тобі самому порозмовляти з лідерами релігій? — сказала дівчина. — Наприклад, з Папою Римським?

— Хіба це можливо? — вражено озвався Радан.

— Атож. Тепер ієрархи інакші, аніж в минулі страшні часи. Все міняється, все шукає спільності. Планета перед Новим Народженням, хіба можна в таку пору не мінятися? Звір гарчить, але ж і безодня все ближче й ближче. Знаєш що, учителю! Поки що досить. Ми повернемося назад. Я попрошу дозволу в Світової Ради, щоб показати тобі всю динаміку сучасності. Певна, вони дозволять. Ти даєш згоду?

— Веди мене, Гейє. Веди в хащі нового світу. Може, ваші бурі й змагання заглушать ревище минулих монстрів...

Частина третя

Блакитні повстанці

Морська вода і найчистіша, й найбрудніша: для риб вона пиття й рятунок, для людей — заєибель і отрута.

Вічність — дитя, котре грає в шашки, царство дитини.

Прагнучи до меж душі, їх не розшукаєш, навіть якщо прой-деш весь космос, — таке глибинне царство Логоса.

Один дорівнює тисячам, якщо він найкращий.

ГЕРАКЛІТ

РОЗСИПАНІ ЗНАКИ

Речислав того ж дня вилетів на Алтай. Магнетон приземлився на Катунському космодромі в Уймонській долині. Головного Детектива Планети зустрічали найближчі помічники, які вже приступили до розслідування таємниці втечі. Привітавшись, Речислав дав їм знак іти за ним. У повній тиші всі зібралися в кабінеті головного Диспетчера космодрому. Детектив глянув на далекі пасма гір, що виднілися у широкому вікні, важко зітхнув і запитав, не дивлячись зокрема на когось:

— Пощастило здобути конкретні факти... що розкрили б причини втечі, методи, співучасників?

— Щодо методу, — обізвався Диспетчер, сивий, чорноокий учений, — то тут відсутня будь-яка таємни-ця. Практично всі члени Дитячої Республіки проходили стажування на нашому космодромі, оволодівали майс-терністю навігації, зореплавання, пілотування... коротше, всього того, що необхідне для мандрів у просторі...

— Ну, це ясно, — кивнув Речислав. — Усіх повноцінних дітей ми готуємо для життя за межами Планети, якщо вони забажають цього. Проте як вони оволоділи експериментальним космокрейсером?

— Ми не знали, навіть не підозрювали, що таке може статися, — розгублено розвів руками Диспетчер. — Ініціативна група з дванадцяти хлопців та дівчаток висловила бажання познайомитися з кораблем для часо-во-просторової інверсії. Педагогічна Рада не заперечувала. Навпаки, дала найкращі рекомендації. Вважалося, що ця група складатиме в майбутньому цільний, здружений екіпаж. Отже, жодних секретів від дітей не було. Старші космонавти кілька разів експериментували разом з претендентами. В межах Сонячної системи проводи-лися досліди по інверсії. "Стрибки" в часі й просторі здійснювалися, ясна річ, невеликі... всього на кілька хви-лин... і на сто-двісті тисяч кілометрів....

— Ах, яка сліпота, — махнув рукою Речислав. — Ми всі проморгали, і я найбільше в тім числі. Ми ігно-рували буйну енергію юності, допустивши їх не до якогось там "порохового льоху", як у відомому прислів'ї... а буквально до космічних важелів. Ви кажете — маленькі стрибки! Але треба було збагнути, що вони готуються до великих... до титанічних! Гаразд, а що ж далі?

— У день втечі все було як завжди. Дитячу групу зустрів наставник-космопілот Герон, він мав з учнями провести експериментальний стрибок до Плутона...

— А в часі?

— На десять-п'ятнадцять хвилин. Вектор стрибка перевірили гравіолокатором, коридор в часі-просторі був чистий. Зненацька Герона викликали до диспетчерської...

— Хто?

— Виклик зроблено від імені чергового. Насправді — містифікація. Коли Герон зрозумів, що його ошу-кали, було пізно. "Прометей" стартував...

— Хто ж містифікував?

— Та хто ж? Втікачі. Вони до смішного просто обвели нас довкола пальця. Заздалегідь встановили непо-далік від диспетчерської радіомаячок з підробленим записом термінового виклику...

— Ясно, ясно, — нетерпляче підганяв Речислав. — Що далі?

— Корабель зник. Потім на кілька хвилин виник на орбіті Місяця. Звідти вони трансливали своє послан-ня Всесвітній Раді...

— Я знаю про це...

— А далі — "Прометей" знову зник. І повністю замовк.

— У вас є які-небудь міркування... куди втікачі можуть прямувати, де зупинитися?

— Жодних припущень, — похитав головою Диспетчер. — Все це надто несподівано. Ми опитали всі за-селені станції Системи, всі наукові центри, всі рейсові екіпажі, оранжереї. Втікачі ніде не з'являлися. В цьому й дивина: запасів води та їжі на кораблі небагато. Для групи з дванадцяти чоловік вистачить хіба що на місяць. Ну ще недоторканий запас. Хай ще на місяць...

— Такі підрахунки ні до чого не ведуть, — роздратовано сказав Речислав. — Втікачі не дурненькі немо-влята. Вони, певна річ, готувалися не для прогулянки. Тут якісь інші мотиви й плани... Гаразд! Дякую за інфо-рмацію. А тепер ви, — звернувся Головний Детектив до своїх помічників. — Що відомо вам?

Один за одним вставляли детективи, лаконічно повідомляли:

— Всі члени Дитячої Республіки одностайно ігнорують наші запитання. Ніхто нічого не знає...

— Знищено особисті генокоди всіх дванадцяти втікачів у Світовому Інформаторі!!

— З банку геномів фауни й флори Землі захоплено кілька тисяч взірців. Ось список...

Речислав з подивом підняв брови.

— Яким чином? Хто допоміг?

— Жодної інформації.

— Що залишилося в спальнях, особистих кімнатах?

— Деякі щоденники, листи, кристалофони із записами бесід, діалогів, суперечок. Ми переглядали, дуже багато хаотичного, безсистемного...

— Заждіть з оцінками. Будь ласка, все залишайте мені. Дякую. Це якраз те, що тепер необхідне. Навіть один натяк може дати розгадку. Даю всім добу. Шукайте, думайте. Я переглядатиму все, що залишилося від втікачів. Завтра зустрінемося в цей же час...

Речислав вирішив працювати всю ніч. Обклався знайденими щоденниками, листами, кристалофонами, пам'ятними мікрокомп'ютерами. Помітив поміж речами записники сина. Схвильовано почав гортати один з них. Одразу ж в очі впала фраза: "Полюбити смерть. Тоді вона породить дивне, чарівне життя. Всі жахаються її, а тому вона безплідна. Смерть жадає Любові й Плоду..."

Вражаюча парадоксальна думка! Проте вона не шокує Речи-слава. Тут ключ до рішення всієї проблеми. Відкинути остогидлу класичну логіку, перемішати елементи світобудови, щоб утворився новий, небувалий ві-зерунок. Як там у "Криптограмах Сходу"? "Мати Світу не боїться Великої Гри. Діти, присядьте на її покривало, почнемо радісно гратися..."

Який же обрати метод для аналізу? Чи знайдуться в цих розсипаних знаках бодай пунктири їхнього пла-ну? Що мені треба знати насамперед?

Конкретну мету, задум.

Напрямок польоту. Координати.

Методи здійснення. Реалістичність тих методів. Надійність плану. Чи зможуть втікачі протриматися, до-ки їх розшукають посланці Землі?

Де вони будуть? У просторі? В іншому часі? На певній планеті? В Сонячній Системі чи спробують прор-ватися до іншої зірки? Традиційні кораблі безсилі прорвати просторову шкаралупу сонячного регіону; можли-во, крейсер "Прометей" здатний це зробити? Ще ж ніхто не експериментував у цьому напрямку!

Гаразд! Оберемо еклектичний метод імпровізаційної "атаки". Перегляну, послухаю, продумаю записи, розмови, думки безсистемно. Хай з цієї суміші твориться несподіваний візерунок.

Мій синку, мої бідолашні діти, де ви, куди понесли вас вітри стихійного повстання?..

(З щоденника Кульбаби)

"Кажуть люди: всім — одна могила,

Все згорить — залишиться зола.

Ні, не щезне та огненна сила,

Що до зір незримо попливла.

Треба вмерти у старій подобі,

Щоб у нову вирушити путь.

Треба з тілом перебути в гробі,

Щоб у небі Сонцем спалахнуть!

Ті мости, що на биках камінних,

Не будуй, бо все одно впадуть!

Приготуй мости сонцепромінні,

Що тебе у Вічність поведуть!

Лабіринти Мінотавра тлінні,

Лиш не тліє Аріадни нить.

Йди за нею у краю боріння,

Щоб у небі вже без неї жить!

Дуб із праху гордо виростає

І у прах ізнову упаде...

Промінь же, що дуба оживляє,

Не умре ніколи і піде..."

— Та ж сама пісня, — пробурмотів Речислав. — Це вже не поодинокі відхилення від світоглядних штам-пів, а ціла ріка, що її ми ігнорували. Переосмислення проблеми смерті, розуміння вічності індивіда, роздуми над містками до інших станів буття...

(З роздумів Ломикаменя)

"Самодостатність — головна теза ХХІ віку, основний ключ всіх пошуків — у енергетиці, економіці, творчості, пізнанні тощо. Самодостатність — повна індивідуалізація, завершеність. Плід Еволюції, при якому спілкування людей і світу є вже не споживання, а віддавання (як у Сонця). Вернадський мріяв про такий стан Нової Людини — автотрофність. Така мисляча істота здатна покинути материнське лоно Планети і жити будь-де. Триватиме наростання нових, небувалих органів — уже не для експлуатації стихій чи енергії, а для обміну, для єднання, для любовної гри. Федоров ще в дев'ятнадцятому віці називав це повноорганністю. Чудовий термін! Мати можливість вирощувати такі рецептори, які необхідні ось тепер, в цю мить. Не технологічні кіборги з набором заздалегідь запрограмованих дій, а живі духи Всесвіту, ніби унікальні квіти Всекосмічного Саду. Пре-красно! Це буде, буде!..

Гомо сапієнс — людина мисляча — має в собі, окрім тваринних, ящерних програм, втаємничені алгоритми інших, небувалих, можливостей, що кличуть нас до повної відмови від тваринних інстинктів.

Звідкіля ці вічні "утопії", де їхнє джерело?

Звідки польоти в снах, зустрічі з немислимыми істотами, видіння інших планет, де люди ще не були, контакти з новими сферами буття, знання мови, якою особа не розмовляє, і безліч, безліч дивовижних реліктових здатностей, можливостей?

Гіпотеза: ми — нащадки гармонійного життя, яке потерпіло катастрофу. Ця біосфера — вироджена, хвора. Практично це — агонія титанічного життя. Будь-які спроби самозберегтися — марні. Екологічна "рівно-вага", що її ми намагаємося утримати вже півтора століття, то "рівновага" смертельної недуги. То — балансування над могилою.

Вихід — рішуче опертя на здорове зерно в Людині. Місія Квітки, дружба з Флорою, повернення до Еде-му.

Ціолковський був сто разів правий: мудра космічна людина повинна безжально оздоровити Біосферу. Що робити в прийдешньому з паразитами, невинними хижаками, потворними формами? Їх краще усунути — безболісно, тихо.

А втім... може, навіть у паразитів є в глибинах геномів цікаві програми — пристосування, витривалості тощо. А рантом все це для чогось потрібне грядущій сфері Життя? "Всякої тварі по парі" у Ноєвому Ковчезі хіба дарма збирали? Нам у своєму "ковчезі" теж потрібні всі необхідні компоненти. Хто підкаже — які?.."

Головний Детектив насторожився. Ось воно! Перший знак. Вони вже давно замислили формувати нову біосферу. Для того й захопили з банків Інформаторію геноми рослин і тварин. Треба уважно дослідити — які саме?

(Із записів Будяка-Віктора)

"...Блискавка зачала Життя.

Це — безсумнівно.

Саме тому ми радіємо грозі. Перун — старший кумир у праслов'ян — пророчий дух народу, який відчу-вав, де істина.

Ми народилися від Блискавиці, ми повернемося до Неї, станемо Нею. Проте що означає — вернутися до Блискавиці? Стати Тишею. Бо Тиша — Мати Блискавиці.

Прадавній еллін Геракліт теж твердить: "Керує всім Блискавиця". І ще: "Грядущий вогонь все обніме, всіх розсудить". А далі — найпрекрасніше: "Все обмінюється на вогонь, а вогонь — на все, як золото — на то-вари, а товари — на золото".

Чудово! Найвищий еквівалент суцього — вогняна субстанція Буття, а в динаміці, у вияві — Блискавиця розуму, життя, духу, пошуку, любові, повстання, прагнення, руйнації, творення...

Світовий вакуум — втаємничена сфера за "шкаралупою" нашого "яйця" життя. Ми виходимо (висовує-мося) в ту сферу, в те жахаюче середовище в штучних шкаралупах (моделях біосфери). Але це марні спроби! Недарма наші зоряні кораблі повертаються назад! Яйце ветхого життя прагне самозберегтися, не "випускає" нас. Нас — не готових! Бо нам суджена трансформація повна, вихід — безпосередній, але вже в Новому Ті-лі!"

...Холодок прокотився за спиною Речислава. Як вони сформують Нове Тіло? Де? Чи відбувалися експе-рименти? Якщо так — то коли, де, на якій основі? Чому про це не знали наставники Дитячої Республіки? Далі, далі...

"...Вакуум стане життєвим середовищем. Всеосяжний Лан Життя. Тоді нам не страшна Чорна Діра, па-діння в інферно, перенаселеність Планети, проблеми економіки й безліч інших архаїчних дилем. Те, що здава-лося пустелею, зацвіте небаченими квітами. О благословенна мить Розлому Земної Шкаралупи!"

"Розлом Шкаралупи" — це ж той самий термін, що його вжив Крон — Голова Координаційної Ради. Сві-тові вчені підійшли до цієї проблеми, а діти перегнали нас. Не приведи, доле, щоб ці перегони стали катастрофічними, — подумав Речислав. — Ага, ось записки Мальви. Пам'ятаю її. Роботяща, тиха, спокійна дівчинка, любила поратися в саду, на грядках. Прагнула стати космоботаніком. Кому вона писала записку? Обмінювалася думками на уроках? їх буквально заповнювала ідея трансформації — вдень і вночі..."

(Із записок Мальви)

"...Ми сперечалися про те, чи брати з собою злаки?

Я довго думала про це. Перечитувала все, що можна дістати. Слухала цілі апології хлібу з вуст минулих діячів, мислителів, трударів. Хліб — слово священне. Перед ним ставали на коліна, обожнювали, цілували, коли його шматочок падав на землю. Проте нас не повинні засліплювати такі фетишні забобони. Адже й услід Перунові бігли берегами Дніпра, вигукуючи: "Видибай, Боже!" І на похоронах Сталіна чи інших диктаторів плакали. І злобно захищали стіни віджилих тираній, що залили Планету кров'ю...

Згадаємо історію злака. Замислимося навіть над його етимологією.

Злак — око зла. Зело — зло, сила. Предки знали, відчували могутність зела. Недарма ототожнили його з Кощієм Безсмертним. Одну

голову йому зрубаєш — виростає десять. Казкова ідея вегетативного розмноження флори. Смерть Кощія в яйці, яйце в птахові, птах у надрах звіра, звір в ящику (сундуку), сундук під дубом і так далі. Тобто в глибинах біосфери — зерно зела.

Але особливо небезпечний знак. Його таємниця — глибока. Тут десь вузол (Гордіїв вузол?), що ним зав'язано долю світу людей.

Історія переходу від Саду до Поля.

Перше. Людина зупинилася на певному місці. Почала палити ліси під поле. Рити землю. Природні поєднання (біоценози) були розірвані монокультурним вторгненням пашниці.

Друге. Гумус почав виснажуватися. Середовище засмічувалося — ця експонента йде аж до нас. Все інше — навіть урбанізація — дитина злака. Парадоксально, але факт. Навіть поява багатства — а відтак експлуатації — результат нагромадження зерна як запасу контрольованої життєенергії.

Третє. Хліб витіснив широкий спектр вживання плодів, а це збіднило геном поколінь. Жителі Саду були титанами. Жителі Поля зубожіли фізично й психічно.

Четверте. Пашниця змусила створити спеціальне господарство (теж експонента), обрядність, культ хліба (як ідола буття). Практично, Людина стала рабою Хліба, огрубіла, перетворилася в хлопа. (Хлі-іб — хло-оп). Вічне згинання над ріллею сформувало психологію "гречкосія". Тепер ми замінили людей роботами, але психологія "ратая" незмінна!

Можливо, в давнину відбулася диверсія супроти еволюції Людини. Монокультурне господарство зруйнувало Землю як Єдиний Організм, спотворило психотип мислячої істоти, змусило її тисячоліттями знемагати у марній круговерті "самопрокорму".

Давні легенди — прекрасний взірець для нас: Едем — чудовий Сад, де Людина жила серед краси й гармонії Природи, як правдивий друг Зоряного Урана. Знехтували Едем — змушені були повіритися й страждати "в ноті лиця".

Тому я категорично за те, щоб на Новій Землі уникнути монокультури. Хочу жити, діяти, творити у буйному Правічному Саду, де кожна билинка, кожне деревце буде повноправне, суверенне, повноцвітне..."

— Де ж були ми, дорослі, — гірко прошепотів Речислав. — Які чудові мислі, задуми! Ми прагнули на-громадження "харчу", ми підганяли самі себе: більше, глибше, смачніше, забезпечешше! А діти сказали просто й вирішально: вернути Едем! Для них це не легенда, не казка, а — проект для реконструкції того, що втрачено пращурами...

"...Злак зробив те у флорі, що людина серед фауни. Узурпація права всіх інших чинників свого роду. Це мутаційне переродження тканини живого — і в тваринному світі, і в рослинному.

Ліси, луки, степи — все відступає перед походом злака. Гумус умирає. Розмаїття трав, рослин Природи вважалося "шкідливим". Ігнорувалося те, що всі ці "сміттєві бур'яни" грають вкрай необхідну роль в Містерії Життя. Замість живих бур'янів Землі-Матері "подарували" хмари гербіцидів, пестицидів та інших отрутохімікатів...

Та що про це говорити! Всі ми впродовж віків були полоненими страшних стереотипів. Навіть такі гіганти, як Гете. Сліпий Фауст стоїть поруч з Мефістофелем, лемури копають для нього могилу, а йому здається, що це проводять канал для води, що він керує творчою працею для блага людей!

Яка насмішка — Фауста девіз:

"Лиш той достойний волі, хто щодня

Іде за неї в бій!"

Химерний біс

Тебе морочить. І твоя бридня —

Лише данина вічній сліпоті...

Покинь чортів, покинь своїх богів,

Бо волю осягають лише ті,

Хто в цій тюрмі нічого не хотів!

Ось так! Покиньмо все, що заплутувало нас в павутину! А ти як гадаєш?.."

Мальва когось запитує. Певно, це був обмін думками просто на бігу — під час уроків, при експериментах, в саду, на прогулянці. Діти не втрачали жодної миті, думка про Нову Еволюцію не покидала їх ні вдень, ані вночі. А ми — дорослі — продовжували нагромаджувати Вавілонську Вежу ветхої цивілізації. Найбільше, на що спромоглися, — ліквідувати армії, мілітарних монстрів, проте загнали хворобу всередину. Косметика, кос-метика — ось що таке паша "космічна" цивілізація! "Поваплені труни", як влучно зауважувала древня мудрість. "Зони Альтернативи" створили в багатьох країнах, проте експерименти по формуванню гармонійної природи зайшли в глухий кут: прагматичний соціум розмиває всі зусилля ентузіастів, рептилії минулого протистояння в ноосфері гарчать. Ясна річ, діти чутливо реагують на інерцію батьків, вони жадають нового народження. Але де, як, на якому ґрунті втікачі планують побудувати основу іншого буття? Адже вони зрілі душі, не могли ж вони стрибнути просто так, в ніщо!

Зажди, зажди. Ось щоденник Ломикаменя. Цей хлопчина один з лідерів дитячої групи. Записи сновидінь. Хм, цікаво. Можливо, він у снах шукав небувалих формул. Такий напрямок розвивають навіть дорослі дослід-ники — психодеміурги. Гм... У сні — розмова з Ціолковським...

"...Ідеї Ціолковського про "вогняне людство" дуже схвилювали мене, я вже кілька років мрію торкнутися до механізму трансформації, що дозволив би людині "вискочити" з тілесного скафандра і полетіти. Правда, мрійник з Калуги вважає, що це — справа мільярдів літ еволюції. Я не згоден з ним! Метелик уже тріпоче крильцями в нашому єстві, якщо ми жадаємо польоту!..

І ось... нині приснилося мені, що я приїхав до Калуги, знайшов дім Ціолковського. Старий учений такий, як ми його звикли бачити на портретах, може, трішечки молодший. Правда, розмовляє без слухової труби, чує прекрасно. Спочатку ми захопилися розмовою про польоти, але він рішуче зауважив, що польоти — не головне, що це лише вихід у нове середовище, де здійснюватиметься найважливіше завдання — трансформація психіки. Записую весь діалог, як він мені запам'ятався.

Ціолковський:

— Потрібна нова площина дії й розуміння. Грандіозний обрій мислення й бачення. Наші ноги в болоті ветхих уявлень, псевдонаукових штампів. Звільніть людину від грубої їжі, буржуазного мислення, дайте їй можливість жити лише радістю пізнання, і негайно ж почнеться метаморфоз. З'являться небувалі можливості. Відкриється стежка для переходу в нові енергостани. Правда, для цього треба підґрунтя — психологічне й тех-нічне. Ви маєте його? Я ось б'юся, б'юся роками, а довкола — нерозуміння, байдужість...

— Ми мріємо про альтернативні пошуки, — сказав я. — Як капітан Немо з роману Жуль Верн. У нас є лабораторії, є необхідні знання.

Ціолковський (усміхаючись):

— Тоді спробуйте! Я теж інколи божевільно мрію. Але що під силу одинаку? У вас є товариші, котрі зда-тні божевільно мислити?

— Є! Нас багато.

— Чудово. Відкиньте всі штампи думки, уявлень минулих віків, подивіться на природу вільним оком. Речовина, матерія — пластична. Вона відповідає на запит: які зерна в неї сієш — такі вона вирощує. Проте чи вміємо ми як слід її запитувати? Полон "очевидності" страшний, юначе. Згадайте ідею Птолемея про кружляння Сонця і зірок довкола Землі. Тисячоліттями ця "очевидність" задовольняла сплячі уми. Окремі мислителі догадувалися про істину, але потреби в їхній прозорливості не було. Навіть коли Копернік обґрунтував геліоце-нтризм — люди не поспішали прийняти його. Смерть Джордано, ганьба Галілея... А що вже казати про глибші ідеї? Наприклад, взяти ідею кореляції мікросвіту й макросвіту, тотожність найменшого і найбільшого...

— Як? — підхопився я. — Як ви сказали?

— Ого! — засміявся Ціолковський — Яка це муха вас вкусила? Зацікавила ідея?

— Наша група давно вже міркує над цією проблемою. Весь час нуртує, нуртує думка про те, що десь ма-ле й велике змикаються...

— Скрізь! — твердо мовив Ціолковський. — В кожній цяточці... Пам'ятаєте прадавній символ гермети-зму — змії кусає себе за хвоста?

— Я розумію це так: у кожній цяточці матерії, у ядрі кожного атома — зосереджена сила всього Космо-су...

— Глибоко дивитеся, — схвально кивнув Ціолковський. — Мої висновки теж такі. Тому кожен атом і вічний, безсмертний, що він — весь Космос. Вся штука в тім, як знайти перехід, точку інверсії. Це ніби шлюз — уявляєте? Над нами нависає грандіозне енергосховище — Всесвіт з його міріадами ярих, вируючих світів. Кожна елементарна частка — двері, отвір, канал до цього сховища. Зумійте відкрити двері, шлюз — і потече Енергія Всесвіту!

Якесь осяяння потрясло мене, і я захоплено загаласував, танцюючи довкола ученого:

— Чудово! Чудово, Костянтин Едуардовичу! Ви — геній!

— Киньте, — спохмурнів Ціолковський. — Вже тисячі літ тому мудреці знали це. Може, колись навіть користувалися. Та чи готове людство тепер користуватися такою силою? Навіть ви — чи готові? Чи дозріли? Сумніваюся!

— Правда ваша, — знітився я. — Навіть двадцять перший вік ще не вижив звірчості. Але духовна революція змете павутину минулого, нове покоління готується до таких змін. І тоді ми з вами...

— Ну я, молодий чоловіче, не доживу, — усміхнувся Ціолковський, і ласкаві зморшки запромінилися біля його очей. — Хіба що в іншому тілі? А вам... вам бажаю успіху! І вашим товаришам! Дерзайте, крилаті душі! Чим чорт не жартує... Хе-хе!..."

Прочитавши запис сновидіння, Речислав аж засміявся від задоволення. Ну й молодці! Яка пластичність думки! Як вільно вони мандрують над віками! І стан бадьорості, і стан сну — для них праця, поле діяльності. Це справді нові люди! Мій синочку, треба було тобі потужніше стукати в мою консервативну душу, може, я б своєчасно збагнув ваші прагнення? А тепер хто скаже — чи є можливість зупинити катастрофу?

Далі... Пам'ятний комп'ютер. Нотатки роздумів. Інтимні міркування.
Очевидно, тези для колективних дискусій. Послухаємо...

(3 роздумів Терена)

"...Всесвітня симфонія — така місія Людини. Стати композитором, художником, поетом Космічного Буття. Людині Природа передала в руки всі конструктивні, всі Логоси і матеріали буттєвості, отже, все залежить від того, чи мисляча істота збагне це своє призначення. Адже творимо шедеври з каменю, глини, скла, черепків, звуків, буденних слів мови? Чому ж не користатися огненними матеріалами творення — живими істотами, планетами, хмарами, сонцями, духовними сутностями, історичними реаліями, краєвидами, мріями? Це ж така основа, що соромно зволікати з творенням радісної Світової Симфонії, про яку мріяв Тичина в "Сонячних кларнетах", про яку говорили ще Піфагор і Учитель Нового Завіту: "Іду, щоб приготувати місце для вас..."

Радість, радість у серці! Мати Природа чекає нас у безмірі світів. Де ми зупинимося? Де закладемо під-валину нової Хати? Птах в польоті побачить, де суджена місцина! Основне — зміцнити крила! Тому — експеримент, тренування. Ра-веда, прадавня формула волі, виведи нас з полону буденності, дай свято вічного екстазу!.."

Ра-веда? Знання Сонця. Речислав прикрив долонею втомлені очі. Цілий світ унікальних, альтернативних термінів. Крон має слушність, треба збирати Світовий Форум, бо Планетарне Яйце

тріщить від удару духовних молотів. Ра-веда! Щось він чув про цей метод безпосереднього контакту з субстанційною основою буття. Та ось воно...

(Із щоденника Будяка-Віктора)

"...Прагнучий до пробудження — радість Тобі!

Ось Тобі моя рука й серце. Ходімо разом по стежині Преображення.
Веда знову повернулася на Землю. Радіймо!

З цієї миті спільно творимо Ра-веду — веду саморозкриття й любові.

Ра — правічний символ Променя. Ра — корінь вічної радості. Ра — джерело буття. Ра — сутність кожно-го "Я" — від метелика до богоподібних істот Космосу й Теосу. Ра — незрима благодать далеких світів. Ра — вічне Єсьм. Ра — Велика Мати світу, котра народжує все існуюче і приймає в Лоно все, що повертається з ман-дрів додому.

Тому, коли промовлено заповітне слово РА, — сміливо ступайте, бо настав день вашого народження.

Стань стрілою непереможного Ра!

Хто зупинить Тебе, коли все видиме й невидиме — лише тіні Твоїї невмирущої сутності?

Стань подихом Ра, думкою Ра, рухом Ра, чуттям Ра, любов'ю Ра, повстанням Ра, мовчанням Ра!

Ось передумова Ра-веди.

Деградація, розпад, ненависть, антагонізм, протистояння, ворожнеча, дискретність, обман, містифікація — всі ці якості породжені в світі відносності та ілюзії, тому одвернися від них, намічаючи для себе путь пошу-ку.

Корінь Світу — радісний і оптимістичний.

Радість — вічний ентузіазм — є сутністю творячого Духа. Це і є критерій Ра-веди.

Безліч концепцій має Людина. Безліч цілей та програм. Всі вони обіцяли смисл і свободу, проте смисл обертався в безглуздя, а свобода — в рабство.

Слухай, Прагнучий до звільнення, голос Ра-веди!

Свободу і сенс буття принесе Тобі лише Радість — Мати Світу, котра вічно дарує й вічно закликає. Та, яка запалює зірки й очі новонароджених, творить квіти та веселки в небі. Вона заперечує сумніви, злобу, зга-сання, руїну, жадність, страх, рабство, заздрість, насилля. Бо що вони можуть — ці діти Мороку?

Ти шукаєш за морями, за горами, в печерах, за далекими зірками, в надприродних сферах радість свою. А вона — в серці Твоїм! Це — чарівна Радісна Істота, вічна й прекрасна, існуюча ще до народження цього світу. Тільки Ти полонив її тінями облудного видіння, убив тілесністю, захопив потворною рікою псевдопотреб. Від-нині — руйнуй темницю, де знемагає Дух! Час Каїна — убивці світлого Брата — минув!

Глянь довкола: все створено Тобою — хмари, ідоли, боги, учення, науки, кораблі, прилади, картини, піс-ні, казки і пророцтва! Навіщо ж Ти віддаєш на протязі віків власну потугу тіням ілюзорного світу, що зіткали для Тебе зловісну постать Узурпатора — космічне Опудало, котре засіло біля Джерела Життя і отруїло Ра-дість?!

І зорі, й дерева, і птахи та метелики — це теж Ти, це — неусвідомлена многоликість Твоєї власної душі та серця. Ти оглядаєш власне багатство Зоряного Світу зі страхом і трепетом, поміщаючи там,

серед далеких світил, — самоцвітів Духу — богів або химерних пришельців.

Настала пора відкинути відчужені концепції буття і обняти зоряний простір власної душі.

Ось головна суть Ра-веди, що лягає в основу звільнення.

Самоусвідомлення "Я" — в Центрі Космосу і Теосу, які творять вічно. "Я" — Зерно Вічності, що розкри-вається, здійснюється, стає світами та еволюціями, відповідно до власних творящих зусиль. Всесвіт є наше творення, сукупне творення Світової Вітальності. Тому всі зовнішні моделі Всесвіту, в яких Людина загублена в океані галактик та богів, — брехливі. Вони знесилюють дух Людини, віддаючи її потугу вигаданим духовним упирам псевдо-релігії чи псевдонауки.

Це — духовне самогубство.

Що ж належить здійснити?

Розірвати щупальці ілюзії, прокинутися! Вирвати отруйне жало Змія, що причаївся у Лотосі Буття.

Ми — принци Небесного Царства, а користуємося крихтами зовнішнього світу, нав'язаного нам. Ми — діти Всемогутнього Духа! Навіщо ж нам речі та явища примарного буття, зітканого з нашої ж могутності? На-віщо тяжка праця заради нікчемних іграшок комфорту або насичення?

Ми згодилися прийняти образ істоти, віддзеркаленої у водах Мороку, ми добровільно стали рабами во-лодаря цього магічного дзеркала.

Повністю прокинувшись, повністю збагнувши свою невичерпність, ми відмовимося від світу зовнішньо-го, відчуженого, а точніше — обнімемо

його своєю любов'ю й радістю, бо будемо мати життя самодостатнє,
Життя в Собі.

Нам належить розвіяти безліч фікцій та брехливих ідей, що зіткали
нашу тілесність і дух функціонально-го життя.

Пам'ятай, Прагнучий до пробудження: Істина — це Радість! Ані
містика, ні тисячолітні молитви, ні соці-ологічні кровопускання та фікції,
ні агресивні протистояння, ні прагнення до далеких планет або
потойбічних світів, ні йогічне стояння на голові, ні комфортабельні
машини чи будівлі, ні вишукана їжа, ні влада й слава, ні суперечки про
права або пріоритети — все це і безліч інших словесних цяцьок не дадуть
Тобі радості, бо Ра-дість — це Ти сам!

Настає наш Світанок. Приступимо до творення Веди Радості.

Передбачається потужний прорив у власну сутність, зняття образних,
чуттєвих, мисленних, фізичних, семантичних (словесних, смислових) та
інших ланцюгів.

Ра-веда має багато віток, що складають вінок природних йог,
близьких і приємних кожній живій душі.

Проводячи експерименти для трансмутації тілесності, користуйтеся
комплексно дарунками всіх вед — Веди Сонця, Зоряної Веди, Водної
Веди, Грозової Веди, Повітряної Веди, Вогняної Веди, Квіткової Веди,
Веди Любові, Веди Краси, Веди Мовчання. Всі вони разом складають Веду
Радості — Ра-веду.

Зберіться в дорогу. З Тобою, Друже, рушають вірні товариші, які
вирішили об'єднаними зусиллями розірвати ланцюги ілюзії. Почніть
експеримент біля витoku ріки, прямуючи за потоком води, що дала вам в
цьому житті основу для прояву Життя.

Оголіться. Будьте відкриті для Сонця, Зірок, Вітрів, Гроз, для Дощу, Ріки, для шепоту листя, краси квіток і співу пташок.

Пам'ятайте — ви звільняєте Радісну Істоту, свою істинну сутність.

Весь експеримент — без їжі. Вам не потрібна плоть інших істот, бо ви маєте Життя в Собі. Окрім того, ви починаєте харчуватися радістю спілкування з Душею Світу а це і є ваша Душа.

Ви забуваєте імена, звичаї, традиції, функції, програми. Птахи, Древа, хмари, квіти, зірки, звірі та ріка — уже не щось відчужене, а Ти Сам, продовження Твого власного єства.

Відкрийте душу для єдності, для дива, для радості, для таємниці. Ви пробиваєте стіну Лабіринту, що оточив світ. Прийміть на себе вселенську відповідальність — лише такою потугою пройдете!

Відкиньте традиційні пози непорушності. Ви — рух і тріпотіння Вогню! Зовні — невпинний політ, все-редині — всеобіймаюча думка. Від радісного танцю на березі ріки — до польоту духу понад часом і простором. Вам не потрібно відкривати якісь містичні "центри": ви — Єдине Око Безміру, язик Радісного Полум'я, всеохо-плююча думка, всепроникаючий екстаз!

Вночі — не спати! Над вами — міріади світил Всесвіту. Біжіть під зорями, замріть під зорями, приймайте найтонший астрохімізм Космосу, вплітаючи себе у золоті промені світоносного океану.

На світанку — зустрічайте Сонце, як Серце Світу, котре б'ється у ваших грудях. Єдність і Цілість! Разом з соняшниками поверніть пелюстки душі до Небесної Зіниці. Водна Веда близька кожній істоті. Вода — це Во-гонь, що прийняв жертву обмеженого буття і зіткнув нашу плоть. Любіте воду, пливійте у ній, пийте її, обмивай-теся нею. Не ховайтеся від дощів та злив, з'єднайте себе з потоками небесної ріки.

Цілюща і звільняюча Грозова Веда.

Не жахайтесь громових стріл — блискавиць. Зупиніться під гнівним і натхненним куполом громохкого неба — це гуркоче простір вашої душі. Радуйтеся і прийміть ті вогні в серце! Вони прискорять пробудження Радісної Істоти!

Веда Повітря кличе до Вселенського Дихання і польоту Дихайте не лише легеньми, вдихайте і видихайте весь світ, всю Безмежність.

Веда Квітки. Рослини відкривають нам таємницю Світла, що зіткало чарівний Плащ Матері Світу — Плащ Життя Відкрийте душу назустріч душам зеленого царства, станьте Однією Душею.

А коли дуже втомитеся від прагнення й бігу, відпочиньте серед квітів і трав, під вітами дерев; ви станете візерунком у зеленій тканині Сонця.

Спочивайте лише вдень. Розірвіть ритм приреченості, що заглиблює в гіпнотичний сон цілу півкулю Зе-млі. Вночі заміщайте Сонце для дрімаючої Планети, генеруйте радість сплячим серцям.

Не соромтеся повернутися до дитинства, бо Дитя — прообраз Радісної Істоти. Щоденно лазьте по дере-вах, дайте побавитися вашій фізичній тварині.

Ембріон вашої душі несе міріади сутностей, котрим ви давали буття: риб, земноводних, рептилій, птахів, ссавців, — дайте ж радість і свободу тим, хто створив для нас піраміду Життя, хто згодився бути страждаючою твариною, щоб у мороці тілесного лабіринту спалахнула творяща самосвідомість Людини.

Наша плоть — не посудина гріха, як твердили древні аскети, а Ноїв Ковчег, що пливе по водах хаосу до Нового Світу, несучи зерна

Вселенського Життя. Бережіть ті зерна для Альтернативної Еволюції, для грядущих чаклунських урожаїв.

Полюбіте Веду Вогню. Дивовижна мільйоннолітня Веда. Вона заворює дітей і тварин, дорослих і юних, дарує радість і кличе до Таємниці, руйнує і сотворює.

Щоденно, проводячи експеримент, запалюйте кільцевий вогонь, приймайте всередині полум'яного кола вогняне купання, беззастережно віддаючись стихії вічного руху. Вогонь потужно відкриває лабіринти тіньових структур єства і звільняє джерела внутрішньої енергії.

Веда Любові й Веда Краси — ваші нерозлучні супутники кожної миті. Даруйте любов всьому сущому — грозам, небу, квітам, звукам, мовчанню. Ні від чого не ховатися, не захищатися. Відсутність будь-яких плівок між вами і Всесвітом.

Веда Мовчання дасть завершення всім починанням. Від любові окремої до всеохоплюючої, від руху зовнішнього, функціонального — до динаміки Духу, від слова, мислі, образу, явища — до таємничої Тиші, до не-сказанної Суті. Все це прийде до вас — неодмінно!

Пливучи у воді — будьте рибою. Стрибаючи з дерева — станьте птахом. Левітуйте, відчувайте себе не-вагомими, всюдиіснуючими, будьте присутні в будь-якій ділянці світу, де ви повинні діяти, зливайтесь з сутно-стями повітря, простору, часу, речовини, енергії.

Милуючись хмарами, станьте як вони — міняйтесь легко й пластично, звільняйтесь у свідомості від лан-цюгів форми.

Під грозою станьте блискавицею. Під Сонцем генеруйте світло, станьте його хвилями. Серед вогню — станьте вогнем. Летіте на його крилах, в потоці золотих іскор у небо. Під зорями — розчиніться у вічності, об-німіть Всесвіт, як Світозарне Древо Життя

Проведіть експеримент вибухоподібно, ніби ви пробиваєте шкаралупу Космічного Яйця, яке закриває від нас суджений простір нового народження. Не слухайте голосу втоми чи сумніву. Гарчання нижчого єства ляка-тиме вас, але не бійтеся!

Що відбудеться?

Ви самі це побачите. Ми прорвемося в Країну Свободи, в Материнський Простір власної душі, в Світо-нію, ми допоможемо всій сфері Життя ввійти туди...

Радуйтеся, радуйтеся, радуйтеся! Світлоликий Ра повертається!.."

Ух ти! Ураган божевілля! Якби ще кілька днів тому, я б не міг дочитати такого опусу до кінця. А тепер — ясно, що у кожної вікової групи людей... ба навіть у кожної істоти — своя логіка, свій вектор поступу... і навіть сенсу буття. Чи можемо ми нав'язувати свої передумови принципово іншій свідомості?

Ця Ра-веда — квінтесенція ідеї, що повела дітей у безодню невідомості. Повне заперечення відчуженого, формного світу. Ствердження того, що в Людині зосереджена творяща динаміка самого Космосу. Власне, це те, про що весь час говорив мій Будяк. Формувати новий гнозис, нове пізнання на підвалині внутрішнього. Але чи експериментували вони, наші діти? Якщо так, то чому ніхто з наставників не знав, не контролював? Ось ще записки Будяка... Так-так... Саме про це...

"Вагалися, чи повідомити Координаційну Раду педагогів. Вирішили — не слід. Дадуть спостерігача, кон-тролера. Це одразу зіпсує чистоту експерименту. Потрібна повна відвертість, повне довір'я, узгодженість, щи-рість. Чуже око збоку — прощай, результат!

...Почали від Білухи, де від крижаного громаддя починається потік Катуні. Гора ніби космічний дзвін. Ми довго милувалися її спокоєм, величністю. Ніби прохали у неї благословення.

Роздяглися. Вбрання передали другові, котрий вертається магнетоном до Дитячої Республіки. Попроща-лися. За кілька хвилин починаємо свій біг, свій чаклунський експеримент. Хвилюємося, але віримо. Останній запис. Ці аркушики теж залишаю в кишені куртки..."

"...А де ж результати? — здивувався Речислав. — Чому Будяк не залишив спогади про хід експерименту? Чи вони добули бодай щось певне?.. Ага... ось натяки..."

"...Що ж ми маємо? Негусто..."

Беладона і Кульбаба досягли перших ступенів левітації, піднімалися над вогняним кільцем до десяти метрів. Інколи не втримувалися, падали. Чому?

Дуб і Ломикамінь продемонстрували достатню потужність телекінезу.

Секвойя почула голоси трав, квітів, дерев. Я розмовляв з полум'ям. А якщо це — самогіпноз? Якщо просто контакт з резервними силами єства?

Терен оволодів часовими флуктуаціями: па кілька секунд зникав з поля зору, знову виникав.

Лілея ходила по воді. Мальва танцювала на розпеченому камінні. Температура біля шестисот...

Проте все це — мізерія. Відомо, що групи йогічних ентузіастів давно вже досягають незмірно більшого...

Що добре? Всі витримали п'ятдесятиденний піст. Сили не втратили. Відчулося, що тіло засвоює енергію Всесвіту. Разом з тим в с і відчули, що Планетарна Ноосфера гальмує експеримент. Таке враження, що ми борсаємося в трясовині. Правду писав Шрі Ауробіндо, мудрець двадцятого віку, що вся бридота світу атакує енту-зіаста, котрий починає чистити свій організм, своє єство. Бо, власне, свого нема. Є спільне. Тоді що ж? На часі — наш давній план. Далекий світ. Чиста планета. Чиста ноосфера, спокій Всесвіту.

Треба шукати. Думати.

Ех, якби дорослі... Дарма, дарма!.."

Головний Детектив відсунув записи, кристалофони, міні-комп'ютери. Спочити, бодай годинку. Голова розколюється від думок. Треба зосередитися, зібрати до купи все, що пощастило вивудити. Ясно лише одне — тут, на Планеті, вони відчули опір не лише людської ноосфери, а й структури самої природи. Отже, втеча — продовження експерименту Ра-веди в космічному масштабі. Справді, проблемою має зайнятися вся наукова думка Землі.

Спочити. Кілька хвилин спочити. Може, в сні щось путнє проклянується.

ГЕРОЇ ЧИ ЗЛОЧИНЦІ?

Спортивний амфітеатр у долині Аккему заповнювався експансивними підлітками — дівчатками й хлоп-цями. Речислав просив, щоб до нього прийшли лідери груп, але зустрічі зажадали всі жителі Дитячої Республіки — від найменших до найстарших. "Що ж, тим краще, — додумалося Головному Детективу, — поміж кількома тисячами юних душ знайдуться такі, котрі щось відають про конкретну локалізацію задуму втікачів: де, що і як".

Він зворушено дивився на живі потоки, що розтікалися довкола арени, а в свідомості все ще карбувалися болісні рядки з останніх нотаток Віктора-Будяка, прочитаних Речиславом вночі:

"Мою мисль, моє земне "Я" ткало життя. В кожне слово ввійшов струмінь дії, почуття й розуму. Кожен звук, слово викликає нескінченні асоціації, формує східці.

Східці? До чого? Куди?

О, якби то були Дедалові крила, що виводять з лабіринту страшного Мінотавра!

О, якби то було прагнення Ікара, щоб ринутися до Сонця!

І якби то була безстрашність Геракла, щоб спуститися в пекло Аїда і загнuzдати страшного Цербера, а потім вийти під сяйво вічноплеменистого Геліоса!.."

Кінець першої книги

1979–1993 рр.